Kupán Árpád

SZABADKŐMŰVESEK NAGYVÁRADON

NAT
KÖNYVEK

KUPÁN ÁRPÁD

Szabadkőművesek Nagyváradon

– Történelmi jegyzetek –

NAT KÖNYVEK Nagyvárad, 2004

A borítón a nagyváradi László király páholy jelvénye.

A könyvet lektorálta **Bíró Béla.**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
KUPÁN ÁRPÁD
Szabadkőművesek Nagyváradon: Történelmi jegyzetek / Kupán Árpád; pref.: Bíró Béla. - Oradea: Nagyváradi Ady Társaság, 2004
Bibliogr.
Index
ISBN 973-85875-6-5

1. Bíró Béla (pref.)

061.236.61(498 Oradea)

© A Nagyváradi Ady Társaság Könyvkiadója
2004

Várad, a világ közepe

Kupán tanár úr könyve, bár formailag pusztán a nagyváradi szabadkőművesség történetét tárja elénk, lényegében Nagyvárad újkori történetének tömör és érdekfeszítő összefoglalása is egyben. A város történetének legfontosabb, mondhatni, meghatározó mozzanatát egészen az impériumváltásig, amikor más történelmi erők vetődnek felszínre, és csaknem egy évszázadra kibillentik egyensúlyukból a sok évszázados folyamatokat, éppen a szabadkőművesség által képviselt liberális-kozmopolita irányzatok és az ultramontán konzervativizmus párharca jelentette.

Mindkét irányzatnak nagyon erős állásai vannak a városban, az összecsapások tehát itt a leglátványosabbak és a legszenvedélyesebbek. Nagyvárad a 19. század végén és a 20. század elején Kelet-Közép-Európa szellemi küzdelmeinek egyik középpontja. Cseppben a tenger. Így aztán a váradi szabadkőművesség történetének feleleventése elkerülhetetlenül ezeknek a küzdelmeknek a krónikája is. Kupán Árpád pedig kitűnő krónikás. A „résztvevő" hitelessége, a kutató szenvedélyes kíváncsisága, a szabadkőművesség eszméivel rokonszenvező narrátor elfogódottsága mind-mind tetten érhető a szövegben. Igaz, mindezeket a tények iránti tisztelet, a hipotézisek, mítoszok, rejtélyek tudatos kerülése tartja egységben.

A szöveg a történeti tudat krónikus hiánytüneteivel küszködő olvasó rendelkezésére bocsátja a „történet" megértéséhez legszükségesebb történettudományi fogódzókat is, és minden esetben az elsődleges forrásokra, a szabadkőművesség fennmaradt dokumentumaira és főként a korabeli sajtó közleményeire hagyatkozik.

Ítélkezni semmilyen vonatkozásban sem ítélkezik, bár a szöveg horizontján a történet végkifejletének körvonalai is földerengenek: a tanácsköztársaság, a holokauszt és a kommunista diktatúra. Az egy-

mással szemben álló politikai alternatívák már eleve magukban hordják az elfajulás csíráit. Már a történet kezdetén nyilvánvaló, ha a Monarchiában körvonalazódó liberális demokrácia nem lesz eléggé erős ahhoz, hogy a szemben álló ideológiákat és kulturális preferenciákat működőképes politikai közösségben integrálja, mindkét oldal ön- és közveszélyes törekvések forrásává válhat. Nem beszélve a nemzeti problematikáról, melynek megoldatlansága (a társadalmi konfliktusokkal ötvöződve) szintén veszélyes gyúanyagot kínál.

Hogy mi lehetett volna a Monarchiából, Magyarországból, Kelet-Közép-Európából, ha a történeti fejlődés a szabadkőművesség által képviselt modernizáció és a konzervatívok által képviselt hagyomány konvergenciájának irányában hat, ha sikerül a valódi konszenzusos politizálás alapjait megteremteni, ma már aligha tudhatjuk meg. De hogy Európa határát nem most kellene óriási áldozatok, közel százesztendős katasztrófasorozat, jobb- és baloldali diktatúrák, vérontások, nemzeti gyűlölködés és sorozatos gazdasági összeomlások árán keletre tolni, az bizonyosra vehető.

Az utóbbi években kevés meggondolkodtatóbb szöveget olvastam, mint ez itt.

Bíró Béla

Eligazító szavak az olvasóhoz

A szabadkőművesség fogalmához ma sok olyan jelentés tapad, amely a mozgalom ellen folytatott támadások következtében alakulhatott ki. Csak kevesen ismerik a mozgalom valós történetét, célkitűzéseit, múltbeli és jelenlegi tevékenységét.

Az ellene folytatott harc – melyet nem sokkal a megszületése után a pápaság indított el, majd az első világháború után létrejött jobb- és baloldali totalitárius rendszerek teljesítettek ki – meglehetősen negatív képet alakított ki a mozgalomról. Napjainkban a „szabadkőműves" valóságos szitokszó, elítélő jelző, azokat illetik ezzel a kifejezéssel, akiket veszélyes összeesküvőnek tartanak, vagy azokat, akik veszélybe sodorják az emberiséget. Sokan a szabadkőművességben a titokzatosságot, a szervezet zárt jellegét tartják misztikusnak, mögötte valami rossz szándékot sejtenek, ezzel magyarázható távolságtartásuk.

Mivelhogy múltunknak és történelmünknek, valamint mai világunknak is része, a szabadkőműves-mozgalmat illendő megismernünk, hogy valós képet alkothassunk róla.

Nagyvárad a 19. és 20. század fordulóján jelentős szabadkőműves-központ volt. Az itt működő szabadkőműves-páholyok fontos szerepet játszottak a város szellemi-kulturális, társadalmi-szociális életében, de az országos mozgalom fejlesztésében is.

Kutatásaim célja az volt, hogy feltárjam, miért alakult ki ez a mozgalom városunkban, kik voltak az elindítói, milyen célkitűzéseik voltak, mit valósítottak meg ezekből. Nem volt szándékom a szabadkőművességet megvédeni vagy népszerűsíteni, de megvádolni, leleplezni sem. Ezért mellőzöm a szabadkőműves rítusok, szertartások, avatási ceremóniák leírását is, részben mert ezek fokozatosan leegyszerűsödnek, eltűnnek, másrészt csak külsőségek, nem lényeges részei a történetnek.

Céljaimat úgy próbáltam megvalósítani, hogy felkutattam azokat a hiteles és megbízható forrásokat, amelyek a témához kapcsolódtak, ezeket sorakoztatom fel, idézem legtöbbször szó szerint, hogy az olvasó tárhassa fel, kik voltak, mit alkottak, mit tettek a nagyváradi szabadkőművesek.

Forrásanyagként elsősorban a szabadkőművesek által készített, megfogalmazott beszámolókat, jegyzőkönyveket, feliratokat, köriratokat, állásfoglalásokat használtam fel, amelyeket a felettes hatóságukhoz, az országos Nagypáholyhoz, illetve a testvérpáholyokhoz küldtek. Ezek a dokumentumok a budapesti Magyar Országos Levéltár anyagában találhatók és kutathatók. A helyi levéltárban a mozgalomra vonatkozó dokumetumokat nem őrizték meg. A szabadkőművesek által kiadott újságok-folyóiratok: a *Hajnal,* a *Kelet* és a *Dél* című periodikák, valamint a két nagyváradi páholy által a tagok számára írott s megjelentetett könyvek-brosúrák szétszórattatásuk miatt nehezen hozzáférhetők. A *László király páholy* (1876–1920) fennállása alatt harmincegy ilyen könyvet adott ki, míg a *Bihar páholy* (1913–1937), mely rövidebb ideig működött, csupán kettőt. Ezek a kiadványok javarészt az Országos Széchényi Könyvtárban lelhetők fel. Forrásanyagul szolgáltak még a helyi lapok, néhány országos kiadvány *(Világ, Huszadik Század),* melyek elvétve hírt adtak a szabadkőműves-akciókról, illetve egyes páholytagok maguk is újságíróként vagy külmunkatársként közöltek írásokat, melyekből megismerhető nézőpontjuk, állásfoglalásuk és tevékenységük.

Ha valaki kellő türelemmel és empátiával olvassa a korabeli dokumentumokat, meggyőződhet arról, hogy igaztalan az a kép, amelyet a szabadkőművesség ellenzői, ellenfelei alakítottak ki és terjesztettek el a mozgalomról.

Kupán Árpád

I. A szabadkőművesség – a legvitatottabb, a legellentmondásosabban megítélt szervezet

Megjelenése óta a szabadkőművességet számos titok övezte, sőt eredete is a távoli ködös múltba merül. A titok megfejtéséhez csak úgy juthatunk el, ha megismerjük történetét; azt, hogy kik és milyen céllal hozták létre, milyen fejlődésen, viszontagságokon, küzdelmeken ment át a századok folyamán, hogyan változott, alakult a társadalomban betöltött szerepe, hogyan lett a világtörténelem legnagyobb és leghíresebb (hírhedtebb) szervezetévé.

Könyvtárnyi irodalma van a szabadkőművességnek, de ez nagyon ellentmondásos, mint ahogy maga a szervezet is kezdettől fogva ellentmondásos reakciókat vált ki a kívülállókból. Ennek fő okai a titkos, diszkrét és zárt jellege, okkultizmusa, rejtelmes szertartásai, furcsa szokásai, a hagyományokhoz való ragaszkodása. Mindezek a kíváncsiság és a félelem keverékét váltják ki a kívülállókból; a féktelen vágyat a titkok megismerésére és az ismeretlentől való félelmet is. Tagadhatatlan viszont mindig gyakorolt elbűvölő ereje és befolyása, a lenyűgöző történelmi útja, filantropikus hagyománya, amellyel nemcsak elragadtatást, elismerést, de féltékenységet, sőt határtalan gyűlöletet is kiváltott. Elmondhatjuk, hogy ma is hat, ma is számos hívet vonz, sokszor hallani elképesztő feltételezéseket, amelyek jelentős politikai eseményt a szabadkőművesekkel hoznak kapcsolatba, vagy egy közismert személyiségről kijelentik, hogy szabadkőműves. (Például Horn Gyuláról állítják ezt egyesek, míg mások egy közismerten jobboldali, nemzeti és vallásos személyiségről ugyanezt mondják.)

A szabadkőművesség eredetéről egész sor legenda kering. Ezek az ősi Egyiptomba, Mezopotámiába, az ókori Görögországba viszik viszsza a kezdeteket. A legrégibb hagyomány a héber király, Salamon idejéből eredezteti a szabadkőművességet; a legendás templomépítő Hiram haláláról szóló történet a szervezetbe való felvétel ceremóniáját idézi fel még napjainkban is. A felavatandó maga Hiram, akit hármas halállal pusztítottak el a mestertitkot megszerezni akaró összeesküvők, s e hármas halálból feltámadva lesz szabadkőműves. Azért is nevezik a szabadkőműveseket az özvegy fiainak, mert Hiram is özvegyasszony gyermeke volt.

A szabadkőművesség történetíróinak egy része a szervezet közvetlen elődei között tartja számon a katolikus egyházi lovagrendeket: a templomosokat (Templarius) és a johannita lovagrendet. Mindkettő a keresztes hadjáratok idején keletkezett, s nagy vagyonra és befolyásra tett szert. Még közvetlenebb kapcsolatot vélnek felfedezni a szabadkőművesség kezdetei és a Rózsakeresztes Rend vagy társaság között. Ők voltak a rejtett tudományok utolsó nagy mesterei, az aranycsinálók és mágikus orvosok.

A rózsakeresztesek (latin Rosicruciani; német Rosenkreuzer) különben tisztázatlan eredetű, misztikus jellegű, titkos szervezet volt. Nevét a társaság állítólag a 14. században élt Christian Rosenkreuzról kapta, aki a hagyomány szerint keleti útja során tanulmányozta az arab természettudományokat és tájékozódott a titkos tanokban (mágia, kabala) is. Európába visszatérve alapította meg a rózsakeresztesek rendjét, melynek a középkori források szerinti célja a betegek ingyenes gyógyítása, jótettek végrehajtása, egyénileg pedig az erényesség volt. Az aranycsinálást nyíltan nem említik, de burkolt és homályos célzások alapján feltételezhető, hogy már akkor is foglalkoztak vele. A 18. századi új eszmék megjelenése, a természettudományos érdeklődés elterjedése, racionálisabb, de ugyanakkor a misztikum iránt fogékony légköre kedvezett a rózsakeresztesek rendje fellendülésének, és annak, hogy egy időre nemcsak ideológiailag, hanem szervezetileg is összekapcsolódjon mozgalmuk a szabadkőművességgel. Ekkor, a szabadkőművesség harmadik, skót fokozatának elérése után vették fel a rózsakeresztesek társaságába a szabadkőműves testvéreket. Most már a rózsakeresztesek legfőbb ténykedése az alkímia felé fordult, az életelixír és a bölcsek kövének előállítása, illetve megtalálása felé. Magyarországon a két mozgalom az 1770-es években találkozott, amikor a szabadkőműves-páholyokban a titkos tudományok kerültek sok helyen előtérbe, s nem egy páholy a kevés beavatott laboratóriumává vált. A legismertebb magyar rózsakeresztes az erdélyi származású testőríró, Báróczi Sándor (1735–1809) volt. Mindenesetre a rózsakeresztesek kísérletezéseikkel hozzájárultak a kémia és az orvostudomány fejlődéséhez. Mozgalmuk a 19. század elejére háttérbe szorult, majd eltűnt.

A rózsakeresztesek jelképeiket nagyobbrészt a templomépítés köréből vették, s kapcsolatban álltak a kőművesekkel és kőfaragókkal.

Ám a legtöbb történetíró elveti a legendákat és a misztikus történeteket, s a szabadkőművességet a templomok és katedrálisok építőinek céheiből eredezteti. Ezek nagy tudást igénylő mesterségüket királyi művészetnek nevezték, s szakmájuk titkait féltékenyen őrizték. Szakmai összejöveteleiket a templom mellett lévő felvonulási épületben, a páholyban tartották, itt őrizték szerszámaikat is. Az egyházi és világi

hatóságok különféle kedvezményekben részesítették, ezért nevezték szabad kőműveseknek őket. A tényleges építőmesterek, az operatív kőművesek egyre nagyobb egységekbe – főpáholyokba tömörültek, s ünnepélyes ceremóniáik, misztikus rítusaik praktikusan a mesterség fogásainak titokban tartását szolgálták. A 16. század végén, a 17. század elején az építészetben pangás állt be, a céhek hanyatlásnak indultak. Ekkor új tagokat vettek fel a tekintélyesebb polgárok köréből, főleg olyan személyeket, akiket a filozófia, a természettudományok és a művészetek vonzottak, köztük számosan a Rózsakeresztesek Társaságának tagjai voltak. Őket spekulatív kőműveseknek vagy befogadottaknak nevezték. A rózsakeresztesek bevitték a páholyokba saját jelképeiket, szertartásaikat, s bevezették a magasabb fokokat. Eredetileg csak három fok volt a szabadkőműveseknél: inas, legény és mester, míg a rózsakeresztesek hatására egyes páholyokban különböző magas fokú filozofikus rendszereket vezettek be. Előbb csak négy felsőfokot használtak, majd az ősi skót rítusú szabadkőművesek 33–77, sőt 99 fokot különböztettek meg.

A szabadkőművesség valódi története Angliában kezdődött az 1700-as évek elején; abban az országban, mely elsőnek lépett a modern polgári fejlődés útjára, ahol először valósult meg a társadalmi munkamegosztás a szakmákon belül is. Ez a céhek felbomlásához vezetett. A régi életformát már csak a hagyományőrzőnek nevezhető spekulatív szabadkőműves-páholyokban ápolták jobbára középosztálybeli értelmiségiek, tekintélyes polgárok. Ők már nem a páholynak nevezett felvonulási épületben gyülekeztek, hanem vendéglők, kocsmák termeiben. 1717-ben négy londoni páholy elhatározta, hogy közös szervezetet teremt, vagyis nagypáholyt hoz létre egy nagymester vezetése alatt, s ezáltal egységes vezetésű szabályos szervezetté alakultak. 1723-ban James Anderson skót lelkész kidolgozta a szabadkőművesek alapokmányát, törvénykönyvét a következő címmel: *A szabadkőművesek alkotmánya. Tartalmazza e nagyon régi és tiszteletreméltó testvéri szövetség történetét, kötelességeit, szabályait stb. a páholyok használatára. (The Constitutions of the Free Mansons. Containing the History, Charges, Regulations & c. of that most Ancient and Right Worshipful Fraternity. For the Use of the Lodges.)* Ez az alkotmány – bár idővel néhány naiv fejezetét törölték – lényegében máig alapja a páholyok felépítésének és működésének. Az alkotmány egyik legfontosabb része a *Régi kötelmek* első fejezete, mely tisztázza a szabadkőműves viszonyát Istenhez és a valláshoz a következőképpen: *„A Kőmívesnek ebbeni mivoltából fakadó Kötelessége, hogy engedelmeskedjék az Erkölcsi Törvénynek; és ha helyesen érti művészetét, soha sem lesz belőle ISTENTELEN, Ostoba Ember, sem hitetlen Szabad Gondolkodó. De míg a ré-*

gi Időkben a Kőmívesek minden Országban arra voltak kötelesek, hogy annak az Országnak vagy Nemzetnek a Vallását kövessék, amelyben éltek, akármilyen is lett légyen az, most alkalmasabbnak véljük csak annak a Vallásnak a követésére kötelezni őket, amelyben minden Ember egyetért, meghagyván kinek-kinek a maga különös Vélekedését, legyenek tehát jó és igaz Férfiak, a Becsület és a Tisztesség Emberei, bármely Felekezet vagy Meggyőződés különböztesse is meg őket egymástól; ezáltal a Kőmívesség az Egyetértés Középpontjává és az egyeztető igaz Barátság Eszközévé válik olyan Személyek között, akik különben Távol kényszerültek volna maradni egymástól."[1] (Szándékosan közöljük a korabeli fordítás szövegét, elkerülve a mai nyelvezetre való átírását, mert így jobban kifejezi a megfogalmazó szándékait. A sajátos helyesírás viszont a lényeg kiemelését szolgálja.) Ez a szakasz bizonyíték arra, hogy az első nagypáholy alapítói össze tudták egyeztetni koruk és az angol nép vallásos érzését az egyén lelkiismereti szabadságával.

A második szakasz meghatározza a szabadkőműves kötelességét hazájával és a hatóságokkal szemben: *„A szabadkőműves békés alattvalója a polgári hatóságoknak,... nem szabad részt vennie a béke vagy a nép jóléte ellen intézett felkelésekben és összeesküvésekben..."*

Majd a következő szakaszok szabályozzák a páholyok működését, azt, hogy kik lehetnek páholytagok, kiket választhatnak vezetőknek, melyek a tagok jogai és kötelességei. A törvénykönyv szerint *„minden szabadkőművesnek valamely páholyhoz kell tartoznia, ahol összejönnek és dolgoznak. Csak jó és hű férfiak lehetnek páholytagok, akik szabadon születtek, érett és értelmes korúak. Nem lehetnek páholytagok jobbágyok, nők, erkölcstelen, rosszhírű férfiak."* A vezetők kiválasztása csak az igazi értékek és egyéni érdemek alapján történik. Tiltják bevinni a páholyba a civakodást, veszekedést, még kevésbé a vitatkozást a vallásról, népekről, az állam kormányzásáról, a politikáról.[2] Az Alkotmány három fokot írt elő, ezzel is kifejezve ragaszkodását a régi kőműves céhek hagyományaihoz: *„Az angol szabadkőművesség napjainkig megőrizte különleges szerepét; szervezője, terjesztője, őre, bizonyos értelemben mércéje lett a szabadkőműves elvek és munka tisztaságának"* – írja a téma legszakavatottabb magyarországi ismerője, L. Nagy Zsuzsa történészprofesszor *Szabadkőművesség a XX. században* című könyvében.[3]

Az Anderson-féle *Alkotmányban* megfogalmazott eszmék viharos gyorsasággal (s többnyire angol közvetítéssel) terjedtek egész Európában és Észak-Amerikában, sőt még Indiában is. A szabadkőművesség tanaival és szervezeteivel a kor szükségleteire kínált választ, segítette az új gondolatok, célok terjedését. Nyugat-Európában és Észak-Amerikában a polgárosodás előmozdítását, az új társadalom kialakulását se-

gítette, s összekapcsolódott a felvilágosodás mozgalmával. A felvilágosodás eszméi behatolva a páholyokba céltudatossággal ruházták fel az addig merev és csupán formalitásoknak élő páholyokat. Erre a belső fejlődésre jellemző André Michel Ramsay meghatározása a szabadkőművesség céljairól. Szerinte négy tulajdonság szükséges ahhoz, hogy valaki jó szabadkőműves legyen:

– a tiszta erkölcs,
– a titkok megtartása,
– az emberiesség követése,
– a művészetek és tudományok szeretete.

Az ő gondolata volt egy egyetemes és az emberi tudásnak és ismereteknek minden ágára kiterjedő nagy enciklopédia megalkotása, amely a szabadkőművesség eszményeiből fakadó gondolat. Ez valóra is vált. Az angol enciklopédia után megszületett még szebb, még ragyogóbb formában a nagy francia enciklopédia is, a 18. századi felvilágosodás mozgalmainak és jórészt a francia szabadkőművességnek eme halhatatlan alkotása.

A 18. század termékeny felvilágosító mozgalmai voltak azok a szárnyak, amelyeken egyre feljebb emelkedett eszményei légkörében a szabadkőművesség. Sorra alakultak a szabadkőműves-páholyok: Párizsban 1725-ben, Prágában 1726-ban, Madridban 1729-ben, Amszterdamban 1731-ben, Bordeaux-ban és Szentpéterváron 1732-ben, Hamburgban és Firenzében 1733-ban, Lisszabonban 1735-ben, Varsóban, Genfben 1736-ban, Lausanne-ban 1737-ben, Drezdában 1738-ban, Bayreuthban, Hannoverben és Lipcsében 1741-ben, Bécsben 1742-ben és nálunk Brassóban 1749-ben. Közben a tengeren túl is Bostonban 1733-ban, Philadelphiában 1734-ben, Indiában már 1729-ben.[4]

Egyúttal belső változásokat is hoz az új területekre átterjedt szabadkőművesség. Ez érinti a mozgalom felépítését és társadalmi szerepvállalását, ideológiáját is. Ez elsősorban a francia szabadkőművességnél figyelhető meg. A már említett Michel de Ramsay, a skót származású lovag Franciaországban telepedett le, s nem elégedett meg a három fokozattal, a János-rendű vagy szimbolikus szabadkőművességgel, hanem az ősi skót rítus alapján bevezetett egy sereg középszintű és magas rangot is. – A skót rítus általában 33 fokkal dolgozott, de akadtak olyan páholyok is, amelyekben több mint 90 fok volt. Ez aztán elindított egy később megállíthatatlannak tűnő folyamatot, s egyesek minduntalan más meg más felsőfokú rendszert, lovagrendet, káptalant találtak ki, úgyhogy a francia szabadkőművességben teljes zavar állott be, s egymással versenyző nagypáholyok alakultak ki. Ez a folyamat 1762-ig tartott, amikor is a különböző páholyok kibékültek, majd 1771-ben létrehozzák a skót rítusú páholyok szövetségét, a *Grand Orient de*

France-nak nevezett nagypáholyt, amely hét fokkal dolgozott, s egyre inkább megszabadult az angol befolyástól, szemben a másik francia nagypáhollyal, a *Grand Lodge de France*-szal, amely az *Angliai Nagypáholy* fennhatósága alatt maradt még egy ideig.

Közben a katolikus egyház klérusa, különösen a jezsuiták ádáz harcot indítottak a szabadkőművesség ellen. XII. Kelemen pápa már 1738-ban az *„In eminenti..."* kezdetű bullájában, *„az egyházra és az Istentől rendelt világi rendre veszedelmesnek"* minősítette és kiátkozta a szabadkőműveseket. Igaz, ténylegesen nem űzték ki az egyházból a páholytagokat, de XII. Kelemen pápa utódai száz év alatt még hatszor ismételték meg a kiátkozást, sőt IX. Pius pápa összesen hússzor ítélte el őket. Egy dologban ekkor már tökéletesen igazuk volt a pápáknak: a szabadkőművesek már éppen olyan kíméletlenül támadták, bírálták, sőt rágalmazták az egyházat, mint az őket. A bullákra minden esetben a válasz az ellenvádak valóságos áradata volt. Így aztán a kölcsönös ellenségeskedés szinte napjainkig fennmaradt. XXIII. János pápa volt az első, aki nem erősítette meg a kiátkozó bullát.[5]

Azokban az országokban, ahol a klérusnak nagy befolyása volt, és a kormányzás is abszolutisztikus és reakciós volt, a szabadkőművesség gyakori üldözésnek, elnyomásnak volt kitéve, sőt Spanyolországban és Portugáliában nem egy szabadkőművest akasztottak fel vagy ítéltek életfogytiglani börtönre szabadgondolkodása miatt. Ezzel szemben Nagy-Britanniában és az északi protestáns országokban a szabadkőművesség csakhamar tekintélyes, kedvelt intézmény lett, melyhez a nemzet legjobbjai, a szellemi és születési arisztokrácia tagjai szívesen csatlakoztak, s az uralkodó családok is védelmükbe fogadták, sőt egyesek tagjai is lettek a szövetségnek. A páholyok tagjai nem ismerték a társadalmi különbségeket, egyaránt előfordultak köztük felvilágosult gondolkodású polgárok és arisztokraták, katonák, írók, tudósok, akik az emberiség haladásának és boldogulásának útját a testvéri összefogásban, a tudás és a haladás terjesztésében látták.

Közép-Kelet Európa és a Balkán szabadkőművességének gyors terjedését az tette lehetővé, hogy itt nemcsak a polgárosodás előmozdításáról volt szó, hanem a nemzeti, etnikai lét megőrzéséről, a saját nyelv és kultúra megteremtéséről, illetve fenntartásáról is.

A 18. század második felében megjelennek különböző irányzatok, amelyek a mozgalom gyengülését, nem pedig a gazdagodását, sokszínűvé válását eredményezték. Az első ilyen eltévelyedés a magas fokok, káptalanok rendszerének bevezetése volt. Ezt követte a *templomos lovagrend* felújítása, majd az *új rózsakeresztesek* irányzata, amely a hiszékenységen, az emberi butaságon és a babonákban való hiten alapult. Az *illuminátusok* titkos társasága a szabadkőművességet próbálta fel-

használni céljai megvalósítására, de az ellentétes volt a szabadkőműves elvekkel, mégis sokakat megtévesztett. Volt még a magas fokozatoknak egy különös irányzata, az *Ázsiai testvérek*, amely szintén a misztikumra helyezte a hangsúlyt, s gyengítette az igazi szabadkőműves-mozgalmat.

A 18. század utolsó harmada meghozza a szabadkőművesség számára az első nagy történelmi sikert, igaz, nem Európában, ahol a mozgalom megszületett, hanem Észak-Amerikában. Ez a siker nem más, mint az észak-amerikai gyarmatok függetlenségének kivívása és az Amerikai Egyesült Államok megteremtése. Túlzás lenne azt állítani, hogy ez kizárólagosan a szabadkőművesek érdeme, de történelmi tény, hogy a függetlenségi háború vezéralakjai és a világ első demokratikus alkotmányának kidolgozói szabadkőművesek voltak, élükön George Washingtonnal és Benjamin Franklinnal, sőt a gyarmatok függetlenségi harcát tevékenyen segítő francia arisztokrata La Fayette is szabadkőműves volt.

A nagy francia forradalom (1789–1794) eszmei előkészítésében szintén meghatározó szerepet vállaltak a szabadkőművesek, jóllehet a forradalom forgatagában már a barikádok mindkét oldalán ott találjuk őket. Mirabeau, Danton, Marat és Robespierre szabadkőműves volt, de mint ismeretes, *„a forradalom a saját gyermekeit is felfalta"*. Igazat kell adni az alábbi megállapításnak: *„Nem számíthatott a szövetség az abszolutisztikus uralkodók, s a forradalmi tömegek rokonszenvére sem... Sokat szenvedtek a szabadkőművesek a francia forradalom vérengzései közben is. A korlátjain áttört nép őket is üldözőbe vette, s egész páholyokat vitt a vérpadra. A rémuralom alatt az összes páholyok szüneteltek."*[6]

Általában visszaesés tapasztalható a mozgalomban a francia forradalom bukása utáni időkben, több országban betiltják, a tagokat üldözik, viszont Nagy-Britanniában és a skandináv államokban a szabadkőművesség mint az uralkodóház védelme alatt álló intézmény él és fejlődik tovább. Ez mondható el Poroszországról és más német államokról is, kivéve Ausztriát és a Habsburg-birodalom tartományait, ahol tiltott volt, csakúgy, mint Spanyolországban, Portugáliában, Itáliában. Franciaországban 1795–1814 között a szabadkőművesség hatalmas virágzásnak indult, különösen Napóleon idejében, amikor is a páholyok nagy része az ő személyes híveiből állott. A Bourbon-restauráció nagy megrázkódtatást okozott a francia szabadkőművességnek, a folytonos ellenőrzések, zaklatások miatt tevékenységüket kénytelenek voltak korlátozni, de nem szüntették be.

Az emberi jogok követelése, a szabadságért folytatott küzdelem átterjedt Közép- és Dél-Amerikára is, s a 19. század elején folytatott sza-

badságharcok élén mindenütt szabadkőművesek állottak. José San Martin Argentínában, Bernardo O' Higgins Chilében, Simón Bolivar az északi tartományokban, Pelgrano Peruban, José Martin Kubában, Benito Suarez Mexikóban, I. Péter király Brazíliában, José Antonio Paez Venezuelában, sőt a mexikói szabadsághős Miguel Hidalgo y Corona katolikus pap volt és szabadkőműves, s egyházi rangjától hivatalosan megfosztva végezték ki 1811-ben.

Az egész amerikai kontinens szabadságharca egyetlen nagy és világtörténelmi jelentőségű szabadkőműves-munka volt. A szabadkőművesek szabadságszeretete nem állhatott meg a nemzetek felszabadításánál, hisz a páholyok liturgiájában a szabadság mellett az egyenlőség és testvériség is mindenkire kiterjedt. 1794-ben a francia forradalom hozta meg az első törvényt a rabszolgaság eltörléséről a francia gyarmatok területén. Dél-Amerikában alig mondják ki a függetlenséget, máris rendezik a rabszolgák sorsát. Buenos Aires egyik páholyában született meg a zseniális ötlet, amelyet a történelem az anyaméhből fakadó szabadságnak (libertad de vientre) nevez: minden újszülött néger gyerek ezentúl már szabadnak születik. Brazíliában is egy szabadkőműves, Eusebio de Querioz szenátor a szerzője a rabszolgaságot megszüntető törvénynek. De mindenekelőtt ki kell emelnünk a tényt, hogy a legnagyobb négerrabszolga-felszabadító, Abraham Lincoln, az USA újraegyesítője is szabadkőműves volt.

Visszatérve Európához, a 19. század eleji nagy szabadságmozgalmak, az Itáliában kibontakozó carbonari mozgalom és az olasz egységért és függetlenségért folyó harc élén álló Mazzini és Garibaldi az olasz szabadkőművesség legnevesebb vezetői is voltak. Szabadkőműves volt a Görögország függetlenségét kivívó Alexander Ypsilanti és harcostársa, a nagy angol költő, Lord Byron is. Egyes román történészek szerint Tudor Vladimirescu, sőt már Horea is szabadkőműves volt. A lengyelek 1830-as nagy felkelésében részt vettek a betiltott páholyok tagjai, élükön Tadeusz Kosciuszkóval, a lengyel szabadságküzdelmek ismert harcosával.

Az 1848-as forradalmat egyesek megpróbálták a szabadkőművesek művének tekinteni, s jellemző módon ezek között egyaránt találhatók a mozgalom hívei és ellenségei is. Ezeknek a forradalmaknak az eszmeisége, célkitűzése valóban egybeesik vagy közel áll a szabadkőműves felfogáshoz, és nem egy forradalmár vezető szabadkőműves volt, de mindegyik forradalom sokkal összetettebb s komplexebb folyamat annál, hogy ily módon leegyszerűsíthető lenne.

Ezek a forradalmak viszont olyan hatalmas változásokat, átalakulásokat indítottak el, nemcsak Európában, hanem világviszonylatban is, amelyek a társadalmi, gazdasági, politikai élet valamennyi területére kihatottak, s új korszakot nyitottak a szabadkőművesség történetében is.

Európában mélyreható, a szabadkőművesség számára kedvező változások mentek végbe az 1848-as forradalmak következtében. A nemzeti államok megteremtése, a tőkés fejlődés fellendülése megerősítette a burzsoázia gazdasági és társadalmi pozícióit, a polgári liberális és radikális politikai irányzatokat. A század utolsó harmadára általában megváltozott a szabadkőművesség társadalmi jellege is, tipikusan polgári szervezetté vált, nemcsak ideológiájában, hanem összetételében is. A páholytagok túlnyomó többsége a kereskedelem, az ipar különböző képviselőiből, szabadfoglalkozásúakból (ügyvéd, orvos, újságíró, színész stb.), értelmiségiekből, vagyis a kis- és középpolgárság különböző rétegeiből került ki. A tőkés viszonyok kialakulása és megerősödése folytán megnőtt – különösen Közép- és Kelet-Európában – a zsidó vagy zsidó származású páholytagok száma. A polgárságnak ez a rétege erősödő gazdasági pozíciójával összhangban álló társadalmi szerepre, ezzel együtt az adott társadalomhoz való hasonulásra törekedett. Számára a szabadkőművesség eszmerendszere azért is rokonszenves volt, mert a páholytagság segítette a beilleszkedésben. A szabadkőművesség elvei alapján a páholyok túlnyomó többsége nem tett különbséget felekezeti szempontból a keresők között. (Egyes országokban viszont jelentős páholyok zárkóztak el zsidók felvételétől – pl. óporosz páholyok.)

Az a tény, hogy a zsidó polgárság nagy számban vett részt a páholyéletben, a 19–20. század fordulóján megjelenő új politikai áramlatok az újkonzervatív, jobboldali irányzatok számára lehetővé tették az antiszemita propaganda és támadás kiterjesztését általában a szabadkőművesekre. Ekkor született meg a „zsidó-plutokrata-szabadkőműves" világméretű összeesküvés rémképe, melynek felvázolói összemosták, azonosították a liberalizmust, a tőkét, a polgárosodást és a zsidóságot, mint olyan erőket, amelyek minden hagyományos erkölcsi és nemzeti érték megsemmisítésére törnek.

A 19. századi szabadkőművességet nem a különböző országok páholyainak az összefogása, együttműködése jellemezte, hanem egyre inkább a szembenállás, az eltérő politikai nézetekből, a különböző fejlődési fokokból, más és más társadalmi szerkezetből eredő különbözőség. Ez a különböző országok páholyai közötti viszony megromlását eredményezte, s így a szabadkőművesség elveszítette egyetemes jellegét. Megromlott a viszony a francia–porosz háborút követően a francia és német páholyok között – különösen az óporosz páholyok konzervatív és intoleráns nézetei miatt. Mély ellentétek alakultak ki a francia és az amerikai egyesült államokbeli páholyok között is az amerikaiak nyitottsága és az Európában megőrzött zártság, meg a négerekhez való viszonyulás kérdésében.

A legsúlyosabb ellentét azonban a protestáns és a katolikus országokbeli szabadkőművesek között keletkezett már a 19. század elején. 1815-ben *Anglia Egyesült Nagypáholya* megerősítette és módosította az andersoni alkotmányt. Tagjaitól s minden szabadkőművestől megkövetelte az istenhitet, s nem elégedett meg valami elvont, a világot irányító szellem elismerésével. Ugyanakkor újból kimondta, hogy sem társadalmi-politikai, sem vallási kérdésekkel nem foglalkoznak. Ez megvalósítható volt Angliában, ahol a polgárság erős volt, s részese a hatalomnak, nem kellett harcolnia sem a királyság, sem az egyház ellen. Más volt a helyzet Európa katolikus államaiban, ahol a szabadkőműveseket továbbra is üldözték, s Közép- és Kelet-Európában ez még kiegészült a politikai antiszemitizmussal is. Ezekben az országokban a szabadkőművesség a puszta létét is veszélyeztetve látta abban, hogy elfogadta az *Angol Nagypáholy* előírásait. Így aztán elsősorban a francia páholyok – a *Grand Orient de France* főhatóságával az élen – szembefordulnak az angolokkal, nem ismerik el azok fennhatóságát. Saját alkotmányukat úgy változtatták meg, hogy törölték belőle a hitvilággal kapcsolatos utalásokat, panteista alapokra helyezkedtek, sőt az ateizmust sem tiltották, s megerősítették az ősi skót rítushoz, illetve az egyszerűbb hét fokhoz való tartozásukat – elutasítva a hármas fokú szimbolikus szabadkőművességet.[7]

Ezek az ellentétek, eltérő nézetek, viták ártottak azon eredeti célkitűzésnek, hogy a szabadkőművesség az egész világot átfogó egyetemes szervezetté váljon, de végső fokon mégis hozzájárultak a mozgalom fejlődéséhez, gazdagodásához, sokszínűvé válásához. Ha más taktikákkal, eltérő harcmodorral és eszközökkel is, de mindegyik ország szabadkőművessége jelentősen hozzájárult a 19. században, különösen annak utolsó harmadában, az általános haladáshoz, progresszióhoz, a demokratikus eszmék terjedéséhez, s általában az emberi civilizáció fejlődéséhez.

Ez a hozzájárulás kétféleképpen valósult meg, közvetlenül és közvetett módon. Közvetlenül, intézményként számos országban a nagypáholy nyilatkozatok, felhívások, akciók formájában foglalt állást politikai, közéleti kérdésekben, vagy úgy, hogy támadta, bírálta a fennálló rendszert, s annak javításáért, megváltoztatásáért küzdött, vagy pedig támogatta, segítette azt, sőt részt vett benne, ha úgy találta, hogy az egyezik elveivel. Ez a szerep a politikai helyzet változásával együtt változott. Jó példa erre a francia *Grand Orient* egész 19. századi története. Vezető tisztségviselői a napóleoni korszakban gyakorlatilag a császár testvérei, hívei, tábornokai voltak, a Bourbon-restauráció idején viszont harcolt az abszolutizmus visszaállítása ellen; az 1830-as forradalom által trónra emelt Lajos Fülöp, a polgárkirály maga is sza-

badkőműves volt; 1848-ban a *Grand Orient de France* a szabadság, egyenlőség és testvériség megvalósításaként üdvözölte a forradalmat, és támogatásáról biztosította. A forradalom leverése után azonban elfogadta III. Napóleon rendszerét, sőt 1852-ben a császár rokona, Murat herceg lett a páholy nagymestere. A párizsi kommün idején már a császári rendszer eltörléséért harcoltak a szabadkőművesek is. Ekkor már a páholyokban a polgárság és a kispolgárság dominált, kiknek tekintélyes része radikális és antiklerikális nézeteket vallott. Ezt a változást egyes szakírók úgy jellemzik, hogy *„a francia szabadkőművesség fokról fokra baloldali, antiklerikális párttá fejlődött"*. 1877-ben törölte alkotmányából az Isten létezésében és a lélek halhatatlanságában való hit kötelező voltát, s emiatt került szembe az angol, skót, ír és amerikai nagypáholyokkal. A harmadik köztársaságban a politikai élet vezető pontjain nagy számban álltak páholytagok – például Jules Grevy köztársasági elnök (1879–1887), Leon Gambetta, a képviselőház elnöke –, akik előmozdítói voltak az egyházi és militarista befolyást korlátozó reformpolitikának.[8] Ebből a sommás felsorolásból az a következtetés is levonható, hogy a francia szabadkőművesség okosan opportunista volt, de ha alaposabban elemezzük az eseményeket és az összefüggéseket, akkor rájövünk, hogy ez bölcs reálpolitika volt, és a szabadkőműves eszmények valóra váltását igyekezett szolgálni.

A 20. század elején egyre több országban ismerték fel a szabadkőművesek nemzetközi összefogásának és együttműködésének a szükségességét. Erre elsősorban azért lett volna szükség, hogy megoldást találjanak azokra a kérdésekre, amelyek a különböző országok szabadkőműveseit egymással szembeállították, s ezáltal a mozgalmat gyengítették. De szükségessé tette az összefogást, a kapcsolattartást az egyre feszültebbé váló nemzetközi helyzet, a katonai-politikai szövetségi rendszerek kialakulása, a világháború kitörésének veszélye, melynek elhárítása a szabadkőművesség általános célkitűzéseiből következő feladat lett volna.

Már 1900 augusztusában, Franciaországban tartottak egy előkészítő kongresszust, ahol elhatározták, hogy a svájci *Alpina Nagypáholy* veszi kezébe egy nemzetközi központ megszervezését.

1903-ban, Genfben meg is kezdte működését egy nemzetközi szabadkőműves-iroda, amely elsősorban információk gyűjtését és továbbítását tekintette feladatának. Nem véletlenül esett a választás Svájcra, hiszen a svájci páholyok már a 19. század második felében is arra törekedtek, hogy tompítsák a szervezeten belüli ellentéteket, s a különböző nagypáholyok közelebb kerüljenek egymáshoz. Azonkívül a svájci páholyoknak meghatározó szerepük volt a nemzetközi Vöröskereszt létrehozásában is, tehát volt tapasztalatuk a nemzetközi kapcsolatok építésében.

A nemzetközi összefogás és együttműködés másik szervezete a század elejétől fogva rendszeresen tartott eszperantó kongresszusokból nőtt ki. 1905-ben létrejött az *Eszperantó Szabadkőműves Társaság (Esperanto Framansona Societat)*; célja a világnyelv terjesztése volt a szabadkőművesek körében. Ez a társaság szervezte a fent említett kongresszusokat. 1913-ban Fritz Ullmann svájci származású, Németországban élő szabadkőműves a berni kongresszuson javasolta a társaság átalakítását egyetemes szervezetté, mely egyesíti a különböző rítusokat követő összes szabadkőművest. A terv általános helyeslésre talált, de az első világháború kitörése miatt megvalósíthatatlanná vált.[9]

A háború kezdetén nemcsak a kapcsolattartás szűnt meg a különböző országok szabadkőműves-szervezetei között, hanem az ellentétek, szembenállások is elmélyültek, mivel azok eltérően viszonyultak a háború általános megítéléséhez és saját országuk szerepvállalásához. Csak a háború utolsó éveiben, 1917–1918-ban léptek fel szinte minden országban a háború ellen, békebizottságokat szerveztek, különbékékre vonatkozó tárgyalásokat kezdeményeztek. 1917 januárjában az antant és a semleges országok szabadkőművesei Svájcban találkoztak, majd júniusban Párizsban tartottak kongresszust, ahol általános politikai kérdésekkel és a béke megteremtésének lehetőségével foglalkoztak. Az 1918-as berni békekonferenciával egy időben szabadkőműves-tanácskozást is tartottak, ezen már a központi hatalmak országaiból is részt vettek küldöttek, megvitatták a Nemzetek Szövetsége felállítására és szervezetére vonatkozó tervezetet.

1919 áprilisában Róma egykori polgármestere körlevélben javasolta, hogy 1920-ban hívjanak össze szabadkőműves-világkongresszust Olaszországban. Végül ennek a megszervezését ismét a svájci *Alpina páholyra* bízták. 1921 októberében került sor a tanácskozásra, melynek meghirdetett célja az egyetemes béke megszilárdítása, a népek és nemzetek közötti közeledés előmozdítása volt. A világ különböző részeiből összegyűlt mintegy húsz nagypáholy küldöttei kimondták a *Nemzetközi Szabadkőműves Szövetség (Association Maçonnique International – AMI)* megalakulását. Jellemző, hogy a szövetség francia elnevezéssel vált ismertté, létrehozásában nem vettek részt az angol nagypáholyok. Megválasztották a vezetőtestületet is – a nemzetközi szabadkőműves-szövetség bizottságát.

Ezt megelőzően, még 1920 nyarán Hágában megvalósították a Fritz Ullmann által még 1913-ban javasolt szabadkőműves-szervezetet, az *Általános Szabadkőműves Ligát (Allgemeine Freimaurerliga)*, amely nem szervezeteket, hanem személyeket tömörített. Ez a szervezet inkább a tagok kölcsönös támogatására, tapasztalatcserékre, jótékonykodásra, az ifjúság nevelésére törekedett, s hangsúlyozta, hogy

nem kíván konkurenciát támasztani az *AMI*-nak. Mégis megállapítható, hogy létrejötte és tevékenysége a szabadkőművesség megosztottságát tükrözte.

Az angol nagypáholy már 1922-ben üzenetet intézett az *AMI* szervezésében tartott nemzetközi tanácskozáshoz, melyben kifejtette, hogy ellenzi a közéleti-politikai szereplést, mert az sérti a szabadkőműves alapelveket. Az angol és skót nagypáholyok, s őket követve az északeurópaiak és a németek határozottan elutasították az *AMI*-val való együttműködést.

1926-ban Belgrádba hívták össze az *AMI* első nagyszabású kongresszusát, azzal a határozott céllal, hogy feloldja a Duna-medence országait megosztó ellentéteket. A kongresszuson húsz ország szabadkőműveseinek küldöttei vettek részt, s nem csupán a Duna menti népek összefogása mellett foglaltak állást, de célul tűzték ki a nemzetközi feszültségek enyhítését, a béke megőrzését, az európai országok közötti kapcsolatok erősítését is. Többen a kongresszus *Páneurópai programja* mellett is állást foglaltak.

Az 1936-os párizsi kongresszuson, melynek védnöke a szabadkőműves Léon Blum francia miniszterelnök volt, a növekvő fasiszta, náci veszély elleni összefogást, az új világháború veszélyének elhárítását tűzték ki célul. Itt hozták létre az *Üldözött Szabadkőművesek Szövetségét* azokból az emigrációba kényszerült szabadkőművesekből, akiket hazájukból elüldöztek (németek, olaszok, portugálok, spanyolok), és amelyből később megszületett az *Emberi Jogok Ligája* a diszkrimináció ellen. Az *Emberi Jogok Ligájának* számos országban alakult tagozata, s kezdeményezői, vezetői szabadkőművesek voltak.

A szabadkőművesek antifasizmusa és háborúellenessége sokféle módon nyilvánult meg, s ebben az *Általános Szabadkőműves Liga* is tevékeny részt vállalt, s 1931-ben létrehozták az *Entente Pacifist Internationalt*, mely a háborúellenes demonstrációkon túlmenően sürgette a nemzetközi leszerelést, a gazdasági együttműködést és etnikai kisebbségek jogainak tiszteletben tartását.

1936-ban az *AMI* és az *Allgemeine Freimaurerliga* közös konferenciát rendezett Prágában, amely jelentős kísérlet volt a szabadkőműves testvériség láncának összekovácsolására.[10]

A második világháború újabb súlyos csapást mért a szabadkőműves-mozgalomra, súlyosabbat, mint az első. Csupán Németországban, ahol a 30-as évek elején 80 ezer szabadkőműves volt, a háború végére alig ötezer maradt. A megszállt országokban hasonló veszteségek érték a szabadkőműves-mozgalmat.

A háború után mindenütt szabaddá lett a páholyok működése, de az ujjászervezés nehéz feladatnak bizonyult, s nem minden országban si-

került azonos mértékben. Nem csupán azért, mert sokan elpusztultak a harctereken és a koncentrációs táborokban, hanem azért is, mert a szabadkőműves eszmék helyett sokan a baloldali, radikális, kommunista ideológiát választották.

Megváltozott a szabadkőműves-mozgalom súlypontja is. Jelenleg a világ több mint ötmillió páholytagjának túlnyomó többsége – mintegy négymillió – az amerikai kontinensen él.

A kétpólusú világ kialakulása tovább korlátozta a szabadkőművesség elterjedését. A szocialista országokban – élükön a Szovjetunióval – a szabadkőművesség tiltott, reakciósnak, így halálos ellenségnek számító szervezet volt. Ezekben az országokban 1989-ig teljesen megszűntek a szervezetek, törvényen kívül helyezték őket.[11]

---

[1] *Kelet.* A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy hivatalos lapja. XXXX. évf. 1997. szeptember.

[2] Dr. Balassa József: *A szabadkőművesség története.* p. 19–21.

[3] L. Nagy Zsuzsa: *Szabadkőművesség a XX. században.* p. 9.

[4] Arató Frigyes: *A szabadkőművesség.* 2. kiadás, Budapest, 1913, p. 37.

[5] Nagy Töhötöm: *Jezsuiták és szabadkőművesek.*

[6] Arató Frigyes: *A szabadkőművesség.* Budapest, 1902. p. 20.

[7] Sumonyi Zoltán: *Újrafelfedett titok.* Budapest, Talentum, 1998, p. 126.

[8] L. Nagy Zsuzsa: *Szabadkőművesség a XX. században.* p. 21–22.

[9] L. Nagy Zsuzsa: i. m. p. 54–57.

[10] L. Nagy Zsuzsa: i. m. p. 130–134.

[11] Daniel Beresniak: *Francmasoneria în Europa de Est.* Bucureşti, Ed. Nemira, 1994, p. 13–14., 22., 68–70.

II. A magyar szabadkőművesség Erdélyben és Magyarországon a 18. századtól

Az első magyar szabadkőműveseket Bécsben avatták fel az 1742-ben megalakult *A három ágyúhoz címzett páholyban,* melynek legfőbb patrónusa Ferenc lotaringiai herceg, Mária Terézia férje, majd társuralkodó és I. Ferenc néven német-római császár volt. Őt Hágában avatták szabadkőművessé, s igyekezett minél több főurat bevonni a páholyba, hogy együtt valósítsák meg filozofikus és filantropikus céljait. Az uralkodó személye hallatlanul megnövelte a páholy tekintélyét, az udvari emberek valósággal tolongtak felvételüket kérve. Az első belépők között a Zindendorfok, a Kaunitz-rokonság vagy Bruckenthal Sámuel, a későbbi erdélyi helytartó mellett ott találjuk az udvar közelében élő magyar arisztokratákat és katonatiszteket: gróf Esterházy Ferenc udvari kancellárt, Reviczky János tábornokot, gróf Draskovich Kázmér őrnagyot, Kempelen Andor kapitányt, Bánóczy Ignác hadnagyot, báró Kemény Lászlót és báró Kemény Jánost, Székely János alezredest, Báróczi Sándort, a magyar testőrség kapitányát. Egy évvel később *„Mária Terézia, állítólag a jezsuitáktól felbujtogatva, katonaság által meglepte a páholyt, s annak tagjait elfogatta. Bár a fogság nem tartott sokáig, és senkinek semmi bántódása nem lett, a páholy működése azóta mégis pangott, és csak nagy titokban volt folytatható, míg úgy látszik, a 60-as évek elején végképpen megszűnt."*

Alig hat évvel a bécsi incidens után Brassóban Sauler G. Marton szenátor 1749-ben a Berlinből kapott alapító pátens alapján két páholyt alapított: a *Három oszlop alatt* elnevezéssel egy szimbolikus és a *Négy holdhoz* cím alatt skót páholyt. A páholyok pecsétje fennmaradt, de működésükről nincsenek adatok, 1777-ben azonban újból felbukkan a nevük. Brassó után aztán több magyar városban előbb inkább csak a végeken, Erdélyben és a Felvidéken sorra alakultak a páholyok. Ezeknek tagsága néhány rangosabb tisztviselőből, katonatisztből, orvosból, lelkészből, külföldön iskolázott nemesből állott. Nagyszebenben, 1765-ben Bauszern Simon Frigyes szenátor alapított *Szent András a három tengeri levélhez* címen 4. fokozatú páholyt. A páholy csupán nyolc testvérből állott, kilenc évig munkáját a legnagyobb titokban folytatta, s új tagokat nem vett fel.

1765-től Erdély nagyfejedelemséggé lett, s a gubernium Nagyszebenbe helyezték át, így az fővárosi rangra emelkedett. Ezáltal a szász szabadkőművesek fölénybe kerültek, annál is inkább, hogy a buzgó szabadkőműves, báró Bruckenthal Sámuel lett 1771-től a gubernium elnöke, majd három évvel később Erdély kormányzója. 1773-ban új pá-

holy alakult Szebenben a *Szentelt buzgalomhoz* címen, melyről csak annyit tudunk, hogy még 1780-ban virágzó állapotban volt, s példája serkentően hatott a *Szent András páholyra.* Az 1770-es évek második felében egyre több arisztokrata lépett be a páholyba, köztük Mavrocordat Morusi, Ypsilanti havasalföldi vajda sógora, gróf Bánffy György helyhatósági tanácsos és királyi kamarás, aki 1778-ban főmester lett, s a helyettese báró Rall volt. Az újabb tagok között találjuk gr. Bánffy Farkast, kormányzósági tanácsost, aki később az erdélyi országgyűlés elnöke lett, Türi László kormányzósági titkárt, Sillyén János alispánt, gróf Teleki Lajos táblabírót, gróf Kemény Farkas kormányzósági tanácsost, utóbb erdélyi kancellárt, gróf Bethlen László krasznai főispánt s Aranka Györgyöt, a marosvásárhelyi királyi tábla ülnökét.

Ez időben (a hetvenes években) újabb páholyok alakultak Temesváron, Csíkszeredában és Sepsiszentgyörgyön, de Magyarország különböző városaiban, köztük Pesten is. A páholyok egy része a határvidékeken alakult meg, tagjaik a határőrezredek tisztjei, ezek az úgynevezett katonapáholyok. Ezek első alapítói és vezetői gróf Draskovich János és gróf Niczky István ezredesek voltak, akik megalakították az ún. Draskovich-szisztémát, átvéve a Michel de Ramsay Franciaországban élő skót származású lovag által kialakított magas fokú szabadkőművességet. 1778-ban nyolc katonapáholy egyesülése folytán kimondták a *Tartományi páholy* megalakulását, melynek nagymestere Draskovich János lett. 1781. február 20-ra Draskovich Pestre közgyűlést hívott egybe, ahol az osztrák páholyokkal való egyesülésről tárgyaltak.

1781. július 25-én kihirdetik az összes osztrák és magyar páholy egyesülését. Draskovich meg volt győződve, hogy az egyesülés rövidesen megvalósul, és 1781. szeptember 21-én lemondott. A helyébe gróf Pálffy Károlyt választották tartományi nagymesterré, addig, míg a *Nagypáholy* ténylegesen megalakul. Ez viszont négy évet késett, csak 1784 áprilisában jött létre az országos nagypáholy, amikor Pálffyt véglegesen kinevezik a magyar *Tartományi páholy* nagymesterévé és az országos páholy helyettes nagymesterévé. A magyar *Tartományi páholy* tizenkét páholyt foglalt magában, köztük a temesvári *A három liliomhoz* és a nagyváradi *Becsületesség (Probitate)* című páholyt, ennek csupán a pecsétje ismert, semmi más adat nem maradt fent róla.

A monarchia területén hat tartományi páholy keletkezett: az osztrák (17 páholyból állt), a magyar (12-ből), a cseh (7-ből), az erdélyi (5-ből), a galíciai (4-ből) és a lombardiai (2-ből). Az erdélyi tartományi páholy élére az egykori erdélyi szabadkőművesi káptalan vezetői, gróf Bánffy György és Bánffy Farkas kerültek, tartományi nagymester, illetve tartományi helyettes nagymester címmel. Az erdélyi tartományi páholyhoz tartoztak Brassó, Szeben, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy és a bu-

kovinai Philipol városok páholyai. A csíkszeredai páholy a Draskovich-rendszert követte. Maga Draskovich kért védelmet Bánffy kormányzótól páholya számára. Levelében, melyben a védelmet kérte, kifejtette saját szabadkőműves elveit. Ezek szerint a szövetség célja az uralkodó iránti engedelmesség, a közéleti erkölcsösség és a hasznos ismeretek terjesztése.

II. József, a kalapos király uralkodása idején (1780–1790) megindult a magyarság politikai előretörése Magyarországon és Erdélyben. Ez megmutatkozott a páholyok életében is, ekkor kezdődött meg az addig latin és német nyelvű páholyok megmagyarosítása. Egyre több magyar került a szabadkőművesek közé. Elsősorban kormányzósági tisztviselők, de nem kis számban vidéki földbirtokosok, papok, tanárok és írók. Erdélyben a szászok és a magyarok mellett főként Szebenben sok románt is találunk. Közülük a már említett Mavrocordat Morusi, a moldvai fejedelem öccse, és Molnar, a híres tudós érdemel említést. A nemzetiségi ellentéteken kívül a felekezetieket is próbálták áthidalni. A tagok sorában találunk egy kolozsvári piarista tanárt, sőt két katolikus lelkészt is (a pápai bullák ellenére is), és nagyon sok protestáns papot.

Mialatt a szebeni páholy a virágkorát élte, s a tagok száma csaknem elérte a kétszázat, szerény keretek között megalakult a kolozsvári páholy is. 1782. augusztus 15-én Fritzi Fekete Ferenc levélben kéri gróf Bánffy György tartományi nagymestertől, *„engedélyezze, hogy városunkban az oly elhanyagolt természettudományok fejlesztésére páholyt létesítsen"*. A megalakult páholy működéséről keveset tudunk, de valószínű, hogy az akkoriban igen elterjedt rózsakeresztes irányzathoz állt közel. Erre utal a kérésben a természettudományok fejlesztésére való hivatkozás, és hogy a tagok között ott találjuk Szőcs és Kassai orvosprofesszorokat, akik titkos laboratóriumaikban a kémia és az orvostudomány nagy titkainak a megoldását keresték, akárcsak a rózsakeresztesek.

1785. december 11-én II. József császári rendeletet, pátenst bocsátott ki, mellyel a páholyokat az állam védelme alá fogadta, gyülekezéseiket engedélyezte, de csak a fővárosban és azokban a városokban, ahol kormányszék van. A rendelet értelmében Magyarországon és Horvátországban mindössze öt helyen működhetett páholy: Budán, Pesten, Zágrábban, Károlyvárosban és Pétervárадon, míg Erdélyben csupán a szebeni páholy maradhatott meg.

Mindez a császár központosítási törekvésének a következménye volt, aki ezzel a rendelettel akarta megakadályozni, hogy a szabadkőművesek más országok szabadkőműveseinek hatása alá kerüljenek. Ezért vonta őket szigorú ellenőrzés alá, s korlátozta külföldi kapcsolataikat. A pátens következményeként számos páholy megszüntette tevé-

kenységét, mások illegalitásba szorultak. A rendelet értelmében fel kellett küldeni az összes szabadkőműves nevét ellenőrzés végett Bécsbe, ami a testvérek soraiban nagy riadalmat keltett. A páholyokat lepecsételték, tagjaik egy része kilépett a szövetségből, más része felvételét kérte a kormányszékkel rendelkező városok páholyaiba. Bánffy György hiába tiltakozott a rendelet ellen, hiába kérte, hogy legalább a kolozsvári páholy is fennmaradhasson, kérelmét visszautasították. II. József világnézetileg rokonszenvezett a szabadkőművességgel, mégis erősen korlátozta tevékenységüket, s a rendőrség minden lépésüket leste.

Ezek az intézkedések a szabadkőműveseket is a felvilágosult abszolutizmust jelképező császár ellen fordították, már nem tőle várták a felvilágosodás terjesztését, s csatlakoztak az országos felháborodáshoz, amelyet II. József alkotmányellenes, magyarellenes politikája váltott ki.

A „kalapos király" halála után II. Lipót, a Habsburg-dinasztia egyetlen szabadkőműves uralkodója került trónra. Ezzel felvirradt a magyar szabadkőművesség első fénykora, s olyan nevek fémjelezték tevékenységét, mint gróf Festetich Györgyé, a Helikon ünnepségek szervezőjéé, Széchényi Ferencé, a Nemzeti Múzeum alapítójáé, vagy Kazinczy Ferencé, az *Orpheus* című folyóirat megindítójáé, a felvilágosodás irodalmának és a nyelvújításnak legnagyobb alakjáé.

Erdélyben II. Lipót, majd I. Ferenc alatt előretört az addig háttérbe szorított magyar elem és a szászokkal vívott küzdelem eredményeként a kormányzóságot Kolozsvárra tették át. Ezzel a szebeni páholy hanyatlani kezdett, hiszen tagjainak jelentős részét elvesztette. A kolozsvári páholy viszont újjáéledt, Kazinczy már 1790 márciusában, levélben buzdította Aranka Györgyöt a páholy feltámasztására, ami alighanem gyorsan meg is történt. A régi tagokhoz újak csatlakoztak, valószínűleg mindazok, akik a kormányzósággal együtt Kolozsvárra költöztek. Aranka György és Cserei Farkas, Kazinczy másik barátja szintén bekapcsolódott a munkába. A tagok közt találjuk Sipos Pált, a híres matematikust és filozófust, Naláczy József testőrírót, Gyöngyössy János tordai papköltőt és a híres nyelvészt, Gyarmathi Sámuelt.

A kolozsvári páholy leglelkesebb tagja Aranka György költő és író volt, aki elfogadtatta páholytársaival a Nyelvművelő Társaság és a Kéziratkiadó Társaság megalakításának tervét, amely a korabeli Erdély legeredményesebb tudományos törekvése lett. A két társulat tervét 1791-ben az erdélyi országgyűlés is elfogadta, majd 1791. május 14-én megalakult a Történeti Társulat gróf Bánffy György elnöksége alatt. A társulat vezetői mind szabadkőműves arisztokraták, és a hetven tag legnagyobb része szintén szabadkőműves. A Nyelvművelő Társaság 1794-ben alakult meg, szintén szabadkőműves vezetőséggel és tagsággal.

Feléledt a *Három oszlophoz* című brassói páholy is, viszont a szebenit nem sikerült újraindítani. A felélesztett páholyok közé tartozott a

Becsületességhez (Probitate) című bihari páholy is, melynek élén Péchy Imre bihari alispán állott. Fennmaradt a páholy pecsétje, melyen az ötrét osztott koronázott pajzson látható repülő galamb az olajággal, ülő galamb, bárány és rozetta. Alul a Probitate felirat. A páholy a családi hagyományok szerint Péchy Imre álmosdi birtokán működött, ami nem zárja ki azt, hogy a tulajdonképpeni székhelye nem a megye központjában, Nagyváradon lehetett. A bihari páholyhoz tartozott Ivánka László és Csanádi László, valamint a két költő, Kazinczy Ferenc és Kölcsey Ferenc is.

Nem tartott sokáig a fellendülés, 1792-ben hirtelen meghalt II. Lipót. Utódja, I Ferenc megrettent a francia forradalom fejleményeitől. Így 1794-ben a birodalom egész területén betiltotta a mozgalmat, melyet Martinovicsék szinte teljesen kompromittáltak. A magyar jakobinus mozgalom véres leverése fél évszázadra megbénította a szabadkőműves szervezkedést. Csak a győzelmes 1848-as márciusi forradalom után alakult ismét páholy Pesten *Kossuth Lajos, a dicső fény hajnalához* címen Thoma M. Ágoston főmester vezetésével. A frankfurti nagypáholy 1848. augusztus 24-i dátummal adta ki a védnökséget vállaló pátenst, a páholy nevéből kihagyván Kossuthot (mivel az alkotmányuk tiltja a közvetlen politizálást, amely megoszthatja a testvéreket). 1848. december 12-én már harminckét tagja van a páholynak, közöttük tizennégy magyar. 1849. január 5-én Windischgrätz elfoglalta Pestet, s így a páholy feloszlott.

A forradalom bukása után az emigráns forradalmárok, élükön Kossuth Lajossal, szinte mindnyájan szabadkőművesek lettek. Klapka és Pulszky Torinóban, Dessewffy és Horváth Mihály Svájcban, Andrássy, Türr, Teleki és Almássy Párizsban, Kossuth Lajos, gróf Bethlen Gergely és Hajnik Pál az amerikai Cincinnatiban.

1861-ben úgy látszott, hogy alkotmányos uralom venné kezdetét, s gróf Csáky Tivadar vezetésével néhány hazatért emigráns létrehozta a *Szent István páholyt,* amelynek gróf Károlyi Ede lett a főmestere. A tagok között volt gróf Csáky Kálmán, Almássy Pál, gróf Teleki Sándor, gróf Esterházy István, Lumniczer Sándor egyetemi tanár és mások. Az abszolutizmus újraéledésével a páholyalapítás abbamaradt. A *Szent István páholy* tagjai közül néhányan Genfbe kerültek, s ott más emigránsok részvételével *Ister* néven páholyt alapítottak.

Az 1867-es kiegyezés után a magyar kormány élére a szabadkőműves Andrássy Gyula került, s így a császár és király I. Ferenc József kénytelen eltűrni Magyarországon és Erdélyben a mozgalom újjáéledését, míg Ausztriában továbbra is tiltva maradt. Az első páholyt 1868. június 26-án alapították Pesten, *Egység a hazában* néven. A szabályos elismerést és alkotmányt Anglia nagypáholyától kapták 1869 májusá-

ban. Egyidejűleg újabb páholyok alakultak Temesváron, Sopronban, Pozsonyban, Aradon, Baján, Budapesten, az így létrejött hét páholy 1870. január 30-án *Magyarországi Jánosrendű Szimbolikus Nagypáholy* címen megalakította önálló főhatóságát, s első nagymesterré Pulszky Ferencet választották.

1869-től, főleg Türr István kezdeményezésére, a francia kapcsolatokkal bíró testvérek megalapították a *Corvin Mátyáshoz, az igazságoshoz* nevű, skót rítusú, tehát magas fokokban is dolgozó páholyt. Szabadkőműves-elismerést és alkotmányt a francia *Nagy Oriens páholytól* kaptak. Ez a páholy újabb páholyokat szervezett Budapesten, Aradon, Kassán és Temesváron. 1871. május 29-én ezek a páholyok is önálló nagypáhollyá alakultak, nagymesterré Joannovics György közoktatási miniszteri államtitkárt választották. A két különböző rítusú szabadkőműves nagypáholy 1886-ig egymással versengve működött. Ekkor már huszonöt jánosrendű és tizennyolc skót rítusú páholy volt Magyarországon és Erdélyben. A különbség azonban csakis a belső életre, a rítusra és a munkamódszerre vonatkozott. Egyesekben már kezdetben megvolt a törekvés a két szabadkőműves szervezet egyesülésére. Különösen gróf Csáky Tivadar dolgozott kitartóan az egyesülés érdekében. De mind a két csoport mereven ragaszkodott a saját rítusához, s ez hosszú időn át megakadályozta az egyesülést. Végre 1886. március 21-én mindkét testület kimondta az egyesülést, s együttesen megalakították a *Magyarországi Szimbolikus Nagypáholyt.* Nagymester Pulszky Ferenc lett, helyettes nagymesterek Rakovszky István és Szontágh Ábrahám.

Az egyesülés után gyors fellendülés következett a szabadkőművesmozgalomban. Az új egyesült nagypáholy kezdettől jó kapcsolatban állt az összes külföldi testvérszervezettel, sőt a különböző főhatóságokkal is, ami úgy volt lehetséges, hogy a franciák is, az angolok is szabályosnak ismerték el. A nagypáholy a magyar kultúra, oktatás, polgárosodás fejlesztését tartotta elsődleges feladatának, ami az akkori Magyarországon lehetetlen volt a társadalmi, politikai, felekezeti kérdések megvitatása nélkül. Így az egyesült nagypáholy inkább a francia modellhez hasonlított, a nevében és rítusában viszont az angol orientációt követte. Az egységessé vált magyar szabadkőművesség nem elégedett meg a tisztán kontemplatív, filozofikus szabadkőművességgel, hanem élénk érdeklődést tanúsított mindig a közéleti, társadalmi kérdések iránt. A cél elsősorban a tagok oktatása, felvilágosítása és az egészséges szabadelvű szellem megteremtése volt. Élénk érdeklődést keltett a páholyokban a társadalmi mozgalmak, a felekezeti kérdések megoldása, később az emberi jogok kiterjesztése, az általános választójog kérdése. Azonban a vezetőség igyekezett távol tartani a páholyokat a párt-

politikai kérdésektől és a napi politikai harctól. Legelsősorban a népnevelés, a tudásterjesztés, a szegények, elhagyatottak sorsának javítása kötötte le a páholyok munkásságát. Számos jótékonysági intézményt alapítottak: rabsegélyező egyletet, hajléktalan-menhelyet, önkéntes mentőegyesületet, gyógypedagógiai intézetet, ingyenes orvosi rendelőt, gyermekbarát-egyesületet stb. Az általános műveltség emelése és a tudás terjesztése érdekében megalapították a Szabad Lyceumot, az Ismeretterjesztő Társaságot, a Társadalomtudományi Társaságot stb.

A 20. század elején megkezdődött a mozgalom radikalizálódása, különösen az 1903-ban Nagyváradon megtartott első országos vándorgyűlést követően. 1904-ben már 101 páholy működött, ebből 31 a fővárosban, 1913-ban 115 páholyban körülbelül 19 ezer szabadkőműves tevékenykedett. A radikalizálódás ellenére a mozgalom ellentmondásos jellegének megfelelően több száz gyárigazgató, bankár és egyéb nagytőkés tartozott a mozgalomhoz, melynek 1273 ügyvéd, 1600 orvos, 1600 köztisztviselő, 1450 tanító, tanár s több száz újságíró tagja volt. A mozgalomban tevékenykedett 3 rendőrfőkapitány, 5 rendőrtanácsos, 1 főpolgármester, 2 alpolgármester, 387 törvényszéki bíró, köztük a Királyi Kúria feje, aki egyúttal a nagypáholy nagymestere volt.

Az első világháború megakasztotta a szabadkőművesek munkáját, a páholyházakat kórházakká alakították át, sokan bevonultak a hadseregbe, a frontokon harcoltak vagy fogságba estek, megsebesültek vagy hősi halált haltak. Tisza István miniszterelnök kétszer is felkérte a szabadkőműveseket külföldi közvetítésre. Először a fenyegető olasz beavatkozás, másodszor a berlini békekonferencia adott erre alkalmat. Egyik akció sem járt sikerrel. A háború végén kitört őszirózsás forradalomban a szabadkőművesek jelentős szerepet játszottak. A Tanácsköztársaság betiltotta működésüket, majd 1920 nyarán Horthy kormányzó feloszlatja a mozgalmat. Ezután fél-illegálisan tovább működtek, sőt 1936-ban nagyszabású ünnepélyt rendeztek a nagypáholy megalakulásának 50. évfordulóján a Szünidei Gyermektelep zebegényi otthonában, ahol mintegy hatszázan jelentek meg, köztük külföldi páholyok képviselői is. Ezután az erősödő reakció, a fokozódó német nyomás majdnem teljes tétlenségre kényszerítette őket. Csak a második világháború után, 1945-ben kezdték újra munkájukat, alig háromszáz taggal. 1948-ban már kb. ezren tömörülnek tizenhat budapesti és három vidéki páholyba. 1950-ben a hatalomra került kommunista rezsim újból betiltja a szabadkőművességet Magyarországon.

Az 1956-os forradalom leverése utáni menekültáradattal kétszázezer ember hagyta el Magyarországot, javarészt fiatalok, diákok, egyetemisták, de egykori szabadkőművesek is. Ezek egy csoportja alapította meg Párizsban a *Nagy Oriens* védnöksége alatt a *Martinovics páholyt.*

Bécsben *Helikon* néven szerveztek az emigráns magyarok szabadkőműves-páholyt – de egyik sem bírt számottevő tagsággal és befolyással.

A magyar szabadkőművesség újjászületése csak 1989 őszén következett be, egyszerre a demokratikus átalakulásokkal, az újraszerveződő többpártrendszer kezdetével. Ahogy megjelent a társasági törvény, a szabadkőművesek bejegyeztették magukat, s Budapesten öt páholyban gyújtottak fényt *(Deák Ferenc, Galilei, Egyenlőség, Árpád* és *Egalitás),* valamennyi a *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy* része. A következő években (1990–1991) megalakultak a *Martinovics páholy* ösztönzésére a „franciás" páholyok, s létrehozták a *Magyarországi Nagy Orienst.*

1992-ben, Magyarországon először, női páholyok is alakultak, *Hadik Barkóczy Ilona grófnő* és *Napraforgó* néven a *Francia Női Nagypáholy* védnöksége alatt. Megalakult az első magyarországi vegyes páholy is *Tolerancia és testvériség* néven.

Mindez nemcsak a szabadkőművesség sokszínűségét jelenti, hanem a megosztottságát is, ami kérdésessé teszi a szabadkőművesek fő célkitűzésének, a társadalom megjobbításához való hozzájárulásnak az eredményes megvalósítását.

A mai Románia területén működött magyar szabadkőműves-páholyok

Sor-szám	Város	Páholy neve, működési éve	Megjegyzés
1.	Arad	Fraternitás 1871–1878, skót rítusú Összetartás 1890–1919 Concordia 1920–1937	Széchényi 1871–1878 János-rendi
2.	Új-Arad	Petőfi 1871–1911	
3.	Brassó	Három oszlophoz 1749–1794 Négy holdhoz 1749–1777 Pannónia 1880–1918 Auróra 1920–1937	Traian 1920–1937 román páholy
4.	Csíkszereda–Kézdivásárhely	Az igazi egyetértéshez – Zur wahren Eintract 1780–1792	katonapáholy, német is
5.	Dés	II. Rákóczi Ferenc kör, majd páholy 1900–1937	
6.	Déva	Hunyad 1911–1918, 1920–1937	
7.	Karánsebes	Irenea 1871–1886 Oriens 1912–1916, 1921–1937	
8.	Kolozsvár	Fekete Fritz Ferenc alapítású 18. sz. Unió 1886–1937	Labor Dacia Felix 1923–1937 mindkettő román
9.	Lugos	Dél 1903–1918, 1921–1937	
10.	Lippa	Concordia 1871–1883	
11.	Máramarossziget	Tisza 1877–1918, 1921–1937	
12.	Marosvásárhely	Bethlen Gábor 1905–1916	1999 a Magyar Nagy Oriens alatt
13.	Medgyes	Oszlop 1910–1916	
14.	Nagybánya	Humanitás 1936–1937	
15.	Nagyszeben	A megszentelt buzgalomhoz 18. sz. Szent András a három tengeri levélhez 18. sz. Harmónia 1874–1889	
16.	Nagyvárad	Becsületesség – Probitate 1790–1792 László király 1876–1920 Bihar 1913–1937	Emanuil Gojdu 1922–1937 román
17.	Oravica	Cosmos 1870–1878 Glück aus – Szerencse fel 1877–1879 János-rendi	
18.	Orsova	Vaskapu 1903–1911	
19.	Petrozsény	Zsilvölgye 1909–1918	
20.	Resica	Zur Wahreit – Az igazsághoz 1874–1880	
21.	Sepsiszentgyörgy	Sicula 1892–1918, 1921–1937	
22.	Szamosújvár	Phönix 1872–1875	
23.	Szatmárnémeti	Remény 1872–1877 Kölcsey 1913–1919 Auróra 1921–1937	
24.	Székelyudvarhely	Darwin kör, majd páholy 1915–1919	
25.	Temesvár	Rózsakeresztes kör 1772–1776 A három fehér liliomhoz 1864–1884 Hunyadi 1870–1874 Losonczi 1899–1919 Bánát 1921–1937	Pax – román páholy
26.	Torda	Szabadkőműves kör – a kolozsvári Unió keretében	
27.	Zilah	Wesselényi kör 1914–1918	
28.	Bukarest	Brüderlichkeit – Testvériség 1871–1880	román, német, magyar páholy

III. A László király szabadkőműves-páholy első évei

A mozgalom kibontakozásának körülményei Nagyváradon

A 19. század utolsó és a 20. század első évtizedére Nagyvárad az Osztrák–Magyar Monarchia keleti régiójának egyik legdinamikusabban fejlődő központjává vált. Köszönhette ezt kedvező földrajzi fekvésének, hisz egyfelől a termékeny Alföld, másfelől a fában, ércekben, építőanyagokban gazdag hegyvidék határolja, így természetes feladata a két tájegység eltérő termelése és fogyasztása közötti közvetítés biztosítása volt. Ennek következményeként a dualizmus korabeli kedvező fejlődési feltételeket a város vezetői és lakói messzemenőleg kihasználva, Nagyváradot modern kultúrközponttá tették. Ez egyaránt jelentette a gazdaság alapágainak a gyors fejlődését, a korszerű ipar kiépítését, a kereskedelem hatalmas arányú fellendülését, a hitel- és bankszervezetek létrehozását, a modern pénzügyi rendszer kialakulását, a közlekedés és szállítás korszerűsítését, és mindezek következtében az anyagi és szellemi kultúra hatalmas fejlődését is.

Ez a fejlődés nem mehetett volna végbe a város polgárainak szorgalmas munkája, határtalan ambíciója, cselekvő lokálpatriotizmusa nélkül. A város polgárairól beszélve, a fogalom kettős jelentésű: egyrészt a város valamennyi lakóját, másrészt a tőkés fejlődés eredményeként kialakuló új osztályt, a polgárságot jelenti. Nagyvárad történetének ebben a szakaszában ez utóbbi játszotta a döntő, meghatározó szerepet. Nem volt ez egységes osztály, vagyoni helyzetét, társadalmi szerepét tekintve három csoportra osztható: a nagypolgárság, a vagyonos középpolgárság és a kispolgárság. A nagypolgárság tagjai az üzem- és gyártulajdonosok, nagykereskedők és bankárok; a középpolgárság: vállalkozók, kisüzem-tulajdonosok, háztulajdonosok, tőkepénzesek, részvényesek, valamint az értelmiségiek, tisztviselők, szabadfoglalkozásúak; a kispolgárság: iparosok, kiskereskedők, jól fizetett szakmunkások. Mindezek együttesen ebben az időben a haladás, a gazdaság és a kultúra fejlesztésének a legfőbb tényezői voltak, akik a legtöbbet tették a város fellendüléséért. Ezzel nem akarjuk lebecsülni, sem kizárni a többi társadalmi szereplő jelentőségét, hisz rajtuk kívül élt a városban még a középbirtokosság, a dzsentrik, akik fontos pozíciókat töltöttek be a közigazgatásban; az egyházi személyek, a nagy felekezetek vezetői, papjai, tanintézményeik vezetői, oktatói; jelentős számú katonatiszti és rendőrtiszti gárda is, ők a maguk módján szintén elősegítették a város gyarapodását. Mégis az igazi progresszió hordozói és megvalósítói a polgárság tagjai voltak, akik egyre nagyobb szerepet vállaltak a város életében.

A gazdasági fellendülés egyik jelentős következménye volt a polgárosodás, a civil társadalom kialakulása. Ennek meghatározó keretei a különböző társadalmi, közművelődési, jótékony célú, sport- és más egyesületek, amelyek foglalkozások, életkorok, nemek, vallások vagy kitűzött célok szerint szerveződtek, felölelve az élet szinte minden ágát, területét.

A Borovszky Samu szerkesztette *Bihar vármegye és Nagyvárad* című korabeli monográfia ezzel a kérdéssel kapcsolatban megállapítja: *„A nagyváradi társadalom mindenféle eszmét vagy törekvést, jótékony vagy kultúrcélt, emberbaráti, irodalmi vagy művészeti vállalkozást támogat. A baj csak az, hogy az egyleti életben részt vevők száma az egyesületek számához képest csekély, s így jellemző a túlterhelés és ennek gyakori következménye a gyakori kimerülés. Nem azért szenvednek hajótörést az egyes közhasznú tevékenységek, mert nem lennének támogatóik, hanem azért, mert túl sok az egyesület, és nem sikerül őket egyesíteni egyes közös célokra."*[1]

Feltehetően ezen a bajon próbáltak segíteni s a különböző humanitárius és kulturális célkitűzésű csoportokat összefogni és egyesíteni azok a nagyváradi ügyvédek, orvosok, kereskedők és vállalkozók, akik 1876-ban elhatározták, hogy Nagyváradon is megszervezik a szabadkőműves-mozgalmat, hasonlóan a Temesváron, Aradon, Pozsonyban, Sopronban, Baján és Budapesten újjáéledt szabadkőműves-páholyokhoz, amelyek ekkor már létrehozták főhatóságukat, az 1870. január 30-án megalkotott Magyarországi Jánosrendű Szimbolikus Nagypáholyt.

A páholyalapítás előzményei

Mivel az alapítás előzményeinek semmiféle írásos nyomuk nem lelhető fel, csak feltételezésekre szorítkozhatunk a kezdeményezők, illetve szabadkőműves szóhasználattal élve, a keresők szándékait illetően. A páholyalapításhoz a szabadkőműves-alkotmány előírása szerint tíz tag szükséges. Nagyváradról tizenöt személy jelentette be a Nagypáholynál ezt a szándékát. A Pulszky Ferenc nagymester által vezetett országos főhatóság megadta az engedélyt, hogy *„Nagyvárad keletén, a szabad ég alatt páholyalapítási munkát tartsanak".** A Nagypáholy az alapítási rendezvényre Berecz Antal helyettes nagymestert és Belányi Ferenc igazgatót küldte ki. Mindezekről, vagyis a páholy megalapítá-

---

*A szabad ég alatt kifejezés szintén szabadkőműves-formula, azt jelenti, hogy még nincs hivatalosan felavatott páholyház, ahol később az előírt szertartások és feltételek között tudják majd folytatni munkájukat. Vagyis hiába tartják egy zárt teremben a rendezvényeket, míg az nem páholy, szabad ég alattinak számít. A „Nagyvárad keletén" kifejezés sem az égtájra vonatkozik, hanem arra a helyre, ahol szabadkőműves-tevékenység folyik, mert onnan árad a világosság.

sáról és 1919-ig folytatott tevékenységéről a Magyar Országos Levéltár őriz dokumentumokat a Szabadkőműves-szervezetek leltára elnevezésű gyűjteményben. A nagyváradi László király páholy iratai a P 1100, P 1101, P 1081 és P 1083 törzsszámok alatt találhatók. A továbbiakban ezeknek az anyagoknak a felhasználásával és más források segítségével vázoljuk fel a páholy történetét és tevékenységét. Megjegyezzük, hogy ezek az iratok a Nagypáholyhoz küldött jelentésekből, beszámolókból, feliratokból és más levelekből állanak, melyeket a nagyváradi szervezet küldött a főhatósághoz. A páholy saját iratai, jegyzőkönyvei, anyakönyvei nem maradtak fenn.

A páholyalapítási munka

A Nagypáholy iratai között fennmaradt a László király páholy alapítása alkalmával felvett jegyzőkönyv, *Páholyalapítási munkatábla* megnevezéssel, *amely „fölvétetett Nagyvárad keletén az 5876. évi október 29-én".**

Az alapítási munkához a Nagypáholy küldöttein kívül hozzájárultak más páholyok küldöttei is. Az alakuló páholynak a fő védnöke és támogatója a *Szeged keletén dolgozó – Árpád a testvériséghez* című jánosrendű páholy volt, küldöttségének tagjai Reitzer Adolf helyettes főmester, dr. Abeller József, Schwáb Mór, Grassvelli László és Varga Pál mester testvérek voltak. Megjelentek még a Győr keletén dolgozó *Kisfaludy páholy* képviselői, az Új-Arad keletén dolgozó *Petőfy páholy* Bertsey György tanonc tagja és a Sopron keletén dolgozó *Testvéresüléshez* című páholy szintén tanonc tagja.

Az alapítási munka teljes forgatókönyvét nem adja vissza a jegyzőkönyv, de biztosak lehetünk benne, hogy a szabadkőművesi szertartáskönyvben foglalt valamennyi előírást híven betartották. A szabadkőművesi mozgalomban rendkívüli szerepük volt a ceremóniáknak, a liturgiának. Ezeknek a megrendítő, felemelő hatásáról minden igaz szabadkőműves csak elragadtatással szól. Benedek Marcell például így vall erről: *„Felvételi szertartás... Azt hiszem, aki nem tévedésből, méltatlanul került ide, soha el nem felejtheti megrendítő, fölemelő hatását. Lélekbemarkoló szimbólumok. Évszázados tartalommal megrakott, tömör szavak. Mozart-muzsika, a Varázsfuvola, a szabadkőműves-opera zenéje. Kultúrával és emberességgel teli főmesteri avatóbeszéd."*[2]

---

*A szabadkőműves időszámításban a hivatalos évhez hozzáadnak 4000 évet, így számítják a világ teremtésétől az éveket. A munkatábla elnevezés is utalás a kőművesi munkára.

A munka szabályos végzésére a kalapácsvezető* helyettes nagymester kijelölte Reitzer Adolfot első felügyelőnek, Grassvelli Lászlót második felügyelőnek, Varga Pált titkárnak, Belányi Ferencet szónoknak és előkészítőnek, Abeller Józsefet kincstárnoknak.

A felvételre jelentkező tizenöt keresőért dr. Abeller József és Varga Pál vállalt kezességet. Az alapító tagok a következők voltak:

1. Adler Ignác kereskedő,
2. Dr. Bodor Károly orvos,
3. Dr. Berkovits Ferenc ügyvéd,
4. Dr. Berkovits Zsigmond orvos,
5. Fischer Simon kereskedő,
6. Dr. Guttmann Ede vállalkozó,
7. Dr. Kálmán Izidor orvos,
8. Dr. Kornstein Lajos orvos,
9. Dr. Kralovszki Mór ügyvéd,
10. Laszky Ármin nyomdatulajdonos,
11. Mihelfy Emil kereskedő,
12. Dr. Rosenberg Sándor lelkész (rabbi),
13. Rothmann Lipót ügyvéd,
14. Schlesinger Mór malomigazgató,
15. Schütz Albert ügyvéd.

Az iniciációs (felavató) szertartás után a jegyzőkönyvvezető megállapította: *„Mindnyájan a szabadkőművesség ősi szertartása és szokása szerint kellőleg előkészítve, bevezetve és megpróbálva, a szabadkőműves szövetségbe szabad ég alatt fölvétettek."*[3] A páholymunka záróakkordja az özvegypersely körbehordása, amikor is a tagok jótékonysági célra adományoznak. Ennek eredménye a jegyzőkönyv szerint *„négy tégla és ötvenhárom kavics"*, ami 453 koronát jelent.

A rendkívüli helyzetre való tekintettel, a Nagypáholy külön engedélyével még akkor sor került a másodfokú (segédfokú) munkára, melynek során a tizenöt új tagot és a Váradon megtelepedni akaró Bertsey Györgyöt a megfelelő ceremóniák elvégzése után inas fokról segéd fokra emelték. Ezután a harmadfokú munka megtartására is sor került, és a tizenhat segéd kivételesen elnyerte a mester fokot is. Ez az előléptetés a megszokott körülmények között csak több hónapig, esetleg égy évig tartó szabadkőművesi tevékenység után érhető el. Ebben az esetben azért tértek el a szabályoktól, hogy az új páholyt működőképessé tegyék. Az ily módon megalakult páholyt a testvérek kívánalmára *László király páholy* címen a helyettes nagymester ideiglenesen elis-

---

* kalapácsvezető = gyűlésvezető

merte. Csak ezután tarthatták meg a páholy első önálló munkáját. Ez alkalommal megválasztották az ideiglenes tisztikart, amely a házszabályban előírt tizenöt tisztségviselő helyett csak hétből állott, tekintettel az alacsony taglétszámra és az ideiglenes jellegre.

A *László király páholy* első tisztikara az alábbi tisztségekből, illetve személyekből állott:

1. főmester: dr. Berkovits Zsigmond,
2. első felügyelő: dr. Kralovszki Mór,
3. második felügyelő: Laszky Ármin,
4. titkár: Mihelfy Emil,
5. szónok: dr. Rosenberg Sándor,
6. kincstárnok: Adler Ignác,
7. templomőr: Bertsey György.

A Nagypáholy hivatalos lapja, a *Kelet* az 1876. novemberi számában beszámol a nagyváradi *László király páholy* megalapításáról, s ebből megtudjuk, hogy a nagyváradi keresők Bach Józsefen, a lajtaszentmiklósi *Humanitás páholy* tagján keresztül kérték a Nagypáholytól a páholyalapítás jóváhagyását (Bach József Nagyváradról elszármazott bécsi szabadkőműves ügyvéd volt)[4].

Az 1877. augusztus 30-án a Nagypáholynak küldött jelentésből kiderül, hogy ekkor már megszűnt a páholy ideiglenes jellege, páholyházat béreltek, s azt megfelelően berendezték. Heti rendszerességgel tartották az összejöveteleket, megválasztották a teljes és állandó tisztikart, annak létszáma tizenkettőre emelkedett. Ekkor még nem volt alamizsnás, könyvtárnok és kisegítő testvér. Érdekessége az új névsornak, hogy kimaradt belőle az addig a szónok tisztét betöltő Rosenberg Sándor rabbi, s helyét Berkovits Ferenc, a főmester testvére foglalja el, aki később meghatározó szerepet fog játszani a helyi szabadkőműves-mozgalomban. Ő már ekkor is tekintélyes ügyvéd, tagja a város vezetőtestületének, a törvényhatósági bizottságnak, és az ügyvédi kamara elnöke. A páholyalapítástól eltelt tíz hónap alatt a tagság létszáma harminchétre emelkedett, s az új tagok között három törvényszéki bírót, három tanárt, több tisztviselőt, egy asztalosmestert és egy gazdálkodót is találunk. Változott a tagság etnikai összetétele is, az eddig többségben lévő zsidó etnikumú tagság mellé felsorakoztak a magyarok is.

A zsidóság szerepe a váradi szabadkőművességben

Nem kerülhetjük el ennek a kényesnek tűnő kérdésnek a vizsgálatát. A szabadkőművesség ellenségeinek egyik legfőbb érve a mozgalom támadásában az volt, hogy ez nem más, mint a nemzetközi zsidóság összeesküvése a nemzetállamok megdöntésére. Magyarországon éppen a 19. század végén indítottak egyes személyek támadást a zsidóság ellen,

ennek hátterében nem állt más, mint az irigység a feltörekvő, gazdagozó zsidó elittel szemben. Valóban a zsidóság soraiból kiemelkedett egy kereskedő, gyáros, bankár réteg, amely ügyesen használta ki a meginduló tőkés fejlődés biztosította kedvező helyzetet, jelentős vagyont gyűjtött, és fontos pozíciókat szerzett előbb a gazdasági életben, később már a politikában is. Ugyanilyen felemelkedés volt tapasztalható a kultúra, az oktatás, a művészetek, általában a szellemi élet területén pozíciót szerzett zsidóság körében is.

A mindkét területen, a gazdaságban és a szellemi életben jelentős szerepet kivívó zsidóság nem a különállást, az elszigetelődést választotta, hanem a beilleszkedést, sőt az asszimilációt, az elmagyarosodást. Többségüknek már a távoli ősei is itt éltek, ebbe a kultúrkörbe tartoztak, csak hitükben, vallásukban őrizték meg önazonosságukat. Nagyváradon nem volt, s ha volt is, csak igen elszigetelten létezett antiszemitizmus, a váradi zsidóság szerepét a város fejlődésében, felemelkedésében mindenki ismerte és elismerte. Mégis érezhettek a váradi zsidók bizonyos korlátozást, a politikai és állami életbe nem nagyon szólhattak bele, csak kevesen juthattak fontosabb, döntésre jogosító vagy a döntésbe való beleszólás lehetőségét nyújtó pozícióba. Talán ez a magyarázata annak, hogy ilyen népszerű lett a tehetős és művelt váradi zsidóság körében a szabadkőműves-mozgalom. Az a mozgalom, amely *„filozofikus, filantropikus és progresszív intézményként határozta meg önmagát, és célul tűzte ki a közerkölcsiség, művelődés és felebaráti szeretet terjesztését, a jótékonyság gyakorlását, s határozottan jelentette ki, hogy kizár köréből minden politikai és vallási kérdést, s tagjait testvérekként tiszteli és kezeli."*[5]

A váradi szabadkőművesség története jó bizonyíték arra, hogy ez a mozgalom nem zsidó összeesküvés, internacionalista szervezkedés, hanem valóban a meghirdetet célok szerint a haladást, a művelődést, a testvéri összefogást és a jótékonyságot szolgálta, s ezzel az ország, a haza fejlődését, felemelkedését is. Itt fórumot kaptak szabadelvű, progresszív eszméik kifejtésére azok a zsidó értelmiségiek is, akik a pártpolitikából, a politikai életből kiszorultak. Ezen a fórumon a későbbiekben egyre nagyobb számban szerepeltek, vettek részt a magyar etnikumú, demokratikus gondolkodású személyek is. Ezt bizonyította a már előbb említett tény, hogy törvényszéki bírák, tanárok, állami tisztviselők, valamennyien magyarok, beléptek a páholyba.

A páholymunka kibontakozása

Az 1878. június 21-i jelentést tanulmányozva, amelyben beszámolnak a páholy első két évének munkájáról, a fenti megállapítást látjuk igazolódni. Ekkor már negyvenhétre emelkedett a tagok száma, és igen

gazdag tevékenységet fejtettek ki. Huszonkilenc első-, két másod- és két harmadfokú rituális munkát, egy választási, hat felvételi, négy fokemelési és három oktatói munkát tartottak egy év alatt. Könyvtári alapot létesítettek, célul tűzték ki *„az irodalmi jártasság fejlesztését"* is. A páholy országos elismertségre tett szert a szabadkőművesi körökben. A *Kelet* című szabadkőműves lap közölte Berkovits Zsigmond írását a szabadkőművesség lényegéről és céljairól, Kralovszki Mór főmesterhelyettes hasonló témáról cikkezett, Berkovits Ferenc szabálymódosító indítványt terjesztett elő.

A jelentés beszámolt a nagyváradi szabadkőművesi tevékenység eredményéről: *„Megszűnt a testvérek körében a nemzetiségi versengés, és ismeretlen a gyűlölség, megszűnt a vallási fanatizmusból eredő viszálykodás. A testvérek segítik, gyámolítják egymást, szövetségünk jótékony iránya kezd teret foglalni, szűnik a gyanakvás a profánok sorában."* Megfogalmazták a szabadkőműves-páholy társadalmi feladatait:

„– a politikai, értelmi és vagyoni egyenlőtlenség elleni küzdelem,

– nemzetiségi előítéletek elleni harc,

– a nevelésügy felkarolása, a tanügy állami körbe vonzása,

– a nők megnyerése a szabadkőművesi eszméknek,

– a jegyzők, néptanítók, lelkészek megnyerése, körünkbe vonása, hogy általuk tudjunk a népre hatni,

– az emberiség érzelmi és erkölcsi felemelése."

Tehát az általános feladatok mellett jól megférték a konkrét, gyakorlati jellegű feladatok is, így az egész nem tűnt túl általánosnak és nehezen megvalósíthatónak.[6]

1878-ban érdekes változás következett be a páholy életében. Ignatz Adler, az addigi Adler Ignác néven szereplő egyik páholyalapító német nyelvű levéllel fordult a nagymesterhez, kérve az engedélyt a páholyon belül egy német nyelvű csoport létrehozására. M. Schlesinger, szintén páholyalapító, verses köszöntőt intézett szintén német nyelven Frantz Pulszky (azaz Pulszky Ferenc) *„grossmeisterhez"*. A következő tisztújításon már minden tisztségre két személyt választottak, egy magyar és egy német anyanyelvűt. Ignatz Adler helyettes főmester lett. A tagok létszáma, ha nem is látványosan, de tovább emelkedik, az 1878-as negyvenhétről 1879-ben ötvenkettőre. Ekkor lett tag Nagyvárad jeles építőmestere, id. Rimanóczy Kálmán, Molnár Lajos gyógyszerész, Selmeczi Ignác postatiszt, Brüll Sámuel gyárvezető, és szokatlan módon a váradi páholyba kéri felvételét dr. Báttaszéki Lajos ügyvéd Békéscsabáról és Draskóczi Gábor gimnáziumi tanár Máramarosszigetről. Ekkor találkozhatunk először elutasítással, egy Dunka István nevű kereső *„nem megfelelő műveltségi foka miatt golyózás folytán elutasíttatott."*

1880–1881-ben felgyorsult a létszámnövekedés, a tagok száma hatvankilencre emelkedett, s 1881. május 27-én a Nagypáholynak küldött jelentésben Stolz István, Grünhut Herman, Spitzer Miksa, ifj. Berger Sámuel és Jung Ferenc keresők elutasításáról számolt be Adler Ignác helyettes főmester és Adler Géza titkár (a helyettes főmester öccse) magyar nyelvű levélben. Egy másik levél a *László király páholy* iratai között arról írt, hogy *„a Humanitas és több más páholy a hazánkban lábra kapott német- és zsidóellenes áramlat megszüntetéséről kéri a Nagypáholy állásfoglalását"*.

1882-ben a tagok létszáma nyolcvanra emelkedett. Ugyanakkor megkezdődik a régi tagok kilépése, fedezet* iránti kérést nyújtott be három páholyalapító: Bertsey György, Fischer Simon, Mihelfy Emil. A fedezet kérésének okait sajnos nem ismerjük.

A páholymunka fejlődésére, kiteljesedésére utal az a tény, hogy 1881-től bizottságokat is alapítanak, mégpedig:

– irodalmi bizottság, elnöke Vidovich Bonaventura (az Állami Főreáliskola igazgatója, híres matematikatanár),
– jótékonysági bizottság, elnöke dr. Kálmán Izidor orvos,
– gazdasági bizottság, elnöke Ausländer Simon kereskedő,
– társalgási bizottság, elnöke dr. Bodor Károly orvos,
– segélyegyleti bizottság, elnöke Molnár Lajos gyógyszerész,
– segélyegyleti felügyelő bizottság, elnöke Bach Nándor tanár.

Az 1882-es év végére a hetvenkilenc tagból csak ötvennégy maradt. Ezekből tíz inas fokú, öt segéd fokú és harminckilenc mester fokú. Érdekes megvizsgálni a tagok foglalkozás szerinti megoszlását: kereskedő tizenegy, ügyvéd kilenc, tanár, tanító hat, tisztviselő, hivatalnok hat, orvos öt, gyáros, gyárigazgató négy, földbirtokos, gazdász négy, törvényszéki bíró, ügyész három. Azonkívül egy-egy főmérnök, gyógyszerész, főrabbi, építész, hegedűművész és hivatalnokszolga. Az utóbbi kisegítő testvér, azaz másodállásban fizetéses alkalmazott a páholyház rendben tartására. Érdekes személyiség Friedberg Mór, akkor huszonöt éves hegedűművész, aki felvételi kérelmében azt írta, hogy *„lakhelye mint művészé, széles e világon, de leginkább szülőhelyén, Nagyváradon"*. Vajon őt mi késztette arra, hogy a szabadkőművesek közé álljon? Mint ahogy elgondolkoztató az is, hogy a szabadkőművesség mellett kitartó, a legtevékenyebb és legáldozatkészebb tagok komoly felkészültségű, fontos hivatást gyakorló, elfoglalt, tevékeny emberek voltak. Ennek ellenére önzetlenül vállalták a sok áldozatot igénylő szabadkőművesi munkát, a heti összejöveteleken való részvételt, előadások tar-

---

*A fedezet kérése a tagsági státus ideiglenes megszüntetését jelentette, és együtt járt a páholyjelvény viselési jogának megvonásával, de nem mindig jelentett kizárást.

tását, a tagtársak oktatását, a jótékonysági akciókat, az önzetlen adakozást.

Fennmaradt a *László király páholy* 1881–1882. évi jelentése, ebből idézünk néhány részletet. A szellemi tevékenységek felsorolásánál ünnepi beszédek, gyászbeszédek tartása, más páholyok tevékenységének ismertetése, a tagok oktatása, a szabadkőműves katekizmus elsajáttíttatása és népnevelési kérdések megvitatása szerepelnek. A jótékonysági bizottság az árvák támogatásával, a szegény tanulóknak ösztöndíj juttatással, a rabsegélyező egylet létrehozásával, a szegény gyerekek karácsonyi felruházásával és népkonyha alapításával foglalkozott. Az irodalmi és társalgási bizottság munkájáról kevés eredményt tudnak felmutatni, a következő évre *„minden heti munkát"* terveznek ebben is. A gazdasági bizottság – számvizsgáló bizottság jelentéséből kiderül, hogy 583 forint és 55 krajcár hátralék van, mert *„egyes testvérek késedelmesen és vonakodva teljesítik kötelezettségeiket"*. Ennek ellenére elég jelentős összeg volt az özvegyperselyben., a segélyegyleti és az ösztöndíjalapban. A jelentéstevők megállapítják: *„A szellemi és jótékonysági működés ebben az évben csekélyebb volt, és a társadalmi élet is szunnyadozott"*. A hanyatlás okát abban látják, hogy *„egyesek nem teljesítik feladataikat, sokat hiányoznak, nem fizetnek, ellenségesek"*. Elhatározzák a nem megfelelő tagok kizárását. A jelentés a következő, mozgósító erejűnek szánt felhívással zárul: *„Törekedjünk arra, hogy életmódunk és tetteink tiszteletet ébresszenek a profánok soraiban, s csak így nyerhetjük el azt a fölényt és befolyást, amelyet a jó és nemes megérdemel. Törekedjünk felvilágosodottságra és jótékonyságra, és akkor a jövő a mienk, és a páholyunk nemcsak a mi, hanem a városunk büszkeségre is lesz."*

A következő években a tagok létszáma tovább csökkent, csak ritkán olvashatunk a jelentésekben tagfölvételről. Így például 1883. január 20-án veszik fel Lippa Vilmos törvényszéki aljegyzőt, akit az anyakönyvbe a 80. számmal jegyeznek be, de a tényleges tagok száma már csak ötvenegy, s ezekből csak negyvenkét személy fizet tagdíjat.

Az 1883–84. évi jelentésből kiderül, hogy a betegeskedő dr. Berkovits Zsigmondot Rothmann Lipót váltja fel a főmesteri tisztségben, de a helyettes főmester továbbra is Adler Ignác marad. A kettős tisztikart (magyar, német) már 1882-ben is csak a titkár, a szónok és az előkészítő mester esetében választják, és ennek az az érdekessége, hogy akkor még Rothmann Lipót német szónokként szerepelt, most ő tölti be a magyar főmesteri tisztet, de továbbra is Adler Ignác képviseli a németeket. Ez a tény azt a feltevésünket igazolja, hogy ezek a nagyváradi németek a valóságban csak nevükben voltak németek, döntő többségük elmagyarosodott zsidó volt, s mindegyik anyanyelvi szinten beszélte a magyar és német nyelvet.

Az egységes szabadkőműves-mozgalom megszületése Magyarországon

1885 végén jelentős változásra készülnek a magyarországi szabadkőművesek, megpróbálják egységessé tenni, egy közös nagy páholyban egyesíteni az addig kettéosztott mozgalmat. Ez a kettéosztottság 1868–69-ben alakult ki, ugyanis az ekkor újrainduló szabadkőművesség két ellenkező rítusú páholyba szerveződik. 1868. október 27-én az angol nagypáholy égisze alatt Lewis Lajos főmester megnyitja Pesten az *Egyezség a hazában* című páholyt. Ez kezdetben német nyelven működik, majd a hazatérő emigránsoknak, volt 1848-as forradalmároknak köszönhetően a magyar nyelv válik dominánssá, s rövidesen Pulszky Ferencet választják főmesterré. A másik páholy 1869. május 23-án jött létre, *Corvin Mátyáshoz, az igazságoshoz* címmel, vezetői szintén hazatérő emigránsok, élükön Türr István volt olasz tábornok, báró Nyáry Albert és Joannovics György. Az utóbbi lesz a főmester, ők viszont a skót (tulajdonképpen francia) rítusú mozgalomhoz csatlakoznak. A két különböző rendszerű anyapáholy csakhamar gyarapodni kezd, Pesten és az ország számos városában sorra alakulnak az újabb és újabb páholyok, így a tevékenységük összefogására és irányítására létrehoznak egy-egy nagypáholyt. 1870-ben megalakul a *Magyarországi János-rendű Szimbolikus Nagypáholy,* nagymesterré Pulszky Ferencet, a Nemzeti Múzeum igazgatóját választják. 1871-ben létrejön a skót szertartású *Magyar Nagy-Oriens,* nagymestere Joannovics György, az Oktatási és Vallásügyi Minisztérium államtitkára. Erről a magas fokú páholyról a németországi Freimaurer Zeitung 1873. augusztus 2-i száma azt írja, hogy már tizennyolc fiókpáholya van 1004 testvérrel, akik közül huszonkettő országgyűlési képviselő, százegyvennégy hivatalnok, százötvenöt kereskedő, nyolcvanhét ügyvéd, hetvennégy orvos, negyvenhat földbirtokos, harmincnégy tanár, tizenhét építész, tizenöt színész, tizenhárom vendéglős, nyolc író, hat szerkesztő és három lelkész. A páholyokból hét működött Pesten, a többi tizenegy vidéki városokban, köztük Aradon és Szatmáron is.

1874-ben a Pulszky vezette nagypáholyhoz már huszonkét páholy tartozott, öt Pesten, négy Pozsonyban, kettő Győrben, a többi más vidéki városokban, így Aradon, Oravicán, Resicán, Temesváron, sőt Bukarestben is. Tehát az akkori Magyarország területén a fővárosban és a legtöbb városban párhuzamosan és egymással versengve is dolgoztak a két különböző rítushoz tartozó szabadkőművesek. Csaknem húsz évig tartott ez az áldatlan helyzet, mígnem hosszan tartó tárgyalások és egyeztetések után, 1886. március 21-én egyesül a két szervezet, megalakul a *Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy,* nagymesterévé

Pulszky Ferencet, helyettes nagymesterekké Rakovszky Istvánt és Szontágh Ábrahámot választották. A nagyváradi *László király páholy* 1885. november 1-jén a *Jánosrendű Nagypáholyhoz* küldött feliratában fejezte ki, hogy támogatja az unió megvalósítását.

A nagypáholy a megalakulása után kilépett a teljes nyilvánosság elé, a Belügyminisztérium egyesületként fogadta el, s megadta számára a hivatalos bejegyzés lehetőségét. Ehhez azonban alapszabályát jóváhagyásra be kellett nyújtania, és meg kellett neveznie tisztikarát. Eddig ezek a profán világ számára nem közölhetők, titkosak voltak, csakúgy, mint a tagok névsora, a páholyokban folyó munka és a szertartások rendje. Ezek az adatok továbbra is csupán a beavatottak számára voltak hozzáférhetők, de ez már csak a szervezet zárt voltát, és nem titkos jelegét jelentette. Az egyesülés után nagy fellendülés kezdődött a magyar szabadkőművesség életében. Megalakul a *Szövetségtanács,* az egész országot átfogó szabadkőművesi munka megszervezésére és irányítására. Sorra alakulnak az új páholyok, és rohamosan nő a szabadkőművesek száma. A Nagypáholy egy új szabadkőművesi lapot ad ki, *Hajnal* címen, ez havonta kétszer jelenik meg, Gelléri Mór és Szontágh Ábrahám szerkesztésében, hogy eljuttassa a Nagypáholy közleményeit a páholyokhoz.

A nagyváradi szabadkőművesség az egyesülés után

A Szimbolikus Nagypáholy megalakulása és hivatalos bejegyzése reménnyel töltötte el a váradi szabadkőműveseket is, hogy ezután megszabadulva az eddig tapasztalt bizalmatlanságtól, sőt egyesek ellenséges magatartásától, nagyobb erővel s határozottabban tudnak küzdeni a szabadkőművesi mozgalom magasztos céljainak megvalósításáért.

Ezt az optimizmust tükrözi az az elhatározás, amely a *László király páholy* fennállásának tizedik évfordulóján fogalmazódott meg egy állandó páholyház építésére. Rothmann Lipót főmesternek a páholyház építésére vonatkozó javaslatából idézünk: *„Kívánatos a szabadkőművesség megerősítése itt Nagyváradon, ahol két püspök, egy püspöki helynök, tehát három püspökség, továbbá két káptalan, római és görög katolikus papnevelde, két apácaklastrom, katolikus jellegű jogakadémia, papi tanárok alatt álló főgimnázium, apácaiskolák és több katolikus felekezeti népiskola és húsz-egynéhány templom van. Mivel a nagyváradi klerikális metropolis közepette a szabadkőművességnek missziószerű hivatása van, s reméljük, hogy Erdélyben és még tovább kelet felé Nagyvárad lesz azon új vár, amelyből a szabadkőművesi világosság és emberszeretet előharcosai és lelkes úttörői fognak a göröngyös pálya megtörésére útnak indulni...*

(...) Páholyunk fennállásának tizedik évében fogalmazódott meg bennünk azon elhatározás, hogy nem rettenve vissza semmitől sem, a királyi művészetnek itt Nagyvárad keletén állandó templomot, saját páholyházat építünk, mely úgy lenne berendezve, hogy a testvérek társalgási vágya és igénye kielégíthető legyen, hogy a testvérek annak falai között a mindennapi foglalkozás előnyét élvezzék, és az állandó érintkezés üdvös hatásai megvalósuljanak. Így a tulajdon templomunk erős várává válhatnék a szabadkőművességnek, s nem kellene félnünk, hogy ádáz kezek romboló műve páholyunkat halomra dönthesse."

A továbbiakban a főmester ismertette az építkezéshez szükséges pénzügyi keret megteremtésének tervét, mely szerint adományokat gyűjtenének az országban és külföldön, kamat nélküli kölcsönök felvételét és kölcsönkötvények kibocsátását tervezték, s ezek egy huszonötöd részét nyereményként kisorsolnák a kötvényt jegyzők között. Az indítvány német és angol nyelvű fordítását is elküldték a Nagypáholynak, hogy azokat külföldre juttassák támogatás szerzése céljából. Mai szemmel nézve, túl optimistának, sőt naivnak tűnhetnek ezek a tervek, de ne feledjük, hogy más felfogás és magatartás volt ezelőtt százvalahány évvel az adakozásról és a nemes célok támogatásáról, mint napjainkban. Gondoljunk csak a szabadkőművesek szerteágazó jótékonysági akcióira! Ennek ellenére tizenöt év telt el, míg ebből a nemes tervből valóság lett. Mégis méltányolandó a javaslattevők optimizmusa és bátor törekvése, s hogy ez nem csupán egy meggondolatlanul felvetett ötlet volt, azt az is bizonyítja, hogy megválasztották a páholyházépítő bizottságot is, melynek tagjai Rothmann Lipót főmester, Adler Ignác helyettes főmester, Bach Nándor, Laszky Ármin, Ausländer József és Puszák Ignác voltak.

A kolozsvári Unió páholy megalapítása

Az 1886-os év másik fontos eseménye volt a kolozsvári páholy megalapítása Nagyváradon, a *László király páholy* keretében 1886. október 24-én. Az eseményen a Nagypáholyt Berecz Antal helyettes nagymester és Szmuk Lajos főszónok képviselte. A beszámoló szerint Kolozsvárról kilenc testvér jelentkezett befogadásra, őket a *László király páholy* táblán kívüli munkán avatta szabadkőművessé. *„Az Unió páholy alapítási felvételekor dr. Berkovits Zsigmond örökös tiszteletbeli főmester emelkedett szellemű, köztetszéssel fogadott szabadkőművesi beszédet tartott."* A felvételi ceremóniát és a fokfelemelési munkát a Nagypáholy küldöttei vezették. Ez alkalommal is a főhatóság engedélyével, ugyanazon a napon, egymás után következő ceremóniák során emelték a fölvetteket másod- és harmadfokra, így vált lehetővé az új

páholy megalakítása. Felsoroljuk az alapító szabadkőművesek névsorát: Deáky Albert ügyvéd, Ferenczi Zoltán egyetemi könyvtárigazgató, Haller Károly, a kolozsvári Jogakadémia tanára, Herzog Ödön MÁV-felügyelő, Incze József ügyvéd, volt országgyűlési képviselő, Kacsóh Lajos vasút-igazgatósági titkár, Kovács János, az unitárius gimnázium igazgatója, Sándor József, az EMKE főtitkára, Szepessy Lajos, a Gresham Biztosító igazgatója. Főmesternek Deáky Albertet választották. Az újjáalakult kolozsvári szabadkőművességhez csatlakozott gróf Teleki Sándor is, Petőfi egyetlen főúri barátja, aki még 1843. augusztus 11-én a poroszországi Sollingenben lépett be a *Prinu von Preussen so den drei Schwertvin* nevű páholyba. Ebből a porosz páholyból vette át tagként az *Unió páholy* 1886-ban. (Fiát, gróf Teleki Lászlót 1889-ben avatták kőművessé, 1892-ben a páholy titkárává választották, s 1898-ban helyettes főmesterként képviselte a kolozsvári páholyt a budapesti szabadkőműves-nagygyűlésen. Teleki László elnyerte a *László király páholy* tiszteletbeli tagja címet is.)[9]

A váradi szabadkőművesség válsága

Az 1886-ban tapasztalt fellendülés nem bizonyult tartósnak *a László király páholy* életében. A következő években új tagok csak ritkán jelentkeznek fölvételre, s egyre többen nyújtanak be fedezés iránti kérelmet. Így az 1886-ban nyilvántartott negyvenhatos taglétszám 1889-re harminckilencre csökken. Ennek az évnek novemberében betegség miatt lemond Rothmann Lipót főmester, s utódjául újból Berkovits Ferencet választják, aki annak idején közéleti és szakmai elfoglaltságra hivatkozva távozott a páholy vezetéséből. Nem sokkal később, 1890. május 4-én Rothmann Lipót negyvenhat éves korában meghalt, halála nagy vesztesége volt a nagyváradi szabadkőműves-mozgalomnak. Ebben az évben már csak huszonkilenc tagot tartanak nyilván. Egy 1890. február 16-án kelt levélből következtetni lehet, hogy mi lehet az oka az egyre gyarapodó fedezési kérelmeknek. A *László király páholy* levéllel fordul a nagymesterhez, kérve annak közbenjárását a főispánnál dr. Kálmán Izidor páholyalapító tag érdekében, akit a főispán a katolikus egyház nyomására nem akart újból kinevezni Nagyvárad város tiszti főorvosául, mivel szabadkőműves. A kért közbenjárás eredményéről nincs adatunk, de egy 1891. január 25-i levélből megtudjuk, hogy ekkor a fedezést kérő három személy közül az egyik dr. Kálmán Izidor, a másik Lippa Vilmos törvényszéki jegyző. Igaz, ellenpéldát is találunk, mert Adler Ignác – szintén alapító tag és 1878 óta főtitkárhelyettes – ebben az időben lesz királyi kereskedelmi tanácsos.

A *László király páholy* tehát súlyos válságban lehetett. Edelmann Menyhért szerint: *„A közöny fagya megdermesztette a páholyt. Idegen*

keletekről is jöttek testvérek, hogy a haldokló szervezetbe életet öntsenek, de ennek sem lett meg a hatása, és akadt, aki azt indítványozta, hogy az amúgy sem életképes páholy szüntesse be működését. Ekkor történt, hogy Schütz Albert és dr. Kornstein Lajos páholyalapítók erélyesen szót emeltek és a páholy fenntartását követelték. De a szavuk hiába hangzott el, mert 1891. május 24-én a testvérek egy szótöbbséggel kimondták a páholy elaltatását. Páholyunk történetének ez a legszomorúbb lapja. A munka ettől kezdve egy teljes évig szünetelt. Szerencse, hogy a páholy fenntartása mellett kardoskodó testvérek a harcot nem adták fel, értekezleteket tartottak, amelyeken arról tanácskoztak, miképpen lehetne a páholyt halottaiból feltámasztani. Szerencsére másfelől is nyertek támogatást. A Nagypáholy vezető férfiai közül Berecz Antal és Gelléri Mór testvérek személyes jelenlétükkel buzdították a csüggedőket és segítették azokat, akik a páholy felélesztésén fáradoztak."[10]

Az 1892 májusában újraindult páholynak tizennyolc tagja volt. Ebben az évben újabb fedező egy jelentős személyiség, Vidovich Bonaventura, az Állami Főreáliskola igazgatója volt, aki ellen a katolikus egyház vizsgálatot kezdeményezett éppen tanári pályafutásának huszonötödik évfordulóján. Nem tudni, hogy a fedezésnek vagy a vizsgálat eredményének köszönhetően, a nagy tekintélyű matematikatanár 1896-ig megmaradt az igazgatói székben. A páholy anyagi helyzete is egyre romlik. Az 1886-ban megfogalmazott szép terv a páholyépítésről nemcsak füstbe ment, hanem amint egy 1892. május 5-i levélben írják, a páholy olyan nehéz anyagi helyzetbe került, hogy nem tudják fizetni a bérelt páholyházért a megszabott összeget, s azt fel kell adniuk. Az összejöveteleiket ettől kezdve Adler Ignác helyettes főmester Közép (mai Pavel) utcai házában tartják. 1892. szeptember elején bírói végzéssel elutasították a páholy által korábban megvásárolt ingatlan jogi bekebelezését, mivel a *László király páholy* nem tudta igazolni birtokszerzési jogát, s Adler Ignác nem volt jogosítva *„terhes"* szerződések kötésére. A Nagypáholy elküldte a szükséges igazoló iratokat, s így 1892. szeptember 28-án megtörtént annak a 4305. számú tulajdonjogi könyvbe felvett háznak a páholy számára való átírása, amelyet örök áron megvettek.

A kedvező változás azonban csak lassan jelentkezik. Az 1892–93-as évről szóló jelentésből kiderül, hogy a tisztikar csak tizenegy tagú, de még ez is magas szám a tizennyolcas taglétszámhoz viszonyítva. Ebben az évben csupán négy páholymunkát tartottak, ami már szinte a páholy újabb elaltatását jelenthette. A jelentés mégis a következő reménykeltő szavakkal zárul: *„Ezután javulni fog a helyzet, ugyanis vettünk egy házat, amit a közeljövőben berendezünk és átalakítjuk páholy-*

házzá." Ennek a tervnek a megvalósítása az adott körülmények között meglehetősen sokáig tartott. Közben némi változás következik be a tisztikarban, az évek óta titkári szerepet betöltő Adler Géza helyét dr. Sarkadi Lajos, a Kereskedelmi és Iparkamara titkára veszi át. A volt titkár testvére, Adler Ignác továbbra is megmarad helyettes főmesternek, míg a leváltott Adler Géza 1895. január 10-én kilépett a páholyból. Mindezekből némi hatalmi harcra, illetve az erőviszonyok átrendeződésére lehet következtetni, ami aztán még ebben az évben meghozza a fordulatot, a rég óhajtott fellendülést.

A fellendülés kezdetei

1895. október 9-én a páholy vezetősége levélben értesíti a helyettes nagymestert, Berecz Antalt, hogy nemsokára befejeződik az új páholyház átalakítása. Novemberben ott szeretnék megkezdeni a munkát, több kereső együttes felvételével, s kérik, hogy a helyettes nagymester is vegyen részt az avatáson. A keresők névsorát is közlik, ezek a következő jelentős személyiségek voltak: dr. Várady Zsigmond ügyvéd, dr. Grósz Menyhért orvos, dr. Radó Ignác ügyvéd, dr. Edelmann Menyhért orvos, dr. Várnai Ferenc ügyvéd, dr. Dőri Ferenc fogorvos, Csák Máté református lelkész, Waschmann Albert drogista. Kérik, hogy a különleges viszonyokat tekintetbe véve, a Nagypáholy engedje el az előírt határidőket, s a keresőket mindhárom fokba egy munkanapon vehessék fel. Az engedélyt megkapták, a Nagypáholy csupán két személynél tett kivételt, dr. Várnai Ferencet és dr. Dőri Ferencet bizonyos tisztázatlan körülmények miatt egyelőre csak az első fokba vehették fel. Az ünnepi eseményre 1895. december 15-én került sor, amikor is megtörtént a páholyház felavatása és a keresők felvétele. Végül mégis egyszerre nyolc személy léphetett a mesterfokba, mert ekkor léptették elő a már korábban másodfokot elnyert Szántó Bertalant és Sonnenfeld Adolfot. (Megjegyezzük, hogy ez a páholyház egy szerény lakóházból lett kialakítva, és korántsem felelt meg mindenben az elvárásoknak.) Az 1895. évről szóló jelentésben továbbra is elég kevés munkáról tudnak beszámolni, sőt a korábban létező bizottságokat sem sikerült újraszervezni. A jelentés mégis úgy értékeli ezt az évet, hogy *„meghozta az új élet derengő hajnalát"*.

1896. február 11-én hatvankét éves korában elhunyt dr. Berkovits Zsigmond, a nagyváradi szabadkőműves-mozgalom elindítója és első felvirágoztatója, örökös tiszteletbeli főmester. Búcsúztatóját a páholyban rendezett gyászmunkán a neves szónok, dr. Várady Zsigmond tartotta, aki ekkor már helyettes főmester dr. Berkovits Ferenc mellett.

A páholy tisztikara kiegészült, újból tizennégy személyből állt, s az előző évben felvett és mesterfokra emelt hat új tagból ötöt beválasztot-

tak a vezetőségbe. Ez az év igazolja az előző év optimista óhaját a *„derengő hajnalról"*. Egyre több kereső jelentkezik, köztük jelentős, a város közéletének, gazdasági életének meghatározó alakjai, mint dr. Kovács Jenő és dr. Mihelfy Lajos gyárigazgatók, Alexander Lajos állatorvos, s összesen tizenöt új tagot vesznek fel, viszont ebben az évben válik meg a páholytól Adler Ignác, aki hosszú évekig volt helyettes főmester s nem kevés ideig tényleges vezetője a mozgalomnak. Nem lépett ki, de Budapestre költözött.

Újdonság a mozgalomban, hogy kilép a profán világ elé. Dr. Sarkadi Lajos a *László király páholy* titkáraként cikksorozatot közöl a szabadelvű napilap, a *Szabadság* 1896. október 24-i, 25-i és 27-i számában, *A szabadkőművesség Magyarországon* címmel. A nyilvánosság vállalásának valószínűleg az lehetett az oka, hogy a *Tiszántúl* című, szintén Nagyváradon megjelenő, klerikális beállítottságú lap szabadkőműveseket rágalmazó írásait ellensúlyozza, illetve megcáfolja. A célja feltehetően az volt, hogy minél több hívet és támogatót nyerjen a mozgalomnak. Más tények is utalnak arra, hogy egyre inkább felismerik a sajtó fontosságát és igyekeznek fel is használni azt céljaik megvalósítására. 1897-ben Vaday József polgári iskolai tanárt megbízzák, hogy rendszeresen tudósítsa a *Kelet* című szabadkőműves lapot a *László király páholy* tevékenységéről. Vaday József egy pedagógiai lapot is alapít, *Tanügy* címmel, amelyet a címlapon népoktatási orgánumnak nevez, s havi kétszeri megjelenést ígér. A *László király páholy* levélben fordul a Nagypáholyhoz, anyagi támogatást kérve a lap beindításához és terjesztéséhez, azzal az indoklással, hogy a lap a szabadkőműves eszmék terjesztését is szolgálja. Végül a lapindítás valószínűleg anyagi okok miatt nem járt sikerrel, s tudomásunk szerint csupán két száma jelent meg. Viszont a *Szabadság* című napilap már 1873-tól megjelentette a *Népnevelési Közlönyt* mint a lap mellékletét, a Bihar megyei Népművelési Egyesület hivatalos értesítőjét, amely fórumot biztosított Vaday Józsefnek és más szabadkőműves publicistáknak is.

Dr. Edelmann Menyhért a már említett visszatekintő írásában a következőkkel egészíti ki az 1896 után megindult fellendülés krónikáját: *„Indítványt tettünk egy szabadkőművesi eszmék szolgálatában álló profán lap indítása tárgyában. Foglalkoztunk a vallásoktatás kérdésével, s tárgyalásaink eredménye az az óhaj volt, hogy azt mielőbb az erkölcsi nevelés pótolja. Létesítettünk egy népkönyvtárat a felvilágosodás eszméinek terjesztésére. Megkezdtük Voltaire válogatott műveinek fordítását és kiadását, s a Dreyfus-ügy alkalmából indítványoztuk, hogy a magyar szabadkőművesség üdvözölje Zolát, aki az intolerancia és az igazság elnyomói ellen éppoly harcot folytatott, mint Voltaire az ártatlanul elítélt Calas érdekében. Ismételten foglalkoztunk a szegényügy-*

gyel, a törvénytelen gyermekek társadalmi és jogi helyzetével. Megvetettük az ingyenes jogvédelem alapjait, felvetettük – bár eddig nem valósult meg – a gyermekvédő egyesület és egy javítóintézet alapításának eszméjét. A páholy jogászai megalkották a jogászkört, hogy a jogászi gondolkodásban a bölcseleti és szabadkőművesi szellemnek is tér jusson. Foglalkozott a páholy az agrárszocializmus kérdéseivel s az iparossegédek továbbképző tanfolyamának megszervezésével. Kiadtuk és terjesztettük az erkölcsnevelés magyar nyelven talán első kézikönyvét, hogy a tiszta emberi erkölcs magvait hintsük el. Végül közreműködésünknek köszönhető, hogy Temesvár keletén megalakult a második leánypáholyunk, a Losonczy páholy."[11]

Visszatérve az 1897-es évhez, mindenképpen ez az év, amikor elkezdődik a váradi szabadkőművesség igazi megerősödése és teljes megújulása. 1897. március 10-én Berkovits Ferenc fölolvassa a páholyban a szabadkőműves reformról szóló felterjesztés tervezetét. A számos fontos és jól átgondolt javaslat lényege, hogy fel kell számolni a szabadkőművességhez fűződő titokzatosságot, mert szerinte ez az intézmény *„betegségének"* fő oka. Hangsúlyozza, hogy a szabadkőművesség nem titkos, csak zárt szervezet (a javaslat sorsáról a későbbiekben).

Egy érdekes és elgondolkodtató epizódról teszünk még említést ebből az évből. 1897. október 28-án a páholy vezetőtanácsa elhatározta Ullmann Izidornak a páholyból való kizárását, mivel *„pénzbeli kötelezettségeinek nem tesz eleget és nem vesz részt a páholyéletben"*. A dolog érdekességét az adja, hogy Ullmann Izidor a város egyik leggazdagabb polgára volt, s a kizáró határozat is kiemeli, hogy *„a profán életben kifejtett tevékenysége polgártársainak teljes elismerését érdemelte ki"*. Talán az lehet a dolog magyarázata, hogy ő az ortodox hitközség tagja volt, amely konzervativizmusánál fogva nem fogadta el a szabadkőművesek szabadelvűségét. Különben ezt a feltevésünket megerősíti az a tény, hogy a váradi szabadkőműves zsidók szinte kivétel nélkül a neológ hitközség tagjai voltak vagy pedig áttértek a református vallásra.

Az 1897-es pénzügyi számadásból megtudjuk, hogy az 1892-ben a páholyház céljára megvásárolt ingatlan vételára 7900 korona volt, s az építendő páholyházra 11.632 korona gyűlt össze. Ebből láthatjuk, hogy egy igazi, a kívánalmaknak megfelelő, eredeti rendeltetésű páholyház építéséről nem mondtak le. Egy 1897. júniusi levél Gaál Bertalan budapesti szabadkőműves építészhez további bizonyíték erre, ugyanis ebben a levélben felkérik, hogy fogadja Bach Nándor reáliskolai tanárt, hogy együttesen megbeszéljék az új páholyház építési tervét. (Emlékeztetőül utalunk az 1886-ban elindított építési tervre s az akkor meg-

alakult páholyépítő bizottságra, melybe még akkor választották meg Bach Nándort tagnak.)

Visszatérve a már említett reformjavaslatra, amelyet Berkovits Ferenc főmester az egész tagság által támogatva terjesztett fel a Nagypáholyhoz, kérve, hogy tűzzék napirendre, itt mondjuk el, hogy kérésüket nem teljesítették, sőt valószínű, válasz nélkül is hagyták. 1898. március 16-án Berkovits Ferenc főmester és Edelmann Menyhért titkár újabb levéllel fordul a Nagypáholyhoz, melyben megismétlik a titokzatosság és a miszticizmus felszámolására vonatkozó javaslatukat. Erre az adott alkalmat, hogy előzőleg a Nagypáholy leiratban szólította fel a páholyokat: *„igyekezzenek megnyerni a profán társadalom rokon elemeit, megismertetve velük a szabadkőműves tanokat és törekvéseket, megtörve ezáltal az előítéleteket, s a különböző osztályok, felekezetek, foglalkozások lehető helyes arányában ezeket a páholyba összegyűjteni".* A *László király páholy* válaszlevele szerint: *„Ehhez szükséges lenne a nyílt fellépés, így lehetne a nemzet jobb elemeit öngondolkozás útján csatlakozásra bírni. Elérkezett az idő arra, hogy a titokzatosságot és a miszticizmust levetve nyíltan lépjünk fel a filozófia, a filantrópia és a progresszió elveivel. Ez a gyávákat megfutamodásra bírja, de hadd hulljon a férgese! Minden haladás a csendes butaság kényelmében élőket megrettenti, de mi az ő rettegésük a haladás nyereségével szemben? Semmi! Vegyük le tehát a napirendről az új tagok mikénti megnyerése iránti kérdést, és mutassuk meg, hogy a magyar szabadkőművesség egészen a filozófia, a filantrópia és progresszió szabadkőművessége. Igaz meggyőződésünk, hogy ez indítvány elfogadása a magyar szabadkőművességnek hasznára lesz, s elfogadása után nem lesz több okunk panaszkodni, hogy a profán társadalom arra való tagjai önként nem keresnek fel bennünket."*[12]

Hogy érkezett-e válasz a Nagypáholytól, nem tudhatjuk, mert a *László király páholy* iratanyagát 1919-ben megsemmisítették. De ha jött is, az más nem lehetett, csak elutasító, ismerve a Nagypáholy konzervativizmusát, ragaszkodását az ősi szokásokhoz, törvényekhez. Ne feledjük el azt sem, hogy ekkor éppen az a Joannovics György nyugalmazott államtitkár volt a nagymester, aki előzőleg a skót rítusú *Magyarország Nagy Oriense páholy* alapító nagymestere volt 1886-ig. Ennek ismeretében nehéz eldönteni, hogy naivságnak vagy konok következetességnek véljük-e Berkovits Ferenc főmester újabb felterjesztését 1898. április 1-jén a Nagypáholyhoz, melyben javasolja a másod- és harmadfokú munkák eltörlését. Lássuk az indoklást: *„Alkotmányunk 2. paragrafusa a szabadkőművességet a progresszió intézményének nyilvánítja, s ezért maga a szervezet sem maradhat változatlan. Ha valami nem felel meg a haladás kívánalmainak, azt meg kell változtatni vagy*

meg kell szüntetni. Az alkotmány 148. paragrafusa elrendeli, hogy a páholy bárminő ügyében kötelező határozatot csakis elsőfokú munkán hozhat. A II. és III.-fokú munkákon viszont csak kitüntetésre, felsőfokba való lépésre és díjemelésre vonatkozó határozatot hozhatnak. (...) Ez csupán az amúgy is sok kifogás alá eső szabadkőművesi miszticizmus káros fokozását jelenti. A II. és III.-fokú munkán csak ezen munkák rituáléját és szimbolikáját tanulják, és fogadalmat kell tenni, hogy az itt hallott és látott dolgokról még az alantabb fokú testvéreknek sem beszélnek, holott a szabadkőműves irodalom, amelyben ezek a dolgok le vannak írva, még a profánoknak is rendelkezésére áll, hát még a szabadkőműves tanoncoknak vagy segédeknek. (...) Elég megtartani a II. és III.-fokot, de el kell törölni a külön munkát s a kitüntetéseket (előléptetéseket) a páholy egységes munkáján adományozzák."[13]

Ennek az újító javaslatnak sem lehetett más a sorsa, mint az előbbieknek. Még nem érkezett el az ideje a változásoknak, a korszerűsítéseknek. Talán ezzel is magyarázható Berkovits Ferenc visszavonulása a páholy éléről, ezt valószínűleg nem sértődöttségből tette, hanem hogy átadja helyét a fiatalabb, energikusabb új nemzedéknek.

---

[1] *Bihar megye és Nagyvárad.* Szerk.: Borovszky Samu.

[2] Benedek Marcell: *Naplómat olvasom.*

[3] Magyar Országos Levéltár P 1081, 8. csomó, 486.

[4] *Kelet,* 3. évfolyam, 1876. november, p. 27.

[5] Magyar Szimbolikus Nagypáholy alaptörvénye, 2. paragrafus.

[6] MOL, P 1081, 8. csomó, 487.

[9] Berényi Zsuzsánna Ágnes: A Teleki család szerepe a kolozsvári szabadkőművességben. In: *Művelődés,* XLVI. évfolyam 10. szám, 1994. október, p. 44–45.

[10] Edelmann Menyhért: *A László király páholy 25 éves múltja.* p. 11–18.

[11] Edelmann Menyhért: i. m. p. 18–19.

[12] MOL P 1081, 8. csomó, 490.

[13] MOL P 1081, 8. csomó, 492.

IV. A nagyváradi szabadkőművesség aranykora

Dr. Várady Zsigmond, a radikalizmus elindítója

A 19–20. század fordulója gyökeres változást hozott a nagyváradi szabadkőműves-mozgalomban. Sikerült olyan tekintélyes és közismert személyiségeket megnyerni a mozgalom számára, akik addigi közéleti és szakmai tevékenységükkel bebizonyították, hogy szívügyük a város fejlődése, korszerűsítése, a kultúra és a műveltség fejlesztése és széles körű terjesztése, de a szegények és az elesettek segítése, gyámolítása is. Ezek az új tagok lendületet adtak a szabadkőművesi munkának is, csakhamar országos elismertséget és hírnevet szereztek a *László király páholynak* azon feliratok, javaslatok, kezdeményezések által, amelyeket a Nagypáholyhoz terjesztettek fel azzal a kéréssel, hogy ezeket a többi páhollyal is megismertessék.

Az 1899-es tisztújításon dr. Várady Zsigmondot, a nagy hírű, sikeres ügyvédet, éles tollú publicistát, *„a szabadkőművesek Európát járó eszét"* választották főmesterré, a helyettes főmesterek pedig dr. Grósz Menyhért orvos és dr. Szombathy István főreáliskolai tanár szintén nagy tekintélyű közéleti személyiségek lesznek. A Berkovits Ferenc visszautasított reformjavaslatait formába öntő dr. Edelmann Menyhért is háttérbe vonul, csak helyettes titkár lesz, helyét dr. Adorján Ármin fiatal jogász veszi át.

A megújult vezetőség nem csupán a páholyéletet szándékszik fellendíteni, hanem már az első hónapokban harcba lendül az egész magyarországi szabadkőművesség megújításáért is. Folytatva a dr. Berkovits Ferenc által elkezdett harcot a Nagypáholy túl lagymatag és engedékeny politizálása ellen, feliratok egész sorát terjeszti a legfelsőbb vezetés elé.

Az első feliratot 1899. június 2-án intézték a Nagypáholyhoz. Ebben hivatkoznak a szabadkőműves-alkotmány 1. paragrafusára, mely szerint *„a szabadkőművesség a valódi humanizmus megőrzésére, ápolására és terjesztésére alakult egyesület. A szövetség tagjaitól hitvallást nem kíván, hanem jó hírnevű független férfiakat fogad tagjául, kik testvériesen egyesülnek a szellemi és erkölcsi nemesülésre irányzott törekvésekben, tekintet nélkül fajra, nemzetiségre, vallásra, társadalmi helyzetre vagy pártállásra"*. Éppen ezért helytelenítik, hogy a Nagypáholy elismerte az úgynevezett svéd rendszerű szabadkőművességet, mely csak keresztény embert vesz fel a szervezetbe. Kijelentik, hogy nem ismerik el szabadkőművességnek nemcsak a svéd rendszerű szövetséget, de azt a *B'nai B'ritet (Szövetség Fiai)* sem, amely noha szabadkőműves-páholynak tartja magát, tagként csak zsidó hitfelekezetű férfiakat

fogad el. Helyeslik viszont a berlini *Kaiser Friedrich zur Bundestrene* páholy elismerését, mert az akármilyen felekezetet, keresztényt, zsidót, mohamedánt stb. egyaránt vesz fel tagnak. Javasolják, hogy a *Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy* mondja ki, hogy a felekezeti alapon álló nagypáholyokat nem ismeri el szabadkőműveseknek, a velük való összeköttetést megszakítja, és azok tagjainak a *Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy* védelme alatt dolgozó páholyok látogatását nem engedélyezi.

Ennek a feliratnak is az lett a sorsa, mint az előző években a Berkovits főmester által felterjesztetteknek: az elhallgatás. Ez azonban nem tántorította el a *„hajlott, beesett mellű jakobinusnak"* nevezett Várady Zsigmondot és vezérkarát. Az új tisztikar Várady Zsigmond vezetésével határozott lépésre szánja el magát, az egész ország szabadkőművességéhez fordul újító terveivel. Ezeket a terveket Várady Zsigmond *A magyar szabadkőművesség társadalmi programja* címen teszi közzé három kötetben. Ezekben progresszív munkára szólítja fel a szabadkőműveseket a társadalmi és állami élet szabadkőművesi szellemben való átalakítására. Ezzel a cselekedetével a nagyváradi *László király páholy* elsőként vállalja nyíltan radikalizmusát.[1]

Sokatmondó és elgondolkodtató az az értékelő elemzés, amelyet Edelmann Menyhért fogalmazott meg három évvel később erről a programról: *„Megjelent, szerintem legértékesebb alkotásunknak, a Társadalmi programunknak az első része, amely az egész szabadkőművességet hosszú időn át élénken foglalkoztatta. Ebben páholyunk újra hangot adott annak, amit már ismételten, őszintén, néha elkeseredetten hangoztatott, hogy az alakilag kétségtelenül szép, de komoly céljainkat nem szolgáló szertartások gyakorlása a testvérek figyelmét eltéríti a lényegről, a szabadkőművesség nagy feladatairól. A legfőbb idea úgymond, hogy a szabadkőműves életet szabadkőművesi tartalommal töltsük meg s kapcsolatba hozzuk a való élettel... Iratunk hibáztatja azt is, hogy a formaságok betartása s kelleténél több adminisztratív ügyeink intézésén kívül időnk legjavát a filantrópia köti le, s minden igyekezetünk oda irányul, hogy a társadalom nagy bajait jótékonykodó egyesületek alapításának kis flastromaival gyógyítgassuk... Ehelyett úgymond a progresszió szellemében., a filozófia útmutatásait követve kell dolgoznunk. Ez a Társadalmi program tartalma. Hogy a sorsa mi lett? Minden újnak a sorsát osztotta, amely a fennálló intézmények ellen küzd s másokat akar teremteni. Elítélték, visszautasították."*[2]

A Nagypáholy is a nyílt harcot választja, de nem a váradi páholy mellett, hanem annak ellenében. Látva a Társadalmi program sikerét a hasonló radikális eszmeiségű páholyoknál, összehívja a Szövetségtanácsot, amely határozottan utasítja el a Társadalmi programot, arra hivat-

kozva, hogy az *„alkotmányba ütköző"* (mármint a szabadkőműves-alkotmányba), s megtiltja annak elfogadását és terjesztését. Gelléri Mór, a Nagypáholy titkára terjedelmes bírálatot közöl a *Kelet* című lap májusi számában. A budapesti *Galilei páholy* főmestere, dr. Elmedier Ágoston tiltakozó levelet küld a Nagypáholyhoz a Társadalmi programmal kapcsolatban. Úgy értelmezi, hogy *„ebben a feliratban oly kitételek foglaltatnak, melyeknek kifejezett célja felekezetem tradícióit gúny tárgyává tenni, magát az istenség fogalmát is felekezetem felfogásában gáncsolja. Én felekezetem megtámadását nem tartozom megtűrni sehol az országban, legkevésbé pedig szövetségünk kebelében, melynek tagjai ilyen támadásoktól egyenesen eltiltatnak. Minthogy tehát a fent jelzett páholynak felekezetem ellen irányított gúnyos és cinikus támadását mindaddig, ameddig a szabadkőművesség kötelékében vagyok, megtűrni nem tartozom, tisztelettel és testvéri szeretettel elégtételt kérek a felekezetem nevében a Nagypáholytól, amely nézetem szerint hivatott az elégtétel kieszközlésére, illetőleg megadására."*

Érdemes még idézni Mártonffy helyettes nagymester levelét is: *„Kedves testvérem! Íme kívánságod szerint átadom a szabadkőműves páholy fölterjesztését. Sajnálnám, ha ez az ügy az én távollétemben érdemlegesen elintéztetnék, mert tudom, érzem, állítom, hogy a megtörtént hiba rövid idő múlva reparálva lesz. Nem megtorlásról kell gondoskodni, hanem korrekcióról. Én ezt a pamfletszerű iratot csak szimptómának tartom, még nem betegség, csak jele a kóros állapotnak. A László király páholyba a jövő héten tizenkét új ember lép be. Ezekben, ezek tapintatában bízom, hogy magamagát fogja a páholy rekonstruálni. Őszig általános lesz a szünet. Majd amikor az új idény megnyílik és a Nagypáholy kiadja szokásos őszi körlevelét, határozottabban lehet és kell az ilyen istentelenségekkel elbánni. Sajnálnám, ha ez az ügy a kelleténél nagyobb hullámokat verne fel."*

Az őszi körlevél sajnos nem lelhető fel, viszont ismeretes a *László király páholy* válaszfelirata a Társadalmi program kapcsán ellene emelt vádpontokra. A felirat megállapítja, hogy a vádpontok alaptalanok, mert ők *„nem indítványoztak politikai zászlóbontást és a hatóságok megtámadását. Nem profanizálták a vallást, nem gúnyolták a katolikus egyházat, csak az egyházi hierarchia bűneit ostorozták, és a mesterséges népbutítást leplezték le a programban. A II.- és III.-fokok munkájának meddőségét csupán érintették, de bármilyen javaslatot készek megvitatni. Nem szegték meg a Hirám név említésével a szabadkőművesi titoktartást, a szövetséget kigúnyolni, a vezetőket bántani nem akarták. Céljuk a szabadkőművességet felrázni a tespedésből, a felesleges szertartások, a tartalmatlan titkolózások mellőzése."* A *László király páholy* kérte, hogy a válaszát vessék érdemi tárgyalás alá, és elutasította, hogy tisztességtelen modort használt volna.

A fentiek utalnak mind a Társadalmi program lényeges pontjaira, mondanivalójára, mind pedig a Nagypáholy ezzel szembeni magatartására, állásfoglalására. Mindez bizonyíték a *László király páholy* határozottságára, amellyel a mozgalom megújítására törekedett. A válaszfelirattal egy időben fellebbezést nyújtottak be a Szövetségtanács elutasító határozata ellen is, ezt a *Kelet* című lap 1900. évi 6. száma közölte.

A *László király páholynak* a belügyi problémák vitatása mellett volt ideje és energiája külügyekkel is foglalkozni. 1900. július 20-án a Nagypáholyhoz fordulnak az *Indítvány a romániai, embertelenül zaklatott kivándorlók védelmére* című felirattal. Ebben leírják, hogy *„egyes embercsoportok üldöztetésének oka, hogy más felekezetűek, mint az ország hivatalos felekezete. A zsidóhitű emberektől Romániában megtagadják a jogvédelmet, ők a hatósági közegek önkényének vannak kitéve. Bizonyos iparágakat nem űzhetnek, a kereskedelem bizonyos ágait nem gyakorolhatják, az orvosi és technikai szakmán kívül más tudományos pályára nem léphetnek. Útlevelet csak akkor kaphatnak, ha csavargónak vallják magukat"* (vagyis azt deklarálják, hogy nincs állandó lakhelyük). A továbbiakban elmondják, hogy emiatt több száz zsidó család arra kényszerült, hogy elhagyja országát, feladja munkáját, lakását, nekivágjon a nagyvilágnak. Rámutatnak, hogy *„néhány napja városunk határain belül több száz ilyen családot vendégelt meg az emberi irgalom és részvét. (...) A szabadkőművesi alkotmány kárhoztat minden kényszert, amely a lelkiismeret, vallás és szellemi szabadságot veszélyezteti, és minden üldözést, amely bármely hit vagy gondolkozás ellen gyakoroltatik, valamint minden törekvést, amely a felebaráti szeretettel ellenkezik."* Mindezek után megfogalmazzák javaslataikat: *„A Nagypáholy lépjen érintkezésbe a Romániában működő szabadkőművesekkel, testvéri támogatást kérve az onnan kiüldözött és sanyargatott szerencsétlen embertársak érdekében. A sajtóban dolgozó szabadkőműves testvérek ismertessék az olvasókkal ezt a helyzetet, keljenek védelmére a szerencsétleneknek, és tiltakozzanak az embertelen politika ellen."*[3]

Az 1900-as évet értékelő jelentés beszámol a Társadalmi program körüli bonyodalmakról és újból kiáll annak az emberi életre és az állami berendezkedésre vonatkozó reformjavaslatai mellett. Egyébként más fontos kérdésekkel is foglalkoztak ebben az évben, mint például az alkoholizmus elleni küzdelem, a gyermekvédelem, a felsőfokú jogi oktatás reformjának szükségessége, etikai társaság megszervezése, tudománynépszerűsítés stb. Beszámolnak róla, hogy megkezdték az új önálló épületben létrehozandó páholyház előkészítő munkálatait, s az új páholyházat a megalakulásuk 25. évfordulójára szeretnék felavatni.

A páholyház felépítése és felavatása

Az 1901. január 11-én megtartott választás meglepetést hozott, a harcos főmester, dr. Várady Zsigmond helyét a megfontoltabbnak, de szintén radikális felfogásúnak ismert dr. Grósz Menyhért vette át. Várady Zsigmond a tisztikari ranglistán csak az ötödik helyre került, a szónoki tisztet foglalta el, azt is megosztva dr. Fodor Gyulával. Várady Zsigmond lemondása nem a páholyon belüli esetleges hatalmi harcok következménye volt, inkább taktikai húzás a szabadkőművesek részéről. A Nagypáholy vezetőségre nem nézte jó szemmel, hogy egy vidéki páholy vezetője szembefordul az általuk helyesnek tartott irányvonallal és radikális változtatásokat kezdeményez nemcsak saját páholyában, hanem az egész mozgalomban. A váradiaknak pedig éppen ekkor volt a legnagyobb szükségük a felső vezetés támogatására, hogy fel tudják építeni új páholyházukat, a szabadkőművesek méltó templomát. Ezért vonult vissza Várady az első sorból, de megmaradt szónoknak, s így biztosítva volt, hogy továbbra is megmarad a páholy eszmei irányítójának. Hogy ez tényleg így történt, számos későbbi esemény is igazolta. Ezekből itt és most csak egyet említünk meg, amelyről a *Kelet* című lap 1901. évi 2. száma tudósít. E szerint 1901. január 26-án a *László király páholyban* jól sikerült nővérmunkát és utána nővérestélyt tartottak.* A tudósításból kiderül, hogy már 15-20 éve nem volt ilyen rendezvény Nagyváradon. Az összejövetelt az új főmester, Grósz Menyhért nyitotta meg, majd Várady Zsigmond ismertette a meghívott hölgyeknek a szabadkőművességet, annak céljait, terveit. Szombathy Katinka nővér elszavalta Szabolcska Mihálynak a *Keletben* megjelent költeményét. Edelmann Menyhért előadásában a nőknek a szabadkőművességbe való felvétele mellett érvelt, ami szintén a szabadkőművesség megreformálását jelenti. A munkát a főmester zárta be, míg a láncbeszédet** Szombathy István helyettes főmester tartotta. Azután kezdődött a nővérestély (a táncmulatság), amely *„kellemes, kedélyes hangulatban reggelig tartott"*. A tudósítás végén megemlítik, hogy a Várady Zsigmond által kezdeményezett ingyenkenyér-akció hetek óta szépen halad, a rászorultak naponta kapnak friss kenyeret.

---

*A nővérmunkára a páholytagok feleségét, esetleg nőrokonait hívták meg, hogy őket is részben bevonják a szabadkőművesség tevékenységébe, ugyanis nők nem lehettek páholytagok.

**A láncbeszéd a szabadkőműves-összejövetel záróakkordja, amikor a jelenlévők egymás kezét fogva láncot alkotnak, s így hallgatják az összejövetelt értékelő beszédet.

Visszatérve a páholyház felépítésére, az új főmester még januárban kéri a Nagypáholy segítségét, hogy egy neves és elismert építészt ajánljon, hogy az célszerű, praktikus és a páholy vagyoni erejét tekintetbe vevő tervrajzot készítsen, esetleg díjtalanul. A levélben utal Alpár Ignác testvérre, *„aki ismeri a helyet, mert majdnem szemben van az általa épített hadapródiskolával"*, s szerényen megjegyzi, hogy *„nem tartjuk illendőnek egy ilyen neves testvér felkérését"*. Végül a Nagypáholy segítségével megoldódik a kérdés, *„Jámbor és Bálint testvérek, jó hírű építészek szabadkőművesi önzetlenséggel díjtalanul tervezik meg a páholyházat olyan beosztással, ami minden szempontból megfelel a szabadkőművesi munkák és ceremóniák gyakorlására."* Az építőmunka *„az építőbizottságban fáradozó testvérek – élükön Grósz Menyhért főmester testvérrel és az építésre felügyelő dr. May Sándor testvérrel – és a páholy valamennyi tagjának lelkesedésének és áldozatkészségének köszönhetően pár hónap alatt elkészült."* 1901 szeptemberében Weber József festőt Budapestre küldik, hogy tekintse meg a Nagypáholy szentélyét, és az ott látottak alapján fesse ki az új páholyházat.

1901. december 19-én a Nagypáholyhoz *„az utóbbi időben végzett munkáról"* dr. Edelmann Menyhért első felügyelő küld beszámolót, melyben jogos büszkeséggel és örömmel jelenti, hogy *„december 6-án beköltöztünk új hajlékunkba. Áll végre a stílszerű, figyelmeztető épület, s alig várjuk, hogy legközelebb felavatandó ünnepélyünkön más keletről jött testvéreinknek is bemutathassuk. Az új házban végzett első munkán megtörtént négy kereső felvétele, valóságos házi ünnepély volt. Amidőn először léptünk fényesen megvilágított szentélyünkbe, minden arcon meghatottságnak és örömnek a kifejezése ült"* Végül kijelenti: *„Városunkban egy új és intézményünk lényegét magán hordó templom emelése nem fényűzés kérdése volt, hanem valósággal tett számba megy. Itt, ahol a klerikalizmus térhódítása napról napra nagyobb, egy ilyen épületnek a puszta fennállása már jelszó, és elvet képvisel."* Az új páholyházban tartott első munkán dr. Grósz Menyhért főmester mondott nagyszabású megnyitóbeszédet, amely később megjelent nyomtatásban is a *László király páholy könyvtára* sorozat 11. köteteként. Ebből idézünk: *„Legyen hála mondva a Világegyetem Nagy Építőmesterének.* Legyen üdvözölve a perc, amelyben Mózesnél szerencsésebben sikerült veletek, szeretett testvérek, az ígéret földjére belépni. Mennyi reménynek, lelkesedésnek és munkának ünnepnapja a mai."* A továbbiakban helyzetelemzést ad: *„borongós időknek fojtó köde van leereszkedőben a profán világban"*, felemlíti a szegénységet, nyomort, ellenséges-

* A szabadkőművesi munkák állandó kezdőmondata.

kedést, gyűlölködést. Rámutat, hogy ilyen körülmények között is *„fel mertük emelni a szabadkőművesség házát, ahol a testvéri és általános emberszeretet melege halmozódik, ahol ápoljuk a világosság forrását, a nemes eszméket"*. Felsorolja a szabadkőművesség célkitűzéseit, a megvalósítandó feladatokat, a munka és a küzdelem nehézségeit, akadályait. Bírálja a kételkedő és ingadozó testvérek gyengeségeit, feltárja ezek okait. Bátorítja, elszántságra, kitartásra buzdítja a tagokat. Tanácsai: *„Meg kell elégedni a látszólag apró eredményekkel, de törekedni kell magasabb célok felé. Az igazi szabadkőműves nem keresi, hanem megteremti a maga szabadkőművesi világát. Ne egymás gyengéi után ítéljük meg egymást, hanem igyekezzünk egymást jó tulajdonságaink szerint szeretni."* Idézzük még a befejező szavait is: *„A falakat díszítő szfinxek ne a mi létünknek és valós törekvéseinknek képezzék szimbólumait, hanem a kívül nyüzsgő emberáradatának, amelynek tagjai egymásra törnek, ha a Teremtő atya nevében egymás ellen harcolunk. Legyen ez a hely boldog szigetország, a kultúra és a szeretet temploma, mely hivatva van szabaddá tenni és felvilágosítani minden emberi lelket, a válaszfalak lebontása által testvérekké tenni az emberiséget, tökéletesíteni és felemelni a Világegyetem Nagy Építőmesterének nevében."*

Az új házban végzett első munkán felvett négy új tag dr. Nagy Géza királyi ügyész, dr. Munk Béla orvos, Kocsis Béla gyógyszerész és Sarkadi Adolf mérnök volt. A páholymunkán megvitatták azt a kérdést is, hogy a páholy tárgyalásai köréből kiküszöbölendő-e a politika. Dr. Molnár Jenő azt javasolta, hogy csak a szociálpolitikai kérdések legyenek megvitathatóak a páholyban, dr. Kepes L. Miklós előadást tartott *A szabadkőműves, mint politikus és állampolgár* címen. Éles határvonalat vont előadásában a személyi és pártpolitika és a szociális politika között. A vitában újból elhangzott, hogy meg kell szakítani a kapcsolatot a felekezeti alapon szervezett páholyokkal.

1901. december 13-án a második munkát az új házban a filantrópiának szentelték. Felújították a jótékonysági bizottságot. Újra megszervezték az ingyenkenyér-akciót, melynek során a szabadkőművesek adományaiból és a páholyon kívüliektől gyűjtött pénzekből rendszeresen osztottak ingyen kenyeret a rászorulóknak, s gondoskodtak a melegedőszobák működéséről. A Gyermekbarát egyesület százhúsz gyermek számára biztosított állandó ebédet, és a szegény iskolás gyermekeknek 1300 korona értékben csizmát és téli kendőt osztottak ki, a beteg gyermekeket tejjel látták el, az otthon nélküli gyermekekért szállásbért fizettek. Elhatározták, hogy ezt a tevékenységet tovább folytatják, és a tagok számát, valamint az egyesület anyagi erejét növelni fogják. Ugyanakkor megbeszélték az 1902. januárra tervezett páholyház-fel-

avatási ünnepség programját, összeállították a meghívandó páholyok és testvérek névsorát. Sajnos a páholyházavatóról nem maradt fenn beszámoló, csupán a *Nagyvárad* és a *Nagyváradi Napló* eléggé szűkszavú közléseit sikerült felkutatni. A *Nagyvárad* című napilap 1902. január 31-i számában *Szabadkőművesek házavatása* címen közli az alábbiakat: *„A nagyváradi szabadkőművesek László király páholya díszes palotát építtetett a Rhédey-kert elejére. A házavató ünnepet szombaton tartják, melyre a fővárosból, Aradról, Debrecenből és Kolozsvárról is várnak vendégeket."*

A *Nagyváradi Naplóban A hétről* című tárcarovatban Ady Endre írt nemcsak a házavatásról, de a szabadkőművességről is: *„Ha jól tudom, Littré avatása folyt valamelyik páholyban. Nagy volt az ünnep, hiszen Littré egyik legnagyobb apostola volt a nemesebb, tisztult pozitivizmusnak. A páholy nagymestere üdvözölte, s ekkor hangzottak el a nagyszerű szavak: »A szabadkőművesek voltaképpen már a pozitivisták előtt pozitivisták voltak. Szabadkőművesség és pozitivizmus egyet jelent. Fölszabadítják az emberiséget az eredendő bűn béklyója alól. A túlvilág meséje helyett megmutatják az emberiség isteni, csodás, állandó tökéletesedésének káprázatos útját, visszaadják önmagának, szabaddá s boldogabbá akarják tenni az embert.«*

Milyen felemelő, isteni kijelentésként hangzanak e szavak, s milyen idegenül mégis ma már. Oly roskatag a világ pár évtized óta, hogy ráismerni sem lehet. Szinte úgy véljük néha, hogy manapság nemcsak előkelő divat s jó üzlet butának lenni, hanem valóságos kötelesség is. Legalább nálunk a magyar társadalom minden jelensége ezt igazolja. Ideróttuk pedig e sorokat egy kivételes ünnep alkalmából. A nagyváradi László király páholy hajlékverő szép nagy ünnepet ült. Ez a kivételes szép ünnep magyarázza meg, hogy a nyilvánosság előtt szólunk ezúttal a szabadkőműves páholyról, mely a szent nagy hivatást zajtalanul, csöndben végzi máskülönben. Mikor csupa vigasztalan sötétség körülöttünk a világ, már csak a vigasztalás kötelessége is megkívánja rámutatni olyan fölemelő, hitet adó jelenségre, hogy Nagyváradon, ahol semmivel sem kisebb a sötétség veszedelme, mint bárhol a hazában, pompás új, templomszerű csarnok áll, mely hajléka a humanizmusnak, irgalmasságnak és világosság hintésének."

A különleges formájú és titokzatos rendeltetésű új épület felkeltette a korabeli váradiak érdeklődését és csodálatát, de a tollforgató figyelmét is. Íme, hogyan írt róla a fiatal újságíró Dutka Ákos, aki 1913-ban maga is szabadkőműves lett: *„A sarkon túl, a Rulikovszky úton egy titokzatos egyiptomi templom külsejű épületet szenteltek fel nemrég. Ez a szabadkőművesek háza. Nyugtalan lelkű értelmiségiek otthona. Itt gyúrják, dagasztják a jövendő kovászát."*[4]

Kortársa, Nagy Andor hasonlóképpen mutatja be a páholyházat: *„Villa is volt, de mintha templom is lenne. S végeredményben hasonlít egy különös műteremhez is, amelyben valami nagy építőművész zárja el magát a magasba nyíló ablakokkal, hogy csöndben láthatatlanul folytassa munkáját."*[5] Végül idézzük a ma emberét, Péter I. Zoltán város- és építészettörténészt, hogyan írja ő le az épületet: *„Az ablaktalan homlokzat feloldására, egyben a főtengely kiemelésére a középrész elé enyhén kiugró portikuszt emeltek. Két szélén egy-egy görög pillér, míg középen két dór fejezetű kannelúrázott (vájatokkal ellátott) oszlop támasztja alá az antik háromrészes párkányt. A fríz (képszék) eredetileg függőleges sávozással volt díszítve. Felette háromszögű oromzat (timpanon) zárja le a portikuszt. Az orommező ma már simára vakolt, de egykoron itt egy sugarakkal övezett egyenlőszárú háromszög – benne az Isten-szem – volt. Idővel eltűnt, az épület sarkait díszítő szfinxekkel együtt. Az épület oldalhomlokzatai egyszerűek. Egyenes lezárású, hosszú, keret nélküli ablakok törik át a falfelületeket. A századforduló táján épített egykori László király páholy[ház] homlokzati megformálása nyomán a neoklasszicista stílusba sorolható. Kovácsoltvas kerítése ellenben már a szecesszióból ihletődött."*[6]

A páholyház felavatásán a Nagypáholyt Mártonffy Márton helyettes nagymester és Gelléri Mór titkár képviselte. Jelenlétükben választották meg a páholy új tisztikarát, élén dr. Grósz Menyhért főmesterrel. Várady Zsigmondot Szombathy István javaslatára a páholy életében kifejtett munkájáért örökös tiszteletbeli főmesterré választják. Így a már korábban szintén ezt a címet elnyert dr. Berkovits Ferenccel együtt viseli ezt a megtisztelő rangot. Ez is bizonyítja hatalmas tekintélyét, s hogy a Nagypáholy akarata ellenére a nagyváradi szabadkőművesek kitartottak mellette. Jellemző az a tény is, hogy a Nagypáholy Szövetségtanácsában ketten képviselték a *László király páholyt.*

A László király páholy és a genfi konferencia

A szabadkőművesek nemzetközi összefogásának és együttműködésének gondolata már a századfordulón felmerült. 1900 augusztusának végén nemzetközi összejövetelt tartottak *a Grand Orient de France* szervezésében, melyen a *Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy* is képviseltette magát. Itt határozták el egy nemzetközi szabadkőművesközpont létrehozását, melynek megszervezését a svájci *Alpina Nagypáholy* vállalta el. 1902. szeptember 5–7. között ülésezett a nemzetközi szabadkőművesség nagygyűlése Genfben. A kongresszus előkészítése során Várady Zsigmond levélben fordult a Nagypáholyhoz, kérve, hogy terjesszék megtárgyalásra a genfi kongresszus elé a *László király pá-*

holynak azt a javaslatát, melyben a szabadkőművességbeli vallási és faji megkülönböztetések felszámolását indítványozza. Kérése nemcsak hogy nem talált meghallgatásra, de a felterjesztésre a helyettes főmester azt a megjegyzést írta, hogy *„a László király páholy felkérendő, hogy az agitációval hagyjon fel"*. Ennek ellenére a *László király páholy* 1902. július 14-én levélben fordul a Nagypáholyhoz, kérve, hogy dr. Várady Zsigmondot és dr. Berkovits Ferencet jelöljék a genfi kongresszusba, mivel fontos javaslatukat fenntartani akarják. Végül a magyarországi negyvenhat páholy 3330 tagját egy hattagú küldöttség képviselte, s közöttük ott volt dr. Berkovits Ferenc is. Ez a tény is bizonyítja a nagyváradi páholy rangját és jelentőségét, de egyben azt is, hogy a Nagypáholy vezetősége nem értett egyet Várady Zsigmond elképzeléseivel. A genfi értekezletre harmincegy nagypáholy küldte el képviselőit Európából, Amerikából és Ausztráliából. A kongresszuson megvizsgálták, hogy a különböző országokban milyen okok hozták létre a páholyokat, melyek a szabadkőművesség legközelebbi feladatai, hogyan lehet az egyes szabadkőművesi főhatóságok közötti közeledést megvalósítani, tiszteletben tartva a páholyok önkormányzati jogának csorbíthatatlanságát. Mindezekből kiderül, hogy a váradiak javaslata nem illet bele a kongresszus célkitűzéseibe, mivel az az ellentétek és ellentmondások elsimítására törekedett. A kongresszuson elhatározták egy nemzetközi szabadkőműves tájékoztató iroda szervezését. Ez az iroda 1903-ban meg is kezdte működését, elsősorban információk gyűjtésével és továbbításával foglalkozott, s elősegítette a különböző nagypáholyok közötti kapcsolatok kialakítását és fenntartását.

A páholyélet fellendülése

Az egyre erősödő és taglétszámában is növekvő *László király páholyban* gazdag tevékenység folyt. Újabb és újabb keresők jelentkeztek, kérték felvételüket nemcsak a városból, hanem vidékről is. Például az ekkor lendületesen iparosodó Mezőtelegdről két gyárigazgató, dr. Singer Lipót és dr. Kovács Jenő lett páholytag. A taglétszám hetvenkettőre emelkedett. Újraalakítják a bizottságokat is. Az irodalmi bizottság elnöke Edelmann Menyhért lesz, tagjai Várady Zsigmond, Szombathy István, Laszky Ármin, Sulyok István, Dési Géza, Nagy Géza és Hajós Izsó. A jótékonysági bizottság elnöke dr. Rosenthal Mór, tagjai Weisz Ernő, Schwartz Ferenc, Bognár Sándor, dr. Dőri Ferenc és Ertler Mór. A Mentor-bizottság elnöke Szombathy István, tagok Sulyok István, Edelmann Menyhért, Várnai Ferenc, Schütz Albert, Molnár Lajos és Weisz Ernő. A Berkovits Ferenc-alapítvány gondozója Füredy László.

A páholymunkák során a nagy történelmi évfordulók alkalmával ünnepi beszédek hangzottak el: Nagy Géza ügyész március 15-én az

1848-as szabadságharcról, szeptember 18-án Gáthy Bálint alügyész Kossuth Lajosról tartott előadást. Előadások hangzottak el Voltaire életéről és munkásságáról, a törvénytelen gyermekek jogi helyzetéről, a jellemképzésről, jogról és erkölcsről, a vallástannak az iskolai programból való kiiktatásáról.

Olyan újabb kezdeményezések és állásfoglalások is megfogalmazódtak a páholymunkák során, amelyek az egész szabadkőművesmozgalomra is vonatkoztak, s ezeket feliratok formájában a Nagypáholy elé tárták. Ilyen volt 1902. október 17-én a párbajellenes szövetségről szóló. Ezt is Várady Zsigmond kezdeményezte. Nagyváradon megalakították a Párbajellenes Szövetséget, melynek alapító tagjai között ott találjuk Ady Endrét, Biró Lajost és Halász Lajost is, valamint Berkovits Ferenccel az élén Nagyvárad minden jelentős jogászát. A feliratban javasolták, hogy a mozgalmat országossá szélesítsék és a kezdeményezést valamennyi páholy vitassa meg. Ezzel egy időben fogalmazta meg és ismerteti a páholyban dr. Grósz Menyhért *Leszereljünk-e?* című vitairatát, amelyben állást foglalt az óporosz páholyokban megnyilvánuló antiszemitizmus és kereszténykonzervativizmus ellen, a liberális nézetek és a teljes tolerancia mellett. Mivel a Nagypáholy síkraszállt a genfi kongresszuson az óporosz páholyokkal való szakítás mellett, ezért ezt a felterjesztést október 29-én a főmester visszavonta. Az írást azonban megjelentették a *László király páholy könyvtára* című sorozat 15. köteteként. Ekkor jelent meg Várady Zsigmond Társadalmi programjának második része is. 1902 novemberében egy újabb feliratban válaszoltak a Nagypáholy azon körlevelére, melyben a filozófia és a progresszió kimunkálására hívja fel a páholyok figyelmét. A nagyváradi páholy feliratában állást foglal e kezdeményezés mellett és várja az új feladatok és célok kitűzését.

A vándorgyűlések kérdése

1902. december 25-én terjesztik fel azt a feliratot, mely újból kiváltja a Nagypáholy ellenzését. Ebben szabadkőművesi vándorgyűlések évenkénti megszervezését indítványozzák a mozgalom megerősítése, felfrissítése és egységesítése céljából. A nagyváradiak elképzelése szerint ezeket a vándorgyűléseket nem kellene hivatalos keretbe szorítani, hogy szabadon fejthessék ki tevékenységüket. Elképzelésük szerint csak *„nagy koncepciójú"*, minden páholyt érintő kérdésekkel foglalkoznának. Kérik a Nagypáholyt, hogy elemezze javaslatukat, s ha jónak találja, fogadja el és támogassa. A válasz megint elutasító volt. Ezúttal a Szövetségi Tanács mondta ki többségi szavazattal, hogy *„a vándorgyűlések tartását helyesnek nem találja, mivel a Nagypáholynak jo-*

gában és módjában áll bárhol munkát tartani". A kellőképpen meg sem indokolt elutasítás csak fokozta a nagyváradi páholy irányítóinak harci kedvét. Dr. Grósz Menyhért főmester, kibővítve az említett feliratot, egy alapos tanulmányt ír, *Szabadkőművesi vándorgyűlések* címen, s azt megjelenteti a *László király páholy könyvtára* sorozatban, majd eljuttatják szinte valamennyi páholyhoz. A tanulmányban megindokolja, hogy miért szükséges az új utak keresése, az új módszerek feltárása a szabadkőműves-munkában. Úgy találja, hogy *„hiányzik az összefoglaló, összetartó, lelkesítő, buzdító eszme. Jelenleg a magyar szabadkőművesség csak a filantropikus irányzatnak hódol, s teljesen parlagon heverteti a filozofikus és progresszív irányzatot. Fel kell rázni a szabadkőművességet a letargiából, fel kell lépni a formalizmus ellen".* Meghatározza a feladatokat is, e szerint: *„Elöl kel járni az emberi jogok tiszteletben tartásával, őrizni kell a gondolat- és lelkiismereti szabadságot, harcolni a butítás, ámítás ellen, bátran ki kell állni a reakció elleni harcban."*

1903 januárjában az új tisztikar élén továbbra is Grósz Menyhért marad, de a helyettes főmesterek közül csak dr. Edelmann Menyhértet választják vissza. A másik helyettes főmester Sulyok István református esperes lesz. Érdekességként említjük meg, hogy a tiszteletbeli tagok között szerepel koltói gróf Teleki László, aki ekkor a kolozsvári *Unió páholy* főmestere. A taglétszám ebben az évben már 92-re emelkedik, s a tagok között olyan jelentős személyiségeket találunk, mint Nagy Endre író, konferanszié (aki ekkor már Pesten él, de a *László király páholyba* kéri felvételét, egyébként Grósz Menyhért testvéröccse volt), Papp János író, szerkesztő (Ady Endre barátja), Jeszenszky Elek szolgabíró, Fassie Pál királyi törvényszéki bíró, Biró Márk polgári iskolai igazgató.

1903 szeptemberében dr. Papp János szerkesztésében megjelenik egy új lap, *Haladás* címmel, a *László király páholy* támogatásával, és többek között Ady Endre közreműködésének ígéretével. Az új lap csak három számot ért meg, példányait az Országos Széchényi Könyvtár őrzi. Az első szám, amelyet mutatványszám megjelöléssel adtak közre, a *Program* című vezércikkében meghatározza az új lap céljait:

– a minden téren való előrelépés (haladás segítése),

– a társadalom gyökeres átalakításáért folyó harc,

– a militarizmus, klerikalizmus, a kiváltságos osztályok, valamint a sötétség és az önzés apostolai elleni harc,

– a modern eszmék terjesztése, a reakció leleplezése.

Közlik a lap támogatóinak névsorát: Ady Endre, Biró Lajos, Biró Márk, dr. Dési Géza, dr. Edelmann Menyhért, dr. Fodor Gyula, dr. Grósz Menyhért, Hajós Izsó, dr. Kripka Henrik, dr. Kurländer Ede,

Lengyel Géza, Palásthy Marcell, dr. Sarkadi Lajos, dr. Váradi Ödön és dr. Várady Zsigmond. A felsoroltakból csak hárman nem voltak szabadkőművesek: Ady Endre, Lengyel Géza és Palásthy Marcell, mindhárman újságírók. Az első számban Várady Zsigmond *A haladásról* címen közöl cikket, Hajós Izsó *Ad astra* című versét közli, Edelmann Menyhért a klerikalizmusról cikkezik, Váradi Ödön a nagyváradi Szabadlíceumról, egy másik, név nélküli cikk az iskolai vallásoktatás ellen és az etikai oktatás bevezetése mellett foglal állást. A lapban találunk még külföldi híreket, könyvismertetőt és *Apróságok* címen szabadkőműveseket érintő közleményeket. A második számból, mely hasonló felépítésű és tartalmú, megemlítjük az *Ecce sacerdos* című írást, amely a militarizmust és a klerikalizmust támadja, és stílusában Adyra emlékeztet. Mivel csupán *y* szignóval jelent meg, egyesek Ady Endrének tulajdonítják. Feltehetően a szerző dr. Várady Zsigmond volt, aki a cikkben felvetett gondolatokat a nem sokkal később sorra kerülő nagyváradi szabadkőműves-vándorgyűlésen részletesen kifejti.

Az első országos szabadkőműves-vándorgyűlés Nagyváradon

Az 1903-as év legfontosabb eseménye az 1902 decemberében elhatározott vándorgyűlés megszervezése és megtartása volt, ez egyben a páholy legnagyobb visszhangot kiváltó akciójának bizonyult. A Nagypáholy elutasító álláspontját figyelmen kívül hagyva Magyarország valamennyi páholyához elküldték a meghívót. Huszonhárom páholy jelentette be részvételi szándékát, végül csak tizenhat küldöttei jelentek meg, de ezek az ország minden részéből érkeztek: Budapest, Szeged, Szolnok, Szombathely, Győr, Pozsony, Fiume, Zágráb, Munkács, Temesvár, Brassó, Kolozsvár és más városok. Sőt megjelentek az osztrák szabadkőművesek képviselői is, akik a pozsonyi páholyhoz tartoztak, mivel az osztrák törvények nem engedték meg számukra a páholyokban való egyesülést és működést. A dr. Grósz Menyhért főmester által vezetett tizenkét tagú szervezőbizottságban ott találjuk Nagyvárad akkori jeles személyiségei közül Biró Márkot, Gáthy Bálintot, Kepes L. Miklóst, Nagy Gézát, Papp Jánost, Sarkadi Lajost, Schütz Albertet, Várady Zsigmondot. A vándorgyűlés időpontja 1903. október 24–25. volt, de a küldöttek már október 23-án megérkeztek Váradra. Szokatlan módon ennek az országos rendezvénynek sajtónyilvánosságot is adtak. Először fordul elő, hogy a nagyváradi lapok mindegyike beszámol egy szabadkőműves-rendezvényről. A Szabadelvű Párt lapja, a *Szabadság* már október 22-én *Szabadkőművesek Nagyváradon* címmel ír a készülő rendezvényről: *„Érdekes vendégek érkeznek ma és holnap az ország minden részéből Nagyváradra. A magyarországi szabadkőműves páho-*

lyok tartják legelső vándorgyűlésüket a László király páholy helyiségeiben. Az ország majd minden páholya küldött képviselőt a gyűlésre, és a Pozsonyban székelő bécsi páholyok küldöttei is ott lesznek. A gyűlés aktuális szociális kérdésekkel fog foglalkozni. és előreláthatólag számos közérdekű akciót is kezdeményez." Másnap, október 23-án a *Szabadság* a következőket írja: *„A szabadkőművesek nagyváradi kongresszusa iránt általános az érdeklődés. Ez az érdekes gyülekezés az első lesz, amelyen az annyit rágalmazott szabadkőművesség valamennyire a nyilvánosság előtt működik. Alkalma lesz a közlendő tudósításokból... mindenkinek megítélni, mi igaz abból a tömérdek hazugságból, amelyet a szabadkőművesek működése felől bizonyos részről terjesztenek, és bepillantást nyerhet a távolálló és laikus ember is abba az óriási arányú és kiterjedésű humanitárius és emberbaráti működésbe, amely a filozófiai működése mellett a szabadkőműves-páholyokban folyik."* Ebből a tudósításból kiolvasható a mozgalom iránti rokonszenv és a szabadkőművesekről terjesztett rágalmazások elutasítása. Ezek a támadások leginkább a klerikális katolikus napilapban, a szintén Nagyváradon megjelenő *Tiszántúlban* láttak napvilágot. A vándorgyűlés alkalmával a *Tiszántúl* visszafogottabb hangon, inkább csak utalások formájában fogalmazza meg ellenérzéseit a szabadkőművességgel és a vándorgyűléssel szemben. Az 1903. október 24-i számában két cikket is közöl az eseménnyel kapcsolatban. Az első, *A szabadkőművesek vándorgyűlése* című, ezt írja: *„Az ország szabadkőműveseinek küldöttei Nagyváradra gyűltek tegnap, hogy itt tartsák meg vándorgyűlésüket. A ma tartandó gyűlés programja a következő:*

1. az iszákosság elleni küzdelem,

2. az oktatásügy államosítása,

3. az országos népnevelési egyesület megalakítása,

4. a vidéki városokban felállítandó intézetek szervezése a Budapesten már szépen működő Erzsébet Népakadémia mintájára,

5. állásfoglalás a reakció ellen,

6. a gyermekvédelem kérdése,

7. a munkanélküliek helyzetének javítása,

8. a törvénytelen gyermekek helyzetének javítása,

9. ethikai (szabadgondolkodó) szövetség alapítása.

Valóságos bizonyíték a tárgysorozat, melynek minden pontja politikai, vallási, társadalmi, csaknem humanitárius dolgokkal foglalkozik, hogy mennyire humánus intézmény a szabadkőművesség. Tegnap előértekezletre gyűltek a vendégek és a László király páholy tagjai a Fekete Sas nagytermében. Értekezlet után társas vacsora volt, melyen egyetlen pohárköszöntő sem hangzott el. Érdekes, hogy e kivételes alkalommal újságjaik fennen hirdették, hogy a nyilvánosság elől sem zárják el a

»nagy világosságot«, s íme titokzatos homályba, zárt ajtók mögé vitték már a tegnap este is."

A *Tiszántúl* másik írása *Szabadkőművesek* címmel jelent meg, név nélkül, de ahogy a cikk tartalmából kiderül, egy katolikus pap tollából. Idézünk a cikkből: *„A szabadkőművesek nagyváradi kongresszusa egészen meghódította az újság Nagyváradot. Azonban az is meglehet, hogy a Sz. k. jegyű vezércikkében, melynek célja saját szavai szerint, hogy a szabadkőművesek »legyenek munkájuk közepén ím leleplezve és üdvözölve« a Nagyvárad önmagát leplezte le. Hogy a szabadkőműveseket nem leplezte le, de sőt még a lap ugyanazon száma más helyen közölt szabadkőművesi vándorgyűlési programnak is elhallgatta vagy elsimította azon pontjait, amelyek élesen kirínak »a tisztán bölcselkedő szociális és humanista« célból, nagyon könnyű bizonyítani, elég egyszerűen utalni a lap két helyére."* A továbbiakban a cikkíró azt bizonygatja, hogy ellentétben a *Nagyváradnak* azon állításával, hogy a szabadkőművesség csupán zárt társaság, szerinte valójában egy titkos társaság.

Tehát mindkét írásban ugyanaz a vád fogalmazódik meg a szabadkőművességről, hogy titkos, s ezért felette gyanús társaság. Régi vád ez a katolikus egyház részéről, hisz alighogy megszületett a szabadkőműves-mozgalom, már 1738-ban XII. Kelemen pápa kiadja *„In eminenti apostolatus specule..."* kezdetű bulláját, melyben az egyház először ítéli el és fenyegeti kiátkozással a szabadkőműveseket azért, *„mert e szentségtörő s borzalmas esküvel titoktartásra kötelező egylet veszélyezteti az állam nyugalmát és a hívek lelki üdvét"*.

A *Nagyvárad* című polgári napilap, melyet a kortársak és a mai elemzők is független, felvilágosodott, tisztességes és lojális újságként tartottak, tartanak számon, valóban nem leplezett rokonszenvvel ír a vándorgyűlésről. *A szabadkőművesek kongresszusa Nagyváradon* című beharangozó cikkében megállapítja: *„A magyar szabadkőművesek Nagyváradra zarándokoltak, hogy vándorgyűlésüket tartsák a felvilágosultságnak ebben az erős vidéki várában. Nem minden jelentőség nélkül való, hogy a békés emberi boldogulás ideális harcosai éppen Nagyváradot szemelték ki gyűlésük helyéül, mert ez bizonyos megbecsülése e város kultúrfokának. A vándorgyűlés általános nagy emberi problémák megvitatását tűzte napirendjére, az alkoholizmus ellen való küzdelem; a magyar népoktatás és az általános elszegényedés kérdései dominálnak."* Ezután a cikk felsorolja mindazt a kilenc pontot, amelyet a *Tiszántúl* is közölt a vándorgyűlés programjaként. Tehát nem igaz a vád, hogy a *Nagyvárad* elhallgatta vagy elsimította volna a program egyes pontjait.

A *Tiszántúl* által inkriminált Sz. k. című vezércikk valóban okot szolgáltatott a pap szerző felháborodására, hisz előre látta, hogyan fog-

nak reagálni a vándorgyűlés hírére. Lássuk, mit ír a vezércikk szerzője: *„Legyenek még egyszer és nem utoljára leleplezve: városunk szabadkőművesei országos gyűlést tartanak területünkön. E hír nyomán természetesen újra felhangzik a szitok a szabadkőművesek engesztelhetetlen és hatalmas ellenségének, a klerikalizmusnak összes szócsövén... A szabadkőművesek ma kezdődő vándorgyűlése egy örvendetes, biztató jel arra, hogy a magyar szabadkőművesség felébredt hosszú álmából, s ha a kor intelmeiből kevéssé értette, megérti ellenségei szerfeletti tevékenységéből, hogy minő nagy, fontos, hazafias hivatása van a magyar társadalmi szellem okvetlenül szükséges alakítása körül."*

Nagyvárad legfiatalabb napilapja, a radikális hangvételű, ellenzéki független újság, a *Nagyváradi Napló,* ahol kiteljesedett Ady Endre harcos publicisztikája, s amely céltudatosan hirdette a haladás és a fejlődés elveit, szintén rokonszenvvel tudósít az eseményről: *„Illusztris vendégek érkeznek ma az ország minden részéből Nagyváradra, lelkes harcosai a haladásnak, felvilágosodásnak, a humánus és kulturális eszméknek. Kerülve minden ünneplést, nyilvánosságot és feltűnést érkeznek a magyar szabadkőműves páholyok küldöttei a Nagyváradon holnap kezdődő első szabadkőműves vándorgyűlésre, melynek programjába sok olyan akció van felvéve, melynek megvalósításánál bizton számíthatnak a szabadkőművesek az egész magyar társadalomnak, a haladás és felvilágosodás minden igaz hívének lelkes támogatására."*

A vándorgyűlés munkálataira a *László király páholy* előző évben felavatott impozáns páholyházában került sor, mint ahogy a meghívó írta: *„nem rituális munka alakjában"* és *„a testvérek csak páholyjelvénnyel jelenjenek meg"*. A tanácskozás első napján véglegesítették a rendezvény tárgysorozatát, amely némileg változott a napilapokban előzetesen közölthöz viszonyítva, mivel egyes előadók különböző okok miatt nem tudtak eljönni a vándorgyűlésre.

Dr. Grósz Menyhért elnöki megnyitójában köszöntötte a megjelenteket, ismertette a napirendi pontokat, és megfogalmazta a vándorgyűlés legfontosabb célkitűzését, a szabadkőműves-mozgalom megújításának szükségességét. Elmondta, milyenné kell válnia a megújult szabadkőművességnek: *„Legyen az intézmény valóban progresszív és filozofikus, fejezze ki és fejlessze a kor haladó szellemét, készítse elő a jövőt. Járjon élen az emberi jogok tiszteletben tartásában. Legyen a gondolat- és lelkiismereti szabadság legfőbb őre, védelmezője. Küzdjön a felvilágosodás és az igazság fegyverével a butítás és az ámítás ellen. Ha mindezeket a célokat megvalósítja, akkor az intézmény magához láncolja tagjait, és akkor a korszellem fejlődésére erős befolyást fog gyakorolni."*

Ezután hangzottak el a napirenden szereplő előadások, megvitatták őket és határozatot fogadtak el minden téma lezárásakor. Következzék a témák felsorolása és az előadók megnevezése:

1. Az emberi egyenlőség elvének fenntartása a reakció közepette – előadó Friedmann Sándor, *Humanitas páholy – határszél,*

2. Harc a reakció ellen – dr. Várady Zsigmond, *László király páholy,* Nagyvárad,

3. Az iszákosság elleni küzdelem – dr. Feldmann Bódog, *Ébredés,* Szombathely, és dr. Edelmann Menyhért, *László király páholy,*

4. Az oktatásügy államosítása – Mikussay József, *László király páholy* és Nagy Károly, *Unió páholy,* Kolozsvár,

5. A szabadkőműves internátus – Stern Ábris, *Könyves Kálmán páholy,* Budapest,

6. Vidéki népi akadémiák létesítése – dr. Kovács Gyula és Géczy István, *Erzsébet páholy,* Budapest,

7. A törvénytelen gyermekek helyzete – dr. Zborai Aladár, *Erzsébet páholy,* Budapest.

A vándorgyűlés teljes anyagát, az előadásokat és a határozatokat egy önálló kötetbe foglalták és megjelentették a *László király páholy könyvtára* sorozatban, Biró Márk szerkesztésében. A könyvet eljuttatták a Nagypáholynak, a *Kelet* című szabadkőműveslap szerkesztőségének és a legtöbb magyarországi páholynak is.

Újdonság volt, és az addigi szabadkőművesi gyakorlattól eltérő eljárás a vándorgyűlés-szervezőnek az a döntése, hogy nyilvánosságra hozzák az összejövetel munkálatainak közérdekű részét. A helybeli napilapok megkapták ezt a tudósítást, s ennek alapján írtak az eseményről. Így Nagyvárad egész társadalma tudomást szerezhetett *„a királyi művészet munkásainak gyülekezetéről"*, s megállapítható, hogy az eseményt a legnagyobb rokonszenvvel fogadták.

A *Szabadság* című lap *Idealisták* című vezércikkében így ír: *„(...) Szinte a regék világába illő alakok. Ébren álmodozók, emberfeletti célokért hevülők, nemegyszer az utópiák birodalmába kalandozók (...) Evangéliumi önzetlenséggel munkálkodnak mások javára egy szebb, egy boldogabb kor, egy aranykorszak megteremtésén, amidőn minden ember egyenlő és szabad lesz, amidőn a föld minden lakóját – nem tekintve faját, színét, nyelvét, vallását és nemzetiségét – a szeretet kapcsa, testvéries érzés fűzi majd egymáshoz. (...) Minden szabadkőműves vallja a spenceri mondás igazságát: senki sem lehet addig tökéletesen boldog, míg minden ember nem boldog. (...) Minden ember boldogsága, ez a szabadkőművesek összes törekvéseinek a programja. Ezt szolgálják kivételes és tiszteletet parancsoló áldozatkészséggel, tiszta ideális eszközökkel, nemes szándékkal, magasztos intenciókkal. (...) Erőt önt beléjük a cél magasztossága és a múltjuk, történelmük, melynek lapjain az emberiség számos kiemelkedő képviselőjének, egy Washingtonnak, Franklinnak, Mozartnak, Goethének, Kossuthnak, Garibaldinak stb. neve ol-*

vasható. (...) A szabadkőművesség feladata nem ér véget, ha az emberi nyomor és szenvedés elleni harcát megvívta. Ennél elszántabb az a harc, amelyet az emberi elfogultság, a sötételméjűség és igazságtalanság ellen kénytelen folytatni, egyetlen fegyverével, az igazság fegyverével."

A *Nagyvárad* vezércikkírója így értékel: *„(...) A tárgyak, amelyeket egy ülés minden népszerűséghajhászat nélkül, tehát zárt üléseken és menten minden politikai vonatkozástól, tisztán társadalombölcseleti alapokon megfontolása körébe von, minden magyar emberre nézve elsőrendű fontosságúak. (...) Nem akar ez a csendes és komoly társaság lerombolni semmit, csak azt kutatja, miképpen lehetne ezt a keserves és rövid földi életet valamivel kellemesebbé, valamivel hosszabbá változtatni. E törekvésében még az Egyház ellenlábasának sem ismeri el magát, mert hiszen világos, hogy két külön hajóban eveznek. Ő, az üldözött, csak a jelen élettel foglalkozik. Az Egyház ellenben, a hatalmon lévő, csak a földöntúliakkal. Legalábbis azt mondják..."*

A *Nagyváradi Napló Ősz. Tél. Tavasz* című vezércikke költői lendülettel fogalmazza meg véleményét: *„Hideg őszi nap. Szürke légkör. Az ősz rút. Hullaszaga van. Csupa hervadás. Kétségbeejtő az ősz. Mert utána tél következik. Így az egyén életében. Így a nemzetek, az emberiség életében. Szervezkedik a sötétség. Már nem titokban, de hangosan hirdeti harci készségét. Fegyvertársa a hatalom, ennek kínálja szolgálatait. A sötétség serege toboroz. Toborozzon a világosság is. Nemcsak azért, mert szép a világosság, mert rút a sötétség. De halál a sötétség, a világosság az élet. Magyar földön, egy nagygyűlésen sötét szavak hangzottak el. Ami tradíció, név, rang van e földön, mind ott volt. Ne mosolyogjunk rajtuk. De nem elég, ha bosszankodunk. (...) Szervezkednie kell a világosságnak is. A létező szervezeteknek pedig ki kell fejteniük minden erejüket. Legyenek fanatikusai a világosságnak! Ne ismerjenek félelmet és fáradtságot. Ne kicsinyeljenek és ne tartsanak nehéznek semmiféle alkalmat. Csak dolgozzanak. Védjék meg a múltak eredményeit. Erősítsék meg a jelent. Teremtsék meg a jövendő alapjait. Építsék szabadságra, haladásra, világosságra. Tegyék erőssé, szélessé, magassá. Törjenek előre. Szeressék a szeretetet erősen. Gyűlöljék a gyűlöletet erősen. Mindent egészen! Ne tétovázzanak. És ne alkudjanak.*

Hideg őszi nap. Szürkeség. Gyújtsanak tüzet. Terjesszenek világot és meleget. Ápolják melegágyakban az élet virágait. A világosság fáklyáival űzzék sírjaikba a sötétség rémeit. Adjanak vigaszt a remegő emberiségnek. Öntsenek a szívekbe reményt. Újítsák meg, erősítsék az emberek hitét. Elmúlik az ősz, a tél is. Tavasz jön utána!"

A név nélkül közölt írás szerzője alighanem Ady Endre volt. Az ő jellegzetes stílusára és harcos progresszivizmusára utal a cikk minden sora. Feltételezésünket az is táplálja, hogy a vezércikk alatt olvasható, a *Nagyváradi Napló eredeti tárcája* című rovatban, Ady Endre *Falusi levél* című írása, melynek hangulata szintén az őszt idézi. Ady október elején távozott a *Nagyváradi Naplótól* és egy időt Mindszenten, a szülői házban pihenéssel töltött. Mint írja: *„Mindennap lázasan várom a Nagyváradi Naplót, s hogy élvezem! (...) Olvasok a többek között a szabadkőművesek kongresszusáról is. Mikor a lapot elolvastam, egészen véletlenül lapozgatni kezdek a régi Fővárosi Lapok egy szinte harminc-éves kötetében. Az első, amit észreveszek, egy vidéki hír: »Nagyváradon Berecz Antal tanár, mint egy pesti szabadkőműves páholy helyettes főmestere, vasárnap avatta fel az ott alakult László király páholyt.« Ez a vasárnap pedig 1876. október 29-én vala... (...) És érdekes dolog, hogy már a hetvenes években is Nagyvárad adta vidékről a legtöbb eseményt a budapesti sajtónak. Ám már a hetvenes években is meg-meg kellett korrigálni egyik-másik tudósítást. Szép idők voltak."*

Elemezve a korabeli sajtóban megjelent és általunk bőven idézett tudósításokat, értékeléseket, megállapításokat, nyilvánvaló a szabadkőműves-mozgalom iránti rokonszenv, a vándorgyűlés jelentőségének fel- és elismerése. Ez az általános kedvező megítélés még a klerikális *Tiszántúlt* is visszafogottabb hangvételre késztette, nem vállalkozott nyílt támadásra, mint azt korábban, például 1896-ban tette. Hangsúlyoznunk kell azt a tényt is, hogy először történik meg a váradi szabadkőművesség történetében, hogy tevékenysége, sőt egyáltalán puszta létezése ilyen nagy nyilvánosságot kap. Ez azért volt fontos, mert ezáltal nemcsak ismertebbé vált, hanem csökkent a vele szemben addig fennálló bizalmatlanság, sőt sokak esetében akár az addigi elutasítás, esetleg félelem is, amelyet a klerikális ellenpropaganda gerjesztett. Mindenképpen megállapítható, hogy ez az esemény betetőzése volt annak a fölfelé ívelő fejlődésnek, amely a századfordulón kezdődött el a nagyváradi szabadkőműves-mozgalomban. Ez a vándorgyűlés a megvitatott témák és az elfogadott határozatok bizonysága szerint megerősítette a résztvevőkben a közélet problémái iránti elkötelezettséget és a progresszív ellenzékiséget, a radikális változtatásokra való törekvést. Az igazi fordulat a szabadkőműves-mozgalomban azonban még nem következett be. Hisz a páholyok nagyobb része, élükön a Nagypáholylyal, még a közéleti elkötelezettségig sem jutott el. Az viszont tény, hogy a szabadkőművesség egészében véve támogatta az ország polgárosodását, de ekkor még csak a nagyváradi vándorgyűlésen részt vevő páholyok voltak azok, amelyek e folyamatnak demokratikus jelleget kívántak adni.

Újabb akciók a haladás szolgálatában

Alig ért véget a szabadkőműves-vándorgyűlés, a nagyváradi lapok egy újabb, igaz, csupán helyi jellegű kezdeményezésről adtak hírt. Ezt már nem nevezik szabadkőműves-akciónak, de a kezdeményezők nevéből nyilvánvaló, hogy kik állnak mögötte. A *Nagyvárad* 1903. október 30-i száma *Munkások Líceuma* címen az alábbiakat írja: *„Érdekes előadások lesznek a tél folyamán a különböző munkásegyesületekben, úgymint az ácsok, kőművesek, vas- és fémmunkások, földművelők, cipészek, szabómunkások és -munkásnők szakegyleteiben. Nagyon dicséretre méltó a nagyváradi társadalom egyes kiválóbb alakjainak az a cselekedete, hogy az ismeretek és az irodalom népszerűsítése érdekében előadásokat tartanak a munkásoknak, hogy ne csak a szocialista agitátorok szolgáljanak nekik lelki táplálékkal, hanem olyan ismeretekre is tegyenek szert, amelyek valóban hasznukra és épülésükre válnak. Előadásokat tartanak: Edelmann Menyhért doktor élettanból, Dési Géza doktor világtörténelemből, Sarkadi Lajos doktor társadalmi gazdaságtanból, Grósz Menyhért doktor egészségtanból, Palásthy Marcell magyar irodalomból, Konrád Béla doktor fejlődéstanból, Kripka Henrik doktor jogi ismeretekből. Az első előadást Edelmann Menyhért doktor tartja november 2-án élettanból."*

A kezdeményezés jelentőségét bizonyítja az a tény is, hogy a nagy tekintélyű budapesti *Huszadik Század* című társadalomtudományi és szociálpolitikai szemle 1903. októberi számában részletesen foglalkozik vele. A *Munkástanfolyamok Nagyváradon* című cikk írója rámutat, hogy Budapest után először vidéken Nagyváradon szervezik meg a szervezett munkások tanfolyamát, melynek előadás-sorozata november 2-tól március végéig fog tartani. Ismerteti a tanfolyam programját, amely közben még három új témával bővül: természettannal, előadója Rátkay József, a természettudomány vívmányaival, előadója Erdősi Adolf, és iparművészettel, előadója Szüts Izsó. A cikkíró méltatja a szép és gazdag programot, de rámutat a hiányosságokra is: egyes témák túl sok kérdést ölelnek fel, egyes „tantárgyakból" az előadások 18–20 napi időközben követik egymást. Végül méltatja a munkások részéről megnyilvánuló nagy érdeklődést és azt, hogy a munkások között valóságos versengés volt, hogy mely szervezet adjon helyiséget az előadások céljára. A nagy érdeklődést a későbbi tudósítások is visszaigazolják. Arról számolnak be, hogy valamennyi előadást zsúfolásig megtelt termekben, mintegy kétszáz hallgató jelenlétében tartották. Például a *Szabadság* 1903. december 22-i számában Rátkay József, a természettani témák előadója ismerteti az addigi tapasztalatait, elmondja, hogy

annyira feszült érdeklődéssel követték szavait a földművelők szakegyletében, s annyi érdekes, okos kérdésre kellett felelnie, hogy sem ő, sem a hallgatóság nem érzékelte az idő gyors múlását.

A munkástanfolyamok szervezése és vezetése a szabadkőművesek által azért számít fontos és jelentős cselekedetnek, mert ez nyitást jelentett az úgynevezett alsóbb néprétegek felé, az első lépést abba az irányba, hogy megszűnjön a szervezet elit jellege, s megvalósuljon az a hármas jelszó, amelyet a nagy francia forradalomban vezető szerepet játszó szabadkőművesek fogalmaztak meg: szabadság, egyenlőség, testvériség. Mint általában mindenütt a világban, Magyarországon is csak szórványosan találni munkást a páholytagok között ebben az időben, és teljesen hiányzott a parasztság. Ettől kezdve viszont már nemcsak a legszegényebb rétegek felé irányuló jótékonysági akciók jelentik a néppel való foglalkozást, hanem a munkások-parasztok nevelése, felvilágosítása és érdekeik védelmének felvállalása is.

1903 decemberében még egy utolsó vita robbant ki a vándorgyűlések témakörében a Nagypáholy és a *László király páholy* között. Grósz Menyhért december 22-én írt levelében azt próbálja tisztázni, hogy nem a *László király páholy* javasolta, hogy a Nagypáholy rendezze a következő évi vándorgyűlést. Ilyen javaslatot nem is tehetett, mivel a Nagypáholy az általuk rendezett vándorgyűléstől való elmaradásával eléggé demonstrált ezen intézmény ellen, melynek életre hívásától a szervezők a magyar szabadkőművesi élet fellendülését, új utak és irányok „inaugurálását" remélték. Ezen ők nem csodálkoztak, mivel a Nagypáholy szabadkőművesség átalakítását célzó több indítványukat elutasította, s utóbb, az idők és viszonyok kényszere alatt, mégis megvalósította. Óriási anyagi és szellemi áldozat árán megtartották az első vándorgyűlést, azon a magyar szabadkőművesség fele ténylegesen képviseltette magát, s a távol maradottak jelentékeny része szellemileg velük volt. A jelenlévők nagy erőt merítettek belőle a jövőbeni harchoz. A levél a következőképpen zárul: *„Kérünk benneteket, tegyétek jóvá a szóban forgó tévedést. Adjátok hivatalosan tudtára az egyes páholyoknak külön leiratban és a Keletben való közzététellel, hogy a László király páholy nem kérte a vándorgyűlések megrendezésére a Nagypáholyt, hanem azt a Szövetségtanács egy tagja kizárólag saját elhatározásából és csak saját nevében tette, s hogy a Nagypáholynak a vándorgyűlések megtartása ellen semmi kifogása nincs. Hisszük, hogy ezen kérésünk teljesítésével bénult karunk tetterejét visszanyeri, munkakedvünk visszatér, s lelkesedve építünk tovább nemcsak a Világegyetem Nagy Építőmesterének dicsőségére, hanem a tietekére is."* Grósz Menyhért levele mellett olvasható dr. Várady Zsigmondnak 1903. de-

cember 22-én kelt levele a Szövetségtanácshoz, illetve a Nagypáholyhoz, melyben kijelenti, hogy a Szövetségtanácsban ő javasolta azt, hogy a következő évi vándorgyűlést a Nagypáholy szervezze meg, s ez úgy jelent meg a jegyzőkönyvben, mint a *László király páholy* indítványa. Kéri a hiba kijavítását, ugyanakkor panaszolja, hogy nem kapott meghívót a Szövetségtanács következő ülésére.[7]

Az 1904. évben a *László király páholy* mit sem veszített az 1903-as csúcsév lendületéből. Ebben az évben nem fogalmaztak meg újabb vitákat kiváltó, az egész ország szabadkőművesi mozgalmát megújítani kívánó feliratokat a Nagypáholyhoz, inkább az önépítés, önfejlesztés céljait valósították meg. Tovább nőtt a taglétszám, kilencvennyolcra emelkedett, s ebben az évben lett tag Biró Lajos, a neves hírlapíró is. Érzékeny vesztesége volt a páholynak, hogy dr. Kornstein Lajos ötvenöt évesen *„az örök Keletbe távozott".** Dr. Várady Zsigmond is, súlyos betegsége miatt, sokat volt távol. Ő ennek ellenére mégis tartott egy fontos előadást, *A szabadgondolkodás, mint a szabadkőművesi minőség feltétele* címmel. Az előadások közül kiemelkedtek még a következők: Dési Géza: *A hágai békekonferencia évfordulója,* Mikussay József: *Erkölcs és vallás,* Biró Márk: *A népoktatási törvény revíziója,* Adorján Ármin: *Az Unió páholy: Tételek és megállapodások* (kiadványismertető), Kripka Henrik: *Herbert Spencer élete és munkássága,* Edelmann Menyhért: *Kit vegyünk fel páholytagnak?* Kepes L. Miklós: *Az egyéni gondolatszabadságról* és dr. Grósz Menyhért: *A Reform páholy által szervezett második szabadkőműves vándorgyűlésről* (1904. október 28–30.).

Az évi munkáról szóló beszámoló kitér a páholyon kívüli tevékenységekre is, rámutatva: *„A testvérek városunk rendkívül élénk társadalmi életében minden lehető módon kivették részüket. Sajtóban, egyesületekben, törvényhatóságokban, iskolákban, szószékeken egyaránt."* A beszámoló felsorolja az úgynevezett szabadkőműves-alkotásokat is: Gyermekbarát egylet, Rabsegélyező egylet, Népkönyvtár, Iparostanoncokat gyámolító intézet, Szabad Líceum (munkástanfolyamok), Mártha Egyesület, Cselédmenhely, Jogvédő egylet, Szegény gyermekek napközi otthona. Megállapítják, hogy ezek teljes kifejlesztése s részben megalapítása a szabadkőművesek elsőrendű feladatai közé tartozott. Ezeken kívül a szabadkőművesek *„meghódítottak céljaiknak"* egyes profán egyesületeket is azzal, hogy beléptek ezekbe és részt vettek az irányításukban. Ilyen volt például a Népnevelési Egyesület, melynek Papp János doktor lett az elnöke, vagy a Mártonffy helyettes

* Szabadkőművesi megfogalmazás az elhalálozásról.

nagymester által alapított Széchenyi Társulat nagyváradi fiókja, melyekben kulturális törekvéseiket óhajtották megvalósítani. Az 1904. évi tevékenységről szóló beszámolót még egy adattal zárjuk: a páholy könyvtára ekkor 795 kötetből állott.[8]

A radikalizálódás folytatása, bekapcsolódás a politikába

1905-ben kiéleződtek a politikai ellentétek a hatalmon lévő szabadelvű párt és a több pártból álló ellenzék között, amely a választásokra készülve még 1904. november 19-én koalíciót kötött, s ehhez csatlakozott a szabadelvű pártból kilépett százhatvan képviselő is. A politikai küzdelmek, szembenállások a szabadkőműveseket is állásfoglalásra késztették, de ugyanakkor őket is megosztották, mivel soraikban egyaránt megtalálhatók voltak a szabadelvű párt és az ellenzéki koalíció hívei is, de többségük a szabadelvű pártot támogatta. Ez a párt viszont elveszti az 1905. januári választásokat. A király mégis, alkotmányellenesen, Fejérváry Géza tábornokot, a volt hadügyminisztert nevezi ki miniszterelnöknek.

A darabontkormánynak nevezett adminisztrációval szembefordul a választást megnyerő koalíció, de a vesztes szabadelvű párt is. A koalíció nemzeti ellenállást hirdet, míg a liberálisok az általános választójogért való harcot hirdetik meg, és tervbe veszik egy úgynevezett haladó párt megalapítását. Ezt a törekvést a legtöbb szabadkőműves, köztük Dési Géza is támogatta. A kormányzati válság megoldására törekvő kormány megállapodást köt a Szociáldemokrata Párttal, megígérve a választójog kiterjesztését, s ennek fejében elnyeri a Szociáldemokrata Párt támogatását. Ez a váratlan és meglepő fordulat olyan találgatásokhoz vezetett, amelyek a nagyváradi szabadkőműves-páholyt az országos érdeklődés és figyelem középpontjába állították. 1905. október 27-én a *Nagyvárad* című napilap *A válság* című cikkében két szenzációról számol be: *„Tisza kijelentette, hogy a kormánynak a választójog reformját illető tervei elég okot szolgáltatnak arra, hogy ellenzékbe vonuljon. Fejérváryék ezzel és egyéb terveikkel romlásba viszik az országot."*

A másik szenzáció, hogy (...) *„a kormánynak a szocialistákkal kötött paktumterve itt született Nagyváradon a szabadkőműves páholyban. A tervet dr. Dési Géza pendítette meg, és annak megbeszélésére itt jártak Kristóffy és Lukács miniszterek (akik szintén szabadkőművesek), továbbá Feilitzsch Arthúr, aki szintén páholytestvér. Az értekezletet a nagyváradi szabadkőműves páholyban folytatták le, és a miniszterek oly titokban jöttek és mentek, hogy sem érkezésükről, sem távozásukról nem tudott a »profán világ«. Most a dolog kiderült, és ha bár mi csak fenntartással közöljük is a hírt, a fővárosi tudósítónk azt jelenti, hogy e*

hír alaposságához semmi kétség nem fér."[9] Ha e hír hitelességét akkor sem tudták teljes bizonyossággal megállapítani vagy cáfolni, akkor ez ma már még kevésbé lehetséges. Viszont közelebb juthatunk az igazsághoz, ha megismerjük az érintett fél, a nagyváradi páholy főmesterének nyilatkozatát is, amely egy nappal később a *Nagyváradi Naplóban* jelent meg, a *Legendák a László király páholyról* című írásban. Ezt idézzük teljes terjedelmében:

„Tegnap reggel a Magyarország, a Pesti Hírlap és két nagyváradi laptársunk, a Nagyvárad és a Tiszántúl kedves kis szenzációval ajándékozta meg olvasóit. Elmondta a négy lap, hogy a kormánynak a szocialistákkal kötött paktuma és az egész radikális szociális kormányprogram itt született meg Nagyváradon, a szabadkőműves páholyban. A tervet dr. Dési Géza pendítette meg; innen aztán előterjesztést tettek Budapestre a páholyok nagygyűlése elé, ahol Vészi és a többi ligabeli tagok hatalmas propagandát csináltak az eszmének, megnyerték részére Kristóffy Józsefet, Lukács Györgyöt, Feilitzsch Arthúrt. Természetesen minden lap másképp és másképp kommentálta a hírt. A Pesti Hírlap egyszerűen közli, a Tiszántúl és a Magyarország kitűnő antiszemita tőkét kovácsol belőle. Hogy íme, azok a zsidók, azok az átkozott zsidók mire képesek, titkos gyűléseken szövik-fonják a hálót a koalíció vezérlete alatt álló becsületes magyar népnek. A Nagyvárad meg valóságos romantikus regényt ír az esetről, elmondja, hogy titkon, inkognitóban jöttek le a miniszterek Nagyváradra, a Rulikovszki úti kis görög házba, a páholyba, és ahogy jöttek inkognitóban, álruhában, a tanácskozás, a programmegállapítás után eltávoztak Nagyváradról. Érkezésükről, távozásukról nem tudott semmit a világ.

E sok mendemondával szemben felvilágosításért a legilletékesebb tényezőhöz, dr. Grósz Menyhért úrhoz, a László király páholy főmesteréhez fordultunk. A felvilágosítás annál érdekesebb, mert határozott és találó szavakkal festi le a szabadkőművességnek, ennek a nagy világintézménynek állásfoglalását a magyar válsággal és speciálisan az új kormányprogrammal szemben. Munkatársunk előtt dr. Grósz Menyhért úr nagy vonásokban a következő kijelentést tette:

– A négy lapnak a nagy hűhóval előkészített szenzációja egyszerűen nevetséges. Nevetséges, mert úgy írják le az esetet, mintha isten tudja, milyen nagy és rejtett titkok történtek volna itt a páholyban, tehát még mindig abban a középkori világnézetben élnek, hogy a szabadkőművesség éltető eleme a titokzatosság és a rejtélyesség. Ha itt készítették volna a kormányprogramot, ha innen indult volna meg az akció, amely végeredményben az új Magyarország megteremtését valósítja meg, ha a mi páholyunkat felkeresték volna az államférfiak, nem titkolóznánk, hanem büszkén hirdetnénk, hogy a mi páholyunk milyen nagy társadal-

mi célért indított mozgalmat. Nevetséges és elmaradt középkori felfogásra vall az a vád, hogy amidőn társadalmi akcióról van szó, titkos megbeszélések, rejtegetett tervek történtek volna a páholyban. Itt Nagyváradon 1900-ban készült el a páholy társadalmi programja, és az általános választójogon kívül még sokkal radikálisabb reformok foglaltatnak benne, így például a kötelező és ingyenes állami népoktatás, betegsegélyzés, erőteljes központi államhatalom, a gyermeknevelés reformja stb., és ha egyáltalán beszélhetünk a szabadkőművességnek és a szociális, radikális társadalmi mozgalmak, tehát az új kormányprogramnak is testvéri együttérzéséről, egymást támogató szövetségéről, – azt abban az értelemben tehetjük meg, hogy a szabadkőművesség nagy világintézményének eszméi áthatották már az aktív politikusokat, államférfiakat, publicistákat, társadalmi vezéreket is. És ha Dési Géza részt vett azokban a munkálatokban, amelyek az új kormányprogram megállapítását eredményezték, – nem azért tette, mert titkos megbeszélések, rejtett tanácskozások történtek a nagyváradi páholyban, hanem mert meggyőződése és a szabadkőművesség társadalmi programja adta neki közéleti működésének motívumait.

A nagyváradi páholyban semmiféle előzetes és utólagos tárgyalás, titkos megbeszélés nem történt a kormány programjáról. Igaz, a legtöbben éppen a szabadkőművesség, általános társadalmi programjánál fogva a kormány politikájának hívei, – ezért vettek részt közülük sokan a legutóbbi szocialista népgyűlésen –, de vannak olyanok is, akik nem támogatják a radikális és a szociális reformokat. Ezeknek a meggyőződését mindenki a páholyban tiszteletben tartja.

E nyilatkozat a leghatalmasabb kritikája a legendagyártók fantáziájának."[10]

Megállapíthatjuk, hogy jól jött a *László király páholynak* ez az ingyen reklám, amelyet a szabadkőműves-ellenes sajtó akaratán kívül szolgáltatott számára ennek az álhírnek a publikálásával. Dr. Grósz Menyhért főmester arra használta fel a cáfolat megfogalmazására kapott lehetőséget, hogy a nyilvánosság előtt ismertesse a szabadkőműves eszméket, népszerűsítse a Társadalmi programjukban megfogalmazott célkitűzéseket, amelyek messze fölülmúlták azokat az előírásokat, amelyeket a kormány és a szociáldemokrata párt megegyezése tartalmazott. A főmester ezzel a nyilatkozatával nemcsak az álhírt cáfolta, hanem a szabadkőművesség iránti bizalmat és rokonszenvet is erősítette. Jól jött ez az ügy Fehér Dezsőnek, a *Nagyváradi Napló* főszerkesztőjének is, mert megcsillogtathatta olvasói előtt remek szatirikus stílusát, s újságja 1905. október 29-i, vasárnapi számában egy rendkívül szellemes tárcában teszi nevetségessé legendagyártó újságíró kollégáit. Érdemes teljes terjedelmében idézni:

„A hétről
A Nagyváradi Napló eredeti tárcája

Grósz Menyhért doktornak, Belzebub nagyváradi helytartójának és a Rhédey-kerti gyehennapalota főmesterének konok tagadásával szemben kénytelenek vagyunk fenntartani klerikális laptársaink ama szenzációs értesülését, hogy igenis a nagyváradi páholyban eszelték ki úgy az általános, titkos választójogot, mint azt a szemtelenül radikális kormányprogramot, amellyel el akarják most követni azt a gaz hazaárulást, hogy végre rendet akarnak csinálni az országban, sőt, horribile dictu! arra a merényletre is vetemednek, hogy biztosítani akarják a szegény népnek is azt az »úri jogot«, hogy részük és szavuk lehessen a maguk sorsának intézésében és védelmében.

Igenis, ezt a pokoli tervet itt főzték-fűtötték ki a nagyváradi páholyban, és a főzés-sütésben nemcsak Kristóffy, Lukács és Feilitzsch miniszter urak vettek részt, hanem mint újabban értesültünk, itt jártak akkor inkognitó Bech, Goluchowszky, Pietreich és Gautsch urak is, akikről talán mondanunk sem kell, hogy régi tagjai az isten tagadására, a magyar haza megrontására és az erkölcsök végeladására szövetkezett szabadkőműves bandának.

Szemfüles riporterünk ugyanis a szenzációs hír kipattanásakor utánajárván az előzményeknek, a következő leleplezést közli velünk a nagyváradi szabadkőműves maffia összeesküvéséről.

Néhány hónap előtt, hogy tudvalevőleg az a boldog remény kecsegtette szerencsétlen hazánkat, hogy végre a koalíció jut hatalomra s megmenti a magyar nemzetet minden szenvedésétől, bajától, gondjaitól a magyar vezényszó behozatalával, összebújtak nagy titokban a nagyváradi szabadkőművesek az éj sötét leple alatt, és azon tanakodtak, hogy miképp lehetne a hazát elárulni, és miképpen lehetne a koalíció uralomra jutását megakadályozni. A tanácskozás folyamán többféle terv merült fel. Így dr. Rosenthal Mór azt javasolta, hogy a koalíciótól váltót kell venni az ígéretéről, s mikor azt nem tudja beváltani, csődöt kell kérni az egész koalíció ellen, mely ennek folytán kénytelen lesz az üzletét bezárni. Dr. Várady Zsigmond ezt a tervet kissé kegyetlennek találta, ő elegendőnek vélte volna, hogy a váltót pereljék be, és a koalíció ellen tűzzék ki az árverést. Dr. Munk Bélának az volt a javaslata, hogy eszközöljék ki, hogy ő legyen a koalíció vezérférfiainak a háziorvosa. A többit aztán bízzák csak rá. Biztosítja a szabadkőműves testvéreket, hogy záros határidő alatt megszabadul Bécs a kurucoktól. Ezzel szemben dr. Dőri Ferenc azt az ajánlatot tette, hogy majd ő fogja kihúzni a koalíció méregfogát. Bordé Ferenc nyílt és egyenes fellépést javasolt. Ha már úgymond el akarjuk adni a hazát, leghelyesebb, ha nyilvános árlejtést tűzünk ki, s odaadjuk a legtöbbet ígérőnek. Csak lesz annyi

esze a kamarillának, hogy ő ígér a legtöbbet. Dr. Gáthy Bálint azt az eszmét vetette fel, ha vajon nem lehetne-e előzetes letartóztatásba helyezni a koalíció politikusait. Amíg a vizsgálatot befejeznék, szép csendben meg lehetne oldani a válságot, úgyhogy mire a koalíciósok kiszabadulnak, már el is van adva a haza. Somogyi Károly a koalíció tiszteletére magyar ciklus rendezését javasolta a színházban, abban a meggyőződésben, hogy az unalom öl... A sok ravasz terv közül végre is dr. Dési Gézáét fogadták el. Ezt a tervet hűségesen ismertették már klerikális laptársaink, s a tegnapi napon szóról szóra elmondta Fejérváry Géza miniszterelnök kormányprogramjában.

Íme a hiteles története annak, hogy miképpen adták el a hazát a nagyváradi szabadkőművesek. Arról is van tudomásunk, hogy a vételárból november elsején fogják kiosztani a testvérekre eső osztalékot. Pillanatnyi pénzzavarban lévő profán urak, amennyiben szintén részesülni kívánnak az osztalékban, és hajlandók felölteni a szabadkőműves tógát, jelentkezhetnek dr. Grósz Menyhért úrnál, Belzebub nagyváradi helytartójánál.

Alba"[11]

Ha nem is volt valóságalapja a *László király páholy* körül kirobbantott „szenzációnak", mind a főmester reagálásából, mind a többi váradi szabadkőműves megnyilatkozásaiból, cselekedeteiből az olvasható ki, hogy egyetértettek a kormány és a szociáldemokraták között megkötött paktummal, hittek a kormánynak, s a saját törekvéseik valóra váltásában bíztak és reménykedtek. Nem ismerték fel, hogy a „darabontkormány" ezzel az egyezménnyel csupán a vele szemben álló erők megosztására törekedett, és semmit nem tett a beígért reformok, elsősorban az általános szavazati jog bevezetéséért.

Alig csendesedett el a *László király páholy* körül kirobbant botrány, a páholy radikális vezetősége szembefordult a Nagypáholy lagymatag, megalkuvó, békülékeny politizálásával. 1905. október 31-én, a vallási reformáció évfordulóján a Nagypáholy leiratban fordult a páholyokhoz, melyben felszólítja őket, hogy küzdjenek a nemzeti jólétért és haladásért, vegyenek részt a nemzeti állam kiépítésének munkájában, mert a nemzeti ügy nálunk létkérdés, és a nemzeti igazság felé törekvés magában foglalja az emberi jogok kivívását is. A Nagypáholy az emberi jogok védelmére vonatkozó felhívással kapcsolatban azt a félelmét fejezte ki, hogy ez a program, a pártpolitikából lévén kölcsönözve, pártpolitikát fog a páholyokban is gerjeszteni, és ez tiltott volt a páholyok számára.

A *László király páholy* feliratban válaszolt a Nagypáholynak, igen kritikusan foglalva állást a felvetett kérdésekben. A nemzeti jólétért és haladásért folyó küzdelemre való felszólításról megállapítja: „*Ez a*

program az uralkodó politikai többségpárt világnézetének halvány, harmadikleszűrésszerű visszaadása, és pártpolitikát nem folytathatunk a páholyokban." A *László király páholy* szerint: *„A szabadkőművesi program az egyetemes emberi eszme érvényesítése, és ez alapon a nemzetlét demokratikus átalakítása. Nem létezik olyan humanista vívmány, amely a nemzet erősítését ne szolgálná. Mesterségesen szítottak egy előítéletet, mely szerint nem szabad a demokratikus követelmények mellé állni, mert gyanús az, aki felülről kínálja, s hazátlan bitang az, aki azt alulról követeli. Egy politikailag aggályos kormány is pártfogolhatja azt, amit mi egy évtized óta követelünk: az ingyenes, kötelező népoktatást és az általános titkos választójogot. Arra kell a Nagypáholy felhívja a szabadkőműveseket, hogy tartsák be a pártpolitikán felül álló emberi igazságokat, küzdjenek e két ügyért minden párt keretében, szóval és írással, cselekedettel és szavazattal támogassák, ezáltal megvalósítva a magyar nép és a magyar nemzet új reformációját."*[12]

Nem ismert a Nagypáholy reakciója a kemény hangú feliratra, viszont nem sokkal a felirat elküldése után a váradi szabadkőművesek újabb akciójáról szerezhetünk tudomást a korabeli forrásokból. 1905. december 10-én Nagyváradon is megalakul az Általános Választójogi Liga. A szervezőbizottságban ott találjuk a szabadkőművesek prominens alakjait: dr. Grósz Menyhért, dr. Ágoston Péter, dr. Papp János, dr. Edelmann Menyhért, Szüts Izsó, Fisch Áron, dr. Rosenthal Mór, Mikussay József, Kepes L. Miklós, Perczel Adolf. A liga elnökei Huzella Gyula és dr. Berkovits Ferenc, a páholy örökös főmestere lettek, ügyvezető elnöke pedig dr. Ágoston Péter. A két titkár közül az egyik Jancsó Károly, szintén szabadkőműves. Ez azt bizonyítja, hogy a szabadkőművesek az aktív politizálást választották, igaz, csak személyükben, s nem a páholy képviseletében.[13]

Nem maradt el a szabadkőművesi állásfoglalásuk sem. 1905. december 12-én tartott elsőfokú páholymunkájukon elhatározták, hogy indítvánnyal fordulnak a Nagypáholyhoz, kérve, hogy az 1906. évi nagygyűlés azt fogadja el és tegye kötelezővé valamennyi páholy számára. Íme az indítvány: *„Indítványozzuk, hogy a magyar szabadkőművesek 1906. évi közgyűlése mondja ki, miszerint: A Szabadkőművesek Szövetsége az egyes politikai pártok tusájába és érvényesülésébe beavatkozástól tartózkodván elvárja a testvérlánc minden szemétől, hogy az emberi jogok kiterjesztésében, az állami ingyenes, kötelező és felekezeti szellemtől mentes népoktatás és az általános titkos választójog reformjának győzelmét és mielőbb törvénybe iktatását minden tőle telhető erővel, saját társadalmi és politikai körében, a legerélyesebben, szívós következetességgel támogassa.*

Jancsó Károly h. titkár *Dr. Grósz Menyhért főmester"*[14]

Ez az indítvány nem került a papírkosárba, a Nagypáholy körlevélben juttatta el a többi páholyhoz, minden kommentár nélkül, kérve, hogy támogassák annak az 1906. évi nagygyűlés általi elfogadását. Ez volt az első felirat, amelyet el is fogadtak a radikális *László király páholytól*, ezt megelőzően valamennyinek visszautasítás volt a sorsa.

1906 elejére igen zavaros, bizonytalan politikai helyzet alakult ki egész Magyarországon. A Fejérváry-kormány erőszakos intézkedésekkel próbálta hatalmát megerősíteni, a szociáldemokrata párt jelentős tömegeket mozgósított a választójogi kampányban, spontán tüntetések törtek ki a kormány ellen, a megyék az ellenzéki koalíció biztatására megtagadták az adófizetést. Válaszul a kormány gyűléstilalmat rendelt el, az Országházat, eddig példa nélkül álló módon, katonaság szállta meg, s az ellenálló megyéktől megvonták az állami javadalmazást. Ez utóbbi intézkedés a koalíciót behódolásra kényszerítette, fel kellett adnia eredeti programját. 1906 áprilisában a király megállapodott az ellenzék vezéreivel, minden maradt a régiben, a nagybirtok, a nagytőke és a dzsentrik hatalma átvészelte a megrázkódtatást, mert a vezető körök két tábora kiegyezett. Az új koalíciós kormányban a 48-asok és 67-esek egyaránt részt vettek, a szociáldemokrata párt taktikája kudarccal járt, és az általános választójogot nem sikerült kiharcolnia.[15]

Az új politikai helyzet nem késztette meghátrálásra a *László király páholy* radikális vezetőit, ellenkezőleg, még határozottabban küzdöttek kitűzött céljaik megvalósításáért. Egy fennmaradt irat arról szól, hogy a *László király páholy* nagygyűlési képviselői a nagygyűlést megelőző napon, 1906. április 7-én délután 3 órakor az indítványukkal egyetértő más páholyok képviselőivel a Nagypáholy középső szentélyében értekezletet tartanak, s erre meghívják a főmestereket és az érdeklődő páholyok képviselőit is.[16] Nem sokkal később, 1906. április 17-én a *László király páholy* körlevélben tudatja a többi páhollyal, hogy *„a fenti dátumon egyhangúlag elhatároztuk, hogy ezután minden keresőnek, aki a páholyba belépni kíván, nyilatkoznia kell arról, hogy: 1. Híve-e az állami ingyenes, kötelező és felekezeti szellemtől ment népoktatásnak? 2. Híve-e az általános, titkos, községenkénti szavazás jogának? 3. Hajlandó-e ezen eszméket saját társadalmi körében terjeszteni? Ugyanakkor elhatároztuk, hogy kedvezőtlen válasz esetén a keresőt elutasítjuk”.*[17]

A váradi szabadkőművesek a helyi gazdasági, társadalmi, kulturális életben

Az eseményekben gazdag és rendkívül mozgalmas 1905–1906-os években a nagyváradi szabadkőművesek nemcsak az országos jelentőségű kérdésekben foglaltak el radikális, harcias álláspontot, de ugyanígy viszonyultak a helyi kérdésekhez is. A páholyon kívül a város rend-

kívül élénk társadalmi életében minden lehető módon kivették részüket, politikai pártokban, törvényhatósági bizottságokban, egyesületekben, sajtóban, iskolákban, szószéken egyaránt. A páholyon kívül nem volt tiltott a szabadkőművesek számára a pártpolitika, s így gyakran előfordult, hogy a páholyban nagy egyetértésben együttműködők a profán világban éles politikai harcot vívtak egymással. Ebben az időben a páholytagok nagy része a szabadelvű párt híve volt, így például dr. Dési Géza e pártnak volt országgyűlési képviselője, dr. Várady Zsigmond Tisza Istvánnak bizalmi embere, barátja volt, sőt, dr. Ágoston Péter is előbb a szabadelvű párt jelöltjeként indult a törvényhatósági választáson. Ő aztán a szociáldemokrata párt tagja, vezetője lett, Jancsó Károly tiszteletbeli megyei főjegyző e pártnak volt a képviselőjelöltje, s ugyanígy dr. Papp János is. A függetlenségi párt harcosai voltak: dr. Altmann Jakab, dr. Dőri Ferenc, dr. Fodor Gyula és mások. Amikor a szabadelvű párt elveszette a választásokat és válságba került, radikális elemei, akik döntő többségükben a szabadkőművesek közül kerültek ki, létrehozták a Demokrata Kört, melynek elnöke dr. Várady Zsigmond, társelnöke dr. Váradi Ödön, alelnöke dr. Bárdos Imre, főtitkára Mikussay József, jegyzője Biró Márk, ügyésze dr. Kripka Henrik volt, tehát egész tisztikara szabadkőművesekből állott.[18]

A szabadkőművesek páholyon kívüli tevékenységének jótékony hatását egy egész sor „szociális, kultúr- és emberbarát egyesület" bizonyította. 1905 őszén a *Nagyváradi Napló Néphivatal Nagyváradon* címmel egy új kezdeményezésről ad hírt: *„Dr. Ágoston Péter és dr. Bárdos Imre a szegények jogvédelmére hozta létre a Néphivatalt, mely díjtalanul tanáccsal és útbaigazítással szolgál, közbenjár, beadványt készít szegények adó-, katona-, rendőri és iskolai tandíjmentességi ügyeiben, munkaviszonyaikban, betegsegélyző pénztári és más ügyeiben, szegényjogon való pereskedési ügyben, vadházasságok törvényesítésében stb. A város ad hozzá pénzt és helyiséget, ami hetenként háromszor nyitva lesz olyan időben, amikor az ügyfelek a napi munkájukat már elvégezték."*[19]

Szintén dr. Ágoston Péter jogakadémiai tanár szervezte meg a téli munkástanfolyamot, melynek támogatására megnyerte a Népnevelési Egyesületet is, és az előadások céljaira a városi tanács megengedte a községi polgári iskola rajztermének használatát. Novembertől március végéig heti egy alkalommal tartottak előadásokat a modern tudományok, irodalom és művészetek témakörében. A kezdeményező ezúttal a szociáldemokrata párt titkársága volt.[20]

A páholyon belül folyó munkát sem hanyagolták el, évente húsz-huszonöt elsőfokú munkát, tizenöt-húsz értekezletet tartottak, új tagokat vettek fel, ekkor érték el, illetve lépték át a százas taglétszámot, ami a legmagasabb volt a *László király páholy* történetében. A helyi fontosságú kezdeményezéseik a cselédképző intézet létesítése gyermekmenhelyről

kikerülők számára és egy tüdőszanatórium és beteggondozó alapítása (a főmester, dr. Grósz Menyhért tüdőgyógyász szakorvos volt). Fogadták testvérpáholyok küldötteinek a látogatását is, akik különböző javaslatokkal érkeztek. A budapesti *Petőfi páholy* képviselője, Rauschburg testvér kezdeményezte, hogy Nagyváradon is létesítsenek radikális polgári kört. A *Demokrácia páholy* három küldötte, dr. Jászi Oszkár, dr. Harkányi Ede és dr. Somló Bódog ismertette a felállítani szándékolt Társadalomtudományi Szabadiskola tervezetét, s ezzel kapcsolatban a páholy elhatározta, hogy ötszáz koronával támogatja és a testvérek soraiban gyűjtést is kezdeményez.[21]

Népnevelési törekvések, a Társadalomtudományi Társaság megszervezése Nagyváradon

A polgári radikálisok kezdetben nem politikai, hanem tudományos célokat tűztek ki maguk elé. Egy új, sokat ígérő társadalomtudományi ágat, a szociológiát akarták nálunk meghonosítani. Megszervezték a Társadalomtudományi Társaságot, *Huszadik Század* címmel folyóiratot adtak ki. Magyarország társadalmi viszonyainak tudományos igényű feltárására vállalkoztak. Kutatómunkájuk során hamarosan nemcsak a konzervatív társadalomtudomány, hanem a hivatalos politika képviselőivel is összeütközésbe kerültek. Hiszen a nagybirtok gazdálkodása vagy a gyermekhalandóság elemzése szinte azonnal felvetette a változások szükségességét, a politika felelősségét. A polgári radikálisok századfordulón induló társadalomtudományi mozgalma 1906-tól progresszív-haladó társadalmi-politikai áramlattá alakult, s ehhez a radikális páholyok, köztük a nagyváradi *László király páholy* is, jelentős mértékben hozzájárultak, sőt némi lokálpatrióta elfogultsággal kimondjuk, hogy az utóbbi egyik elindítója volt a radikális mozgalomnak.

1907. január 19-én a *Nagyváradi Napló* rövidhírben közli, hogy *„Nagyvárad modern gondolkodású közönségének régi óhaja válik valóra, megalakul a Társadalomtudományi Társaság nagyváradi fiókja. Eddig már ötven tagja van."* Másnap, január 20-án a kezdeményezők előértekezletet tartottak, ahol dr. Ágoston Péter megnyitóbeszédében vázolta azt a fontos missziót, melyet a modern szociológiának Nagyvárad társadalmi életében be kell töltenie. Kijelentette: *„A Szabad Líceum fényes működése bizonyította, hogy a Társadalomtudományi Társaság képviselte eszmék nálunk fogékony talajra találtak."* Dr. Grósz Menyhért és Huzella Gyula felszólalása után az előértekezlet háromtagú bizottságot jelölt ki a megalakítás előkészítésére.

1907. február 2-án Dénes Sándor a *Nagyváradi Naplóban* részletesen ismerteti a Társadalomtudományi Társaság programját, a létesítendő szakosztályokat, a célkitűzéseket: a modern tudományos haladás

népszerűsítése, az emberek felvilágosítása, ismereteik gyarapítása. Ugyanakkor hangsúlyozza: *„A progresszív eszmékhez való ragaszkodás mellett távol akarják tartani magukat a napi politizálástól."*[22]

Ezen a napon választották meg a tisztikart: elnök dr. Ágoston Péter, titkár dr. Dénes Sándor, pénztáros dr. Perczel Adolf, ellenőr Kollányi Boldizsár. Mindnyájan páholytagok. A választmány tagjai: dr. Adorján Ármin, dr. Berkovits Ferenc, dr. Edelmann Menyhért, Kepes L. Miklós, dr. Sarkadi Lajos szabadkőművesek, dr. Moskovits Miklós és Kőszegi József „profánok". A szakosztályok vezetői is többségükben szabadkőművesek: 1. a líceumi szakosztály elnöke dr. Mártonffy Marcell nem szabadkőműves, a felsőbb tanfolyam alosztály elnöke dr. Ágoston Péter, a munkástanfolyam szakosztály elnöke Jancsó Károly; 2. az irodalmi szakosztály elnöke dr. Várady Zsigmond; 3. a vitarendező szakosztály elnöke dr. Grósz Menyhért; 4. a propaganda-szakosztály elnöke dr. Popper Ákos, mind szabadkőművesek; 5. a „Szabadiskola" szakosztály elnöke Huzella Gyula nem szabadkőműves. Az új társaság működését megkezdte, és a szakosztálybeli előadásokon kívül pályázatot írtak ki a következő pályakérdésekre százkoronás pályadíj ellenében: 1. Mutassa ki a pályázó azokat a hatásokat, amelyek a felekezeti szemponttól mentes állami és ingyenes népoktatásnak kötelező behozatalától a magyar államra, a magyar nemzetre és a nemzetiségekre hárulnának. 2. A vallás és az erkölcs viszonya. A pályázat feltételei: pályázhatnak főiskolai hallgatók, tanítók, tanárok; a két kérdésből szabadon lehet választani; a pályamű legalább másfél nyomtatott ívnyi terjedelmű, fűzött, lapszámozott, s a felhasznált irodalom és források jegyzékével ellátott legyen; a pályamunkát a titkárnak jeligés borítékkal kell leadni 1907. december 1-jéig. A bírálókat a társaság választmánya jelöli ki, a díjnyertes mű kiadási joga három hónapig a szerzőé, utána a társaságé.[23]

A szakosztályok elnökei egyben előadók is voltak, ők állították össze a tematikát, és esetenként meghívtak más előadókat is. Az újságok beszámoltak az érdekesebb előadásokról, sőt a fontosabb témákról szólókat rövidített formában, néha teljes terjedelmükben a *Nagyváradi Napló* le is közölte. Az újsághírekből tudjuk, hogy a rendezvényeket mindig népes közönség látogatta, s nem egy szakosztályban olyan témát is bemutattak, melyet előzőleg a páholyban vitattak meg. Említsünk meg néhány fontosabb témát az 1907-es programokból: Kripka Henrik: *Schöffle elmélete a kollektivizmusról,* Sáfrány Lajos: *Spencer és az evolúció elmélete,* Kollányi Boldizsár: *A monisztikus világfelfogásról,* Sarkadi Lajos: *A szocializmus elméletéről,* Molnár Lajos: *Miért nincs Amerikában szocializmus?* Voltak gyakorlatiasabb, helyi kihatású témák is, például Kollányi Boldizsár: *A kultúrpalota létesítéséről,* dr. Rezső Mór: *A cselédtörvényről,* Kepes L. Miklós: *A népoktatási törvény bírálatáról.*

Ehhez az utóbbi témához kapcsolódik egy olyan esemény, amely megint a figyelem középpontjába állította a *László király páholyt*, nagy vitákhoz vezetett a páholyok között, s a Nagypáholy csak nehezen tudta lezárni az ügyet.

A népoktatási törvény körüli harcok

A népoktatási törvény, az 1907. évi XXVII. törvénycikk vagy Lex Apponyi néven ismert iskolatörvények egész Magyarországon nagy vitákat váltottak ki. A törvény a községi és felekezeti iskolák tanítóinak a fizetését felemelte, s ehhez államsegélyt nyújtott az iskolafenntartóknak, ezt azonban szigorú feltételekhez kötötte. Az iskoláknak *„kifogástalanul hazafias állampolgári nevelést kell adniuk a tanulóknak, amit részben a magyar nyelv és irodalom, valamint az alkotmány fokozott tanításával kell biztosítani."* Ugyanakkor a törvény előírta, hogy ahol a tanulók fele magyar, ott a tanításnak magyar nyelven kell folynia, míg húsz százalék magyar tanuló esetén ezek számára be kell vezetni külön a magyar tannyelvet. Ezt az előírást a nemzetiségek nem akarták elfogadni, s ellenkezésüket csak fokozta a külsőségekre vonatkozó magyarosító előírások bevezetése is: minden iskolában ki kellett tenni a magyar címert, ünnepekkor a magyar zászlót, a tantermekben magyar történelmi tablókat stb. A magyar polgári radikálisok, köztük a radikális szabadkőművesek az Apponyi-törvényt azért támadták, mert továbbra is fenntartotta, sőt támogatta a felekezeti oktatást, amelyet ők korszerűtlennek, haladásellenesnek tartottak.

A *László király páholy* már évek óta harcolt a felekezetmentes állami oktatásért, s miután az országgyűlés nagy szótöbbséggel megszavazta az Apponyi-féle törvényt, dr. Várady Zsigmond javaslatára országos mozgalmat indítottak, hogy azokat a szabadkőműves képviselőket, akik mellette szavaztak, szólítsák fel *„a testvéri lánc elhagyására"*. 1907. június 9-én *„körtáblát"* (körlevelet) küldtek valamennyi páholyhoz, a fenti felhívással. A körlevélre tíz páholy válaszolt, s ezekből öt támogatta, a *Haladás* Debrecenből és négy budapesti páholy: a *Petőfi*, a *Könyves Kálmán*, a *Prometeusz* és a *Demokratia*. Az ellenző öt páholy: a *Testvériség* Pozsonyból, az *Auróra* Versecről, a *Sirius* Fiuméból, a *Hungária* és a *Nemzeti* Budapestről.

A *László király páholy* és a *Nemzeti páholy* között éles vita alakult ki. A *Nemzeti páholy* választáblájában nemcsak visszautasította az indítványt, hanem *„szabadkőművesi szempontból kárhozatosnak, a szabadgondolat alapelveivel ellenkezőnek és az udvari reakció szolgálatában állónak"* minősítette a *László király páholy* utóbbi időbeli működését. Felsorolja annak hibáit: *„1. A napi politikának és kizárólagosan egy meghatározott politikai pártnak a szolgálatába szegődött. 2. Az értelmi*

fejlettséget tagadja meg azoktól, akik a felekezeti nevelés útján is tudnak haladó magyar szabadkőművességet elképzelni. 3. Politikai állásfoglalás miatt akar kizárni testvéreket. 4. Támadást indít számos testvér vallási érzülete ellen." Végül a választábla leszögezi: *„A valódi szabadkőművesség nem üzen hadat a vallásnak, ellenkezőleg, a teljes vallásszabadságot akarja, minden felekezet számára jogot akar biztosítani. A szabadkőműveseknek nem osztályharcot szítani, hanem osztályellentéteket megszüntetni kell."* A vitába több páholy is bekapcsolódott, köztük a kolozsvári *Unió* is, amely helytelenítette, hogy a *Nemzeti* az *„udvari reakció szolgálat"*-ának vádjával illet némely páholyokat és testvéreket. A *László király páholy* a Nagypáholy vizsgálatát és állásfoglalását kérte az ügyben. A Szövetségtanács 1908. február 17-én határozati javaslatba foglalja a Bihari Mór nagymesteri biztos által végzett kivizsgálás eredményét. Ez a határozati javaslat jól tükrözi a Nagypáholy közismert opportunizmusát, egyik félnek sem ad igazat, egyiket sem menti fel a tévedés hibájából és nem foglal állást az alapkérdésben. Helyteleníti, hogy a *Nemzeti* megalapozatlanul nevezi *a László király páholyt „az udvari reakció szolgálatában álló"*-nak, viszont a *László király „a szabadkőművesség feladatának és tartalmi jelentőségének félreismerésével a szeretet és a felvilágosítás munkája helyett a gúny, az izgatás, a türelmetlenség hangját használja"*. Végül a Szövetségtanács kijelenti, hogy *„mindkét páholy táblájáu oly hang nyilatkozott meg, melynek használatát a testvéri szeretet követelményeivel összeegyeztethetetlennek tartjuk, és elvárjuk, hogy mindkét páholy megtalálja annak a módját, hogy köztük a testvéri szeretet helyreállíttassék".*[24]

A nagyváradi szabadkőművesek nemcsak a népoktatás kérdésével foglalkoztak, hanem jelentős szerepet vállaltak az ez időben Nagyváradon kibontakozott mozgalomban is, melynek az volt a célja, hogy városunkban hozzák létre az ország harmadik egyetemét. A város közgyűlése megalakított egy egyetemi bizottságnak nevezett testületet, azzal a feladattal, hogy dolgozza ki az egyetemalapítás tervét, indokolja meg annak szükségességét és lehetőségét, valamint ezt terjessze a felsőbb szervek elé, kérve a jóváhagyást. A huszonhét tagú bizottságban a város vezető személyiségei, a tudományok és az oktatás képviselői mellett ott találjuk városunk legtekintélyesebb szabadkőműveseit, a két tiszteletbeli főmestert, dr. Berkovits Ferencet és dr. Várady Zsigmondot, a főmestert, dr. Grósz Menyhértet, Bordé Ferencet, aki páholytag, a város főjegyzője és polgármester-helyettese ez időben, valamint dr. Dőri Ferencet, dr. Kurländer Edét és dr. Radó Ignácot mint városi tanácsosokat. A kezdeményezés nem járt sikerrel, az egyetemalapítási jogot Debrecen nyerte el, de újabb tervek születnek. A szabadkőművesek és a polgárság hangadói felsőfokú ipari és kereskedelmi iskolák létesítésére törekedtek, míg a Jogakadémia tanárai a katolikus klérus támoga-

tásával felvetették egy katolikus egyetem létrehozásának a tervét. Ezekből a tervekből végül csak a felsőfokú kereskedelmi iskola létrehozása valósult meg, de az sem egyetemi szinten.[25]

1907 tavaszán dr. Grósz Menyhért, a páholy vezetője a profán életben jelentős sikert ért el, miután már évek óta küzdött szakorvosként a tüdővész ellen, létrehozza az ingyenes tüdőbeteg-gondozót, ahol a svájci Davosból általa beszerzett Spengler-féle tuberculinnal kezeli betegeit, s közben a *Nagyváradi Naplóban* cikkezik a tüdővész gyógyításáról.

Egy másik neves szabadkőműves, dr. Várady Zsigmond ebben az időben aratott hatalmas szakmai sikert. Achim András békéscsabai parasztvezér védőjeként eléri annak felmentését az izgatás, lázítás vádja alól. A sikert nem is annyira a felmentő ítélet elnyerésével, hanem inkább nagy hatású védőbeszédével érte el, azt több helyi újság, sőt egyes fővárosi lapok is ismertették, illetve teljes terjedelmében közölték. Az éles logikával, alapos jogászi felkészültséggel, kitűnő stílusban megírt, ragyogó szónoki tehetséggel előadott beszéd országosan ismertté tette dr. Várady Zsigmond nevét, aki jogászi körökben addig is ismert és elismert szakember és jogi közíró volt.

A szabadkőműves Kazinczy ünneplése

1907 őszén Fráter Loránd, a nótás kapitányként ismert földbirtokos és országgyűlési képviselő saját költségén szobrot készíttetett Kazinczy Ferencről, s azt szeptember 22-én országos jelentőségű ünnep keretében készültek leleplezni Érsemjénben, a nagy nyelvújító szülőfalujában. Ez alkalomból a nagyváradi szabadkőművesek, akik Kazinczyban a nagy elődöt és példaképüket látták, ismerve azt a tényt, hogy ő volt az első igazán nagy és jelentős szabadkőműves Magyarországon, lelkesen csatlakoztak az ünneplők táborához. A *Nagyváradi Napló* ünnepi Kazinczy-számában a szabadkőműves Biró Márk, a közismert és nagy tekintélyű iskolaigazgató, a tárcarovatban közölt tartalmas írást Kazinczyról. Az újság hatalmas vezércikke a *Nyílt levél Fráter Loránd úrnak, a Kazinczy-szobor megteremtőjének* címet viselte, Homo aláírással. Amint más forrásból sikerült megtudnunk, a Homo álnév mögött dr. Várady Zsigmond volt. Idézünk a cikkből: *„(...) Hazánk és megyénk nagy férfia, Kazinczy Ferenc szobrának létesítéséért minden szabad gondolkodó is hálára van önnek kötelezve. (...) Nagy Kazinczy Ferencnek a szabad gondolatban utódai zárt csendes körökben, öntudatosan kerülve a politikai gyűlöletfejlesztés mezőit, régóta mondják, hogy a rég porladó nagy testvér, Kazinczy Ferenc bátor szelleme volna szükséges az egész magyar közélet és társadalom átalakítására. Szavaik nyomán csak szitkok fakadnak mindazok ajkain, akik a mai rend emlő-*

jén táplálkozva saját vagyoni és hatalmi érdekeiket s így önmagukat látják megtámadva, ha valaki a felfelé progresszív adórendszert, a kötött birtok állami tulajdonba vételét, vagy Kazinczy szellemében a felekezeti szellemtől ment állami oktatást, vagy az általános védkötelezettség eltörlését, a bürokrácia kiirtását követeli. A minden gyökeres újítástól ijedező, s a maradiságnak Kazinczy által egykoron ostromlott várai ma erősebbek, mint valaha." A továbbiakban a cikkíró részletesen kifejti Kazinczy eszméinek időszerűségét, vázolja emberi, írói és tudósi nagyságát, s Fráter Loránd tettének jelentőségét, fontosságát és a saját elismerését ezért a cselekedetéért. Az írás a következő szavakkal zárul: *„Addig is engedje meg, hogy az igaz emberek Kazinczy szobrára küldött akácvirágos koszorúja mellé egyszerű igaz emberek köszönetét tolmácsolja ön előtt közülük egy: Homo."*[26]

A szabadkőművesek ünnepi hangulatát és örömét egy kellemetlen incidens zavarta meg, erről a *Nagyváradi Napló* a szoboravatásról szóló cikkében a következőképpen számolt be: *„...A koszorúkat elhelyezők szép és lelkes szavakat mondtak. (...) A biharvármegyeiek koszorúját Baranyi András helyezte el.*

Nagy megütközést keltett a koszorúk elhelyezésekor a budapesti ifjúság Széchenyi köre szónokának bántó és ízléstelen kirohanása a szabadkőművesek ellen. Ezeknek a fővárosi fiatal donzsuanoknak talán halvány fogalmuk sincs arról, hogy ki és mi volt Kazinczy, s lejönnek ide a vendégszeretet szent nevében a nagy ember elvbarátainak durva inzultálására. Bizony nagy kár volt a meghívottakat jobban meg nem válogatni.

A nagyváradi szabadkőműves páholy nevében Sáfrány Lajos evangélikus református tanítónőképző intézeti igazgató tett le hatalmas koszorút néhány szó kíséretében. Kerekded, gyönyörű gondolatait, melyet el akart mondani, az egyetemi ifjúság okvetetlenkedése miatt elhallgatta. Mi azonban bemutatjuk olvasóinknak:

»A Nagyvárad keletén dolgozó László király törvényes és tökéletes szabadkőműves páholy nevében koszorúzom meg emlékedet. Mintha a világosság őréül és a kultúra föltámadásának hirdető harsonájául jöttél volna ide ősi földedre, hogy hirdesd itt az emberi szabadság és társadalmi megújhodás igéit e széles magyar rónán. A testvéri lánc benső szeretettel köszönt téged, mert veled az idők mélyéből látjuk újraszületni korod szellemét, amely az új világ előkészítésénél nem a gallyak nyesegetésével fog törődni, hanem egyenesen a gyökerekre veszi fejszéjét. A te erős és fáradhatatlan szellemed odafordítja szemeinket ismét a világosság felé, és a megerősödött lelkek fogják a durva kövek faragása közben felépíteni a jövő templomát. E munkában mi testvérként állunk melletted.«..."[27]

A budapesti egyetemistáknak nem ez volt az egyetlen szabadkőműves-ellenes akciója Nagyváradon. Egy hónap sem telt el a fent említett

eset után, mikor egy újsághír arról tudósít, hogy a budapesti egyetemi ifjak Széchenyi köre felhívással fordult a nagyváradi Jogakadémia diákjaihoz, hogy tüntessenek a szabadkőműves tanáraik ellen. A *Nagyváradi Napló* közölte az egyik diákvezér pár szavas felhívását, amely így hangzott: *„Fiúk! Nem vagytok magyarok, ha azt a hálátlan bitangot, akit most Ágoston Péternek hívnak, szóhoz jutni engeditek: Szemenyei"*[28] A felhívásnak semmi eredménye nem volt, Ágoston Péter nagy tekintélynek és tiszteletnek örvendett a jogakadémiai hallgatók körében, s ha voltak is ellenségei, azok nem juthattak szóhoz, olyan kisebbségben voltak. Sőt, a decemberi törvényhatósági választásokon a szabadkőműves-jelöltek, köztük Ágoston Péter is, jelentős sikereket értek el. Erről a *Nagyváradi Napló Post festa – városatyaválasztás* című vezércikkében a következőket írta: *„A világosan gondolkodó, szabadelvű eszmékre támaszkodó polgárságnak csak össze kell fogni, és győzni tud. (...) Váralján dolgozni, harcolni akartak a liberális választók, és fényes győzelmet arattak. Bevitték a törvényhatóságba a haladás, a gondolkodás, a kulturális előretörés bajnokait. Mandátumot adtak dr. Várady Zsigmondnak, aki egymaga egész embertömegek lelkesedését, vágyait, törekvéseit képviseli. Hazát ajánlottak fel dr. Ágoston Péternek, jogot teremtettek ennek a radikális eszmének, hogy a községi politika bagolyvárába bevihesse a maga világosító fáklyáját. És többséghez jutottak velük együtt még azok a férfiak, akik évtizedek óta a becsületes, puritán közéleti tevékenység, meg nem alkuvó liberalizmus talpkövén intézték a város közügyeit. Igen, itt, ebben az elmaradott külvárosban nyilatkozott meg a legjobban a fejlődés és a haladás szeretete és követése."*[29]

A klerikalizmus elleni harc kiéleződése

Az 1908-as év a nagyváradi szabadkőművesség történetében a klerikalizmus elleni harc jegyében zajlott. Indokolttá tette a harcot a Katolikus Népszövetség megerősödése és fokozódó támadásai a haladó, szabadgondolkodó, liberális eszméket hirdető személyek, pártok, intézmények ellen. Az előző évben megalakult Társadalomtudományi Társaság taglétszáma 102-re emelkedett, és még több mint ötven pártoló tagot tartottak nyilván. A különböző fokú tanfolyamok előadói mind szabadkőművesek voltak, az előadások jelentős része foglalkozott a klerikalizmussal kapcsolatos kérdésekkel. Sőt, az erre az évre meghirdetett pályázati témák is ehhez kapcsolódtak: a vallás és az erkölcs viszonya; milyen hatással van a felekezeti oktatás a magyar állam fejlődésére.

A pályadíjat nyert dolgozat a *Fiat lux* jeligéjű írás volt, melyről a bírálóbizottság megállapította: *„Messze kimagaslik a beküldött tizenhat*

pályamunka közül. Stílusa kerek, fejlett, eleven konstrukciójú, szerves és öntudatos, nagy olvasottságra valló, eredeti gondolatokban gazdag, felhasználja az újabb kutatások eredményeit s kiegészíti saját elmélkedéseivel." A jeligés borítékban György Ernő lipcsei joghallgató neve szerepelt, aki nem volt más, mint dr. Grósz Menyhért fia, aki később maga is nagyváradi ügyvédként harcos szabadkőműves lesz.[30]

A legnagyobb vita a két szemben álló tábor között az iskolaügyben robbant ki. A kultuszminisztérium határozata értelmében akció indult a városokban a községi iskolák államosításáért. Ez kiváltotta a felekezeti oktatás híveinek és védelmezőinek az ellenzését és felháborodását, valamint a radikálisok és szabadkőművesek kiállását az állami oktatás ügye mellett. A korabeli sajtó széles teret szentelt a kérdésnek, a *Tiszántúl* című klerikális lap a felekezeti oktatást védelmezte, a *Nagyváradi Napló* szabadelvű újságként az állami oktatás mellett foglalt állást, és fórumot biztosított a szabadkőműveseknek is álláspontjuk kifejtésére. A vita akkor érte el csúcspontját, mikor az iskolaszék újabb határozatban döntött állami iskola létesítése mellett. A huszonkilenc tagú iskolaszékben tizenkét szabadkőműves foglalt helyet, sőt a testület elnöke, dr. Dőri Ferenc is páholytag volt. A döntést megelőző szenvedélyes vitáról a *Nagyváradi Napló* megállapította: *„Az államosítás hívei csalhatatlan argumentumokkal bizonyították be, hogy a magyar kultúra terjesztése és szellemének üdvös egyöntetűsége csakis az állami népoktatás keretében érhető el. A maradiság szónokát ezzel az állásponttal szemben ezúttal is a nagyváradi Jogakadémia produkálta, Molnár Imre személyében. Valahányszor a Jogakadémia konzervatív professzorai a fórumon megszólalnak, mindannyiszor szomorú fájdalommal kell konstatálnunk, hogy mily szellem, milyen ferde és sötét világfelfogás élősködik ebben a kulturális intézményben. A reakció fészke ez a főiskola Nagyváradon, s onnan terjeszti ki karjait a közélet többi küzdőtereire is. A másik ellenző Stokker József volt, aki beadványt készített az államosítás ellen, amit dr. Thúry László alapos jogi érvekkel cáfolt meg, s így elutasították. Az államosítás mellett emelt szót dr. Várady Zsigmond, dr. Grósz Menyhért és dr. Dőri Ferenc is. Végül szavazásra került sor, s tizennégy szavazattal, kilenc ellenzéssel és hat tartózkodással az államosítás mellett döntöttek."*[31]

A *Nagyváradi Napló* továbbra is teret nyújtott a szabadkőműveseknek álláspontjuk kifejtésére, népszerűsítésére. Először dr. Várady Zsigmond *Széljegyzetek* címen írt egy terjedelmes vezércikket, melyben vitába száll Molnár Imrével, a felekezeti oktatás fő védelmezőjével, az ő iskolaszéki beszédéhez fűz „széljegyzeteket". A beszédről megállapítja, hogy *„emelt színvonalú, minden ízében tárgyilagos és meggyőződésből fakadó, ezért minden megbecsülésre érdemes, habár túl konzervatív."* Kifejti: *„Két világ ütközik össze köztünk s általunk: a múlt és*

a jövő. Mi sem természetesebb, mint hogy a szívből konzervatív elme védi a múltat. Kötelességszegésnek, megfutamodásnak tartanám ezzel szemben nem jelenteni be a jövendőt, a biztosat, az elkerülhetetlent, az óhajtandót." A cikk a továbbiakban a valláserkölcsi nevelés hibáit, ellentmondásosságát vázolja, rámutatva, hogy az embereket vallásuk alapján egymástól elválasztják, hogy a vallás és a tudomány ellentétes tételeket hirdet, a valláserkölcs nem egyezik a modern erkölcsi elvekkel, s így jellemre nem nevelnek a valláserkölcsi alapon álló iskolák. Írása befejezésében kijelenti: *„Attól, amit mi csekély számú és erőtlen radikálisok óhajtunk, senkinek sincs oka félni, aki oly jó magyar és oly példás életű, mint nemes ellenfelünk, dr. Molnár úr. A radikális óhaj ez: az állami ingyenes, kötelező, magyar és felekezeti szellemtől ment népoktatás. E nagy jelszótól az igazi vallásosságnak nincs oka félnie. Csak az állami kényszert veszi el, de jaj annak a hitnek, amelyet az állam ráparancsol híveire, és amely nélkül nem élhetne meg. (...) Mi hazaáruló darabont kutyák, rossz erkölcsű zsidók és elzsidósodott magyarok, hazátlan egész és félbitangok stb. stb. nem akarunk állást, rangot, címet, mandátumot, nem akarunk stallumot, szubvenciót... csak azt az erős magyar nemzeti államot akarjuk, amelyet ez a reform, csak egyedül ez, biztosan megteremtené."*[32] Dr. Várady Zsigmond vezércikkét a páholy vezetősége oly fontosnak és jelentősnek tartotta, hogy körlevélben fordult a többi magyar páholyhoz azzal a kéréssel, hogy azt a legközelebbi páholymunkájukon felolvassák.[33]

Nem sokkal később Biró Márk polgári iskolai *igazgató Iskola és társadalom* címmel közölt vezércikket a *Nagyváradi Naplóban.* Érvelése hasonló a Várady Zsigmondéhoz, kiegészíti, pontosítja azt: *„Az iskoláztatás az egyik legfontosabb társadalmi probléma, legelsőrendű politikai ügy. Nélküle egységes társadalmi egy célra törekvő, a szabad eszméknek, demokratikus világfelfogásnak hódoló nemzeti állammá soha nem válik hazánk. Társadalmunk ezerfelé tagolt. Számtalan sebből vérzik. Népünk szegény, tudatlan. Mindenféle népbutítás, felekezeti, nemzeti gyűlölség, klerikális szellem terjeszkedik. Ennek a sorvasztó közszellemnek, nemzetrontó irányzatnak elsősorban a helyes irányú iskoláztatással lehet gátat vetni. Iskolánk mai beosztása, rendszere nem szolgálja az egységes társadalmi, nemzeti állam kiépítését, mert nincs egységesen szervezett iskolaügyünk, egységesen képzett tanítóságunk. Az iskolák legnagyobb része a felekezetek és a nemzetiségek kezén van. Csak 10,5 százalék állami, 77 százalék felekezeti jellegű. (...)*

Az oktatás nemzeti, így állami ügy. A nép nevelése, tanítása az államnak nemcsak legelsőrendű joga, hanem kötelessége is. Államosítsuk tehát a népoktatási intézményeket. Senkinek, semmiféle társadalomnak nem lehet más érdeke, mint az államnak. S ha van olyan felekezeti vagy nemzetiségi társadalom, mely ennek az ellenkezőjét vallja, akkor annál

inkább kötelessége az eszmékben való szövetkezés az ilyen hitvallókkal szemben mindazoknak, akik nemzetük kulturális megerősödésének igazi barátai."[34]

Mai szemmel olvasva s a mai körülmények között ez az álláspont legalábbis vitatható. Viszont abban az időben ez volt az uralkodó modern felfogás az iskolapolitikában. Érdekes módon ebben a kérdésben a hivatalos állampolitika és az éppen ellenzékben lévő liberálisok és radikálisok elképzelései nagyon közel álltak egymáshoz. Legfőbb ellenzői a katolikus klérus és a nemzetiségiek képviselői voltak. A klérus a hatalmát és befolyását látta veszélyeztetve az oktatás államosításától, a nemzetiségiek pedig az erőszakos magyarosítás eszközét látták benne.

A klerikális reakció elleni harcra mozgósította lelkésztársait Sulyok István, a bihari református egyházmegye esperese is az 1908. április 25-én megtartott egyházmegyei közgyűlésen. A liberális eszméiről és szabadkőművesi elkötelezettségéről ismert főpap megnyitóbeszédében felhívta a bihari lelkészeket szervezkedésre, tömörülésre, hogy a református egyház érdekeit és a liberalizmus tisztaságát, erejét megoltalmazzák a klerikális áramlatok ellen. A Katolikus Népszövetség fenyegető terjeszkedése adta meg az impulzust a szervezkedésre való felhívásnak. Kijelentette, hogy a klerikalizmus éppoly ellenséges indulttal szemléli a református egyházak misszióját, mint bármely más liberális törekvést vagy felfogást. Szerinte a közeljövő küzdelmeiben ki fog alakulni a protestáns magyarság erős, tettre kész tábora és sokat tehetnek majd a tűzvonalban a liberalizmus eszméinek védelméért.[35]

A *Tiszántúl* című napilap az ügyvédi kamara tisztújító közgyűlése előtt megfújta a harci riadót a szabadkőművesek ellen, többek közt azt írva, hogy: *„A szabadkőművesek most már a kamara választmányába is be akarnak jutni."* Erre válaszol a *Nagyváradi Naplóban egy ügyvéd* aláírással a *Csóvavetés* című cikk, melyben a szerző kijelenti, *hogy „legyen meggyőződve a Tiszántúl, az ügyvédi kar tagjai a jelöltekre adandó szavazatnál nem azt fogják tekinteni, hogy szabadkőműves vagy nem az, hanem azt, hogy érdemes-e a megválasztásra."* Végül mégis sikeres volt a *Tiszántúl* agitációja, mert a két szabadkőműves-jelöltből egyik sem került be a választmányba, dr. Várnai Ferenc azért esett ki, mert a szavazócédulái közül nyolcat érvénytelenítettek. A régi tagok közül viszont valamennyi szabadkőművest újraválasztották, sőt dr. Berkovits Ferenc továbbra is a kamara alelnöke maradt.

Szabó Dezső a korabeli Nagyváradról és a zsidóságról

1908 tavaszán a nagyváradi főreáliskolába helyezték át Szabó Dezsőt Székesfehérvárról, ahol antiszemita cikksorozata miatt egyik tanártársa párbajra hívta ki. A *Nagyváradi Napló A mártír* című cikkében

ismertette az esetet. A cikkíró kifejezi reményét, hogy Szabó Dezső nem fogja ezt a turbulens közszereplését folytatni, s nem igyekszik a reáliskolában a felekezeti viszálykodást lángra lobbantani.

Szabó Dezső az *Életeim* című emlékiratának második kötetében idézi fel a váradi éveket. Megjegyzi, hogy *„a tanári kar kedvesen fogadott, a keresztény és zsidó tanárok egyaránt. Egyáltalában ebben a tanári teremben, bár a tanárok között átlagon felüli ember nemigen volt, lényegesen tágabb volt a levegő, s az esetleges ellentétek nem mentek az elfogultság vak gyűlöletéig"*. Igen találó képet fest a továbbiakban a korabeli Nagyváradról, annak sokszínű, érdekes társadalmáról: *„Nagyvárad az ország egyik legérdekesebb városa volt. Mintegy szintézise vagy keresztmetszete volt az egész országnak. Megvolt benne minden ellentét, minden szolidaritás, minden széthúzás, minden életmag, minden halálcsíra, melyek meghatározták a jövőt. A látó szem az ország összes problémáját láthatta felkísérteni az élet vidám pezsgése mögött. Mert vidám s pezsgő volt itt az élet. Központjában könnyen hihette az ember, hogy Budapest egyik nagyon élő negyedében van. Jobb kávéházai egészen fővárosi arányúak voltak, melyekben mindazokat az európai hírlapokat és folyóiratokat meg lehetett kapni, amelyeket a pesti kávéházak nyújtottak. A Fekete Sas étterme beillett volna Budapest legjobb éttermei közé. Emberösszetétele méltán képviselte a magyar Noé bárkáját. Ott volt az arisztokrácia és a dzsentri. Sokszor négyes fogattal, parádés kocsival, szép magán úri lakással, sokszor váltókkal vagy már azok lehetőségével sem, apróbb-nagyobb adósságokkal az uzsorásnál, a főpincérnél, a pikolónál. Ez az osztály nem értette az új idők beszédét, nem tanult, és nemigen volt mit felejtenie. Mulatozott, pezsgőzött, éjjelizenézett, ha volt miből, ha nem, beburkolózott üres gőgjébe. Összes hazafisága abban merült ki, hogy nagyon imádta a nagyon belőle való vak vezért, Tisza Istvánt, ki sokszor mutatta magát Biharország fővárosában. Aztán volt az intellektuális lateiner középosztály, a bírák, tanárok, megyei és egyéb hivatalnokok stb. Nagy tömegében magyar értelemben vett konzervatív, mely nem konzervál semmit, zárkózott, félősen elhúzódó minden új gondolattól, új szépségtől, új igazságtól. (...) E réteg lényegesen kisebb része már éber volt az új idők jelenségeire. Olvastak külföldi írókat, lapokat és hírlapokat. Az új szociális eszmék felé is szagolások történtek, és illendő volt a művészetek iránt is érdeklődést mutatni. De olyan öntudatuk, mely a magyarság fejlődésére formáló jelentőségű lett volna, egyáltalán nem volt. Nagy részük a zsidóság felé húzódott, sőt hatása alatt volt, és a szabadkőművesség felé tájékozódott. (...) Az iparos-kereskedelmi középosztály keresztény részének többsége számára szintén egy félénk, féltékeny és a gyakorlati életben ritkán jelentős elhúzódás a zsidóságtól jelentett némi egységet. A kisebb, úgynevezett liberális rész a zsidóság oldalán igye-*

kezett megtalálni számításait. A munkásság nagyobb része szociáldemokrata, lényegesen kisebb része a kereszténységszocialista szervezkedésben helyezkedett el.

A zsidóságnak szintén minden árnyalata megvolt itt. A Körösön túl, a főreáliskolától balra eső külvárosban lakott az ókori képletű galíciai zsidóság (...) ápolatlan külsejével, hosszú hajával és szakállával, sötét kaftánjával (...) begyömöszölve saját lelki gettójának vad elfogultságaiba és gerjedten a szerzés minden lehetőségére. Aztán volt a régi megtelepedett zsidóság, már fésültebb, igen sokszor műveltebb is, de még mindig faja és hite szűk korlátaiba szorítva. Ezek között sok értékes, áldozatos egyéniség is volt. A nagyobb réteg a modern, újhitű zsidóság volt. (...) Ebben a rétegben is három különböző elemet különböztetek meg. Az egyik, a legszámosabb, a megnőtt számukon és sikereiken vérszemet kapott türelmetlen és támadó elem. Ez már belátta, hogy a modern Európában csakis a modern európai gondolatokkal lehet helyet hódítani. Ajróper volt, felvilágosult volt, demokrata volt, szocialista volt. Ady-rajongó volt, de a korbács-Adyé, s a magyarság hátára záporozó – különben megérdemelt ütések esztétikai gyönyörűséggé hazudták magukat öntudatukban. (...) A másik elem volt a zsidóság legértéktelenebb eleme. (...) Ezek a harmadik nemzedék gyermekei voltak, legtöbbnyire már a jóléthez, befolyáshoz jutott családok sarjai, kiknek már nem kellett küzdeniük az élet javaiért, kik mindent készen kaptak. Ezeknél a modernség abban mutatkozott, hogy eloldódtak fajuk megtartó erejétől, az egybefoglaló hittől, s az életharc szigorú fegyelmétől. Vagy egy à la magyar mulatozásba és pénzpazarlásba fecskendezték szét életüket, vagy valami különc irodalmaskodás, művészieskedés vagy más hóbort feltűnő és tótágasító vonaglásaiban. Általában könnyűfejű, bomlott erkölcsű képletek voltak. Veszteségei és szégyenei egy erős fajnak.

E rétegnek a harmadik eleme volt talán a legérdekesebb. (...) Ezek azok a zsidók voltak, akiknek fejlődésében a magyar talaj meghatározó erői kétségtelenül érvényesültek. (...) Lelki mechanizmusukban, lelki folyamataikban igen sok a magyar elem (...) személyes problémáik voltak a magyar problémák és rendkívül vonzódtak a magyarság legmélyebb megnyilatkozásait jelentő emberekhez. Köztük igen sok szép műveltségű, nemes és – sokszor – tragikus alak volt. (...)

Aztán ott volt a katolicizmus. Királyian püspöki palotájával, hatalmas vagyonával, százados erőivel, élesen meghatározott határaival. Ott volt a kálvinizmus, határozatlan képletével, tartozóságával, katolikus lidércnyomásával, zsidó, szabadkőműves pyrrhusi fedezékeivel, néha időtlen és meddő kuruckodásával, s jó részben a halálvezér Tisza István imádatával. És ott volt félelmetes hallgatásban és előrevetett ár-

nyékként a görögkeleti román püspökség, mely különösen a környék románjaiban szervezte erőit.

De mindezek az ellentétek, melyek közül csak a legfőbbeket említettem meg, legtöbb szem számára láthatatlanok vagy alig sejthetők voltak a vidám, gazdag és nagyon mozgalmas élet színes függönye mögött. A Tiszák Magyarországa, a kiegyezés Potemkin-Hungáriája ezekben az években ülte hejehujás torát leendő halálának. Étel-ital, szép ruhák voltak bőven, hitel is akadt, nem is nehezen, mindenki úgy omlaszthatta a közös vár falait, ahogy vére hajtotta. Legfennebb bizonyos általános és semmire sem kötelező, magyarkodó és nemzetieskedő frázisokkal kellett megfizetnie a maga iparengedélyét az egyetemes sírásásban."[36]

Ez a sokszínű, összetett város, melyet ilyen szemléletesen mutat be az író, nagy hatással volt őreá is, gyökeres változást hozott addigi gondolkodásmódjában, felfogásában, kigyógyította antiszemitizmusából is. Ezt *A magyar zsidóság organikus elhelyezkedése* című tanulmányában a következőképpen fejezte ki: *„Én is voltam egy kizárólagos egység híve, és hittem, hogy kiválasztott faji és vallási elemekre lehet még egy magyarságmentő egységet építeni. Én, a régi protestáns papos család fia szaturáltam magam katolicizmussal, mert azt hittem, hogy csak egy nagy katolikus reneszánsz adhat egységet a cafatokra különbözött Magyarországnak. E hit kedvéért voltam antiszemita. (...) Nagyvárad volt az én Damaszkuszom. Itt láttam be, hogy a történelem folytonosan új életet teremt, s hogy nem lehet holt formákkal és embernyírással jövőt csinálni. Itt ütött meg, mint egy reveláció, a zsidóság teremtő ereje."*[37]

A Holnap antológia és a szabadkőművesek

1908 elején még egy jelentős irodalmi személyiség kerül Váradra, a fiatal költő Juhász Gyula, aki a premontrei főgimnáziumban kapott helyettes tanári állást. A tehetséges költőt és művelt irodalmárt a helyi társadalmi és irodalmi élet gyorsan magába fogadja, csakhamar a kávéházi beszélgetések és más társas összejövetelek meghatározó alakja lesz, közvetlenségének, szerénységének és szellemes társalgási stílusának köszönhetően. A két fiatal költő, újságíró, Dutka Ákos és Emőd Tamás mellett, akik első barátai voltak, új híveket nyer magának Antal Sándor, Kollányi Boldizsár, Várady Zsigmond, Dénes Sándor, Berkovits René, Manojlovits Tódor, Gulácsy Lajos és Károly Irén személyében. Ekkor ismerkedik meg Szabó Dezsővel is, s másodszor találkozik az általa nagyra becsült, bálványozott Ady Endrével. Ez a találkozás 1908. február 27-én *A Holnap* című irodalmi antológia tervének elfogadását is eredményezte. *„Ezt az irodalomtörténeti jelentőségű tettet Ady »a ma-*

gyar lelkek forradalmának« nevezte, ugyanis ezzel mozgásba hozták a magyar gondolkozás és irodalom állóvizét, s megteremtették a modern magyar irodalmat. Tanúságot tettek arról, hogy a magyar vidék kezd magára találni és szerepet kér a modern magyar kultúra alakításában. Az az irodalmi kezdeményezés, a magyar lelkeknek az a forradalma, amely 1908-ban néhány nagyváradi költő önzetlen erőfeszítése nyomán A Holnap című antológiában alakot öltött, végül is irodalomtörténeti eredményre vezetett. A váradi kezdeményezést és a versgyűjteményt nem lehet kiiktatni a modern magyar irodalom történetéből."[38]

Az antológia tervének megszületésében és megvalósításában a fő szerep Juhász Gyuláé volt, de nem elhanyagolható a művelt és progresszív gondolkodású váradi szabadkőművesek hozzájárulása, segítsége sem. Így megemlíthetjük dr. Várady Zsigmondot, aki Juhász Gyula Váradra érkezésekor a költő tiszteletére rendezett ünnepségen mondott beszédében összefogásra szólította fel Nagyvárad értelmiségét, vagy dr. Sarkadi Lajost, a Kereskedelmi és Iparkamara nagy tekintélyű titkárát, akinek a lakásán került sor *A Holnap* „keresztelőjére", a Dutka Ákos által elmesélt névadásra. Ugyancsak a kezdetektől támogatta a holnaposok mozgalmát dr. Berkovits René, a filozófushajlamú orvos, és dr. Dénes Sándor, a gazdag ügyvéd és publicista, mindketten jeles szabadkőművesek. Dénes Sándor Wertheimstein Viktor bankárral *A Holnap* mecénásaiként vállalták az anyagiakat. *A Holnap* antológia 1908. szeptember 1-jei megjelenése után az első értékelő ismertető cikket a szabadkőművesek írták róla, Várady Zsigmond a *Nagyváradi Naplóban,* Dénes Sándor a *Szabadságban,* mindketten a felsőfokú dicséret hangján. A szeptember 27-én megtartott bemutatóestén a városháza zsúfolásig megtelt dísztermében az új irodalom képviselői hatalmas sikert arattak. Az esemény ugyanakkor indulatos sajtóvitát váltott ki az új magyar irodalom körül. *„E vita során tisztázódtak először a két szellemi, sőt politikai tábor: a konzervatívok és a modernek harci álláspontjai és vált a korabeli magyar irodalmi, politikai és szellemi élet valóságos küzdőtérré, amelyen időről időre kiújult a háború a meggyökeresedett társadalmi, politikai és kulturális intézmények és a polgári modernizáció hívei között. Ennek az évtizedes politikai és szellemi küzdelemnek, pontosabban annak, hogy a régebbi berendezkedés hatalmi helyzetben lévő képviselői semmilyen teret nem kívántak adni a polgári modernizáció eszméinek és híveinek, igen ártalmas következményei voltak később, leginkább abban, hogy a magyar társadalom jóformán tájékozatlanul, értetlenül, önvédő ideológiák nélkül érte meg a huszadik század második évtizedében rá váró nemzeti katasztrófák sorát"* – állapítja meg Pomogáts Béla irodalomtörténész a már idézett tanulmányában.[39]

A polgári modernizáció és az új magyar irodalom képviselői, a holnaposok erős támaszra és támogatásra találtak a váradi szabadkőművesekben, akik vállalták a szövetséget és a közös harcot, mivel azonos célokért küzdöttek. Így történt meg, hogy az 1908. október 14-én megalakult A Holnap Társaság elnökévé Dénes Sándort választják, és a vezetőségben ott találjuk Sarkadi Lajost és Berkovits Renét is. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy Dénes egyévi elnökség után lemondott tisztéről, mert nem voltak ínyére *A Holnap* körül keletkezett izgalmak, a halk, majd hangos botrányok. Később maga A Holnap Társaság is megszűnik (1911-ben), a társak szétszóródnak, a holnaposok kinőttek a váradi keretek közül, *A Holnap* mozgalma beolvad a *Nyugatéba.* A váradi progresszív mozgalmat a szabadkőművesek viszik tovább, más eszközökkel, de nem több sikerrel.

A szabadgondolkodás melletti kiállás

A *László király páholy* 1908. évi munkaprogramjában meghirdeti *„a fokozott küzdelmet a sötétség, a reakció, a klerikalizmus ellen"*. Dr. Ágoston Péter, az 1908. június 9-i páholymunka során bírálat alá vette a romboló klerikalizmus jelenségeit és a katolikus autonómia megvalósulásának a veszélyeire hívta fel a figyelmet. Előadása alapján megszövegeznek egy feliratot a Nagypáholyhoz, és körlevelet intéznek a páholyokhoz is, a katolikus autonómia elleni harcra buzdítva. A *László király páholy* javasolta egy rendkívüli kongresszus összehívását a katolikus autonómia és az egyházi javak jogi kérdésének megvitatására. 1908. szeptember 20-án Várady Zsigmond *A szekularizáció* címen tartott előadást Budapesten a Magyarországi Szabadgondolkodók Egyesületében. Az előadás szövegét nyomtatásban is megjelentették a nagyváradi Társadalomtudományi Társaság kiadványaként. Ezzel kapcsolatban a *László király páholy* felirattal fordul a Nagypáholyhoz, melyben a szabadgondolkodók nagygyűlésén részt vevő főmestereket veszi védelmébe, megállapítván, hogy az összejövetel szabadkőműves cselekedet volt. Ebből a feliratból arra következtethetünk, hogy a Nagypáholy ekkor már megszakította kapcsolatait a radikális Magyarországi Szabadgondolkodók Egyesületével, melynek létrehozói 1905-ben szabadkőművesek voltak.[40]

A váradi páholy a továbbiakban is következetesen kitartott álláspontja mellett, amit azzal is bizonyított, hogy a következő év tavaszán háromtagú küldöttséggel képviseltette magát a Kolozsváron újjáalakult Bolyai Szabadgondolkodó Egyesület avatóünnepségén. A Bolyai Kör elnöke, dr. Lukács Hugó egyetemi tanár, főorvos ismertette körük célkitűzéseit: *„Ez az ifjú társaság harcolni akar a társadalmi félszegségek, a középkori felfogások ellen, de mindenekelőtt tanítani akarja tag-*

jait. Kiváltképpen modern tudományágak – szociológia, nemzetgazdaságtan, új alapokra fektetett esztétika stb. – művelésére akarja serkenteni az ifjúságot" – hangzott el a bevezető előadásban. Várady Zsigmond *Vallásosság, hazafiság, szabad gondolat* címen tartott negyvenperces *„impozáns, nagy tudású, ragyogó ékesszólással előadott beszédet"*. Bolyai János szellemében intézett invokációval kezdte és végezte előadását. A változó korok változó erkölcsi és életeszményeinek törvényszerűségeit boncolgatta, s az emberiesség szellemében szögezte le, hogy *„a lehető legtöbb ember lehető legnagyobb boldogsága a szabadgondolkozás nagy örök eszménye. A reakció ellenben hatalmi szóval és az egyházi vagyon roppant súlyával próbálja visszafogni az idő kerekét."* Ha Lukács Hugó esetében Adyra emlékeztetett a tematika, a Várady Zsigmond által használt szimbólumoknak is adysan ismerős volt a csengése: *„A múltak tanulsága és a fejlődés törvénye mint két láthatatlan mesebeli Szent György lovag harcol a haladás hívei oldalán. Sokan adják el magukat a hazugság nagy kerítő istenasszonyának, s akkor nem tudnak betelni pénzzel, hatalommal, s vásárra viszik önmagukat. (...) A hazafiság csakis a szeretet, a nemzetnek és tagjainak a szeretete, éppúgy , mint a vallásosság sem rontó gyűlölete más hitűeknek, hanem eleven szeretete a teremtés okozójának, a minden emberi képzeletet meghaladó, a ragyogóan pompás, az örökké csodálatos szépségű létező létrehozójának, a nagy Világegyetem mindenha kutatott, mindenha csak sejtett Nagy Építőmesterének. (...) A hazafiság találkozik a szabad gondolattal, mert mindkettő az emberek boldogulását szolgálja. (...) A tiszta egyistenhit a szabadgondolkodással még nem jön összeütközésbe, mert az istenhit ott kezdődik, ahol az emberi elme vizsgálódásai véget érnek. (...) Nem a vallásosság, a lélek tiszta virága ellen küzdünk, hanem azok ellen, akik saját vágyaikat a vallás fénypajzsával takarják és oltalmazzák. (...) Nem küzdünk a hazafiság ellen, csak nem szeretjük azokat, akik nem annyira a honért, mint inkább a honból akarnak megélni."* Az eseményről beszámoló újságíró az ülés fénypontjaként értékelte Várady Zsigmond előadását, s megjegyezte: *„Ez a különös, Adynak való ember magával ragadta a hallgatóságot."*

Ágoston Péter *A szabadgondolkodás, a tudományos kutatás és az egyház* címen tartott előadást, melyet *„mély, tudományos gondolatokban, igazságokban gazdag beszéd"*-ként értékelt a tudósító. Fő gondolatként az alábbit emelte ki az előadásból: *„A szabadgondolkodás nemcsak az egyház ellen, de minden olyan intézkedés ellen küzd, amely a tudományos kutatás szabadságát gátolja. Szép, harmonikus berendezésű társadalom megteremtése a cél."*

Dénes Sándor *„a szabad gondolat és az irodalom kapcsolatáról, viszonyáról gyönyörű színes stílusban, imponáló irodalmi tudással beszélt, de szólott A Holnapot ért támadásokról is"* – írja a tudósító.

A negyedik váradi vendég, Emőd Tamás ismertette az antológiát, verseket szavalt belőle, és *Új magyar románc* címmel a kolozsváriakhoz írt versét is elmondta:

„Barna csóka fészke
Szürke hegy a vára
Fehér holló száll maholnap
Mátyás udvarába.

Parazsat visz tolla
Szikrát vet a szárnya
Holnapután nagy tűz lesz
Hóstáti határban."[41]

Fordulat a szabadkőművesek közötti erőviszonyokban

Az 1909-es év a radikálisok előretörését hozta országos viszonylatban is. Januárban meghalt Joannovics György nagymester, aki 1897-től haláláig vezette a szövetséget. A macedo-román származású, görögkeleti vallású jogász és nyelvész Temesváron született 1821-ben, s 1842-ben tette le jogi vizsgáit. Az 1848–49-es forradalom idején Krassó megye másodalispánja volt, majd a forradalomban végzett tevékenységéért 12 évi börtönbüntetésre ítélték. Öt év után amnesztiával szabadult a bécsújhelyi börtönből. Felhagyott a politikával és a jogászi pályával, csakhamar elismert nyelvész lett és a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. Az 1865-ös országgyűlés képviselőjévé választották, s a kiegyezés után 1873-ig közoktatásügyi államtitkár volt. Nevéhez fűződik a nagyszebeni görögkeleti metropolia megszervezése. A Kisfaludy Társaságnak is alapító tagja volt. Közben jelentős szerepet vállalt a szabadkőműves-mozgalomban, melybe 1867-ben lépett be. 1872-ben a Magyarországi Nagyoriens nagymestere és a Nagytanács elnöke lett az 1886-os egyesülésig. 1897-ben választották meg a *Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy* nagymesterévé. A *Keletben* megjelent nekrológ értékelése szerint *„csöndesebb mederbe szorította a szabadkőművesi tevékenységet"*, ami a valóságban azt jelentette, hogy elismerte a szabadkőművesek közéleti elkötelezettségét, de igyekezett gátat szabni a radikális, demokratikus, polgári irányzatoknak.[42]

Utódja a nagymesteri tisztségben dr. Bókay Árpád lett, aki 1918-ig állott a magyar szabadkőművesség élén. A tudós belgyógyász orvos és farmakológus szintén az MTA tagja, 1905-től a Nagypáholy helyettes nagymesteri tisztét töltötte be, s miután nagymesterré választották, sokkal nyitottabbnak bizonyult a radikális irányzat felé, s így az első világháború kitöréséig ennek az irányzatnak az előretörése tapasztalható, ami a nagyváradi szabadkőművesség további erősödését is eredményezte.

1909. január 9-én tartották az előző év novemberében meghirdetett rendkívüli országos nagygyűlést, ahol az antiklerikális mozgalom kérdése került napirendre. A nagyváradi páholyt dr. Ágoston Péter, dr. Várady Zsigmond és dr. Sarkadi Lajos képviselte. Az összejövetelen nem született lényeges és általánosan kötelező döntés e kérdésben, de megnyilvánult a radikális irányzat túlsúlya, a nagyváradi küldöttség is ezt képviselte. 1909. március 19-én a *László király páholy* tagsága *Felirattal* fordul a Nagypáholyhoz, melyben üdvözölte a tényt, hogy a januári nagygyűlés határozatot fogadott el a klerikalizmus elleni küzdelem folytatásáról. Ugyanakkor felháborodását fejezi ki amiatt, hogy egyes magyar szabadkőművesek a lelkes antiklerikális szabadkőműveseket támadják, a közvélemény előtt meghurcolják. A *Felirat* felpanaszolja, hogy egyes szabadkőműves testvérek segítségével létrehozták a Magyar Társadalomtudományi Társaságot, holott már létezik egy Társadalomtudományi Társaság, amelyet nagyszámú magyar érzületű testvér alapított és támogatott. Az új társaság Szegeden tartott gyűlése nem a magyar jövő kérdéseit tárgyalta, hanem a régi Társadalomtudományi Társaság tagjait támadták, becsmérelték. Egy másik csoport a Szent Imre-kör élére állva a Galilei-kör ellen intézett támadást, elnyomni és megsemmisíteni akarván a szabadgondolkodásnak eme csaknem egyetlen szigetecskéjét. „Igazi klerikális munka!" – szögezi le a *Felirat*. A továbbiakban így fogalmazzák meg véleményüket és javaslataikat: *„Nem tudjuk, nem kutatjuk, mi vezette ezeket a magukat nemzetinek és hazafiaknak állító, de valójában a nemzet és a haza ellen bizonyára öntudatlanul dolgozó testvéreket. De ha ők komolyan azt hiszik, hogy a modern nyugat-európai gondolkodás terjesztői kiirtandók, hogy a felekezeti szellemet nem kell megtörni, az egyházi javakat nem kell állami kézbe venni, az iskolákat nem kell a tudománynak átengedni, akkor legyünk mi elég férfiak arra, hogy az ilyen embereket szabadkőműveseknek el ne fogadjuk.*

Indítványozzuk és kérjük, hogy a Galilei kört és a Társadalomtudományi Társaságot s ezekben vezető testvéreinket a Budapesten és Szegeden rendezett gyűléseken megtámadó szabadkőművesek ellen az Alkotmány VI. alaptörvénye, 18. paragrafusa 3. pontja alapján a szabadkőművesi bűnvádi eljárást lefolytatni és őket a szabadkőművesi szövetségből eltávolítani méltóztassanak.

Oly ember, aki a nagygyűlés határozata után pár hóval épp az ellenkező szellemben cselekszik, sőt a határozat szellemében cselekvőket támadja, az nem való a szabadkőművesség becsületes testvérláncába, mert az oly ember az általános szabadkőművesi kötelezettségeket és a szabadkőművesi engedelmességet a legdurvábban sérti.

Nagyvárad keletén, 1909. március 19-én

Dr. Grósz Menyhért főmester, Sáfrány Lajos titkár"[43]

Kísérletek a radikális irányzat megerősítésére

A *Feliratban* megfogalmazott indítványt és kérést a Nagypáholy nem utasította el, de nem is teljesítette. Így aztán a *László király páholy* a maga eszközeivel és módszereivel folytatta küzdelmét a radikális eszmék védelmében. 1909. április 3-i munkáján *Szabadkőművesi álláspontunk* címen átirattal fordul a kolozsvári *Unió páholyhoz* és más páholyokhoz, válaszként azoknak az együttes munkájukon elfogadott határozatukra. Bevezetőben az Unió-beli testvéreknek a következőket írják: *„Aki a ti működéseteket a múltban figyelemmel kísérte vagy csak a múlt évi jelentéseteket, vagy a fent jelzett határozati javaslatotokat is elolvasta, lehetetlen, hogy nálatok a középkori szerzetesrendek szótárából vett, pusztán a kontemplatív élet szempontjából érthető szó- és kifejezéshasználatot ne fedezett volna fel. Ez pedig valószínűleg azzal rokon világot takar. Azok közé a páholyok közé tartoztok, amelyek folyton a békét hangoztatják, amellett azonban a békehangoztatás következményeitől meghökkenve olyan békéről beszéltek, amely állandó és következetes harcokban nyilvánul meg. Olyan béke, mondhatnánk tehát, amely harc. Eljárásotokból azonban azt látjuk, hogy ti inkább olyan harcot akartok, amely minden ellenséggel békében folyik. Miért kell azonban akkor a barátok ellen, a testvérek ellen folyton háborút viselnetek? Miért nem támogatjátok a választójogot, az állami oktatást, a nők választójogát, a szekularizációt, az antimilitarizmust, – s miért hívtatok életre olyan egyesületeket, amelyek a múlt évi jelentésetek szerint valláserkölcsi alapon állanak? A szentélyen kívül tehát barátot kerestek, békét ellenfeleitekkel, azok térfoglalását mozdítjátok elő, de a testvéreitekkel szemben csak elítélő szavaitok vannak."* E kemény szavakkal megfogalmazott bírálat után következett a *László király páholy* álláspontjainak a felsorolása:

„1. A szabadkőművesség célját a II. alaptörvény megállapítván azt egyes páholyok külön s ettől eltérőleg nem jogosultak megtenni.

2. Az élettudomány igazságait a szabadkőművesség nem hivatott, s nem jogosult eldönteni, és őrizkedni kell attól, hogy azokra tévesen hivatkozzunk, mert az élettan tudománnyal nem lehet érveket kovácsolni a társadalmi jelenségekre.

3. A továbbfejlődés biztosítása csak a haladás akadályainak elhárítása által történhet.

4. A szabadkőművességnek legelső feladata saját magával szemben a saját megtisztulása.

5. A szabadkőműves eszközök a hatalom imádása, az alsóbb néposztályok elnyomásának s műveletlenségének fenntartása nem lehetnek.

6. A mi törekvésünk Magyarország minden lakosának boldogulása, nemzeti különbségre való tekintet nélkül.

7. A szabadkőművesség célja tiszta és világos lévén, az ezt nem ismerő testvéreket fel kell világosítani, a szabadkőművesség megállapított céljait elfogadni nem akaróknak pedig ki kell válniuk a szövetségből, hogy a testvériség mielőbb mindnyájunkat összesíthessen.

8. Az emberiség nagy szövetségének létesítése is cél, ezért vagyunk elsősorban emberek. Emberek legyünk, akik nem érzik az emberek közötti különbséget, és így nem is keresik azt.

Nagyvárad keletén, 1909. április 2-i munkánkból,

Szerető anyátok: László király páholy"[44]

A kissé döcögős stílusban megfogalmazott álláspontok többnyire általánosságokat tartalmaznak, talán ezzel próbálták enyhíteni az első részben hangsúlyozott bírálatot. Valószínű, hogy a páholytagok többsége nem kívánta elmérgesíteni a viszonyt a kolozsvári páhollyal, amely ekkor éppen kiegyensúlyozottsága és önmérséklete révén országszerte nagy megbecsültségnek örvendett, és nemcsak szabadkőműves-körökben. A *László király páholy* az Uniónak anyapáholya volt, ugyanis itt alakult meg 1886-ban a kolozsvári szervezet, s ez a tény is meghatározta a köztük lévő kapcsolatokat. Az elkövetkező időben ez a kapcsolat újból megjavult, de a nézetkülönbségek fennmaradtak.

A budapesti *Comenius páholy* kezdeményezésére 1909. május 8-án a *László király páholy* rendezésében közös munkát tartottak Nagyváradon, melyen összesen huszonhárom páholy volt képviselve, *„impozáns nagy számban"*. A rendezvényen részt vett Bókay Árpád nagymester és Messinger Simon helyettes nagymester is. Megvitatták a klerikalizmus elleni harc feladatait és a szekularizáció kérdését. Grósz Menyhért főmester köszöntőjében kijelentette: *„A mi ideálunk a szabadkőművesi erők egyesítése"*, amit Bókay Árpád nagymester azzal egészített ki, hogy a közös munkán tovább kell tárgyalni a rendkívüli nagygyűlésen felvetett problémákat és megfelelő megoldásokat kell találni.

Grósz Menyhért előadásában vázolta a radikális és konzervatív páholyok közötti ellentéteket. Rámutatott, hogy a *László király páholy* már a Társadalmi Programban megfogalmazta, hogy a szabadkőművesség ne aprózza el erejét részletkérdésekre, a nagy társadalmi kérdéseket kell megoldani. Kifejtette, hogy új Magyarországot akarnak, az ország egész népének jogaiért, szellemi haladásáért küzdenek. Ha az országnak tesznek szolgálatot, hazafias cselekedetet hajtanak végre. Az emberi haladás legnagyobb ellensége a klerikalizmus, ezért kell ellene küzdeni. A viták lezárása után határozati javaslatot fogadtak el, ezt Ágoston Péter ismertette. A határozati javaslat kimondta: a páholyok legfőbb feladata a klerikalizmus elleni harc, mivel a klerikalizmus az ország és a nép fejlődésének legnagyobb akadálya. Harcolni kell a klerikalizmus dogmái, lelki befolyása és helytelen irányítása ellen, a fele-

kezeti nevelés hibái ellen és az egyház gazdasági hatalma ellen. Meghatározták az elérendő feladatokat is: a műveltség, a szabadság és a jólét megteremtése, a szekularizáció – az egyházi birtok felszabadítása –, páholyközi bizottság megszervezése, a célokat szolgáló profán egyesületek létrehozása, hetilap és ifjúsági folyóirat kiadása.

A *László király páholy* felszólítja az összes páholyt, hogy ezentúl csak azokat vegyék fel a testvéri láncba, akik az általános titkos választójog, a felekezetmentes állami oktatás és a szekularizáció hívei (ez a felhívás nem képezte a határozati javaslat részét). Az elfogadott határozati javaslatot, amelyet Messinger Simon helyettes nagymester is megerősített, elküldték az összes páholyhoz azzal a javaslattal, hogy nyílt munkán ismertessék és ahhoz *„pótlólag csatlakozni szíveskedjenek".*[45]

A *László király páholy* 1909-ben megvalósított radikális akciói, ha nem is hoztak gyökeres változásokat a szabadkőműves-mozgalomban, nem maradtak visszhang nélkül, sőt egyre több páholyban akadtak követőik, ugyanúgy, mint a fővárosi radikális páholyoknak is, élükön a *Martinovics* és a *Comenius páholyokkal.* De ennél is fontosabb volt a radikális szárny megerősödése a Nagypáholy vezetőségében. 1909 őszén a Nagypáholy körlevélben fordult a páholyokhoz *Folytassuk a munkát!* címmel, amelyben határozottan kiállt azon alapvető szabadkőművesi programok, célkitűzések mellett, amelyekért a *László király páholy* már évek óta küzdött. A nagyváradi páholy vezetősége lelkes szavakkal megfogalmazott válaszlevélben fejezi ki örömét és további elszántságát: *„(...) A Ti zászlóitokat akarjuk követni, mert Ti most a radikalizmus, az emberi szeretet és a progresszivitás jelszavaival léptetek a küzdőtérre. Mi nem akarunk vezetők lenni, s nem arrogáltuk magunknak, hogy mi vagyunk és legyünk a radikalizmus előharcosai, de igenis felemeltük tiltakozó szavunkat, ha a szabadkőműves eszmék diadalra jutását veszélyeztetve láttuk. Tettük ezt gyakran a meggyőzés eszközeivel, de nem riadtunk vissza a harci riadótól sem (...)"*[46]

1909. november 3-án a nagyváradi páholy népes küldöttséggel vett részt a kolozsvári *Unió páholy* által szervezett közös munkán, a *Bethlen Gábor* és a *Corvin Mátyás páholyokkal* együtt. Ez a tény arra utal, hogy rendeződött a kapcsolat a két rokon páholy között, amire a küldöttségvezető Grósz Menyhért főmester beszédéből is következtethetünk. A másik nagyváradi előadó dr. Ágoston Péter, *A szabadkőművesség feladatai a XX. században Magyarországon* című előadásában azokat az elveket hangsúlyozta, amelyekben mindkét páholy egyetértett. Előadásának alapgondolata: *„ma a lelki rabszolgaság ellen kell küzdeni és az erkölcsi tökéletesedésért, a köz érdekében."*[47]

Szerteágazó szabadkőművesi tevékenységek

A nagyváradi páholy továbbra sem hanyagolta el a korábban elindított humanitárius akcióit, de a nevelő-felvilágosító tevékenységét sem. Eredményesen működött a Népiroda Ágoston Péter vezetésével, sőt Péntek néven a gyermekvédelem új intézményét is létrehozták. A pénteki napon a Népiroda tagjai azok rendelkezésére álltak, akik gyermekeik számára akartak kérni valamit. Ez az új intézmény biztosított ingyenes orvosi vizsgálatot, ingyen gyógyszert, sőt üdültetést is a beteg szegény gyermekek számára, foglalkozott a fogyatékos gyermekeknek a Gyermekmenhelyen való elhelyezésével, intézte a tanoncotthonba való felvételeket stb. Továbbra is működött a Grósz Menyhért által vezetett tüdőbeteg-gondozó, folytatódott az ingyenkenyér- és ingyentej-akció, támogatták a Népkonyha működését.

A Társadalomtudományi Társaság is gazdag tevékenységet fejtett ki, legsikeresebb rendezvénye a Szabad Líceum előadás-sorozata volt. A népszerű helyi előadók, dr. Várady Zsigmond és Ágoston Péter stb. mellett neves fővárosi meghívottak is szerepeltek, például Szende Pál és Harkányi Ede. Hasonlóan sikeres volt a dr. Edelmann Menyhért által vezetett *Anyák iskolája* című előadás-sorozat. A szabadkőművesek szervezői voltak *A Holnap*-matinéknak és a *Nyugat* írói felolvasóestjeinek is. Dénes Sándor viszont lemondott A Holnap Társaság elnöki tisztéről, s 1909. december 21-én dr. Nagy Mihály lett az utódja, aki nem volt szabadkőműves.

Jelentős szabadkőműves-cselekedet volt az 1909-es évben a Darwin-kör megszervezése. Ez az új kör a kolozsvári Bolyai-körhöz hasonlóan a szabadgondolkodás terjesztését, a modern természettudományos tanok ismertetését tűzte ki céljául, de a szociológiai ismeretek népszerűsítését is felvállalta. A szociológiai szeminárium vezetője a fiatal ügyvéd, dr. György Ernő lett, akit ebben az évben avattak szabadkőművessé. Érdemes felsorolni e szeminárium témáit:

1. A *Kommunista Kiáltvány* történelmi háttere,
2. Az osztályharc,
3. A kisüzemek visszafejlődése,
4. A manufaktúrák,
5. A burzsoázia történelmi szerepe,
6. Történelmi materializmus.

A természettudományi szeminárium vezetője dr. Berkovits René orvos, dr. Berkovits Ferenc örökös tiszteletbeli főmester fia volt, s ebben a szemináriumban a következő témákat ismertették:

1. A mechanikus világfelfogás (Haeckel monizmusa),
2. A materializmus rövid története,
3. A monizmus filozófiai jelentősége,

4. A teremtésről szóló legendák,
5. A Kant–Laplace-elmélet, az ősnemződés,
6. A szerves világ fejlődése,
7. A darwinizmus,
8. Mózes vagy Darwin,
9. A tanítás szabadsága,
10. Társadalom és morál,
11. A morál a monizmus alapján.

Az ismeretterjesztő kör megnyitására nagyszabású díszgyűlés keretében került sor a városháza dísztermében, népes közönség előtt. A megnyitóbeszédet dr. Ágoston Péter tartotta, ismertette a kör céljait és szükségességét. Dr. Madzsar József budapesti természettudós Darwin teóriáját ismertette és kiemelte annak érdemeit. Kitért a szocio-darwinizmus kérdéseire is. Dr. Lukács Hugó, a kolozsvári Bolyai-kör elnöke a szabadgondolkodás fontosságáról, jelentőségéről beszélt. Végül ismertették és megvitatták a Darwin-kör fentebb leírt munkaprogramját.[48]

Közös vita a radikális szabadkőművesség célkitűzéseiről

1910. január 8-án jelentős szabadkőműves-esemény zajlott Nagyváradon. A *László király páholy* meghívására a kolozsvári *Unió páholy*, a dési *II. Rákóczi Ferenc-kör*, a marosvásárhelyi *Bethlen Gábor*, a budapesti *Martinovics*, *Március 15.*, *Comenius* és *Minerva páholyok* küldöttei, összesen százegy testvér gyűlt össze, hogy a radikális szabadkőművességet foglalkoztató három nagy kérdés megoldásának módozatait közös munkán tárgyalja. A három kérdés: az általános, titkos, egyenlő és községenkénti választójog, a szekularizáció, a felekezetmentes ingyenes népoktatás. A vendéglátók nevében dr. Grósz Menyhért megnyitóbeszédében hangsúlyozta: *„A klerikalizmus ellen kell elsősorban csatarendbe állnunk, mert az a szabad szellemet béklyóba szorítja, a felekezeti türelmetlenséget és gyűlöletet szítja, az emberi haladást, a civilizációt fékezi."* Meghatározta a közös munka céljait is: *„...a három kérdés értékelése, illetőleg szabadkőművesi szellemben való megoldása érdekében viszonyainkhoz és erőinkhez mérten melyek a terveink."*[49]

E fontos összejövetel helyszínének leírása, a tárgyalások menetének ismertetése az egyik részvevő beszámolójában maradt fenn, melyet a dési szabadkőműves-kör tagjai előtt tartott. Ez a beszámoló hű képe nemcsak a két páholy ellentétének, hanem egyszersmind tükre az azokat vezető nagy egyéniségeknek, ezért érdemes idézni belőle:

„Mikor legutóbb Kolozsvár keletén voltunk, néhány testvér mesterré avatásán, mesés híreket hallottunk egy hatalmas küzdelemről, melyben a megelőző napokban összemérték erejüket a László király és az

Unió páholy bajnokai. Sajnáltuk, hogy nem voltunk jelen, és kapvakaptunk az Unió meghívásán Nagyváradra, hol az eldöntetlen tusa folytatására készültek. (...)

Nagyváradra megérkezve a páholy épületéhez mentünk. Az utcáról pár lépésnyi kerten át jutottunk a nagyobb kápolna benyomását keltő páholyházhoz, melynek nyílt előcsarnoka, messze világító villanyfényű gömbje hívja fel a járókelők figyelmét a munkára. Sőt egy márványba vésett felirat nyíltan hirdeti bárkinek, hogy a házat a László király páholy emelte a szeretetnek. Benn a teremben két nagy csillár terjeszt fényes világosságot. A sötétvörösre festett padok és a főmesteri emelvény nem olyan komor színezetűek, mint az Unió páholyban. (...) A főmester felkéri az előadókat, hogy terjesszék elő munkálataikat megszakítás nélkül, a vita egyes kérdésekről csak a három előadó meghallgatása után kezdhető meg, hogy az időből ki ne fogyjon. Igen sajnálom, hogy az előzményekbe nem vagyok beavatva teljesen. Meglepett azonban, hogy az Unió annak idején körünkben is ismertetett színtelen programja után, amelyet annyi páholy támadott, most konkrét, részletekre is kiterjedő javaslatokkal állott elő. Ekként lett a Saulusból Paulus? Vagy magyarosan: honnan e pálfordulás?

Azt a két irányt óhajtanám vázolni, melynek küzdelme szombaton befejezést nyert, és mely egyelőre közös munkára egyesült. Egyfelől az óvatos körültekintés, annak gondos megfontolása, hogy nem hágunk-e valakinek a tyúkszemére, válogatás az eszközökben, sőt a kifejezésekben is. Tapintatos modor. A tradíciók tiszteletben tartása, a fokozatos fejlődés és haladás állandó hangoztatása. A vezérek tisztelete. Másfelől erős, mindeneket átható meggyőződés, majdnem kíméletlen szókimondás és közbeszólások. A cél kitűzése minden köntörfalazás nélkül, törtetés a cél felé, torony irányában, az átmenetek mellőzésével. Rajongás a vezérekért.

Az Unió részéről mindenekelőtt Fabinyi Rudolf főmestert említem meg. A vitában nem vesz részt. De ha szót emel, a küzdelem fölé emelkedik, a természet erőinek viszonyából vett hasonlataival, képeivel. Mintha magasabb régiókba emelne, elfelednők a vitát és vitatkozókat, ha kitűnő étvágyunk vissza nem terelne a gyakorlati életbe. A másik előadó Pokoly testvér. Meghányta-vetette a szekularizáció mikéntjét. Munkája az odaadó szorgalom és kutatás műve. Elvégezte, mint valami rámért penzumot, de nem lelkesedik érte. A kutató tudomány embere. Meggyőz, érvel, de nem a hangjával. A politikai fórumot nem keresi. Hiúság erre nem készteti. Nagyon szerény ember, inkább hajlandó mások érvelését mérlegelni, mint a maga érveiért síkra szállni. Utána Nagy Károly testvér következik. Mephisto alakjával és ábrázatával. Mint a mesteri zsonglőr tizenkét labdáját, hol feldobja, hol kikapja, úgy csillogtatja fényes dialektikáját, s bízván ügyességében, diadalmasan

mosolyog dobálózva érveivel. Megbűvöl, de át nem melegít, legalább a váradiak szkepszisét nem bírta teljesen legyőzni. Azok mintha attól tartottak volna, hogy minden kijelentése mögött lappang még valami titokban. Pedig csak az Unió határozatát adta elő az állami nevelésügyről. Apáthy főmester az általános, titkos választójoggal foglalkozott. Nagy szorgalommal tanulmányozta a külföld minden idevágó kísérletét, tapasztalatát. Összeveti a prót és kontrát, s kifejti, miként alkalmazandó hazai viszonyaink között. Aligha nagyon lelkesedik annak megvalósításáért.

Alig hangzott el Apáthy utolsó szava, midőn Ágoston Péter felemelkedik. Masszív, darabos alak, külsejében semmi hízelgő, minden szava azonban a vasat eltalált kalapácsütés hatását gyakorolja. Előadása tökéletes, nem keresett, de hibátlanul szabatos. Szétszedi a mondatokat, nincs mindenben igaza, de lelkesedésről, odaadásról meggyőz. Alakja úgy tornyosul, mint valami újkori Mózesé, ki képes volna vizet fakasztani a sziklából, ha milliók kételkednének is.

Majdnem ott tartunk, hogy ez az összejövetel is eredménytelen lesz, hogy a megegyezés ki van zárva, mikor feláll a váradiak imádott kedvence: Várady Zsigmond. Harmincöt évesnek látszik, középmagas, nyúlánk, világosszőke, tekintete bágyadt. Gyönyörűen beszél. Logikája szintén meggyőző. Hangjának egész skálája van az elragadó lelkesítő húrokig. Nincs talán annyira áthatva igazától, mint Ágoston Péter, de szőrmentén tud bánni a kolozsváriak hiúságával, s lassanként elsimulnak a háborgó hullámok. Általános a lelkesedés, az öröm. A testvérek megtalálták az összekötő kapcsot, és befejeződik a legélvezetesebb munka, melyet valaha megértem.

Nem említettem még a nagyváradiak főmesterét, Grósz Menyhértet. Rokonszenves megjelenésű. Tiszta csengő orgánummal üdvözölte a látogatókat. Jellemző reá nézve két megszólalása. Mikor Nagy Károly testvér elővette a theológiai arzenál leghatalmasabb fütykösét, kijelentvén, hogy »nincsen ember, akinek valami hite ne volna, s aki ne akarna emberszámba vétetni«, a főmester közbevágott: »mint vallástalan nem veszem személyes célzásnak, de a vallásnak hagyjon békét, kérem«. Amikor a persely körülhordozása közben némelyek már kifelé igyekeztek, odavetette: »a perselyt kérem a csarnokban is köröztetni«.

Volt több látogató a budapesti páholyokból. Egyik elragadtatással szólt: »Vajha ilyen munkán vehetne részt minden pesti testvér.«"[50]

Grósz Menyhért ünneplése

Nem sokkal az *Unió páhollyal* tartott sikeres közös munka után, 1910. február 18-án, dr. Grósz Menyhért főmesteri működésének tizedik évfordulójára rendezett díszmunkát tartottak. Az ünnepi rendez-

vényen a páholy tagjain kívül a Nagypáholy és számos testvérpáholy képviselői is részt vettek. A jubiláló főmester érdemeit két neves elődje, dr. Berkovits Ferenc és dr. Várady Zsigmond örökös tiszteletbeli főmesterek méltatták. A Nagypáholy és a testvérpáholyok küldötteinek üdvözlő szavai után a főmester válaszbeszédében megköszönte az elismerő szavakat, részletesen beszélt a szabadkőművesség előtt álló nagy feladatokról, azok sikeres teljesítésének reményét fejezte ki. Ugyanakkor bejelentette, hogy az évforduló kapcsán ötszáz korona alapítványt hoz létre a propagandaalap számára az ez irányú munka fellendítésére.[51]

Bekapcsolódás a politikai küzdelmekbe

Az 1910-es év jelentős politikai fordulatot hozott Magyarországon, ami kihatott a szabadkőműves-mozgalomra is. Az 1906-tól hatalmon lévő koalíciós kormány válságba került, elvesztette választóinak bizalmát, mivel nem teljesítette választási ígéreteit. A koalíció fő ereje, a Függetlenségi párt is két részre szakadt, s a Justh Gyula vezette balszárny új párttá szerveződve kivált a koalícióból. Az uralkodó nem támogatta többé a Wekerle-, Apponyi-, Kossuth-féle garnitúrát, s az 1910-es év nagy meglepetését okozva Tisza István hívét, a régi szabadelvű politikust, Khuen-Héderváry Károlyt bízta meg kormányalakítással. A koalíció megpróbálkozott a „nemzeti ellenállás" meghirdetésével, de teljes kudarcot vallott. A király és a középosztályok többsége olyan kormányt kívánt, amely erős és határozott. Ezt az új, szilárdan 67-es politikát egy új párttól várták, amely 1910 februárjában alakult meg Tisza István vezetésével. Ez volt a Nemzeti Munkapárt, a nagybirtokosok és nagypolgárság egyenrangú szövetsége, amely számíthatott a dzsentrik többsége és a középosztályok támogatására is. Az új kormány ennek az új pártnak az irányvonalát képviselte, és segítségével megtörte a parlamenti ellenzék ellenállását, megerősítette hatalmát. Az uralkodó hamarosan fel is oszlatta az országgyűlést és a választások a Nemzeti Munkapárt győzelmét hozták.

Ebben a feszült és nagy változásokat hozó politikai helyzetben a szabadkőművesek egyre kevesebbet foglalkoztak a szövetségük belső kérdéseivel és a páholyokon kívül aktívan részt vettek a politikai küzdelmekben. Döntő többségük liberális, szabadelvű gondolkodásmódjának megfelelően az új párt, a Nemzeti Munkapárt mellé sorakozott fel. Ebben, sőt az új párt megalakításában is, a nagyváradi szabadkőművesek élen jártak. 1910. február 2-án Várady Zsigmond a *Nagyváradi Napló* hasábjain indítvánnyal fordul a liberális városi kör elnökéhez, dr. Hoványi Gézához, hogy alakítsák át a kört politikai párttá. Egy héttel

később a Nemzeti Munkapárt budapesti alakuló gyűlésére utazó Bihar megyei küldöttségbe több szabadelvű kőműves is bekerült, így dr. Várady Zsigmond, dr. Gyémánt Jenő, dr. Váradi Ödön és dr. Popper Ákos. A március 3-án megalakuló Bihar megyei és nagyváradi Nemzeti Munkapárt megszervezésében is jelentős szerepet játszottak a szabadkőművesek. A helyi szervezet végrehajtó bizottságába beválasztották a fent említetteken kívül dr. Konrád Márkot, Grósz Sándort, dr. Grósz Menyhértet, dr. Mihelfy Lajost, dr. Laszky Ármint, Csák Mátét, Diósy Lajost, dr. Bárdos Imrét, míg a megyei szervezet elnöke a szabadkőműves országgyűlési képviselő Dési Géza lett.[52]

Az általános választójogért indított harc

Március 6-án impozáns nagygyűlést tartottak Nagyváradon a szabadkőművesek kezdeményezésére az általános titkos választójog kivívásáért a Kereskedelmi Csarnok nagytermében. A nagygyűlés elnökei dr. Berkovits Ferenc, dr. Grósz Menyhért, dr. Adorján Emil és dr. Lázár Aurél voltak. Beszédet mondtak dr. Ágoston Péter, dr. Grósz Menyhért és dr. Várady Zsigmond. A határozati javaslatot dr. Grósz Imre jegyző olvasta fel. Berkovits Ferenc záróbeszédében ismertette a feministák kiáltványát is, ez felszólít, hogy a nők választójogáról se feledkezzenek meg. Berkovits Ferenc azt a megjegyzést fűzte hozzá, hogy nem feledkeznek meg, de sorrendet tartanak, előbb a férfiak választójogát kell kivívni.[53]

A szabadkőművesek népszerűségének, elismertségének jeleként értékelhetjük azt a tényt is, hogy a törvényhatósági bizottság keretében létesített szegényügyi bizottság elnökéül Ágoston Pétert választották meg. Jelölését dr. Vucskics Gyula ellenezte azzal, hogy Ágoston olyan exponált politikai irányban és olyan szélsőségek útján járó szociális működést fejt ki, hogy emiatt nem alkalmas az elnöki állásra. Rimler Károly polgármester szerint a jótékonyság terén politikai és valláskülönbség nélkül, harmonikus egyetértéssel kell együttműködni a humanizmus feladatainak elvégzéséért. Dr. Ágoston Péter eddig is eredményes munkát végzett Nagyvárad közügyeinek terén, s így várható a szegényügy rendezése az ő buzgó, agilis elnöki működésétől. Ágoston Péter kijelentette, hogy azzal a meggyőződéssel vállalja, hogy az ő úgynevezett radikális, liberális irányzata biztosíték arra, hogy megoldást fog találni erre az ügyre, s munkásságával meg fogja győzni dr. Vucskics Gyulát is, hogy a közjótékonyság terén semmi helye sincs a politikai vagy társadalmi ellentéteknek.[54]

A szabadkőműves-mozgalomban végbement átalakulást értékelte Biró Márk a *Kelet* 1910. májusi 9. számában *Meghátráljunk-e?* című írá-

sában a következőképpen: *„(...) A szövetség vezetésében, a páholyok működésében jelentős változás történt. A színes szólamokat az igazi munka zúgása váltotta fel. Megszületett a harcoló szabadkőművesség, melynek célja az új Magyarország megteremtése. A radikális eszmék térhódítása, az agresszív harcmodor, a titkolózások korlátozása a szövetség megerősödéséhez vezet. A félrevezetett közvélemény láthatja, mit akarunk, miért tömörülünk, miért vonulunk szentélyünk falai közé. Meggyőződhet, hogy nem Istent akarjuk detronizálni, hanem a nép elnyomóit, a tudás, a haladás ellenségeit. Az emberi jogok általánosításáért, a tudás terjesztéséért küzdünk, a kizsákmányolás helyett a segítést, a gyűlölet helyett a megértést akarjuk uralkodóvá tenni. A cselekvő kőművesség csak úgy valósulhat meg, ha megőrizzük radikalizmusunkat. Csak a harc, a küzdelem, a nyílt csatározás, a radikalizmus tehet bennünket a magyar polgári társadalom értékes, nélkülözhetetlen szervezetévé. A filozofálás ideje letelt. A napi politika a homloktérbe juttatta a szavazati jog kérdését. Nem lehet olyan politikai irányt győzelemre segíteni, amely nem teszi magáévá a szavazati jog kérdésében a mi felfogásunkat. Nem szabad tagjaink pártpolitikai állásfoglalását befolyásolni, de következetesek kell legyünk önmagunkhoz, félretéve a politikai érdekeket."*

Ennél tovább megy dr. Grósz Menyhért, aki a *Nagyváradi Napló*nak adott nyilatkozatában kijelentette: *„A Justh-párt és a Kossuth-párt nem méltó arra, hogy oda radikális férfi belépjen. Azok a polgárok, akik radikális elveket vallanak és valamilyen polgári pártban akarnak helyet foglalni, csak a munkapárthoz csatlakozhatnak. Ez a párt szolgálja elsősorban a nemzet boldogulásának, jövőjének az érdekeit. A radikálisok minden fenntartás nélkül hívei az általános, egyenlő, titkos választójognak."*[55]

A június 2-i választások a munkapárt nagy sikerét hozták, a bihari választási körzetben a szabadkőműves Várady Zsigmond fölényesen győzött, a nagyváradi körzetben Hoványi Géza, a munkapárt helyi elnöke jóval gyengébb arányban, de szintén megnyerte a választást. Országos viszonylatban a munkapárt abszolút többségre tett szert a Parlamentben (258 kormánypárti, 155 ellenzéki, akikből csak 51 tartozott a baloldalhoz). Várady Zsigmond a *Keletben* a *Szabadkőművesek a képviselőházban* című cikkében azt nyilatkozta, hogy azért lépett a cselekvő politika mezejére, mert remélte, így egy nagy szabadkőművesi tétel gyakorlati megvalósítását segítheti. Megállapítja: *„Sok régi ellensége a radikális eszméknek kikerült a Parlamentből, de az új összetétel sem olyan, hogy attól valódi radikális reformok bizton remélhetőek lennének. Ilyen helyzetben is mindent meg kell tenni, amit a szabadkőművesi eszményekért szabadkőművesi szellemben meg lehet tenni. A szabadkőművesi vi-*

lágnézetnek barátokat kell megnyerni, s én helytállásra fogok törekedni."[56]

1910 őszén újabb reménykeltő esemény történt: megalakult az Országos Reformklub. Szeptember 25-én a *Nagyváradi Napló* arról adott hírt az *Új Magyarország felé* című cikkben, hogy városunkban is megalakult a Reformklub. Létrehozásában részt vettek többek között Ady Endre, Ágoston Péter, Biró Lajos, Ghiczy Elemér, dr. Grósz Menyhért, dr. Mártonffy Marcell, dr. Várady Zsigmond és még számos munkapárti képviselő, *„élénk cáfolataként annak, mintha a munkapárthoz való tartozás a modern társadalmi törekvések szeretetével és kiküzdésével inkompatibilis lenne."* A Reformklubot egyik jeles tagja így jellemezte: *„A Reformklub mindent akar, ami szép, jó, hasznos és mindenekfölött szabadelvű. Modern Magyarországot akar, ipart, kereskedelmet, mezőgazdaságot felvirágoztatni, a gondolatszabadságot biztosítani. A klub politikai hitvallás nélkül toborozza tagjait, jelszóba adott hitvallása a világosság és a társadalmi jólét, az általános választójog alapján alakuló törvényhozás, tehát a Reformklubba beléphet az Általános választójog ligája. A Reformklub nem vallásellenes, de küzd a vallási jelszavak felhasználásával vásárt űző minden visszaélés ellen. A Reformklub meg akarja teremteni az új Magyarországot."*

Az általános választójogért folytatott harc mégsem tudta egyesíteni a különböző pártállású személyeket. Adorján Emil, a Függetlenségi és 48-as Párt egyik váradi vezéralakja, a sajtóban megtámadta Várady Zsigmondot felirati beszéde miatt, hogy abban csak a pártját védelmezte, s nem a választójogért emelt szót. Várady a *Nagyváradi Naplóban* polemizált emiatt Adorjánnal, többek közt ezt írta: *„Ám azonban legyen Adorján Emil úr bármilyen véleménnyel csekélységem felől: azt megtilthatjuk neki, hogy a Rulikovsky úti házat s az ott tartott beszédeket ne emlegesse. Az, hogy azután a piacon fennhangon gúnyolja s bántalmazza azokat, akiket kihallgatott, még szabados szokásaink között is sok. A László királynak a városban senki, még nagy hatalmas ellenfelünk sem ártott annyit, mint Adorján Emil úr. Nem baj: termő gyümölcsfa sok rámászó fiút elbír. De kérjük, mikor éppen a gyümölcseit eszi, legalább akkor ne vagdossa a fát. Egye tovább a választójog almáját, s tegye szekercéjét nyugalomra. Majd meglátja, akkor még jobban ízlik. Minden élvezet nyer, ha nyugalom van hozzá."* A két politikus vitáját Grósz Menyhért vezércikke próbálta lezárni. Cikkében kijelenti: *„Az általános és titkos választójog híveinek táborában az egyetértésnek és együttérzésnek, a közös célokért való harci kedvnek helyre kell állnia. Aki híve az általános titkos választójognak, az ne keresse azt, ami annak híveit egymástól elválasztja, hanem jóindulattal és az elv iránti hódolatból ama módokat, amely együttműködésüket lehetővé teszi."*[57]

Ezek a viták és összecsapások a választójog körül még hosszú ideig csupán elméleti jellegűek voltak. A gyakorlatban a hatalmon lévő munkapárt vezetői semmit sem tettek, sőt nem is szándékoztak tenni a megvalósításáért. Továbbra is a régi, cenzusos, korlátozott választójog érvényesült, s ennek alapján rendezték 1910. december elején a helyhatósági választásokat. Nagyvárad város törvényhatósági bizottságába csak a két legnagyobb párt állított jelölteket: a munkapárt és a függetlenségi és 48-as párt. Mindkét pártból számos szabadkőműves jelölt is volt, de többségük a munkapárt színeiben indult. A *Nagyváradi Napló* megírta, hogy a katolikus tábor igyekezett minden reformátust és zsidót kibuktatni. Gyűlölködő hangú röpiratokat terjesztettek a zsidókról és a szabadkőművesekről, s a felhívásuk így hangzott: *„Keresztény ember zsidóra nem szavazhat"*. Ennek is tudható be, hogy olyan jeles személyiségek estek ki a választáson, mint dr. Dőri Ferenc fogorvos, Csák Máté református lelkész, Kepes L. Miklós táblabíró, Mártonffy Marcell jogakadémiai tanár, dr. Rezső Mór és dr. Perczel Adolf ügyvédek, Laszky Ármin laptulajdonos, kiadó, valamennyien szabadkőművesek, egy részük ráadásul zsidó is.[58]

A nagy reményekkel, szép tervekkel indult 1910-es év nem mindenben hozta a várt eredményeket. Mégis megállapítható, hogy tovább erősödött a páholy, jelentős akciókat szervezett, megvalósította a cselekvő szabadkőművesség ideáját. A politikai küzdelembe való bekapcsolódás mellett továbbra is jelentős szerepet vállalt Nagyvárad kultúréletében a Társadalomtudományi Társaság és a Darwin-kör eredményes működtetésével. A korábban létrehozott népjóléti intézmények is sikeresen működtek; a tüdőbeteg-gondozó, a gyermekmenhely, a néphivatal, a Péntek intézmény, s ekkor létesítették a Patronázs egyesületet a fiatalkorú bűnözők jogi védelmére. Várady Zsigmond alapítványt hozott létre 500 korona értékben a város lakosságát érdeklő eszme jutalmazására.

Fontos és jelentős mozzanata volt a szabadkőművesi életnek dr. Grósz Menyhért főmesteri megnyitóbeszéde 1910. szeptember 16-án, az őszi munkaprogram kezdetét jelentő páholymunkán. A beszéd szövege megjelent a *László király páholy könyvtára* sorozat 25. köteteként, így eljutott más páholyokhoz, sőt a Nagypáholyhoz is, elismerést szerezve a főmesternek és a páholynak. A beszéd elemezte az ország helyzetét és meghatározta a szabadkőművesek előtt álló feladatokat, radikális szellemben. Kitért a szabadkőművesség elleni támadásokra is: az egyház szerint vallásellenesek és istentagadók, az uralkodó osztály szerint hazaárulók, a polgárság szerint radikálisak, a proletariátus szerint konzervatívak. A felsorolt vádak cáfolata után megállapítja: *„Mi átmenetet képezünk a régi tradíciókban és eszmekörben élő polgárság*

és a vörös lobogójú, maguk mögött minden hidat fölégető proletárok között." A beszéd végén megfogalmazza a feladatokat:

– az elvek és a cselekedetek közötti ellentmondás fölszámolása,
– nagyobb odafigyelés az új páholytagok felvételénél,
– tevékenyebb részvétel a város ügyeiben,
– a polgárság érdekeinek önzetlen képviselete.[59]

A szabadkőművesség balratolódása

Grósz Menyhért főmester megállapítása, hogy a szabadkőművesség átmenetet képez a tradíciókhoz hű polgárság és a múltat eltörölni és gyökeresen új társadalmat megteremteni akaró proletariátus között, nem bizonyult helytállónak, elsősorban váradi viszonylatban. A *László király páholy* egyik meghatározó személyisége, dr. Ágoston Péter a szocialista eszmék elkötelezett híve, a szociáldemokrata párt tagja volt, így a proletárok képviselője. Ebben a minőségben nem volt egyedül a páholyban, több páholytag és szimpatizáns állott mellette, elsősorban Rozvány Jenő ügyvéd, akivel együtt szervezték a munkásgyűléseket, s tartották gyújtó hangú szónoklataikat. A szocialista eszmék propagálására használták a Társadalomtudományi Társaság és a Darwin-kör előadás-sorozatait is, s annak ellenére, hogy ezek az intézmények szabadkőműves indíttatásúak voltak, egyre nagyobb szerepet kapnak bennük a szocialista politikusok. Így a Darwin-kör főtitkára dr. Katz Lipót lesz, s a választmányban is több szociáldemokrata található, köztük a főtitkár testvére, dr. Katz Béla, egyik sem páholytag. A Társadalomtudományi Társaság előadói között is rendszeresen szerepeltek a fővárosi radikális szabadkőművesek mellett a szociáldemokraták olyan kiemelkedő vezéregyéniségei, mint Bokányi Károly és Kunfi Zsigmond. Például 1911. január 7-én a *Nagyváradi Napló* beszámol dr. Kunfi Zsigmond *A szocializmus fejlődése és jövője* címen tartott előadásáról. Idézi az előadó megállapítását: *„A szocializmus egyedül a modern, öntudatos munkásosztályé, éppúgy, mint a liberalizmus a polgári osztályé, a feudalizmus a földbirtokosságé és a papságé. A szocializmus jövőjének útjában csak egy akadály áll, a magántulajdon."* A tudósítás zárómondata: *„A városháza nagytermében összegyűlt nagyszámú közönség lelkes tapssal és éljenzéssel köszönte meg a nagy tudásra és széles látkörre valló, kiváló előadást."*[60]

A szabadkőművesek egyre erősödő kapcsolata a szociáldemokratákkal nemcsak váradi jelenség volt, hasonló folyamat játszódott le fővárosi szinten is, valamint a nagyobb munkásközpontoknak számító városokban is. A nemzeti munkapárt politikájában csalódott szabadkőművesek nem akartak visszatérni a páholyok csendjébe, nem akarták

feladni a cselekvő szabadkőművesség eszméjét, s ehhez új szövetségeseket kerestek, új harcmodort és új vezetést akartak. A mindig radikális és mindig cselekvő Grósz Menyhért ezúttal nem vállalta a küzdelem folytatását, s 1911 februárjában fáradtságra hivatkozva lemondott. Azt a feltevésünket, hogy csak a főmesteri teendőkbe fáradt bele, igazolni látszik az a tény, hogy 1911. február 14-én a városi közgyűlés egyhangúlag a közegészségügyi bizottság elnökéül választotta, amit viszont elfogadott, s a továbbiakban igen tevékenyen irányított. Többek között kidolgozott egy nagyszabású memorandumot a szegény betegek központi rendelőintézetének létesítésére, ebben felvázolta az intézmény céljait, az elhelyezésére, szervezésére, költségvetésére vonatkozó javaslatait.

Grósz Menyhért lemondása ellentétes érzelmeket váltott ki a tagságból, a többség nagy sajnálattal vette tudomásul döntését. Ennek is tudható be, hogy az ekkor 111 tagból álló páholy 1911. március 3-i tisztújító-választói gyűlésére csupán huszonkilencen mentek el. Főmesternek dr. Ágoston Pétert választották, akiről a Nagypáholynak írott jelentésben megállapítják: *„Személyében oly országos nevű utódot találtunk, kinek mély tudása, széles látóköre, nagy akaratereje, közismert radikális munkássága biztosíték arra, hogy a László király páholy az eddigi szellemben fog tovább működni."* A tisztikar tizenkét helyére összesen huszonegy személyt választottak, a legtöbb tisztségbe két-két személyt, egy radikálisat, egy mérsékeltebbet. Grósz Menyhértet, aki nem vett részt a választáson, örökös tiszteletbeli főmesterré választották, így dr. Berkovits Ferenc és dr. Várady Zsigmond után ő is megkapta ezt a címet.[61]

Az 1911. április 7-i páholymunkáról, ahol az új főmestert beiktatták, nem maradt fenn beszámoló, megjelent viszont Ágoston Péter *Főmesteri székfoglaló beszéde* a *László király páholy könyvtára* sorozat 26. köteteként. A bevezetőben az új főmester megállapítja: *„Szerte az országban forronganak az eszmék, szerte az országban türelmetlen akcióéhség várja kielégülését. Szerte páholyainkban ugyanez a kép mutatkozik."* A továbbiakban hangsúlyozza: *„A mi belső életünk szanálása szükségessé teszi a szolidaritás erősítését, a diszkréció biztosítását, a közöny leküzdését."* Értékelése szerint: *„A szabadkőművességnek három történelmi fázisa van: a bölcselkedő, a szavaló és a cselekvő szabadkőművesség. Az utolsó fázisban a haladás elősegítése a fő feladat. Ezért a passzív magatartás nem fogadható el. A harc ma a társadalmi kérdések körül folyik, legkiemelkedőbb pontja a választójog, mert ez a demokrácia megvalósításának az eszköze. A demokratikus közszellem kialakítása mellett fontos az eszmék érlelése. Fontos feladat a nép érdekében létesítendő intézmények támogatása, a szociális munka, az ipa-*

rosítás, az iparpártolás, az általános műveltség emelése, az alkoholizmus elleni küzdelem, az állam feladatainak kikövetelése."

Beszédének befejező részében kidomborítja: *„Mi az egész társadalomban uralkodó káros eszmék ellen küzdünk, szövetségeseinket tehát csak a többi hasznos elemek között kereshetjük. Ez az elem a munkásosztály. Mikor ezzel szövetségre lépünk, akkor ennek érdekében nemcsak anyagi boldogulása tekintetében szükséges intézményeket kell megvalósítanunk, hanem emberi méltóságának megfelelő jogai érdekében és ismeretköre kiterjesztése érdekében is kell küzdenünk. Ezért tenni kell, tenni mindenkinek, tenni a szabadkőműves szellemben, szabad férfihoz illően. Bejelentem, hogy a páholyba lépéskor tett nyilatkozat szövegét és a belőle folyó kötelezettségre vonatkozó határozatot revízió alá kívánom venni, s cselekvésre hívom fel mindazokat, akik szabad férfiak, akik megértik a kor szavát, akik tudják, mit követel a progresszió elve."*[62]

Míg a Nagypáholyban az új főmester a cselekvő szabadkőművesség és a munkásosztállyal való szövetség mellett foglalt állást, a profán világban egyre nagyobb teret kapott a szabadkőműves-ellenesség és az antiszemitizmus. Főleg az ultramontán klerikális sajtó, váradi viszonylatban a *Tiszántúl* közöl ilyen témájú írásokat, de mint a *Nagyváradi Napló* tudósításából kiderül, *„Deák Antal egyházkarcsai plébános a gyűlölet új orgánumát jelentette meg Antiszemita címmel, amit Nagyváradon is terjesztenek"*. De ami ennél is súlyosabb dolog, először fordul elő a magyar parlamentben, hogy a szabadkőműveseket támadják. Az országgyűlés tavaszi ülésszakán Polonyi Géza függetlenség párti képviselő, egykori miniszter és volt szabadkőműves valóságos kampányt indított a zsidók és a szabadkőművesek ellen, akik szerinte a vallás és a haza szent fogalmai ellen küzdenek. Nemtelen támadásait nemcsak Várady Zsigmond, hanem Beöthy Pál és más szabadelvű képviselő is elutasította, s igaztalan vádaskodásait cáfolta. Polonyit a Justh-pártból antiszemita nézetei miatt kizárták, s a katolikus néppárt fogadta be, annak támogatásával tovább folytatta támadásait, többek között a nagyváradi páholy ellen is.

Közben a váradi szabadkőművesek radikális csoportja egyre aktívabban vett részt a politikai és közéletben. Május elsején a szocialisták nagy felvonulást és ünnepi gyűlést tartottak, s mint az újságok hírül adták, a menetben ott volt két városatya: Ágoston Péter és Rozvány Jenő is. Az utóbbi volt az ünnepi szónok, a munkásságot erős kitartásra és küzdelemre buzdította. Május 9-én a szociáldemokraták és a városi radikális párt népgyűlést szervezett *Tanítók az iskolák államosításáért és a felekezet nélküli oktatásért* címen. A gyűlés elnöke a szabadkőműves Balogh Károly igazgató-tanító volt, Budapestről meghívott előadó Zi-

gány Zoltán polgári iskolai igazgató, szintén radikális kőműves. Az eseményen a szabadkőművesek képviseletében jelen volt dr. Ágoston Péter, dr. Grósz Menyhért, dr. Váradi Ödön, Juricskai Barna, dr. Rozvány Jenő, dr. György Ernő, dr. Berkovits René, dr. Edelmann Menyhért, Biró Márk, dr. Réti Ignác és Csigás Mihály. A gyűlésen határozati javaslatot fogadtak el, ehhez később számos olyan tanerő is csatlakozott, aki nem volt jelen. Június 27-én a Választójogi liga két politikai párttal összefogva népgyűlést tartott az általános választójogért. A két párt a szociáldemokrata párt és a Justh-féle függetlenségi párt volt. A népgyűlés elnökségében a pártvezéreken kívül dr. Grósz Menyhért is részt vett, sőt ő tartotta a megnyitóbeszédet is. A *Nagyváradi Napló* megállapítása szerint *„ő volt az egyetlen liberális szellemtől átitatott, pártpolitizálástól mentes szónok"*. Ágoston Péterről írva némi döbbenettel közlik, hogy elvtársaknak szólította a megjelenteket. A nagygyűlés határozati javaslatát dr. Adorján Emil olvasta fel. E szerint: *„A nagygyűlés helyteleníti, hogy a kormány az általános, egyenlő, titkos és községenkénti választójog törvényjavaslata helyett a már amúgy is súlyos katonai terhek növelését akarja megszavaztatni a parlamenttel. Kérik a választójog kérdésének mielőbbi napirendre tűzését."*

A *László király páholy* őszi évadnyitóján dr. Ágoston Péter főmester *Új év* címen nagy hatású, mozgósító erejű beszédet mondott. Meghirdette a páholy új jelszavát: *„Bizalmunk a jövőben"*. Rámutatott azokra a hibákra, melyeknek felszámolása e bizalom alapját képezheti. Küzdeni kell a közöny eluralkodása, a kötelezettségek elhanyagolása ellen, s az ellen, hogy nyílt fórumon sárral dobálja testvér a testvért. Felsorolja a legfontosabb feladatokat: harcos cselekvés a szabadkőműves célok előmozdítására, humanitárius intézmények alapítása, a *Világ* című lapnak, a szabadkőművesség fegyverének támogatása, a városunkért való cselekvés, fejlődésének, haladásának szolgálata. Felhívta a figyelmet a filozófiai esztétika szentségére, az önzetlenség, az együttérzés fontosságára. Kijelentette, hogy csak az a gazdag kedves a szabadkőművességnek, akinek annyi aranya van a szívében, mint a zsebében, s hogy befogadni csak önérzetes embert szabad. Beszédét így fejezte be: *„Bizalmam a jövőben!"*[63]

Az itt felsorolt fontos gondolatok közül az egyiket, a városért való cselekvés szükségességét, Ágoston Péter később tovább fejlesztette, gyarapította, s így született meg a *Városi program* című terjedelmesebb írása, amely szintén a *László király páholy könyvtára* sorozatban jelent meg (30. kötet). Ez a tartalmas szabadkőművesi alkotás eljutott a legtöbb páholyhoz, s hozzájárult nemcsak a radikális eszmék terjesztéséhez, de a szabadkőművesek közéleti elkötelezettségének a fejlesztéséhez is.

1911. december 7-én az aradi *Összetartás páholy* közös munkát tartott a *László király páhollyal*, s ez alkalommal Ágoston Péter ismertette a *Városi program* legfontosabb célkitűzéseit. Beszédében rámutatott a szabadkőművesség nagy fogyatékosságára, hogy a testvéri lánc nem rendelkezik külső dísszel, tekintéllyel, s így a profán társadalom nem becsüli eléggé. Ostorozta a szabadkőművesség hibáit, gyengeségeit, majd kifejtette, hogy szükség van az erőgyűjtésre, az erkölcsi tőke gyarapítására, s a szónokló korszakot a cselekvés korszaka kell hogy felváltsa. A szabadkőművesek feladata harcolni, dolgozni városukért. A város az a tevékenységi tér, ahonnan az államot befolyásolni lehet, ahol a különböző politikai nézeten lévőket a progresszív gondolkodás alapján egyesíteni lehet. Legyenek a szabadkőművesek lelkes, odaadó vezetők a városokban, s így nyernek tiszteletet a szabadkőművesség számára. *„Kijelentette, ha elfogadjuk a vezető helyeket, ha a község a mi gondolatainkat követi, akkor a nagy ütközetben a nép mellettünk áll és győzünk."* Ismertette a legfontosabb feladatokat: egyenlő teherviselés, a városrészek egyenlő fejlesztése, helyes közigazgatás, a tisztviselők képzése, a közszükségletek kielégítése, városi vállalatok, üzemek szervezése és az értéknövekedési adózás bevezetése, a városi ingatlanok gyarapítása, szociálpolitikai igények kielégítése és végül a néphivatalok felállítása.[64]

Az 1911-es évről szóló jelentésből arra lehet következtetni, hogy a főmesterváltás nem okozott törést a páholy életében. Határozottabbá, erősebbé vált a radikális cselekvő szárny, új utakat, módszereket kerestek s jelöltek ki, előretörtek a szociáldemokrata beállítottságú páholytagok. A lemondott főmester tovább folytatta szabadkőművesi tevékenységét. Öt új taggal gyarapodott a páholy, és sikeresen folytatták a meglévő szabadkőművesi egyesületek, intézmények munkáját, sőt egy újjal is gyarapították, ötven szegény gyermek részére nyári üdülőtelepet létesítettek Dernán.

---

[1] *Kelet*, 1901. 2. szám.
[2] Edelmann Menyhért: *A László király páholy 25 éves múltja.* p. 18–19.
[3] MOL P 1081, 8. csomó, 496.
[4] Dutka Ákos: *A Holnap városa.* p. 163.
[5] Nagy Andor: *Tavasz Váradon.*
[6] Péter I. Zoltán: *Mesélő képeslapok.* Budapest, Noran, 2002, p. 164.
[7] MOL P 1081, 8. csomó 499.
[8] MOL P 1081, 8. csomó, 502.
[9] *Nagyvárad*, 1905. október 27.
[10] *Nagyváradi Napló*, 1905. október 28.
[11] *Nagyváradi Napló*, 1905. október 29.
[12] MOL P 1083, Szimbolikus Nagypáholy 90.
[13] *Nagyváradi Napló*, 1905. december 10.
[14] MOL P 1100 – László király páholy – vegyes iratok 176.

[15] Merényi László: *Boldog békeidők.* Budapest, 1978, p. 71–73.
[16] MOL P 1100, 187.
[17] MOL P 1100, 185.
[18] *Nagyvárad,* 35. évfolyam, 1905. április 11., p. 3.
[19] *Nagyváradi Napló,* 8. évfolyam, 1905. október 8., p. 2.
[20] *Nagyváradi Napló,* 8. évfolyam, 1905. október 18., október 22.
[21] MOL P 1083, 91.
[22] *Nagyváradi Napló,* 10. évfolyam, 1907. január 19., január 20., február 2.
[23] *Huszadik Század,* 15. kötet, 8. évfolyam, 1907. február, p. 498–499.
[24] MOL P 1083, 91. csomó, 1907/106.
[25] *Nagyváradi Napló,* 10. évfolyam, 1907. február 15., február 22., március 1.
[26] *Nagyváradi Napló,* 1907. szeptember 22.
[27] *Nagyváradi Napló,* 1907. szeptember 24.
[28] *Nagyváradi Napló,* 1907. október 18.
[29] *Nagyváradi Napló,* 1907. december 17.
[30] MOL P 1100.
[31] *Nagyváradi Napló,* 1908. február 28.
[32] *Nagyváradi Napló,* 1908. március 1.
[33] MOL P 1100, 212. tétel.
[34] *Nagyváradi Napló,* 1908. március 12–13.
[35] *Nagyváradi Napló,* 1908. április 26.
[36] Szabó Dezső: *Életeim,* 2. kötet, p. 189–192.
[37] *Huszadik Század,* 1914., 30. kötet, p. 346.
[38] Pomogáts Béla: *„Magyar lelkek forradalma". p.* 13–14.
[39] Uo., p. 9.
[40] *Kelet,* 1908. szeptember; MOL P 1100, 208., 217., 220.
[41] *Újság, Kolozsvári Hírlap, Nagyváradi Napló,* 1909. május 18–19-i számai.
[42] *Kelet,* 1909. január.
[43] MOL P 1100, 237. tétel.
[44] MOL P 1100, 230. tétel.
[45] MOL P 1100, 225. tétel; *Kelet,* 1909, 8. szám, p. 214–216.
[46] MOL P 1083, 91. csomó, 1909. április 15-i levél.
[47] *Kelet,* 1909, 18. szám, p. 426.
[48] *Nagyváradi Napló,* 1909. szeptember 28., szeptember 30.
[49] *Kelet,* 1910. 1. szám, p. 13–18.
[50] Dr. Jancsó Elemér: *Az Unió szabadkőműves páholy ötven éve.* [Kézirat] 1937. p. 21–23.
[51] MOL P 1100, vegyes iratok, 244. tétel.
[52] *Nagyváradi Napló,* 1910. március 3–5.
[53] *Kelet,* 1910. 5. szám, p. 155.
[54] *Nagyváradi Napló,* 1910. április 22.
[55] *Nagyváradi Napló,* 1910. április 22.
[56] *Kelet,* 1910. augusztus 9. szám.
[57] *Nagyváradi Napló,* 1910. október 15., október 18.
[58] *Nagyváradi Napló,* 1910. december 5.
[59] MOL P 1083, 91. csomó, 36. lap.
[60] *Nagyváradi Napló,* 1911. január 8.
[61] MOL P 1083, 91. csomó, 38–39.
[62] Ágoston Péter: *Főmesteri székfoglaló beszéd.* Nagyvárad, 1911.
[63] *Kelet,* 1911, 11. szám, p. 299.
[64] *Kelet,* 1911, 15. szám, p. 406–407.

V. A váradi szabadkőművesség kettéválása

Az 1912-es év az országos politikában a baloldal megerősödését, a demokratikus ellenzék szélesebb körű összefogását hozta. A már korábban is együttműködő szociáldemokratákhoz, a Justh Gyula vezette függetlenségpártiakhoz és a polgári radikálisokhoz csatlakozott a Károlyi Mihály vezette pártonkívüli függetlenségi politikusok csoportja, valamint a haladó egyetemisták mozgalma, a Galilei-kör. Március 4-én Budapesten százezres résztvevővel hatalmas tüntetést szerveztek, ahol a munkásság szociális követelései mellett a militarizmus, a katonai kiadások növelése ellen is állást foglaltak. Ugyanezen a napon Nagyváradon a szociáldemokrata párt és a radikális polgárság szervezett felvonulást és nagygyűlést az általános, egyenlő, titkos, községenkénti választójog követelésével. A helyi újságok részletesen beszámoltak a kéthároméezres felvonulásról, melyre a Széles utcában gyülekeztek a résztvevők, majd négyes sorokban vonultak a Rákóczi úton óriási vörös lobogókkal, hatalmas transzparensekkel. A felvonulók jelszavai a választójog követelésén kívül: „Le a jogtiprókkal! Éljen a népparlament! Éljenek a hazátlan bitangok!" voltak. A menethez csatlakoztak a radikális polgárságból: Ágoston Péter (úgy is, mint szociáldemokrata), dr. Perczel Adolf, dr. Berkovits René, Grósz Sándor, dr. Rezső Mór, dr. Bárdos Imre, Vomácska József, dr. Meer Samu, Stern Ödön. (Azt csak mi tesszük hozzá, hogy valamennyien szabadkőművesek.) A függetlenségi pártból dr. Adorján Emil, dr. Altmann Jakab, Weisz Lajos (az utóbbi kettő szintén szabadkőműves) és mások álltak be a sorba. A nagygyűlésre a Nagypiac téren került sor, a felsőkereskedelmi iskola épülete előtt volt a deszkából ácsolt szónoki emelvény. Az első szónok dr. Rozvány Jenő volt, az új Magyarország megteremtésének szükségességéről beszélt. Megfogalmazása szerint ennek feltételei az alkotmány megváltoztatása, a jogtalanok joghoz juttatása, a nagybirtokrendszer felszámolása, az igazságtalan adózás megszüntetése, a közoktatás fejlesztése a katonai kiadások növelése helyett. Beszédét így zárta: *„Az új Magyarország megteremetésének alapfeltétele az általános, egyenlő, titkos, községenkénti választójog megszerzése."* Dr. Perczel Adolf a radikálisan gondolkodó szabadkőműves polgárság üdvözletét tolmácsolta. Kijelentette: *„A középosztály csatlakozik a választójogi harchoz, mert ennek bevezetése után meg fog indulni a városok fejlődése. A néptömegek jogokhoz juttatása nem veszélyezteti a társadalom békéjét és a haza jövőjét."* Dr. Berkovits René a Választójogi liga és a Darwin-kör nevében mondott agitációs beszédet. Legfontosabb gondolatai: *„Az uralkodó osztályok önzése elzárja a nép elől a kultúra kincseit. (...) Az ország ellenségei a latifundiumok urai és a klérus."* Több szónoklat elhangzása

után a nagygyűlés a választójogot követelő határozati javaslat elfogadásával végződött.[1]

A nagyváradi nagygyűlés jelentőségét fokozza az a tény, hogy először fordul elő a magyarországi szabadkőművesség történetében, hogy nyilvános politikai fórumon egy felszólaló a szabadkőművesek nevében fogalmazza meg csatlakozásukat a politikai küzdelemhez. Ahhoz, hogy ezt a célt valóra váltsák, a *László király páholy* vezetői elsősorban saját soraikat igyekeztek erősíteni, s ugyanakkor országos viszonylatban is minél több támogatót szerezni a többi páholyban. Erre utal az a tény is, hogy 1912. március közepén közös munkára hívták meg a nyíregyházi *Szabolcs páholy* képviselőit, akikkel közösen indítványozták a szabadkőművesek számának gyarapítását és új páholy létesítését.[2]

1912. április 11-én a *László király páholy* körlevelet intéz a vidéki páholyokhoz, hogy a közelgő szabadkőművesi nagygyűlésre a nagy jelentőségű kérdésekben közös álláspontra helyezkedjenek. A körlevél felhívja a figyelmet, hogy *„a Világ című lap, a Választójogi liga és a Reformklub a szabadkőművesi célokat szolgálják és a progresszív magyar társadalom csekély erejét gyarapítják. Mégis az utóbbi időben ezeket a szervezeteket éppen szabadkőművesi oldalról érik támadások. A László király páholy egy olyan, öt testvér aláírásával ellátott meghívót kapott, melynek határozati javaslatában az áll, hogy a legközelebbi nagygyűlés mondja ki, hogy szövetségünk minden progresszív irányú tevékenységet szüntessen be. Eddig azokkal kellett küzdeni, akik elvi alapon támadtak bennünket, most minden progresszív törekvést elleneznek minden elvi indok nélkül. Szövetségünk közvetlenül a profán napi élet aktualitásaival nem foglalkozhatik, ezért bizonyos profán szervezeteket mint törekvéseinknek kifelé való képviselőit támogattuk. Ezek a szervezetek soha a pártpolitika szolgálatába nem álltak, nem csatlakoztak egyetlen párthoz sem. Minden olyan törekvés, amely az egyetemes progresszív törekvéseinket próbálja stigmatizálni, profán ellenségeinknek veszélyes jelszavait csempészi be, mellyel szemben határozottan állást kell foglalni. Fel kell emeljük tiltakozó szavunkat ez ellen. Juttassuk kifejezésre a nagygyűlésen is, hogy teljes bizalommal eltelve szövetségünk bölcs vezetősége iránt, üdvös és bevált intézményeink fejlesztésében, egységünk erősítésében látjuk szervezetünk fejlődésének legbiztosabb zálogát. Határozott eréllyel utasítsunk vissza minden olyan törekvést, amely intézményeink lerombolására és áldatlan, erőnket felemésztő belső harcra tör. Kérjük, fogadjátok el határozati javaslatunkat!*

Ágoston főmester *Kerekes titkár"*[3]

A bátor hangú körlevél fogadtatásáról, visszhangjáról nem találtunk adatokat, de nem férhet hozzá kétség, hogy akkor már sokan vallottak

hasonló elveket nemcsak a vidéki, de a fővárosi páholyokban is. Közben viszont olyan események történtek, amelyek meghátrálásra késztették a baloldali ellenzéket és a szabadkőműveseket is.

1912. május 22-én Tisza István visszatért az aktív politikai életbe, ő lett az Országgyűlés elnöke. Tiszát gyűlölte a baloldal közvéleménye, s a szociáldemokrata párt kiáltványban hívta általános sztrájkra és tüntetésre a munkásokat. Az 1912. március 23-án történt események a „vérvörös csütörtök" elnevezéssel kerültek be a történelembe. A százezres tüntető tömeg szembeszállt az ellene kivonult katonasággal és csendőrséggel, s az órákig tartó összecsapás hatalmas rombolással, hat tüntető halálával és sok száz sebesüléssel ért véget. A szociáldemokrata párt, megriadva az utcai harcoktól, kiáltványban fordult a tüntetőkhöz, kérve a harc befejezését és a munka újbóli felvételét. Így a forradalmi lendület megtört, a hatalom diadalmaskodott, az ellenzék meghátrálásra kényszerült.

Ezzel egy időben súlyos veszteség érte a *László király páholyt*, 1912. május 22-én elhunyt dr. Berkovits Ferenc, a páholyalapító egykori főmester és örökös tiszteletbeli főmester. A Biró Márk által megfogalmazott nekrológ méltató szavaiból idézünk: *„A magyar szabadkőművességet súlyos veszteség érte. Testvéri láncunknak egyik legerősebb, legértékesebb szeme törött ketté. Szövetségünknek egyik leglelkesebb, tudásra, emberi értékekre, szabadkőművesi buzgalomra, lelkesedésre legelső harcosának kezéből hullott ki széles körökben erős visszhangot adó csengő kalapácsa. Meghalt dr. Berkovits Ferenc, a László király páholy örökös tiszteletbeli főmestere, ez erős, radikális, nagy tevékenységű páholy megteremtője, éltető lelke, dísze, büszkesége, fényessége, bölcsessége. (...) Nagy tudása, félelmetes logikája, pompás stílusa, igazi szabadkőműves lelkesedése, a haladásnak bátor szolgálata lefegyverzett mindenkit, s megkedveltették, megszerettették értékes tulajdonságai ezt a kiváló puritán jellemű embert, aki soha nem akart szeretetre méltó lenni, csak becsületes, egyenes, igazságos. A bölcs nyugalmával és szerénységével, a tudós alapos erejével és kitartásával végezte minden munkáját, amely neki elismerést, nevet, kivételes megbecsülést, szűkebb pátriájában rendkívüli népszerűséget szerzett. Cselekedetei hirdetett szabadkőművesi elveivel sohasem kerültek ellenkezésbe, s ez az oka, hogy a testvérek odaadó szeretettel, feltétlen bizalommal követték bölcs tanácsait, s követik a László király páholyban ma is azt az utat, melyet tevékenységünk számára kijelölt. A profán társadalom a testvérekhez hasonló melegséggel, tisztelettel övezte nemes alakját, s a város vezetésében, kulturális irányításában előkelő szerephez juttatta. Halála Nagyvárad város egész közönségét is őszinte fájdalommal töltötte el, s az általános gyászból még a klerikális tábor sem vonhatta ki magát."*

Ágoston Péter főmester búcsúbeszédében így jellemezte: *„A gondolkozás hőse búcsúzott el tőlünk, a cselekvés fáradhatatlan harcosa ejtette el a szerszámot. (...) Gondolatainak erőt tettei adtak. Nem késő századokra óhajtott eszméket termelni, hanem a ma élő emberek számára célokat jelölni. Nemcsak önmaga számára óhajtott boldogságot, hanem mindenki számára. A tiszta ember, az érzésteli ember módjára élt és cselekedett. Cselekedjetek jót és jól, mondotta, a jót tanították tettei. Gondoskodjatok mindenkiről, aki rászorul, s ne adjatok alamizsnát. Nem jótétemény és alamizsna útján, hanem intézményekkel kell azt emberek nyomorúságán segíteni, jogot kell adni az elesetteknek a fölemelkedéshez, s nem szabad alamizsnával a sárba tiporni."* Beszédét így fejezte be: *„Akinek szelleme tovább hat, az nem halt meg, örökké él, csak a formája változott."*[4]

A budapesti „vérvörös csütörtök" utójátéka Nagyváradon zajlott le 1912. június 10-én. A helyi szociáldemokrata párt felvonulást és tüntetést szervezett, de nem tudta uralni a tömegek indulatát, dühét, amely féktelen romboláshoz vezetett. A tüntetők először ragadtatták magukat esztelen rombolásra, betörték az üzletek kirakatait, majd a vármegyeház, a törvényszék és a Tisza-ház ablakait is bezúzták. A kivezényelt rendőrség feloszlatta a tüntetést, néhány agitátort őrizetbe vettek. Letartóztatták dr. Rozvány Jenőt is, később szabadon bocsátották. Ez a szokatlan, eddig nem tapasztalt dolog, hogy egy ügyvédet, törvényhatósági bizottsági tagot zavargásban való részvétel miatt őrizetbe vegyenek, nagy szenzációnak számított, minden helyi lap megírta. A szeptember 15-i tárgyaláson Rozványt azzal vádolták, hogy egyik okozója volt a zavargásoknak, mert nem akadályozta meg Kondor Bernát lázító beszédét. A vád szerint ő vezette a tüntetőket a Garasos hídon át, s ő kiáltotta a megyeháza előtt: *„Elvtársak! Itt van, ez a nyúzók háza, ezt romboljátok le!"* Hasonlóképpen megvádolták dr. Katz Béla ügyvédjelöltet, a munkásbiztosító segédpénztárnokát és dr. Katz Lipót ügyvédjelöltet, hogy ők is vezették a tüntetőket és szították a parázs hangulatot. Mivel a vádakat nem tudták bizonyítani, s a megvádoltak tagadták a vádat, végül felmentették őket.[5]

A Nagypáholy állásfoglalása a politizálásról

Egy hónappal később a *Nagyváradi Napló* olvasói olyan közleményt olvashattak lapjukban, amire addig nem volt példa. Először fordult elő, hogy egy profán lapban megjelenik egy szabadkőművesekhez szóló felhívás a Nagypáholy részéről. A lap a következő bevezetővel közölte a felhívást: *„A haladás, kultúra és humanizmus legtisztább és legerősebb véderővára a magyar szabadkőművesség. Ezt a várat sok-*

szor és sokfelől ostromolták a maradiság és a klerikalizmus sötét lovagjai, és a szabadkőművesek alkotó munkáját többek közt azzal a váddal is igyekeztek elhomályosítani, hogy politikai szerepre törekednek. Hogy ez a vád éppoly alaptalan, mint a többi, annak fényes dokumentuma az a most nyilvánosságra jutott körlevél, melyet a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy intézett az összes szabadkőműves páholyhoz a következőkben:

Körlevél a páholyok főmestereihez.

Szeretett Főmester Testvérek! Aggódó lelkünk kényszere adja kezünkbe a tollat. Hazánk javát és szabadkőművesi eszményeinket féltő aggódás késztet a szólásra. Hozzátok szólunk, szeretett főmester testvéreink, akik velünk együtt felelős őrei vagytok intézményünknek. A közélet oltárán nem az áldozó szeretet melengető tiszta lángja, hanem a pártszenvedély emésztő tüze ég; *a bölcsesség gyászban jár, szavára senki hallgatni nem akar; a hazaszeretetnek a kölcsönös gyűlölet a mérője; szabadkőművesi eszményeink, az igazság és a szeretet nem találnak utat a szívekbe.*

Félünk, hogy a politikai pártok ölő tusája megpróbálja majd ostromolni kapuinkat *is, és tartunk tőle, hogy a szenvedélyek hullámai majd átcsapnak szentélyeink küszöbén is.*

Testvéreink! Bölcsesség vezesse munkátokat! Bölcsességetek éberen vigyázzon, hogy a szeretet el ne hamvadjon a gyűlölet tüzében, és alaptörvényeinkhez és fogadalmunkhoz híven legyen gondotok arra, hogy a szenvedélyek hozzánk ne férkőzhessenek.

Minden félreértés elkerülése végett, és minden téves hit eloszlatása érdekében határozottan kijelentjük, hogy a magyar szabadkőművesség semmiféle politikai egyesülettel közösséget nem tart fenn, és ilyeneknek működéséért felelősséget nem vállal.

Bölcsesség vezesse munkátokat! Szeretet fűzze össze a testvéri szíveket. Eme szeretetnek erejével verjetek hidat a lelkek között! Ne a háborgó világ pusztító erőit vigyétek be szentélyeinkbe, hanem szentélyeink békés munkájának áldásait vigyétek ki a világba! Bölcsességgel és erővel álljatok ellent minden törekvésnek, amely a mi munkánk harmóniájának megrontására a politikai pártok tusáját akarná belevinni szentélyeink dolgos csendjébe. Oltalmazzátok bölcsességgel és erővel munkánk szépségét!

Testvéri szeretettel üdvözöl az egész szabadkőműves szervezet nevében

Bókay nagymester *Bakonyi főtitkár"*[6]

A Nagypáholy kellő bölcsességgel és előrelátással mérte föl a helyzetet, igazi szabadkőművesi szellemben próbált meg tanácsot adni a páholyvezetőknek tevékenységük további megszervezéséhez, irányításá-

hoz. Nincs szó itt meghátrálásról, a szabadkőműves eszmék és célok feladásáról, csupán a pártpolitika és a pártok közötti viszály és versengés elutasításáról. A körlevél fogadtatásáról nincsenek adataink, de feltehetően azok a radikálisnak, illetve progresszívnek nevezett páholyok, amelyek nyíltan felvállalták a politikai küzdelmet, nem értettek egyet a politizálás elutasításával. A belső rend és fegyelem mégis távol tartotta ezeket a nyílt szembefordulás vállalásától. Ezért inkább újabb módszerek, eljárások alkalmazásával próbálták folytatni politikai harcukat.

A békés különválás

Nem sokkal a körlevél megjelenése után a *László király páholy* tagságából kivált egy csoport, s új páholyt alapított. A különválás békés megegyezéssel történt, s feltehető, hogy éppen a fentebb tárgyalt körlevél hatására. A páholy helyettes főmestere az alábbi levélben értesítette a Nagypáholyt:

„Hatalmas Nagymester Testvér!

Kötelességszerűen értesítenem kell a hatalmas Nagypáholyt egy eseményről, mely páholyunk életére is nagy kihatással van. A múlt hét folyamán Ágoston Péter főmester testvér tisztségéről lemondott, s vele együtt tizennyolc testvér a legkiválóbbak közül új páholy [alapítása] céljából fedezését kérte.

A kiválás nem személyi okokból, és békésen történt, csupán abból a célból, hogy új páholyt alapítsanak, amelyet ők azért tartanak szükségesnek, hogy a nagy többségtől – bár nem lényegében – eltérő felfogással és irányban hathatósabban szolgálhassák – velünk harmóniában a szabadkőművesség ügyét. A kiválás remélhetőleg a helybeli szabadkőművesség erősödését fogja eredményezni, s ezért mi, a László király páholy tagjai mindenben meg akarjuk könnyíteni a kiválók törekvéseit. Arra kérem a hatalmas Nagymestert és a Nagypáholyt is, hogy e lépésüket megkönnyíteni s őket törekvéseikben hathatósan támogatni szíveskedjenek.

A László király páholy ügyeit a legközelebbi tisztújításig a helyettes főmesterek fogják intézni.

Nagyvárad keletén, 1912. november 16.

Testvéri üdvözlettel

Dr. Edelmann Menyhért
helyettes főmester"[7]

A kiválás mellett döntő tizennyolc szabadkőműves szintén levélben közölte új páholy alapítási szándékát, illetve kérte annak engedélyezését. Az új páholy tagjai többségükben a Szociáldemokrata Párt tagjai vagy szimpatizánsai voltak, s az lehetett a fő oka a kiválásuknak, hogy

nem akartak lemondani a szocialista eszmék hirdetéséről és a politikai harc folytatásáról. Ezt a feltevést igazolta a megalakult *Bihar páholy* további tevékenysége is.

A *László király páholyban* maradt többség véleményét fejezi ki Várady Zsigmond *A magyar átok* című vezércikke, amely a *Nagyváradi Naplóban* jelent meg. Írásának fő célja *„a jelenleg uralkodó rettenetes pártviszály és magyar meghasonulás megszüntetése"*. Mondanivalóját így összegzi: *„Aki demokratikus irányt akar követni, az a pártviszályok kiszélesítésétől mindenha tartózkodni fog, s magát a pártszenvedély szítására eszközül oda nem adhatja. Ellenkezőleg, minden alkalommal, amikor teheti, köteles figyelmeztetni a közönséget, hogy a nemzetnek politikai pártok szerint két ellentétes táborba osztása és belső nemzeti erőknek belső nemzeti erők ellen csatasorban küzdése új Mohács felé vezetheti a nemzetet, s a legjobb esetben is stagnálást jelent olyan korszakban, melyben más nemzetek gyorsan haladnak."*[8]

A fentiektől némileg eltérő nézeteket és álláspontot fogalmazott meg dr. Grósz Menyhért, aki 1912. december 20-án újra visszatért a *László király páholy* élére, s ez alkalomból nagyszabású székfoglaló beszédben elemezte a kialakult helyzetet s vázolta a páholy előtt álló feladatokat. A bevezetőben arról beszélt, hogy a legnehezebb viszonyok között veszi át a páholy vezetését, amit azelőtt tizenkét évig végzett, több jóakarattal és buzgalommal. Ma már erői fogyatékosak s a helyzet is megváltozott. *„Világfelfordulás és nagy összeomlás rémei fenyegetik a profán világot, ágyúk sötét szemüregjei merednek ránk mindenfelől, a páholy hajója vezérlő és vezérlet nélkül hányódik"* – állapítja meg. Kijelenti, hogy nemcsak a körülmények kényszere miatt, hanem a szövetség iránti lelkesedése, ragaszkodása, hite, az együttes munkába vetett bizalma miatt vállalta a páholy újbóli vezetését. Ebben a válságos helyzetben elvárja a testvérektől, hogy segítsék őt a mentés munkájában. Szándékairól, terveiről így nyilatkozik: *„A kalapács* szolgáljon a belső béke és egyetértés szimbólumaként. Ne azt keressük, ami bennünket elválaszt, hanem azt, ami összeköt. El kell fogadjuk azt a tényt, hogy a haladást türelmetlenül sürgető csoport nevelőanyjának hajlékát elhagyta, s bár visszatér e falak közé, azonban életét önálló háztartásban kívánja folytatni. Fogadjuk őket örömmel és szeretettel a közös tető alá, – a bölcsesség, erő és szépség ugyanazon lángjai világítanak nekünk is, nekik is. Ha ők ezt jobban kihasználják, örüljünk, s gyönyörködjünk a fiatal élet és a fiatal eszmék előretörésében. S ne vessünk gáncsot a magasba törő testvérek elé. A László király páholy év-*

---

* *páholyvezető szimbolikus eszköze*

tizedes harca a szabadkőművesi tisztult elvek harca volt. Parancsoló elv gyanánt követtük azt az elhatározásunkat, hogy tagjaink soraiba csak valóban progresszív eszméktől áthatott új láncszemeket iktatunk be. A terv gyakorlati kivitele nem mindig sikerült, de a kivált csoport tagjait is mi válogattuk ki, mi neveltünk belőlük lelkes szabadkőműveseket. Ez a László király páholy határozott érdeme. De ennél is tovább mentünk, a progresszív eszméket legszélsőbb irányba értelmező testvéreket ültettük a páholy fő helyeire, amivel azt bizonyítottuk, hogy az ilyen irányú cselekvéseiket szívesen látjuk.

Meg kell tisztítani páholyunkat az elvek hazug hordozóitól, s azoktól, akik a páholy beléletében nem tesznek eleget kötelességeiknek sem szellemi, sem anyagi téren. Nem kívánunk senkitől mártíromságot, de megköveteljük, hogy a bátrakat, a cselekvőket, a munkásokat legalább anyagiakkal segítsék a küzdelemben. Az új felvételeknél csak valóban progresszíven gondolkodó s cselekedni merő és tudó személyek jöhetnek szóba. Nem szabad disztingválni konzervatív és radikális páholytagok között, csak a radikális és a radikálisabbak között."

Megfogalmazza főmesteri jelszavát is: *„Suariter in modo, fortier in re!"* [Szabadfordításban: Szelíd, elnéző a módban, erélyes, következetes a dologban, végrehajtásban.]

A befejezésben így összegez: *„A páholyon belül a harcok elültek, de munkánknak továbbra is van célja. Nem épült fel az emberiség béketemploma, nem szűnt meg az egyenlőtlenség, nincs mindenkinek biztosítva a munkához való joga. Ijesztő a tudatlanság, az alkoholizmus, a degeneráló betegségek, a népbutítás. Nemcsak a saját jólétünkért kell dolgoznunk, hanem a másokéért is. Álljon be mindenki a munkába, haladnunk kell, nem megállnunk. Az északi népek mondája azt tartja, hogy Odin kénytelen volt szemét feláldozni, hogy a magasabb bölcsességet elérje. Nekünk csak körül kell néznünk, látni fogunk, s bölcsek leszünk.*

Testvérek, csak arra kérlek benneteket, nézzetek!"[9]

1913 – az utolsó békeév

Ez a cím csupán annyit jelent, hogy az első világháborút megelőző utolsó évről szólunk, de ez semmiképpen nem utal társadalmi békére, nyugalomra. A háború réme már 1912 őszétől közvetlen veszélyként jelentkezett a Monarchiában. Az éppen zajló balkáni háborúkba Ausztria–Magyarország csak közvetve avatkozott be, de 1912 novemberétől 1913 augusztusáig, vagyis a második balkáni háború végéig háromszor alakult ki olyan helyzet, amikor nem sok hiányzott a hadüzenethez. Így a háborús veszély háttérbe szorította a választójog kérdését, a figyelem

középpontjába a béke megőrzésének kérdése került. 1912 őszétől erős háborúellenes mozgalom bontakozott ki, ezt az egyesült baloldal irányította, közös tömeggyűléseket szervezve a béke érdekében. A szocialisták s a polgári baloldal irányítói különböző társadalmi rétegeket, eltérő pártállású és világnézetű embereket tudtak megszólítani és mozgósítani, s ezt nagyarányú sajtóagitációval egészítették ki. Az 1912. november 17-i nemzetközi békenapon Magyarország-szerte mintegy negyven városban majdnem negyedmillióan tüntettek a békéért. Az osztrák–magyar vezető körök a háborúellenes mozgalmak elnyomására törekedtek. Betiltották, feloszlatták a békegyűléseket, sőt nemegyszer a rendőri-katonai erőket is bevetették ellenük. Így a magyar békemozgalom nehéz helyzetbe került, meg kellett változtatnia taktikáját, le kellett mondania a tömegmozgalmak szervezéséről. A kormány, kihasználva a viszonylagos nyugalmat, 1913. január 1-jén benyújtotta az Országgyűlésnek a választójog reformjáról szóló törvényjavaslatát. Az „újévi ajándék" igen nagy felzúdulást keltett a demokratikus táborban, mivel csak kismértékben terjesztette ki a szavazatra jogosultak körét. Az új törvénytervezet szerint Magyarország lakosságának csupán 10,4 százalékát illette volna meg a választójog, ami igen csekély emelkedést jelentett az addigi 5,9 százalékhoz viszonyítva. Továbbra is fenntartották – igaz, csak részben – a vagyoni cenzust, sőt bevezették az „értelmi cenzust" (az iskolai végzettséghez kötötték a választójogot), s továbbra is csak a férfiak választhattak.

Dr. Várady Zsigmond tragédiája

Dr. Várady Zsigmond, a szabadkőműves képviselő 1913. január 3-án kilépett a Nemzeti Munkapártból, így tiltakozva a kormányprogramban szereplő általános választójog meg nem adása miatt. A kormánypárti sajtó, közte a nagyváradi *Szabadság* című lap is, vezércikkben szólította fel Váradyt, hogy mondjon le mandátumáról. Politikai hálátlanságnak, közéleti erkölcstelenségnek minősítette tettét, azzal is vádolva, hogy lepaktál az ellenzékkel.[10]

Várady kijelentette, hogy nem vállal közösséget az ellenzékkel, és a kilépőknek nem áll szándékukban új pártot alapítani, de meg kell kísérelni a törvényjavaslat demokratikus módosítását. Az ellenzéket is parlamenti munkára hívta fel, és elítélte az obstrukciót. Január 15-én újságcikkben fordult a Szociáldemokrata Párt vezetőihez, megpróbálta meggyőzni őket taktikájuk megváltoztatásának szükségességéről: *„(...) A Szociáldemokrata Párt a választójogi javaslattal szemben a legszerencsétlenebb útra, a politikai sztrájk útjára lép. Ez az erőszak eszközeinek egyik legrosszabbika. Fel kell ez ellen emelni óvó és kérő szavunkat.*

Ez az eszköz teljesen el fogja fordítani azok jóakaratát a munkások ügyétől, akik tiszta politikai idealizmusból szolgálták és szolgálnák az ügyet. Azonfelül a kormányzat kötelességévé tenné, hogy a kezébe tett végrehajtó hatalmat a munkásság ellen fordítsa. (...) Az általános sztrájk a nagy társadalomra káros eszköz. Tehát nem nemes. A teljes általános választójog ez idő szerint Magyarországon kivihetetlen.

(...) Akik a választójog miatt most a kormánypártból kiléptek, nem szakítottak a '67-es obstrukcióellenes meggyőződéseikkel, és most hangosabban helytelenítik a szövetkezett ellenzék obstrukciós politikáját, mint eddig. De ez nem kormánypárti szirénhang, mert mi nem romlásba hívjuk az ellenzéket és a munkásságot, hanem az alkotás munkájához és a mai mocsaras politikai helyzet megjavításához. E feladat megoldása az ország érdeke, de elsősorban a szociáldemokrata munkásság látná hasznát.

(...) A munkásság vezéreihez fordulunk jóindulatú, tiszta szándékú kérésünkkel. Keressék fel és sürgessék ellenzéki fegyvertársaikat, hogy a választójogi törvény tárgyalásánál teljesítsék kötelességüket. (...) Az új törvény demokratikus irányba még módosulna. A régi ige szerint aki kard által vétkezik, kard által pusztul el. És ha a munkásság követi az ellenség példáját, és a nyílt erőszak útjára lép, ez erőszak által csatáját hosszú időre elveszíti."[11]

Ez a józan hangú, mérsékletre intő bölcs írás Várady Zsigmond utolsó közéleti megnyilvánulása volt. Ugyanazon a napon még egy magánlevelet is írt régi hű barátjának, szabadkőműves testvérének, dr. Edelmann Menyhértnek:

„Édes Barátom!

Már többször kezdtem neked írni, de sohasem sikerült. Idegeim megölnek. Ide menekültem néhány napra, mert már képtelen voltam tanácskozni is. És igen higgadtan kellene gondolkoznom. Erőim a küzdelmet nem bírják, életemnek nincs célja, napjaim állandó szenvedések. Úgy érzem, nincs más kiút, mint elébe menni a végzetnek. Ha utolérjük egymást, kérlek, tartsatok meg jó emlékezetetekben.

Szeretettel ölel hű barátod:

Várady

Semmering, január 15."[12]

A politikai csatározások és az őt érő igazságtalan támadások elől pár napra az ausztriai Semmering üdülőhelyen próbált menedéket találni. Mint a fenti levélből is kiderül, ez nem sikerült, s két nappal később, január 17-én öngyilkosságba menekült.

Tettének okát sokan és sokféleképpen próbálták megmagyarázni. Tette elkövetése előtt írt, a rendőrségnek szánt levelében ez állt: *„fájdalmaim a sírba visznek"*, amit úgy értelmezhetünk, hogy betegsége

miatt lett öngyilkos, de ez mégsem lehet valós magyarázat. Aránylag fiatal ember volt, nem sokkal azelőtt töltötte be negyvennyolcadik életévét. Végtelenül érzékeny lelkű, gyenge idegzetű, sápadt, beteges külsejű embert volt. Valóban neuraszténia kínozta, a szíve sem volt rendben, korábban a tüdejével is voltak problémái, sűrűn ment külföldi üdülőhelyekre pihenni, gyógyulni. De mindezeknél súlyosabbak voltak a lelki problémái, azok a belső feszültségek és ellentétek, amelyek állandóan foglalkoztatták. Várady radikális volt, de a konzervatívok kultúrájától nem tudott megválni, a radikálisoknak pedig csak az ideáit tudta szeretni, az útjait, a fegyvereit nem. Ő az uralkodó osztálytól várta a demokratikus fejlődés biztosítását. Ez a feszítő ellentét vitte őt a halálba, magánéleti, egészségi problémái csak megkönnyítették döntését. Váratlan tragikus halálát mindenki döbbenettel és fájdalommal fogadta. Ő halottja volt az uralkodó osztálynak, mert szeretete, becsülése az övéké volt, de fájdalmas emlékezetű megbecsült halottja volt a radikális törekvéseknek is, melyeknek ideáljai egyek voltak az ő ideáljaival.

A szabadkőművesek is joggal tekintették saját halottjuknak. Ezt a *László király páholy* gyászjelentése is megfogalmazta: *„Mély megrendüléssel tudatjuk dr. Várady Zsigmondnak, páholyunk örökös tiszteletbeli főmesterének, az Unió páholy tiszteletbeli tagjának, a lelkes és ékesszólású kiváló testvérnek 1913. január 17-én az örök keletbe költözését. Szövetségünk új korszakát megteremtő egyik láncszemét, a felvilágosodás fényes tehetségű apostolát, páholyunk vezérét vesztette el benne."*[13]

Várady szabadkőműves-mozgalomban játszott szerepének elismerésére utal az a mód, ahogy a Nagypáholy és a saját páholya is lerótta kegyeletét iránta. A *Kelet* című országos szabadkőműves lap szokatlan módon szinte egy teljes lapszámot, több mint harminc oldalt áldozott emlékének. Számos tartalmas írás idézte fel szabadkőművesi tevékenységét. Így Bókay Árpád nagymester *Emlékezés Várady Zsigmond testvérre,* Grósz *Menyhért Várady Zsigmond ravatalánál,* Edelmann Menyhért *Várady Zsigmond szabadkőművesi életrajza,* Wilczek Gusztáv *Várady Zsigmond utolsó napjai,* Gelléri Mór *A Várady aera kezdetei.* Azonkívül közölték Haypál Benő református lelkész egyházi temetési beszédét, beszámolót a temetési szertartásról, a végrendeletről és a gyászmunkáról. A nagyváradi gyászmunkáról a *Kelet* következő száma közölt részletesebb tájékoztatót. Ebből megtudható, hogy széles, országos keretű megemlékezés volt, s ezen népes küldöttség vett részt a *Nagypáholyból,* az *Unióból,* az *Összetartásból,* a *Haladásból,* a *Minervából,* a *Pannóniából,* az *Irányi Dánielből,* a *Philantrophiából,* a *Biharból,* és az összes páholy táviratban vagy levélben csatlakozott a gyászoló páholyhoz.[14]

Külön kell szólnunk Várady Zsigmond végrendeletéről, mely életének méltó záróköve volt. Amit egész élete pihenést nem ismerő munkájával szerzett, szinte teljes egészében a haladás ügyének áldozta fel. A közel egymillió korona értékű vagyonának általános örököseiként a *László király páholyt* és a nagyváradi református egyházat tette meg. A *László király páholynak* hagyományozott örökség a hagyaték fele, kívánsága szerint *„legyen belőle emberbaráti alapítvány, melynek kamataiból egy-egy olyan egyént jutalmaznak évenként, aki a nemzet vagy a város kulturális, humanista emelkedéséért hasznos szolgálatot tett. Kiadható az évi jövedelem oly cél, vállalkozás vagy egyesület támogatására is, melyek a humanista szellemet, testvériséget, összetartást és a boldogságot szolgálják."* A református egyháznak hagyományozott örökségről, a hagyaték másik feléről így rendelkezett: *„A kamatokból teljesen szegény, tehetséges református tanuló kiképzésére és nevelésére adassanak ki évente ösztöndíjként."*

Utóörökösökként a *Magyarországi Szimbolikus Nagypáholyt* és a Tiszántúli Református Egyházkerületet, illetve a Magyar Tudományos Akadémiát nevezte meg. Hagyományosokként tíz rokont, nyolc egyletet vagy alapítványt és két személyt nevezett meg, ezek főleg készpénzt, részben ingóságokat kaptak. Járadékhagyományos a felesége, illetve özvegye, évi tartásdíjat és ingóságokat kapott. (Kevesebb mint egy évet éltek házasságban.)[15]

1913 elején tovább folytatódott az 1912-ben elkezdődött gazdasági válság, ennek következményei legsúlyosabban a munkástömegeket érintették. Rendkívüli módon megnőtt a munkanélküliek száma, Nagyváradon megközelítette a hétezret. A *László király páholy* a *Nagyváradi Napló* híradása szerint száz koronát küldött a Népirodának, hogy juttassa el a munkanélküliekhez. A városházán Ágoston Péter a szegényügyi bizottság elnökeként ankétot szervezett a munkanélküliek segítése érdekében.

A városi közgyűlés 1913. március 14-én úgy döntött, hogy a beboltozott Pece-patak feletti új utcát (a mai Kogălniceanu utcát) Várady Zsigmondról nevezzék el. A döntés ellen dr. Molnár Imre jogakadémiai tanár a *Tiszántúl* március 17-i számában tiltakozott. Kijelentette, hogy nem tartja Várady Zsigmondot olyan erkölcsű embernek, hogy példaként odaállítsák a világ elé, mert elveivel, nézeteivel, szabadgondolkodásával és öngyilkosságával milliók és milliók hitét sértette meg. Azt fejtegette írásában, hogy Várady Zsigmond a vallásnak ellensége volt, elvetemült szabadkőműves, amellett önkezével vetett véget életének, őt tehát a Várady Zsigmond utca elnevezése erkölcsi érzületében sérti. Azt megérti, hogy egy Teleki László és egy Széchenyi István önkezével

vetett véget életének, de Várady Zsigmond öngyilkossága magasabb szempontokból nincs motiválva.

A kegyeletsértő, gyalázkodó írás nagy felháborodást keltett városszerte, sokan tiltakoztak ellene, sőt a hír még Budapestre is eljutott. A *Világ* március 20-i számában *A nagyváradi utca* címen jelent meg a reakciós, ultramontán felfogású tanárt elítélő írás. Végül a szándékosan keltett botrány elült, s az utcaelnevezés megmaradt egészen az impériumváltozásig.

A szabadkőművesi munkák folytatása

1913. május 17-én a *László király páholy* nagy jelentőségű „díszmunkát" rendezett a kolozsvári *Unió*, a budapesti *Martinovics* és a *Bihar páholy* küldötteinek részvételével. Az összejövetel napirendjén a magyarországi nemzetiségi kérdés megvitatása szerepelt. A témát felvezető előadásokat dr. Apáthy István, az *Unió páholy* helyettes főmestere, dr. Papp János, a *László király páholy* tagja, s dr. Jászi Oszkár, a *Martinovics páholy* képviselője tartotta. Jászi Oszkár, a polgári radikálisok vezéralakja, nemzetközi viszonylatban is a probléma legjobb szakértőjének számított. Előadásában elítélte a hatalom magyarosító politikáját, s azt javasolta, hogy ahol többségben vannak a nemzetiségiek, ott az ő nyelvük legyen a hivatalos nyelv. Szerinte a nemzetiségiek nem akarnak elszakadni Magyarországtól, ha biztosítják jogaikat. A vita után a *László király páholy* programjába vette a nemzetiségi kérdést, célul tűzte ki a helyzet alapos elemzését és a megoldások keresését a magyar állam egységének megőrzése érdekében. Végül egy olyan javaslat vált határozattá, amely megegyezett a *Martinovics páholynak* a nemzetiségi kérdésben vallott felfogásával.[16]

A két nagyváradi páholy között az együttműködés, a közös feladatvállalások továbbra is fennmaradtak. 1913. július 18-án közösen értékelték a Társadalomtudományi Társaság évi munkáját, megállapítva, hogy nem fejtett ki olyan intenzív tevékenységet, mint az előző években. Értékelésük szerint a romló gazdasági viszonyok a város szellemi életében is éreztették hatásukat, ez a magyarázat az ismeretterjesztő tevékenység hanyatlására. A társaság agilis titkára, dr. György Ernő, a következő évre gazdag munkarendet állított össze, melynek megvalósításában elsősorban a két páholy kiemelkedő személyiségeire számított, de ígéretet kapott olyan neves budapesti előadóktól is a közreműködésre, mint Biró Lajos, Jászi Oszkár, Szende Pál, Rónai Zoltán, Diener-Dénes József, Marsall Géza, Leopold Lajos, Lengyel Géza.

A legfontosabb új terv a munkásgimnáziumnak nevezett intézmény létrehozása volt, ez a speciális nevelés és a városi kultúra fejlesztését

kívánta szolgálni. Egy céltudatos, intenzív intézményt akartak teremteni, amely a nevelés hiányosságait hivatott pótolni a fiatal munkások és polgárok soraiban. Nagyvárad legkitűnőbb tanárai, orvosai, jogászai (legtöbbjük a két páholy tagja) vállalták az előadások tartását, a szemináriumok vezetését. A középfokú tanítási rendszerben nemcsak az elméleti ismeretek átadását tervezték, hanem gyakorlati tudást is szándékoztak adni a tanulóknak, különösen a merkantil szakmában. A program megvalósítását szeptember közepétől június végéig tervezték megtartani. Egy másik tervük egy olyan előadás-sorozat volt, amelyben a modern gondolkodás úttörőit ismertetik meg a publikummal. Néhány példa: Biró Márk Spencerről, Ágoston Péter Marxról, Dénes Sándor Nietzschéről, Grósz Menyhért Robert Kochról, György Ernő Lasalleról tart előadást. Irodalmi matinék tartására ígéretet kaptak Budapestről Ignotustól, Balázs Bélától, Kaffka Margittól, Kosztolányi Dezsőtől és helyi íróktól, költőktől is. Ez időben született meg a döntés a *László király páholyban,* hogy a Várady-alapítvány első díjazottja Jászi Oszkár lesz, mint olyan személy, aki az előző évben Nagyváradon és Magyarországon a város, illetve a nemzet kulturális emelkedése ügyének szolgálatot tett.[17]

Pártalapítási kísérlet

1913. november 14-én jelentős esemény volt Nagyváradon. A város demokrata elemei, élükön a két páholy vezető személyiségeivel, egy új párt alapító értekezletét tartották. Az értekezlet elnökéül dr. Grósz Menyhértet választották, s a választmányba bekerült dr. Ágoston Péter, dr. Berkovits René, dr. György Ernő, dr. Nagy Mihály, dr. Fried János, dr. Katz Béla, dr. Goldmann Árpád és még számosan. Az elnöki megnyitóban elhangzott, hogy az új párt olyan szituációban alakul, mint amilyenben a francia forradalmat előkészítő pártok. Nekik is ugyanaz a feladatuk: megküzdeni a sötétséggel. Ez a párt nem csatlakozik egyik közjogi alapon álló pártalakulathoz (politikai párthoz) sem. Egységes városi politika mellett áll ki. Dr. Kotzó Jenő a párt programját ismertette. Kijelentette, hogy a pártot az öntudatos, felvilágosult polgárság hozza létre, az alkotja gerincét. Nem politikai harc hozta össze a tagokat, hanem a város életbevágó érdeke. Dr. Ágoston Péter a közjogi politika túltengése ellen szólt. Rámutatott, hogy a legjelentősebb városi kérdéseket nem vitatják meg a közgyűlésben, s ennek eredménye, hogy csendőrlaktanyákra van pénz, munkáslakásokra nincs, s a népoktatás sivár állapotban van. Dr. Katz Béla a Szociáldemokrata Párt nevében beszélt a városvezetés antiszociális jellegéről. Horvát Gusztáv a kisiparosok, Petrás János a tanítók nevében nyilatkozott sajátos problémáikról.

Az eseményt azért neveztük kísérletnek, mert a továbbiakban nem találtuk nyomát a párt tevékenységének.[18]

Az 1913. év értékelése

A *László király páholy* évi jelentése nem tudott sok pozitívumot felsorakoztatni. Az év folyamán huszonkét páholymunkát és öt értekezletet tartottak, ami meglehetősen alacsony szám ahhoz viszonyítva, hogy a korábbi években heti rendszerességgel voltak összejövetelek. Legjelentősebb akciójuk a nemzetiségi kérdésről tartott díszmunka három másik páholy részvételével. A kilencven tagot magában foglaló létszám úgy alakult, hogy az év folyamán négy tag meghalt, öt fedezett, s felvettek kilenc új tagot. Jótékonysági akcióként anyagilag támogatták a munkanélkülieket, ingyen kenyeret osztottak, nyolc rászoruló egyetemi hallgatót segélyeztek. Ezenkívül pénzzel segítették a munkásgimnázium működését és az új párt, a Polgári kör megalakulását, ezt 735 koronával.[19]

A *Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy* 1913. évi működéséről szóló hivatalos *Jelentés* előszava is hasonló értékelést adott az utolsó békeévről: *„Nehéz, fojtó köd ülte meg a múlt esztendőben a magyar közéletet és társadalmat. Külső és belső nyugtalanságok és zavarok a bizonytalanság nyomásával súlyosodtak a lelkekre, és a nyomukban járó gazdasági pangás ernyesztő hatással volt széles néprétegekre. A közélet jelenségeit figyelemmel kísérő szem egyre sötétebb felhők közeledését látta azokban az intézkedésekben, amelyek közszabadságunkat érintik, s tán soha fájdalmasabban nem éreztük gyengeségünket, mint abban az időszakban, amikor eszméink és akcióink hatása a gyakorlatban nagyrészt meddőnek bizonyult. (...) A páholyok jelentéseiből merítjük ennek a ténynek a megállapítását. Csaknem az összes műhelyekben, kisebb-nagyobb következetességgel foglalkoztak a testvérek az aktuálissá tett szabadságjogi kérdésekkel (...) Ugyancsak a páholyok jelentéseiből állapíthatjuk meg, hogy Magyarország gazdasági problémái iránt egyre fokozódó érdeklődés mutatkozik. A drágaság, a munkanélküliség, a középosztály szervezkedése stb. a műhelyek legnagyobb részében kalapács alá került*, ami újabb bizonyítéka annak, hogy a magyar szabadkőművesség újjáébredése az élet komoly és nagy problémáit állította munkásságunk középpontjába. Az oktatás és nevelés égető problémáival is állandóan foglalkoztak páholyaink. Az iskoláért való küzdelmünk mélyebbé és gyakorlatibbá kezd válni. Egy pillanatra sem szabad elfelednünk, hogy akié az iskola, azé a jövő."*[20]

---

* *megvitatták*

Még néhány békehónap

Az 1914-es esztendő első fele a béke jegyében zajlik mind a profán életben, mind a páholyok világában. Nagyváradon a szabadkőművesek továbbra is jelentős szerepet játszanak a város társadalmi és kulturális életében, elismertségük, elfogadottságuk tovább növekszik. Erre utal az a cikk is, amely a *Nagyváradi Napló* január 1-ji számában jelent meg, *Akikről még nagyon sokat fogunk írni* címmel, *Jövendő Nagyvárad emberei* alcímmel. A három személyről, akikről az írás szól, nem említi a szerző, hogy szabadkőművesek, de ez az olvasók előtt közismert volt. Elsőként dr. Ágoston Péterről így ír: *„Dr. Ágoston Péter barát és ellenfél szemében egyformán számottevő egyéniség. Olyan harcos, akivel bátorságos egy táborban lenni. Tudós tanár, a szónak abban a mai értelmében, mely a tudást és tanítást az eleven élethez, az élet pozitív megnyilvánulásaihoz fűzi. Körös-körül egész ember, akinek megvan a maga precírozott programja minden olyan munka elvégzéséhez, amelyhez hozzáfog. Nem a váteszekhez tartozik, nem az új felfedezőkhöz, hanem olyan erős, agresszív egyéniség, aki az ígéretnek már felfedezett földjét reálisan értékeli, agresszív meggyőző egyéniségével megszervezi azt a tábort, amelyik mindenik pillanatban kész az új vagy megújhodott föld elfoglalására.*

Az ő táborának vezérkarába tartozik dr. Berkovits René, aki ifjúságának teljes idealizmusával, teljes lelkesedésével azonosítja magát a radikalizmussal. Ha küzdelemről van szó, akkor nem ismer tekinteteket, nem törődik az egyezményekkel, hanem kinyújtott dárdával halad az ellenfél tömör sorai felé. Néha messzire veti dárdáját, de ilyenkor nem csinál kárt senkinek.

Dr. György Ernő programja azonos a Berkovits Renéével, de mert temperamentuma becsületére válnék a legtapasztaltabbaknak is, nem dobban nagyon a föld a lábai alatt. Széles körű nagy tudása és műveltsége következtében nagyon érzi az emberi akarat megnyilvánulásának a határait, ezért tud megértő lenni ellenfeleivel szemben is, és mindig tekintettel van a teendőkre.

Ennek a városnak társadalmára nézve nagy szerencséje, hogy a lateiner pályákon működő fiatalság nem foglalkozik par excellence politikával, hanem a produktív munka területén akar érvényesülni. Most, az újév napján írunk a fiatalok sikereiről, akik a legjellegzetesebben képviselik a fiatal generációt, s akiktől a jövőben a legtöbbet várjuk." A továbbiakban a cikk felsorolja a legderekasabb fiatal ügyvédeket (tizenhetet), orvosokat (ötöt), mérnököket (hetet), gyógyszerészeket (kettőt), fiatalabb tanerőket (négyet), irodalmárokat (hetet), művészeket (a „Négyeket"), s jellemzően mindegyik csoportban ott találjuk az álta-

lunk ismert szinte valamennyi szabadkőművest. Ez is bizonyítja, hogy a két páholyban a korabeli nagyváradi társadalom elitje vett részt, legalábbis a felsorolt foglalkozási ágakból, társadalmi kategóriákból. Az is tény viszont, hogy a páholytagok többsége ebből a rétregből került ki, rajtuk kívül kisebb számban fordultak elő kereskedők, bankárok, gyárosok, földbérlők, tisztviselők, lelkészek, újságírók és színészek.[21]

Vita a nemzetiségi kérdésről

Az új évben nagy lendülettel kezdte a működését a Társadalomtudományi Társaság. Január 17-én Ágoston Péter a nagy emberekről szóló előadás-sorozat keretében Marx Károlyról tartott nagy érdeklődést kiváltó ismertetőt. Február 10-én dr. Konrád Béla Darwinról szóló előadása szintén nagy közönségsikert aratott. Egy másik előadás-sorozatban dr. Varró István a zsidókérdésről, Szende Pál a mai Magyarország alapjairól, dr. Papp János szerkesztő a sajtótörvényről értekezett.

A legnagyobb érdeklődéssel fogadott rendezvény a nemzetiségi kérdésről szervezett vita volt. Ebben részt vett a radikális Jászi Oszkár, a román nemzetiségi jog harcosa, Goldis László és a hazafi-sovén Krüger Aladár. A vitázók ebben a sorrendben fejtették ki álláspontjukat, nézeteiket, majd felolvasták Apáthy István kolozsvári egyetemi tanár levélben elküldött véleményét.

Jászi Oszkár arról beszélt, hogy a nemzetiségi jogok elválaszthatatlanok a polgári jogoktól. Kijelentette, a nemzetiségek anyanyelvi művelést kell hogy kapjanak, a demokrácia szellemében kell biztosítani az anyanyelv használatát az oktatásban, közigazgatásban és bíráskodásban. A nemzetiségek sovinizmusa önvédelemszámba mehet. Egyedüli jó megoldás a demokrácia.

Goldis László kijelentette, hogy egy egész nemzetet nem lehet beolvasztani. Kivihetetlen, hogy népmilliók anyanyelvükön kívül még egy nyelvet beszéljenek. Kétnyelvű nemzetiség nincs. Ha a román gyermeknek magyarul kell az iskolában anyanyelvén kívül tanulnia, sem a tudás alapelemeit, sem a magyar nyelvet nem sajátítja el. Az Apponyi-törvény a tudatlanságot akarja biztosítani. Visszautasítja az irredentizmus vádját, ő a magyar állam hűséges fia akar lenni, s annak a fejlődéséért akar dolgozni. A nemzetiségek hívei, támaszai az államnak, de azzá kell tenni őket a jogok biztosításával. Egyetért Jászi Oszkárral, hogy minden népnek biztosítani kell a teljes anyanyelvhasználatot.

Krüger Aladár szerint a nemzetiségi kérdés a magyarság belső ügye. Két szempontot kell figyelembe venni: a magyar állam egységét és minden polgár jogszabadságát. Nem lehet államot létrehozni az államban, meg kell őrizni az egységet. A magyar nyelv uralmával nem

érheti sérelem a nemzetiségi nyelvet. A közigazgatás tekintettel van a nyelvi igényekre. A magyar nyelv jogainak feladásával az ifjúságot kirekesztenék az érvényesülés nagy területeiről. Az oktatás területén lehet legkevésbé honorálni a nemzetiségi álláspontot. Ha a gazdasági fejlődés eredményes, a nemzeti kérdés is megoldódik. A gazdasági élet területén lehet a legtöbbet tenni a nemzetiségi ellentétek elsimítására. Kijelenti, hogy a beolvasztás híve.

Apáthy István levelében hangsúlyozta, hogy minden állampolgárnak azonos jog jár, függetlenül anyanyelvétől. A magyar államból nem lehet egy keleti Svájcot létrehozni, mert ez egy nemzeti állam. Hamis az az állítás, hogy Magyarországon nyolcmillió magyar és négymillió román él. Szerinte a magyarok száma több mint tízmillió.

Érdekes vita alakult ki az előadók meghallgatása után, s több hozzászóló fejtette ki véleményét. Így dr. Ágoston Péter kijelentette, hogy az anyanyelvű oktatás híve, s hogy nem kell félni az irredentizmustól. A kétnyelvűség nehézségeiről beszélt, s szerinte fontos, hogy minden állampolgár a maga anyanyelvén minél magasabb kultúrát szerezzen, mert így a leghasznosabb az államnak.

Kocsán János törvényszéki bíró elítélte, hogy a magyar nemzeti állam eszméit tagadja a radikális és a nemzetiségi oldal, viszont a nemzeti oldal a legáltalánosabb emberi jogokat nem akarja elismerni. Kölcsönös megértésre lenne szükség, s a haza és a nemzet fogalmát nem kellene kétfelé is magyarázni.

Dr. Rozvány Jenő a békés asszimiláció híve. Szerinte az erőszakos beolvasztás lehetetlen. Fontosnak tartja a kulturális lehetőség biztosítását saját anyanyelven.

Dr. Görgy Ernő szerint a legnagyobb kulturális asszimiláló erő a békés kultúra, az ipar és a kereskedelem fejlesztése, nem az erőszakos magyarosítás. Szerinte a nemzetiségi kérdés elsősorban parasztkérdés.

Hasonlóan vélekedett dr. Perczel Adolf, aki szerint a nemzetiségi kérdést egy demokratikus radikális földpolitikával, a papi birtokok szekularizációjával és az intenzív parasztgazdaság megteremtésével lehet megoldani.

Krüger Aladár közbeszólásával a szekularizáció ellen foglalt állást, szerinte Perczel gyűlöletet szít.

Dr. Papp János szerint a méltányos gazdasági és kulturális igényeket teljesíteni kell, de a magyarságnak is joga van a magyar nemzetállam eszméit védeni.

Dr. Lázár Aurél a vita lezárásául kijelentette, hogy végre kell hajtani az 1868-as nemzetiségi törvényt, mert az hasznos lenne, habár a jogfolytonosságot a nemzetiségekre nem terjesztette ki. A mai magyar állameszme kizárja a románokat a jogrendszerből.

Dr. Jászi Oszkár vitazárójában azt hangsúlyozta, hogy a nemzetiségi kérdés a demokratikus földpolitika kérdését is fölveti.

Végül dr. György Ernő megállapította: *„A nemzetiségi kérdés súlyos társadalmi probléma, melynek megoldásában az érzelem helyét az értelem kell átvegye. Nem szabad letagadni, megoldást kell keresni. Nem az elégedetlenség elfojtására, hanem okainak feltárására, megszüntetésére kell törekedni. Fontos a becsületes nyelvi demokrácia biztosítása."*[22]

Páholymunka a háborút megelőző hónapokban

A *László király páholyról* a *Kelet* 1914. márciusi számában optimista kicsengésű írás jelent meg, *Új élet, új munkakedv* címen. Ebből idézünk: *„A László király páholy élete felújult, visszatért a régi munkakedv. Figyelmét a társadalom felmerült kérdései, a jótékonyság különböző alkalmai nem kerülik ki. A páholy tagjai napról napra szaporodnak, legutóbb egyszerre nyolc kereső felvételének engedélyezését kérték a Nagypáholytól. Nemsokára Nagyszalontán indul meg az új szabadkőműves kör. A januári páholymunkán a nemzetiségi kérdés alapos és sokoldalú megvitatására került sor. Dr. Kotzó Jenő jogi szempontból elemezte a kérdést, rámutatva, hogy a törvényes intézkedéseken kívül szükség van kulturális és gazdasági intézmények létesítésére, amelyek elősegítik a nemzetiségek fejlődését, bekapcsolódását az ország életébe. Februárban dr. Berkovits Ferenc emlékét idézték, és Mikussay József Kérdések és feleletek az etika köréből címen tartott előadást. Szmazsenka Ernő városi zeneiskola létesítésére vonatkozó kezdeményezését ismertette, Lévay Béla a fiatalkorúak bíróságáról tartott előadást márciusban."*[23]

A páholyon kívüli munkában továbbra is aktív szerepet vállaltak mindkét páholy tagjai, együttműködve a szociáldemokratákkal. 1914. március 10-én újjáalakították a Polgári kört a városi közügyek iránti érdeklődés felkeltése és ébren tartása céljából. Az értekezlet vezetője, dr. Perczel Adolf kijelentette, hogy céljuk a polgárság politikai pártérdekeken kívüli tömörítése, friss levegőt és vérkeringést bevinni a város kormányzásába és a kommunális ügyek intézésébe. Új alapszabályt fogadtak el, s megválasztották a kör tisztikarát:

elnök dr. Ágoston Péter,
alelnökök dr. Grósz Menyhért, Stern Béla,
főtitkár dr. Réti Ignác,
titkárok Horvát Gusztáv, Petrás János, Sebestyén Dezső,
pénztárosok Molnár Béla, Nagy Sándor.

A választmány negyvenegy tagból állott, többségük a két páholy tagjaiból és a szociáldemokraták képviselőiből került ki, akiket beválasztottak a törvényhatósági bizottságba.[24]

Visszatérve a *László király páholy* tevékenységére, a háború kitörését megelőző hónapokban még sor került néhány fontos akcióra. Így a Patronage egylet közgyűlésére március 22-én, ahol a beteg gyermekek megsegítéséről és az alkoholizmus elleni küzdelemről határoztak. Március 27-én újjászervezték a menhelybizottságot, áprilisban közös munkát tartottak a hódmezővásárhelyi *Virradat páhollyal,* elhatározták egy csecsemővédelmi egyesület létrehozását, s javasolták a fizetéses szülésznő rendszer kiépítését városokon és falvakon egyaránt.[25]

1914. április 22-én az erdélyi páholyok közös munkát tartottak Kolozsváron, az *Unió páholy* szervezésében, ezen részt vett a marosvásárhelyi *Bethlen Gábor,* a brassói *Pannónia,* a petrozsényi *Zsilvölgye,* a dévai *Hunyad,* a nagyváradi *László király* és *Bihar páholy* küldöttsége. A vitaindító előadást az *Unió páholy* főmestere, dr. Apáthy István tartotta, aki rámutatott arra, hogy a kolozsvári páholy már két éve munkaprogramjába iktatta a nemzetiségi kérdés megvitatását. Előadásában megismételte azt az álláspontját, amelyet a nagyváradi vitanapra elküldött levelében is megfogalmazott. A vitában elhangzó véleményeket az eseményről beszámoló *Kelet* című lap nem közli, csupán az *Unió páholy* által előterjesztett és a résztvevők által elfogadott határozati javaslat legfontosabb pontjait. E szerint a résztvevők elutasítják a nemzetiségek külön nemzetekként való elismerését, ugyanakkor kérik a nemzetiségek számára a teljes jogegyenlőséget. Fontosnak tartják a magyar nemzet egységének megőrzését, s javasolják a nemzetiségekhez tartozó személyek befogadását a páholyokba, ellenzik a különálló nemzetiségi páholyok létrehozását.[26]

1914 tavaszán újból kiéleződött a vita és ellenségeskedés a *Tiszántúl* című helyi lap és a szabadkőművesek között. A lap sértő és gunyoros hangú cikket írt a *László király páholyról,* s dr. Grósz Menyhért helyreigazítást kért, de ezt a *Tiszántúl* megtagadta. Dr. György Ernő ügyvéd ekkor panaszt tett a járásbíróságnál, s az kötelezte dr. Krüger Aladár felelős szerkesztőt a helyreigazítási nyilatkozat közlésére. A járásbíróság határozatát az *Új Nagyvárad* című lap leközölte, emiatt a *Tiszántúl* e lap ellen indított támadást, szabadkőműves-lapocskának nevezte az újságot, amely valótlanságokat állít a *László király páholy* védelmében. Ez újabb feljelentést eredményezett az *Új Nagyvárad* részéről, sőt Balogh Károly igazgató-tanító a Reformkörben előadást tartott *A klerikális reakció szervezkedéséről* címen a *Tiszántúl* törekvéseiről.[27]

A Radikális Párt megalapítása

1914. május 30-án az *Új Nagyvárad* ad hírt elsőként városunkban az új politikai alakulat szervezéséről a *Kinek kell a radikális párt?* című írásában, amelyben egyúttal meghatározza annak jellegét: *„Olyan poli-*

tikai párt, amely a dolgozó emberek szükségleteinek, szabadságának törekvéseit viszi a politikába, ez a magyar radikalizmus. A városok iparosai, kereskedői, tisztviselői a létérdeküket tagadják meg, ha nem tömörülnek a radikális polgári párt zászlaja alá." A radikális párt zászlóbontása című cikkben nemcsak az Országos Radikális Párt megalakulását adja hírül, hanem közli az új párt törekvéseit, programjának fő pontjait. E szerint: *„A radikális párt a szabad és boldog új Magyarország megalapítására törekszik. Első feladata az általános, egyenlő és titkos választójog megalkotása a nők és a kisebbségiek számára is."* Az alapvető célkitűzések között még felsorolja a gyökeres agrárreformot, a szekularizációt, a hitbizományok eltörlését, a gazdasági önállóság, a polgári osztályok gazdasági szervezkedésének megvalósítását, a progresszív adózást, az egészségügy és a közoktatás reformját, az állam és egyház szétválasztását, a vallás- és gondolatszabadság, az egyesülési, gyülekezési és sajtószabadság biztosítását, az esküdtbíróságok létrehozását.

Az új párt vezetői dr. Jászi Oszkár, Szende Pál, Kernstok Károly, Biró Lajos, Polányi Károly, Vámos Henrik, Iván Miklós (valamennyien aktív vagy fedezett szabadkőművesek). A cikk arról is tudósít, hogy az alakuló ülésen Nagyváradról is számosan részt vettek, s hazatérve itt is megkezdik az új párt szervezését.[28]

Nem sokkal az új párt megalakulása után a lapok hírül adták, a pártvezetők vidéki körútra indulnak, hogy népszerűsítsék programjukat s megszervezzék az új párt helyi szervezeteit. Nagyváradon is kibocsátották az első aláírási ívet, azon az *Új Nagyvárad* híradása szerint többek között az alábbiak szerepeltek: dr. Böszörményi Andor, dr. Bárdos Imre, dr. Dénes Sándor, dr. György Ernő, dr. Grósz Imre, dr. Grósz Samu, dr. Grósz Menyhért, dr. Perczel Adolf, dr. Sarkadi Lajos, dr. Stern Ödön, dr. Fried János, dr. Kotzó Jenő, dr. Lévay Béla, Kerekes Manó, dr. Meer Samu, dr. Molnár Jenő, dr. Ney Pál. A lap csupa szabadkőművest sorol fel, a *László király* és a *Bihar páholy* tagjait, s jellemző módon közülük kerül ki az új párt nagyváradi szervezőbizottsága is.[29]

A *Bihar páholy* főmestere közismerten szociáldemokrata, sőt pártjának egyik vezetője is. Nem ellenezte, hogy páholyának egyes tagjai az új párthoz csatlakozzanak, sőt az *Új Nagyvárad Pártvezérek a radikális pártról* című összeállításában a következő nyilatkozatot adta: *„A magam részéről nagy örömmel üdvözlöm amaz elemek szervezkedését, amelyek nem a szociáldemokrata pártban helyezkednek el, mert így jobban vélik érdekeiket megvédeni. A jelenlegi polgári pártok céljai és törekvései semmiképpen nem szolgálják az ők érdekeik védelmét, mert ezeknek úgy gazdasági törekvéseik, mint ideológiájuk távol áll az ők eszmeviláguktól."*[30]

1914. június 27-én az újságok hírül adták, hogy másnap alakítják meg a Radikális Párt helyi szervezetét. A nagygyűlésre népes küldöttség érkezik a fővárosból, élén Jászi Oszkárral, a párt országos elnökével. A küldöttségben részt vesz dr. Vámbéry Rusztem egyetemi tanár, Biró Lajos író, Ady Endre költő, dr. Jakab László főorvos, dr. Polányi Károly és dr. Vámos Henrik, a párt titkárai, dr. Iván Miklós főtitkár, dr. Lánczy Jenő ügyvéd, valamint a szatmári radikálisok képviselője, dr. Tanódi Endre.

Jászi Oszkár az *Új Nagyváradban A váradi zászlóbontás* címen közölte az alábbi, az eseményt beharangozó írását: *„Itt Váradon élénkebbek az elmék és éberebbek a lelkiismeretek, mint a legtöbb nagyvárosban. Itt szólalt meg először Ady múzsája és Biró Lajos új látású költészete. Itt vívta meg a szociológia első csatáját a gondolatszabadság ellenségeivel szemben. Ez a nagyszerű, lelkes és bátor tábor, mely előtt ma Váradon beszélünk, az új idők hajnalának a jele. És nem csoda, hogy a magyar radikalizmusnak ez a váradi csapata oly öntudatos és erős. Hisz a bihari ellenforradalomnak legtermészetesebb reakciója ő. Csak természetes, hogy a Tisza vármegyéjében, a feudális osztályuralom klasszikus földjén alakult ki először a szabadságtörekvések és a kultúrvágyódások kicsiny, de már viruló oázisa. Csak természetes, hogy a polgári város hadat üzent a nemesi vármegyének. Csak természetes, hogy az örökös nemzetiségi elnyomás és viszálykodás levegőjében gyorsan testet öltött a nemzetiségi béke hite és akarata. Persze ma még téveteg, habozó és aggályoskodó ez az új polgári világ. A feudális kard és a paraszti ásó örök történelmi harcában még mindig nem tudja biztosan, hogy hol a helye. Még mindig habozik, hogy a vármegyei kiskirályok cselédszemélyzete vagy az öntudatra ébredő parasztság vezetője legyen-e? A közigazgatási terror, a kaszinói bojkott és a bankos fenyegetések korteskeze még messze elér. De a feudalizmus és az uzsora minden ármánykodása már hiábavaló. Sőt a vallási kényszerek politikai működtetése sem segít többé. Az emberi jogok váradi gárdája immár nem elégszik meg az elméleti propagandával, cselekedni és harcolni akar. A dolgos városi polgárság végre megtalálta igazi szövetségeseit, az új, az ipari munkásságot, a parasztságot és a nemzetiségek modern rétegeit. És ez a szövetség legyőzhetetlen."*[31]

A későbbi események sajnos nem igazolták Jászi Oszkár optimizmusát. Nem jött létre az igazinak s legyőzhetetlennek vélt szövetség, s nem valósultak meg azok a magasztos célok, amelyeket az új párt zászlajára tűzött. Sőt a történelem fintorának is tekinthetjük, hogy a váradi pártalapító nagygyűléssel egy időben történt a szarajevói merénylet, Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása, mely ürügyet szolgáltatott a huszadik század első nagy véres tragédiájának, a világháborúnak

a kirobbantására. Így aztán az alakuló gyűlésről szóló beszámolók kimaradtak még a helyi lapokból is, minden esemény eltörpült a szerb nacionalista összeesküvők tettének jelentősége mellett, napokig másról sem írtak az újságok. Egyedül az *Új Nagyvárad* tért vissza a pártalapításra, s a június 30-i számában részletesen beszámolt a történtekről, közölte a felszólalók beszédeit, a gyűlésen elfogadott határozati javaslatot és az új párt ügyeinek intézésére megválasztott végrehajtó bizottság névsorát.

A szabadkőművesség történetének szempontjából fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a harminckilenc tagú bizottságból huszonhárom volt szabadkőműves, valamennyien jelentős, a szabadkőműves-mozgalomban meghatározó szerepet játszó személyiségek, élükön dr. Grósz Menyhérttel, a *László király páholy* főmesterével, de a *Bihar páholy* tisztikarából is többen vettek részt az új párt végrehajtó bizottságában. A Jászi Oszkár által említett új szövetség megalakulását viszont nem igazolja semmi más, mint az, hogy a radikális kereskedők képviselőjét, Réti Jenőt és a kisiparosok képviselőjét, Németi Mihályt is beválasztották a szövetségbe. Az *Új Nagyvárad* közölte Ady Endre *Az új gyülekezet* című írását a radikális párt alakuló ülésével kapcsolatos gondolatairól: *„A Nyugat matinéján állottam utolszor szemben az én nagyváradi publikumommal. Aggodalmas idők jártak akkor: mindenki szerette az irodalmat Nagyváradon is. Gondolom azonban, hogy Nagyváradon is javult azóta a helyzet, s a mitlauferek elmaradtak. Az irodalmat azok szeretik csak, akiket az irodalom is pirulás nélkül szerethet. Szóval a Nyugat matinéján hatalmas, lázas, kíváncsi publikumot láttam. De nem láttam még soha Nagyváradon azt a publikumot, amelyet ma látnom lehetett. Ma Nagyvárad, az a Nagyvárad mutatta meg magát, akiről valaha csak magunkat ámító álmaink voltak. Azok, akik ma a mi zászlóbontásunkra eljöttek, nem jöttek divatból, sem unaloműzés okából. Gőzfürdős levegőjű volt a zsúfolt nagyterem, és fáznia kellett volna mégis minden megjelenőnek. Terror korszakában, a legkicsinyesebb, legmegalázóbb terror korszakában Nagyvárad bátor, hívő lelkét mutatta meg a mai gyülekezet. Büszke és boldog voltam, hogy tizenkét évvel ezelőtt merészeltem már hinni, ami ma beteljesedésnek indult."*[32]

Az új párt alapítása keltette bizakodó hangulatot csakhamar felváltotta a reménytelenség és a rettegés érzése, amelyet az egyre elkerülhetetlenebbnek tűnő háború veszélye váltott ki. Az alakuló ülést lezáró esti banketten a résztvevők hírét vették a szarajevói eseményeknek, és már nem a párt jövőjéről, hanem a merénylet várható következményeiről vitáztak. A vita közben felharsant Ady Endre jövőbe látó próféciás hangja: *„»Hát nem látjátok, nem érzitek, hogy ez a merénylet kezdete egy hosszan tartó világháborúnak?« Jászi Oszkár az izgalomtól sápadtan folytatta: »Igazad van, ez a merénylet robbantja ki azt a há-*

borút, melyet az antanthatalmak évek óta készítenek elő Németország és Ausztria–Magyarország ellen. Ehhez a borzalmas és Isten tudja, hány millió ember életét fenyegető háborúhoz Magyarországot semmi érdek nem fűzheti, és mi csak vesztesei lehetünk, mert Magyarország nem akarhat hódítani. De ha, ami bizonyos, kitör a háború, a mi fiaink fognak elvérezni, akiket – nem lévén sem hadügy-, sem külügyminisztériumunk – akaratunk ellenére visznek a harctérre. Végét jelenti ez a háború a Monarchiának és tragikus végzetét Magyarországnak.« " [33] Ady ekkor is tanúságot tett váteszi adottságáról, azt fejtegette, hogy a világháború kitörése elkerülhetetlenné vált. Ezzel a véleménnyel többen vitába szálltak, de sajnos a történelem Adyt igazolta...

---

1 *Nagyváradi Napló,* 1912. március 5.
2 *Kelet,* 1912. 3. szám, p. 72.
3 MOL P 1100, 261.
4 *Kelet,* 1912, 7. szám, p. 179–185.
5 *Nagyváradi Napló,* 1912. június 11. és 1912. szeptember 15.
6 *Nagyváradi Napló,* 1912. július 11., p. 3.
7 MOL P 1083, 144. csomag, 7. köteg.
8 *Nagyváradi Napló,* 1912. november 12.
9 *Kelet,* 1913. 1. szám, p. 6–8.
10 *Szabadság,* 1913. január 4.
11 *Világ,* 1913. január 16.; *Nagyváradi Napló,* 1913. január 19.
12 *Nagyváradi Napló,* 1913. január 19.
13 *Nagyváradi Napló,* 1913. január 19.
14 *Kelet,* 1913, 2. és 3. szám.
15 A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Levéltára: *Hagyatéktárgyalási jegyzőkönyv és Várady Zsigmond végrendelete.*
16 *Kelet,* 1913., 13. szám.
17 *Nagyváradi Napló,* 1913. július 18–19.
18 *Nagyváradi Napló,* 1913. november 14.
19 MOL P 1083, 91. csomó.
20 MOL P 1083, 91. csomó.
21 *Nagyváradi Napló,* 1914. január 1.
22 *Nagyváradi Napló,* 1914. április 5.
23 *Kelet,* 1914. 3. szám, p. 18.
24 *Nagyváradi Napló,* 1914. március 10.
25 MOL P 1083, 91. csomó.
26 *Kelet,* 1914. április, 4. szám, p. 11.
27 *Új Nagyvárad,* 1914. május 20.
28 *Új Nagyvárad,* 1914. május 30.
29 *Új Nagyvárad,* 1914. június 6.
30 *Új Nagyvárad,* 1914. június 27.
31 *Új Nagyvárad,* 1914. június 30.
32 *Új Nagyvárad,* 1914. június 30.
33 *Bihar megye és Nagyvárad kultúrtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve.* Szerk.: Fehér Dezső. Oradea, 1933–1937, p. 25.

VI. A világháború és a szabadkőművesség

A világháború kitörése és hatása a szabadkőművességre

A háború kitörése gyökeres fordulatot hozott a szabadkőműves-mozgalomban is. Egyes szakírók szimbolikus szóhasználata szerint a szabadkőművesség újból „elveszti ártatlanságát", vagyis alapszabályától eltérően ismét belekeveredik a politikába. Ez nem azt jelenti, hogy ekkor kezdene csak politizálni, hisz ezt már régóta tette. Eddigi politizálása azonban a polgári értékrend érdekében, szolgálatában zajlott, a haladásért, a felvilágosodásért; a szabadság, egyenlőség és testvériség szellemében. Újszerű politizálása viszont abból állt, hogy valamennyi nemzeti nagypáholy elfogadta saját nemzeti kormányának napi politikáját. Így a szabadkőművesek tulajdonképpen a saját ellentétükbe fordultak, ugyanis a polgári értékrend helyett a katonait (háborúst), a demokrácia helyett a háborús parancsuralmat támogatták, szolgálták. (Egyszerűbben: a civis ellentéte a miles, a demokráciáé a diktatúra.) Ennek következtében egy csapásra szétszakadt „a határokon átívelő testvéri lánc", s nemcsak a háborúba bekapcsolódó államok, hanem az ott élő szabadkőművesek is két ellenséges, egymással szemben álló táborra szakadtak. Az antantországok nagypáholyai jóformán beszélő viszonyban sem voltak a központi hatalmak országainak páholyaival. Ugyanakkor az egyes páholyok tagságát is megosztotta a háború; a szabadkőművesek egy része a nacionalista hangulat hatása alatt teljesen azonosult kormánya politikájával, háborúpárti lett, míg mások továbbra is megmaradtak háborúellenes, antimilitarista nézeteiknél, habár e nézetek hangoztatása igen veszélyessé vált. Erre utal az a tény, hogy még a *Kelet* című, csak belső forgalmazású szabadkőműves-lapban sem található a háború kezdeti szakaszában egyetlen háborúellenes írás sem. Ellenben maga a nagymester, Bókay Árpád, a háború kitörésétől kezdve három hónapon át valamennyi számban közölt egy-egy eligazító jellegű írást: júliusban *A szabadkőművesség és a háború,* augusztusban *Megtesszük kötelességünket!,* szeptemberben *Jegyezzünk hadikölcsönt!* címmel. Ezek nem uszító, gyűlöletkeltő cikkek, hanem a háború erkölcsi és anyagi támogatására buzdító felhívások. A *Világ* című napilapban, vállalva a nagy nyilvánosságot, a nagymester felszólította a magyar szabadkőművességet, hogy minden ereje és tehetsége megfeszítésével álljon a nagy nemzeti és nagy állami cél szolgálatába, segítse elő a háború megnyerését. Legfőbb feladatul viszont a szenvedők segítését, katonakórházak szervezését és a jótékonysági akciók fokozását jelölte meg.[1]

A *László király páholy* 1914. augusztus 2-án rendkívüli értekezleten tárgyalt és döntött a háború kitörése miatt szükségessé vált intézkedé-

sekről. Dr. Grósz Menyhért kijelentette: *„A szabadkőművesek legfőbb kötelessége a szeretet fokozottabb gyakorlása."* A főmester indítványára elhatározták, hogy a páholyház éttermét húszágyas kórházzá rendezik be, a Szünidei gyermektelep ágyaival, ágyneműivel. Az orvos testvérek díjtalanul ápolják a beutalt háborús sebesülteket. A nővéreket (a szabadkőműves-feleségeket) felkérik ápolói tevékenységre. A páholy a bevonultak családjait ötszáz koronával támogatja. A helyi lapokban felhívást tettek közzé, kérve a lakosságot az adományozásra. Szeptember 18-án közös munkát tartottak a *Bihar páhollyal* és megszervezték a kórházi munka együttes végzését, s annak fedezésére havi hatszáz koronát irányoztak elő. Stern Ödön felajánlotta a tűzifát a kórház számára, Fekete Sándor elvállalta a gazdateendőket, Szántó Lajos az adományok begyűjtését.[2]

A háborús körülmények ellenére az 1914-es évben végzett munkáról részletes jelentést küldenek a *Nagypáholynak.* Ebből megtudható, hogy tizennyolc munkát és négy értekezletet tartottak, a páholytagok száma az év végén kilencven, hét tag fedezett, öten meghaltak, s kilenc új tagot vettek fel. Hadba vonult: dr. Bárdos Imre, dr. Lévay Béla, Pikó János és dr. Váradi Ödön. A páholyvagyon 47.678 koronáról 40.384 koronára csökkent. 1914. október 28-án a páholy tovább bővítette a kórházát, 25 ágyasra növelte, s ekkor a kórház fenntartása már havi 1600 koronába került, amit a két páholy együtt fizetett. Emellett az ingyenkenyér-akcióra ezer koronát költöttek, ugyanennyivel támogatták a *Világ* című napilapot, kilenc egyetemi hallgatónak havi 20-20 korona ösztöndíjat nyújtottak, sőt vállalták a rászoruló egyetemisták tan- és vizsgadíjainak kifizetését is. December 18-án a *Nagypáholy* felhívására háborús rendelkezési alapot hoztak létre, ebbe minden tag havi 20 koronát fizetett be. Azonkívül a páholy ötezer koronás békekölcsönt jegyzett, s a testvérek külön jegyzése meghaladta a 200 000 koronát. Tehát a szabadkőművesek hazafias áldozatvállalására nem lehetett panasz.[3]

A *Nagyváradi Napló* 1914. december 25-i száma *A szabadkőműves kórház karácsonya* címen színes riportban számolt be arról az ünnepségről, amelyet a páholytagok rendeztek az ott ápolt sebesült katonáknak. Az írásból az is kiderült, hogy a harminc nagyváradi katonakórház közül még tizenkettőt kerestek fel ajándékaikkal s jókívánságaikkal a szabadkőművesek feleségei. Idézünk a riportból: *„Talán egy kórházban sem készültek olyan bensőséges szeretettel a szent estére, mint a Fehér házban* [itt: páholyház – K. Á.], *és bizonyos, hogy az a húsz sebesült, akit a Rulikovszki úti szabadkőműves kórházban ért a karácsonyeste, otthonos, szép ünnepet él, és nem fogja elfelejteni sohasem, hogy Krisztusnak a születését ott ünnepelték meg, ahol úgyis mindig a szeretet, a jóság tisztaságának ünnepei vannak, ha sikerül valamivel*

jobbá tenni a világot. (...) A nagy karácsonyfát a kórteremben – a páholy nagyterme – állították föl, és az előtte lévő asztalra helyezték el az ajándékokat, amelyek az Augusta-ajándékcsomagokból állnak, de amelyek között még sok-sok más ajándék is volt, ismeretlen jótevők kedves ajándékai. A karácsonyfa alatt azután megszólaltak a bús ukrajnai, lengyel, magyar és tiroli dalok, s a kinyílt szívek megnyilatkozó érzései mélyítették ennek az estének az értékét, amely még soha nem bírt olyan nagy jelentőséggel, mint ma."[4]

1915-ben a *László király páholy* tevékenysége jóformán csupán az úgynevezett „háborús akciók" támogatására szorítkozott. Ez azonban, mint ahogy a *Nagypáholyhoz* küldött évi jelentésből is kiderült, nem kevés anyagi és fizikai erőfeszítést igényelt a páholytagoktól, akiknek a száma a hadba vonultak miatt egyre csökkent. Új tagokat ebben az évben nem is vettek fel, s az összesen hét alkalommal megszervezett páholymunkából csak kettőt sikerült a páholyházban megrendezniük, ahol továbbra is működött az általuk fenntartott hadikórház. A jelentés elkészítésének időpontjáig összesen 203 beteget ápoltak az időközben 25 ágyasra növelt hadikórházban, akiknek a kezelésére 27 500 koronát költöttek, s közben több más szabadkőműves-akciót is pénzzel támogattak. Így a *Világ* című országos napilapot ezerötszáz, az *Új Nagyvárad* című szabadkőművesi szellemű helyi újságot ezer koronával támogatták, és ezernégyszáz koronával járultak hozzá egy országos méretű szabadkőműves-kezdeményezés, Kőművesfalva felépítéséhez. De még a helyi irodalom megsegítésére is áldoztak, Dutka Ákos új verseskötetének a megjelentetéséhez 250 koronával járultak hozzá.[5]

A szabadkőműveseket továbbra is élénken foglalkoztatta a háború kérdése, s megpróbálták feloldani azt az ellentétet, amely a szabadkőműves eszmék és a háborúba sodródott haza támogatásának, védelmének szükségessége között feszült. A *Dél* című szabadkőműves folyóirat számos cikket szentelt ennek a kérdésnek, amelyekből az olvasható ki, hogy ez nemigen sikerült. Amikor a háborús ellenfélről nyilatkoznak, akkor határozottan a háborúellenességet hirdetik. Így például az *Antiszabadkőműves olasz testvérek* című írásban arról számolnak, be, hogy *„az olasz szabadkőművesség hivatalos szervei kijelentették, hogy a háborút örömmel üdvözlik, s nemcsak óhajtották, hanem elő is készítették."* Ezzel a kijelentéssel szemben a cikkíró kifejti: *„A szabadkőművesség a békének, a becsületességnek, az emberiség testvéri összetartásának, a szeretetnek a hirdetője, és sohasem állhat ezekkel ellentétes eszmék szolgálatába."* Mi más ez, ha nem a háború teljes elutasítása? Ezzel szemben a *Világháború, világszövetség* című írás szerzője kijelenti: *„A nemzet életéért és igazáért folyó harcban a magyar szabadkőművesség is emberül állja a helyét. Csak a legelvakultabb rosszakarat*

foghatná rá a magyar szabadkőművesekre, hogy hazája, nemzete érdekeit nem azonosnak tekintette mindenkor saját létezése, működése céljaival, érdekeivel." Ez viszont a háború elfogadása. Kevésbé vitatható viszont az írás megállapítása a világszövetség létrehozásának lehetetlenségéről a háborús körülmények között. *„A világszövetség ügye a világháborúval fordított viszonyba jutott. E nagy világkavarodás feltárta azokat a mélységes szakadékokat, amelyek a világszövetség létrehozását lehetetlenné teszik. A mi túlzó radikalizmus névvel illetett törekvéseink nem célozták a népek nyugodt társadalmi rendjének erőszakos felforgatását, s a szociális eszmék térfoglalását is mindenkor békés eszközökkel, becsületes kompromisszumokkal igyekeztük előmozdítani. Az előjogok és osztályharcok megszüntetését értelmi érvek hadba vonultatása útján reméltük megvalósítani. Lehet-e faji, vallási, politikai tekintetben felülálló szabadkőművesi világszövetségről beszélni akkor, mikor a civilizáció első csatasorában álló nemzetek szabadkőműves fórumai s világhírű képviselői lobogtatják legdühösebben az irtó háború tüzes csóváját egy másik, éppoly kultúrnemzet ellen? (...) Az igazi kultúrértékek megbecsülése nem azonosítható üres fikciónak bizonyult internacionalista frázisok kultuszával, s minekünk, magyar szabadkőműveseknek elsősorban magyaroknak kell lennünk és maradnunk egész szervezetünkkel, intézményeinkkel. (...) Nemzetközi szabadkőművesi kultúrértékek kicseréléséről addig beszélni sem lehet, míg az egyes nemzeteknek az országok határain belül biztosítva nincsenek a felvilágosodás, népszabadság és anyagi felvirágzás szilárd alapjai, és a szabadkőművesi embereszmény nem hatja át a társadalom minden egyes tagjának a lelkét, s nem irányítja minden cselekvésüket."*[6]

A szabadkőműves világszövetség létrehozásának időszerűtlenségéről szóló helytálló megállapítások nem jelentették azonban a béke megvalósításáért küzdő nemzetközi összefogás szükségességének a tagadását. Ellenkezőleg, a magyar szabadkőművesek élen jártak ebben a mozgalomban. Már 1915-ben részt vettek Hágában egy nemzetközi tanácskozáson, ahol létrehozták az Állandó béke bizottságát, s annak magyar tagozatát dr. Bakonyi Kálmán kúriai bíró és Haypál Benő református lelkész, a *Nagypáholy* főszónoka képviselte.[7]

Az első szabadkőművesi békekezdeményezés

1916, a harmadik háborús év rányomta bélyegét a magyar szabadkőműves-mozgalomra is, egyre csökkenő létszám mellett, mind kevesebb összejövetelt tartottak, s akkor is főleg adminisztratív tevékenységeket folytattak. Az év elején a *László király páholy* egy optimista jelentést tett közzé, a *Kelet* hasábjain, megállapítva, hogy *„az új évet*

élénk érdeklődés mellett kezdték. Grósz Menyhért főmester megnyitóbeszédében a háborús idők nehéz feladatait állította előtérbe és mély gondolkozásra, erős filozófiai hajlamra valló okfejtéssel bizonyította, hogy a kultúrgondolkodás a háború által sem szűnt meg, sőt még erősebb, még eredményesebb lesz ezután."[8]

Ebből a nagy elvárásból csupán annyi valósult meg, hogy 1916. január 8-án a *Bihar páhollyal* megrendezték az első közös „hadi teadélutánt", melyen részt vettek a családtagok is. Gazdag kultúrműsort adtak elő, s gyűjtést rendeztek az elesett hősök özvegyei és árvái javára. A „hadizsoldnak" is nevezett összejövetelen mintegy 300 korona gyűlt össze, s azt szétosztották a rászorulók között. Január 21-én Várady Zsigmond-emlékünnepélyt tartottak, ahol Grósz Menyhért és Adorján Ármin értekezett. Grósz Menyhért Várady Zsigmond szabadkőművesi érdemeit méltatta, Adorján Ármin a Várady végrendeletében megfogalmazott alapelveket ismertette a pályadíj odaítélésével kapcsolatban. Ezek szerint: *„Olyan egyént kell jutalmazni, aki a nemzet vagy a város kulturális, humanista emelkedése valamely ügyének lényeges, hasznos szolgálatot tett, anélkül hogy ezért anyagi jutalmazást várhatott vagy kapott volna. Nem jutalmazható, ha ez pártérdeket vagy felekezeti szempontot szolgál. Irodalmi, tudományos, művészeti alkotás egyformán jutalmazható. Különösen támogatható célok: a klerikális reakció és a militarizmus elleni küzdelem. A végrendelet azt mondta ki, hogy a páholy a neki jutó vagyonrész évi kamatait a magyar haladás, művelődés és felvilágosodás érdekében használja fel."* Befejezésként Adorján Ármin így értékelt: *„Tisztán állanak mindnyájunk előtt az ő lelkének eszméi, azok a képek, amelyeket a jövőről magának megrajzolt. Láthatjuk sóvárgó vágyait egy olyan időszak, jobb kor után, ahol az ember egyenlő az emberrel, ahol sem vallási, felekezeti, sem vagyonbeli, sem másféle különbségek nem léteznek, ahol szabad a gondolkozás és szabad a cselekvés, ahol csak azért él és küzd mindenki, hogy az emberiség minden tagja boldoguljon és megszerezhesse nemcsak a legszükségesebb megélhetéshez, hanem a fejlődés fejleszthető igényeihez való szükségleteket is."*[9]

1916 novemberében a páholyházban berendezett hadikórház „felső intézkedésre" beszüntette tevékenységét. A *Nagypáholyhoz* küldött évi jelentésből kitűnik, hogy tíz elsőfokú munkát tartottak, a novemberi és decemberi összejövetelt már a páholyházban. A novemberi pályamunkán a *Bihar páhollyal* közösen megvitatták a *Szabolcs páholynak* az összes páholyhoz intézett javaslatát *„egy internacionalista szabadkőművesi békeakció megindítása érdekében"*. A *László király páholy* feliratban kérte a Nagypáholyt, hogy *„lépjenek érintkezésbe a svájci nemzetközi központtal, és tudassák a világ szabadkőműveseivel a ma-*

gyar szabadkőművesség békés, emberséges szellemét, és kérjék, hogy indítsanak egy békeakciót a világ szabadkőművességében." Egy másik levélben jelentik a *Nagypáholynak*, hogy az országos szabadkőművesi munkaprogramból, amelyet a tizenkettes bizottság dolgozott ki, a két váradi páholy az alábbi témákat választotta ki a maga számára: 1. a rokkantügy – előadója dr. Sarkadi Lajos; 2. a középosztály megszervezésének kérdései – Kerekes Manó; 3. az ifjúság nevelése – dr. Réti Ignác; 4. a drágaság elleni akcióbizottság – Ágoston Péter, Sarkadi Lajos, Rezső Mór; 5. az örök béke vagy pacifizmus kérdései – Kerekes Manó. 1916. december 31-én a *László király páholynak* 78 tagja volt, kikből négyen vonultak be ebben az évben. Egy tagfelvétel volt, Kocsán János törvényszéki bírót vették fel.[10]

Az 1917 elején megrendezett XXXII. nagygyűlésen a *Nagypáholy* napirendre tűzte a világbéke kérdését. Az ebben a kérdésben lezajlott vita összefoglalását és konklúzióit a *Dél* című szabadkőműves folyóirat *Világbéke és szabadkőművesség – A tegnap utópiája a holnap valósága* című terjedelmes vezércikkében fogalmazta meg. A cikk a következő megállapítással záródik: *„A szabadkőművesség mindenkori ideálja volt és marad a világbéke megteremtésének szükségessége. Ma már a politika és a politikusok is erre a meggyőződésre jutottak. A szabadkőműveseknek komolyan, behatóan kell foglalkozni mindazokkal a problémákkal, amelyek a világbéke alapjait vetik meg, s ennek következtében egy új világrend kialakításával, gazdasági és kulturális életünk gyökeres átalakításával kapcsolatos felvilágosító, agitáló, jövőt előkészítő munkát kell folytatni."*[11]

A szabadkőművesek nagy reményt fűztek az új uralkodó trónra lépéséhez. A *Kelet* 1917. januári első számában *A béke fejedelme* című vezércikkben köszöntötte IV. Károlyt. A lap részletesen beszámolt a *Nagypáholy* által rendezett „koronázási díszmunkáról", mely alkalomból dr. Bókay Árpád nagymester mondott optimista hangvételű ünnepi beszédet.

1917-ben a *Nagypáholy* már határozott lépéseket is kezdeményez a béke érdekében. Megbízásából neves szabadkőművesek, mint például Bihari Mór, Ágoston Péter, Beke Manó, Pfeifer Ignác többször utaztak Németországba és Svájcba, hogy a Monarchia különbékéjét és a szabadkőművesek nemzetközi kapcsolatainak helyreállítását siettessék. A *Szimbolikus Nagypáholy Szövetségtanácsa* ebben az évben úgynevezett békebizottságot hozott létre, melynek tagjai Balassa József, Bihari Mór, Kőhalmi Béla és Kunfi Zsigmond voltak. Az 1917-es stockholmi szociáldemokrata kongresszus magyar résztvevőinek költségeit részben a *Nagypáholy* fedezte, ugyanakkor ezt az összejövetelt is igyekezett felhasználni az antantországok páholyaival való kapcsolat újrafel-

vételére. Jelentős mozzanatnak számított Jászi Oszkár svájci útja, aki az Országos Radikális Párt elnöke és a *Martinovics páholy* vezetőségi tagja kettős minőségében vett részt a berni „tartós béke" konferencián. Ágoston Péter, a *Bihar páholy* főmestere és helyi szociáldemokrata vezető 1917 januárjában három hetet töltött Berlinben, Drezdában és Lipcsében, s útjáról jelentéseket küldött Balassa Józsefnek, a *Nagypáholy* egyik vezetőjének, és a *Kelet* 1917. februári számában is beszámolt ottani tapasztalatairól.[12]

A szabadkőművesi békeakciók ellentmondásosságát, amely abból fakadt, hogy a háború két nagy táborra osztotta őket is aszerint, hogy a Központi Hatalmak vagy az Antant országaiban működtek, még tovább fokozta a különböző rítusokhoz való tartozás. Ezt az ellentmondást jól tükrözi *A párizsi szabadkőműves kongresszus utójátéka* című írás a *Kelet* 1917. szeptemberi számában: *„Június közepén Párizsban internacionális szabadkőműves kongresszust tartottak, amelyről igen sok jelentés látott napvilágot, anélkül hogy a belőle keletkezett bonyodalom megvilágosítást nyert volna.*

A szabadkőművesség olasz ellenségei már jó előre azt a hírt terjesztették, hogy a kongresszuson a földgolyóbis felosztásával fognak foglalkozni. Az olasz szabadkőműves nagypáholy, a Grande Oriente kiküldte képviselőit, akik irredenta politikát propagáltak. A másik páholy, a skót rítusú is jelen volt, együtt a francia és angol skót rítusú páholyokkal, amelyek mind szélsőségesen antant-álláspontot foglaltak el. Június 26-án megjelent a Tempsben Andreas Lebey francia szabadkőművesnek, a kongresszus előadójának sokat emlegetett cikke, amely élével az olasz szabadkőművesek ellen fordult. A háborúspárti olasz lapok roppant műharagra gyúltak, és hatalmas szabadkőműves-ellenes kampányt indítottak, amelyhez csatlakozott a svájci klerikális sajtó is. Lebey közölte nagy vonásokban a párizsi szabadkőműves kongresszus eredményét, vagyis a békefeltételeket, amelyeket titkos szavazással elfogadott a többség, s amelyekről azt mondják, hogy fedik a francia kormány békefeltételeit. A Lebey által közölt szöveg a valóságban csak a tervezetben szerepelt, amit a franciák terjesztettek elő, s a határozat, amit elfogadtak, a nemzetek jövőbeli együttélésének alapelveit szögezi le. Az olasz Oriente hazafias nyilatkozatot adott ki, ennek ellenére az olasz és a svájci sajtó továbbra is német ügynököknek nevezi a szabadkőműveseket."[13]

Ez a ma már elfeledett és ismeretlen írás nemcsak a korabeli szabadkőművesi álláspontok sokféleségét és ellentmondásosságát mutatja be, hanem egyben cáfolat is arra a ma is sokat hangoztatott szabadkőműves-ellenes álláspontra, mely szerint az első világháború kirobbantása, lefolyása, a háborút lezáró békék mind-mind a nemzetközi szabadkőművesség összeesküvésének az eredményei.

Egy sokat vitatott könyv. Dr. Ágoston Péter: A zsidók útja

Még 1916 decemberében a nagyváradi Társadalomtudományi Társaság levélben hívja fel a *Nagypáholy* Irodalmi bizottságának a figyelmét Ágoston Péter legújabb könyvére az alábbi ajánlással: *„(...) A magyar szabadkőművesség és a zsidóság összeforrt, mert amikor Magyarországon a kor a szabadelvűséget követelte, akkor a zsidóság állott melléje a legnagyobb tömegben. Amikor a szabadelvűség még nem volt, csak zsidó emancipáció, akkor minden zsidó és minden zsidóbarát szabadelvűnek hihette magát. Ha tehát magyar ember a zsidóságról ír és a magyar zsidóság sorsát tárgyalja, akkor a szabadkőművesség külső történetét is írja meg vele. Ezért a zsidóságról megjelenő könyve Ágoston Péternek a szabadkőműveseket is kell hogy érdekelje. A magyar progresszió kérdése a magyar kultúra kérdése, azért összefügg a magyar zsidósággal és ennek magatartásával. A szabadkőműveseknek a zsidóságot és a zsidóknak a magyarokat egyaránt nevelnie kell. Ezért külön figyelmükbe ajánljuk Ágoston Péter könyvét. Ajánljuk azzal a melegséggel, amellyel Ágoston Péternek irodalmi munkásságát barátai mindig ajánlják, mert mindig a haladást, magyar kultúrát, ennek erősödését szolgálja."*[14]

A könyv megjelenése után előbb a helyi sajtóban, majd a fővárosi, országos és vidéki lapok hasábjain addig nem tapasztalt hatalmas vita bontakozott ki a könyv tartalmáról, mondanivalójáról, szellemiségéről, egészen ellentétes megállapításokat fogalmazva meg. A vitát Antal Sándor robbantotta ki 1917. február 25-én a *Nagyváradi Naplóban* közölt könyvismertetőjével. Ebben az antiszemitizmus vádját fogalmazta meg a szerző ellen. Azzal is megvádolta, hogy *„nem ismeri tárgyát, tökéletesen félreismeri a zsidók természetét, mind erényeiket, mind hibáikat. Antiszemita írók adatait csoportosítja az eleven zsidók tanulmányozása helyett. Ezzel aztán sokat árt a radikalizmus ügyének, amikor ő, e világnézet nagyváradi pápája föllépett a zsidók ellen."*[15]

A *Nagyvárad* című napilap felkereste a szerzőt, dr. Ágoston Pétert, s ő, a megtámadott, könyvéről a következőket jelentette ki: *„Azt kell feltételeznem, hogy azok, akik a könyvemmel kapcsolatban antiszemitizmusról beszélnek, nem is olvasták a könyvemet, vagy ha igen, akkor rosszindulatúlag kikaptak belőle egy passzust, s ezzel kovácsoltak a maguk felfogása számára fegyvert.*

Nem áll az, hogy a könyvem a háború alatt készült, mert 1914 júniusában készen volt a teljes kézirat. Nem kerestem a könyv számára különösebb aktualitást, mely most különben a háború utánra tolódott ki, hanem megírtam a könyvemet, mert tanulmányaim arról győztek meg, hogy a zsidóság beolvadásának kérdésével foglalkozni kell. Iro-

dalmi tanulmányaim folyamán annak megállapítására jutottam, hogy a zsidóság Galíciában és Bukovinában nem csupán felekezet, hanem erős nemzeti törekvéseket folytat és izmosan építi a maga nemzeti kultúráját, amelyet mint bevándorló, mindenhová magával visz, és most a háború alatt ez az invázió csak növekedett. A felekezet a zsidóság együvé tartozását jelenti, és ebben az együvé tartozásban szilárd alapokat találnak a nemzeti törekvések, amelyek ellensúlyozásának az eszköze a zsidók beolvadása. (...) Ez kell legyen a magyar zsidók útja!"[16]

A *Nagyváradi Napló* 1917. március 3-án már arról tudósít, hogy megjelent Antal Sándor könyve *A magyar zsidóság jövendője* címen, a következő fejezetekkel: Felelet Ágoston Péternek, A magyar zsidó a háborúban, A zsidó mint polgár, A hitehagyottak és a magyarság, A magyar zsidóság jövendője. Ez a könyv tulajdonképpen egy vitairat, melyben cáfolja Ágoston Péter megállapításait és szembeszáll a zsidóság beolvadását hirdető elmélettel.

Egy nappal később a lap újra közli Ágoston Péternek 1913. október 19-én ugyanott megjelent *Ahasver* című írását. A mese szerint a keresztjét Golgotára vivő Jézusnak a jeruzsálemi sarukészítő Ahasver nem engedte meg, hogy háza előtt megpihenjen. Jézus, a szeretet istene ezért megátkozta, hogy ne legyen nyugalma sohasem, s vele szenvedjen Izrael is. A mese igaz, állapította meg a szerző, mert minden zsidó egy Ahasver. Minden zsidót külön gyűlöl minden nem zsidó. Ebből a gyűlöletből fakad az összes zsidóellenes vád – a mágia és a vérvád. Ha az ész és a tudás veszi át majd birodalmát a földön, akkor meg fog halni Ahasver és minden társa. Az újraközölt cikkhez a szerkesztő hozzáfűzte: *„E bölcs és igaz írásnak az volt a hatása, hogy 1913. december 7-én a váraljai választókörzetben, ahol a választók túlnyomó többsége zsidó, a legtöbb szavazattal törvényhatósági bizottsági taggá választották Ágoston Pétert."* (Azt már az olvasóra bízta, hogy az újraközölt írásból és a hozzá fűzött kommentárból milyen következtetést vonjon le.)

Ágoston Péter könyvének legalaposabb és leghitelesebb bírálatát dr. Kecskeméti Lipót, az igazi magyar érzelmű, bölcs és irodalmi talentummal is megáldott neológ izraelita főrabbi fogalmazta meg egy terjedelmes elemzésben, melyet szintén a *Nagyváradi Napló* tett közzé. Ebből idézünk: *„Megint egy könyv a zsidóságról, amely nem ismeri a zsidóságot. A zsidóságnak a lelkét kritizálja, a zsidóság lelkét akarja felmutatni az évezredek valóságában. Sok benne a tévedés, a nemtudás. Ágoston Péter neve nagy súlyt adott könyvének, de könyve nagy súlyt vett el Ágoston Péter nevéből. Nem antiszemita ő vagy az írása. Kijelentem, én nem tartom annak, hanem túlságosan sok a könyvében, ami tudománytalan. (...) A könyvből hiányzik az élet, ahogy élt meg él az élet. Aki történeti munkát ír, annak látnia kell a történetet. Amikor ezt*

a könyvét megírta, a történetet nem a történetben nézte, hanem magában, és nem az életet látta, hanem a könyvét, a könyvének terhét." Végül kijelenti, hogy a zsidók útja nem a kereszténység felvétele a magasabb erkölcs nevében.[17]

Egy fiatal nagyváradi újságíró, Székely János előbb a *Nagyváradi Napló* hasábjain, majd egy terjedelmes röpiratban, amelyet könyv alakban jelentetett meg, szállt szembe Ágoston Péterrel és könyvével. Írásának címe *Az eltévedt Ágoston*, és azt a következtetést vonja le benne, hogy a szerző nem tévedett, hanem tudatosan írta azt, amit írt. Bevallja, hogy *„a lelkes fiatal idealisták őszinteségével, fiatal lángolásával, a radikális eszmék megvalósulása iránt érzett harcos hitével rajongója voltam a régi Ágoston Péternek, a radikális szabadkőművesség és a szociáldemokrata küzdelmek egykori zászlóvivőjének"*. Rámutat Ágoston Péter tévedéseire, amelyekkel nemcsak a zsidókról, de a radikális polgárokról és a szociáldemokrata munkásságról is felületes és ártó dogmákat hirdet. *„A megdöbbenés, a csalódás és keserűség sikolya visszhangzik Székely János sok tudással és temperamentummal megírt röpiratában, mely pozdorjává zúzza egykori vezérének tévedéseit"* – állapítja meg az írást ismertető kommentár.[18]

A sajtóvita majdnem két hónapig burjánzott, elsősorban a *Nagyváradi Napló* hasábjain, de szinte valamennyi fővárosi politikai, irodalmi és felekezeti lap is beszámolt az Ágoston Péter könyve körül kirobbant botrányról. A legtöbb kommentátor nem érdemesítette a könyvet komoly kritikára vagy polémiára, viszont a legtöbben tudománytalannak és antiszemitának minősítették. Még a *Világ* című radikális és szabadkőműves beállítottságú napilap is tudomány nélküli antiszemita könyvnek nevezte. A kiterjedt olvasótáborral bíró *Esti Újság* riportot írt arról a megdöbbenésről és felháborodásról, amelyet *A zsidók útja* keltett. Részletek a riportból: *„Ágoston Péter nagyváradi jogakadémiai tanár, a radikális irányzat egyik sokat szerepelt vezére A zsidók útja címmel vaskos könyvet írt, melyben kíméletlen támadást intéz a zsidók ellen. Könyve nyomán Nagyváradon ideges kavarodás támadt. A zsidóság valósággal forrong, és a klerikálisokat is zavarba hozta a furcsa szituáció, mert nem tudják még, hogy az évtizedes antiszemita agitációjukhoz most hirtelen átpártolt Ágoston Pétert hogyan fogadják. Ágoston Péter tíz éve szerepel Nagyváradon, mint a zsidóságból szövődött ultraradikális csoport elnöke. Hat évvel ezelőtt a Váraljának nevezett városrészben a zsidók választották a törvényhatóságba. (...) Ágoston Péter a László király páholyt túlságosan konzervatívnak találta, radikális híveivel kivált a páholyból, és Bihar címen új páholyt alapított, melynek ő lett a főmestere. A zsidók útja természetesen a Bihar páholyban keltett érthető konsternációt. A hívei közül többen kijelentették, hogy kilépnek*

a páholyból vagy kényszeríteni fogják Ágostont, hogy köszönjön le főmesteri tisztségéről." A továbbiakban a riporter beszámol Kecskeméti Lipót főrabbi, Antal Sándor és Székely János reakciójáról. Végül megszólaltatja Ágoston Pétert is, aki többek közt kijelentette: *„Rámutattam, hogy az antiszemitizmus a zsidó faj ellen irányul, pedig a zsidóság természettudományos szempontból nem is tekinthető fajtának. Egész világnézetem, tudományos és radikális munkásságom garancia arra, hogy nem vagyok antiszemita."*[19]

A *Bihar páholy* történetét bemutató fejezetben beszámolunk arról, hogyan zajlott le a szabadkőművesek „ítélőszéke" előtt Ágoston Péter pere, amelyben végül is felmentették az antiszemitaság vádja alól, s ezt a döntést a *Nagypáholy* is jóváhagyta. Így ért véget ez az országos méreteket öltött vita, amely továbbra is megoldatlanul hagyta a korabeli Magyarország egyik legneuralgikusabb kérdését, a zsidókérdést. Igaz, a körülmények sem kedveztek a megfelelő megoldás keresésének és a megoldásnak, tekintettel az évek óta tartó háborús viszonyokra.

A háború és béke kérdése

Ez a kérdés foglalkoztatta elsősorban az ország, sőt a világ minden lakóját, függetlenül fajától, nemzetiségétől, vallási vagy társadalmi hovatartozásától. Erre utal az a tény is, hogy pontosan három évvel a megalakulása után a váradi radikális párt újraszervezkedéséről adnak hírt a korabeli újságok. A *Nagyváradi Napló* arról tudósított, hogy az Országos Radikális Párt alelnöke, Szende Pál jelenlétében megválasztották a helyi pártszervezet vezetőségét: dr. Grósz Menyhért elnököt, dr. Sarkadi Lajost és Kotzó Jenőt mint társelnököt, valamint dr. Nagy Mihály, dr. Fried János és Horvát Gusztáv titkárokat. Nemcsak a vezetőség, hanem a választmányi tagok döntő többsége is a *László király* és a *Bihar páholy* tagjaiból került ki. Az összejövetelen meghatározták legfontosabb céljaikat, törekvéseiket, melyek között első helyen állott *„a kalandor militarista és imperialista politika helyett a békepolitika"* hirdetése. A többi cél közül kiemelendő: a közszabadságok és egyéni szabadságok kivívása, az általános, egyenlő, titkos, nőkre is kiterjedő választójog, sajtó- és gyülekezési szabadság, agrárreform, sztrájkjog, a közoktatás államosítása, a főrendiház eltörlése és *együttműködés a szocialistákkal.*[20]

Az Ágoston Péter könyve körüli éles viták nem ártottak a szabadkőműves-mozgalomnak, a két páholy továbbra is megőrizte egységét a közös célokért vívott harcban mind a páholyon kívüli politikai életben, mind a páholyokon belül. Sőt, hosszú idő után először történik meg 1917. május 10-én, hogy egyszerre három kereső, Juricskai Barna vá-

rosi pénzügyi tanácsos, Szőke Sándor banktisztviselő lés Rumpler Frigyes mezőtelegdi gyárigazgató kéri felvételét a *László király páholyba.* A vezetőség kérte a *Nagypáholyt* a huszonegy napos várakozási idő elengedésére, ezt megkapták és május 18-án már fel is vették az új tagokat.

1917. november 23-án a *László király páholy* nagy jelentőségű határozatot hozott, melyben megállapította azokat az alapelveket, amelyek az egész magyar szabadkőművességet érintik, másfelől pedig azokat a külön feladatokat, melyek megvalósításáért „Nagyvárad keletén" kell dolgozni. A szabadkőművesi munkának és feladatkörnek a *László király páholy* által elfogadott hármas alapelve: 1. az általános, egyenlő, titkos és községenként gyakorlandó választói jog (amit a nőkre is ki kell terjeszteni); 2. a felekezetmentes és ingyenes közoktatás (a közép- és felsőfokú oktatást is ki kell vonni a felekezeti befolyásból); 3. szekularizáció (annak keresztülviteléig a demokratikus földbirtokpolitika megvalósítása, progresszív adózás).

A negyedik, az új és fontos alaptétel: a tartós béke intézményes biztosítása. A szabadkőművesek eddig is küzdöttek a militarizmus ellen. Jelenlegi teendők: az általános leszerelés, nemzetközi döntőbizottságok felállítása, a jog és erkölcs uralmának megteremtése.

Külön feladatok: a hadiözvegyek és -árvák gyámolítása, anya- és csecsemővédelem, a tuberkulózis, alkoholizmus, nemi betegségek elleni harc, a lakásügy megoldása, a drágaság megszüntetése, városi kórház, poliklinika létrehozása, ingyenes gyógykezelés, ingyen gyógyszer a rászorulóknak, kultúrpalota létesítése, tanoncotthonok működtetése, felnőttképzés biztosítása.

Általános feladatok:

1. a szabadságjogok helyreállítása;
2. az ifjúság megszervezése a progresszív eszmék szolgálatában;
3. a nemzetiségi kérdés igazságos radikális megoldása. (Dr. Grósz Menyhért a *Nagypáholy* 1917. decemberi közgyűlésén síkraszállt azért, hogy a páholyokban biztosítsák a nemzetiségek számára az anyanyelv használatát. Javaslatával országos feltűnést keltett.)

Követelmény a tagokkal szemben:

1. összhang a belső páholyélet és a profán világban kifejtett tevékenység között, a szabadkőművesi alapelvek betartása;
2. senki sem lehet tagja olyan társadalmi vagy politikai alakulatnak, melynek célja és eszméi ellentétesek a szabadkőművesekéivel vagy amely a szabadkőműves alapeszmék és célok megvalósítása ellen küzd;
3. akik a szabadkőművességi kötelességeiket megsértik, nem vesznek részt a páholymunkában, azokat ki kell zárni.

A határozat a következő megállapítással végződik: *„Ha maroknyi is lesz a táborunk, de lelkes és fáradtságot nem ismerő munkával igyekszünk simítani a durva kövön, előbb vagy utóbb fel fog ránk derülni az a hajnal, melynek világosságot árasztó sugaraitól már annyira remegnek a sötétség fekete lovagjai."* A határozat teljes szövegét felterjesztették a *Nagypáholy* elé, s igazi demokratikus eljárásként csatolták mellé az egyik páholytag, Nagy Lajos (árvaszéki ülnök) tiltakozását és fellebbezését a *Nagypáholyhoz* a határozat ellen. A fellebbező szerint a határozat teljesen szükségtelen, ellenkezik a szabadkőműves-alkotmánnyal. Meddő belügyi vitákhoz fog vezetni, és alapot szolgáltat politikai pártokkal és hatóságokkal való összeütközésre. A *Nagypáholy* fő szónoka a következő választ adta a fellebbezésre: *„A fellebbezést a Szövetségtanács elutasítja, mivel a László király páholy által felállított program nem pártpolitikai, hanem általános politikai program, melynek felállítása nem ütközik az alkotmánnyal, mert annak rendelkezése lényege szerint csak a pártpolitikát kívánja távol tartani a műhely falaitól, s mert a haladás és fejlődés programja mellett való lekötés nem ellenkezik a lelkiismereti szabadsággal."*[21]

Az 1917-es év történetéhez tartozik még dr. Grósz Menyhértnek a decemberi városi közgyűlésen elhangzott, országos feltűnést keltő javaslattétele, melyben kérte, hogy a törvényhatósági bizottságban biztosítsák a nemzetiségek számára anyanyelvük használatát. Ez ésszerű reagálás volt a nemzetiségiek követeléseire, akiknek képviselői már az Országgyűlésben is szembefordultak a magyar kormánnyal, s így egyre jobban veszélyeztették az állam egységét. Nem valószínű, hogy e javaslat elfogadása bármit is változtatott volna a kialakult helyzeten, de egyhangú elutasítása tovább mérgezte a nemzetiségi viszonyokat.

Az összeroskadás előtt

Így nevezte, igen találóan, Jászi Oszkár az 1918-as év első felét, amikor egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a központi hatalmak a háborút elvesztették, s a teljesen kimerülő magyar társadalom és gazdaság nemhogy ösztönző erőt kapott volna a politikától, de a reménytelenség eluralkodása s az ország összeomlása magával rántotta a hadsereget is.

A nagyváradi szabadkőművesek e reménytelen helyzetben dr. Várady Zsigmond tragikus emlékét idézték fel 1918. január 18-i páholymunkájukon. Dutka Ákos itt mondta el láncbeszédként *Egy sír előtt* című mélytüzű költeményét, melyben nemcsak szeretetteljes megilletődöttségét fogalmazta meg, de a szabadkőművesekre váró felelősségteljes döntések hozatalát igénylő jövő látomását is. A költemény előbb a *Váradi Hétben*, majd a *Kelet* című szabadkőműves lapban is meg-

jelent. Mivel hűen tükrözi az akkori radikális szabadkőművesi eszméket, méltó a megismerésre:

„E sír előtt
E gyászos esti órán
Kik láncba fogva álltok itt velem
S tünődtök egy emberélet sorján
Tudjátok – kit rejt itt e sírverem?

A félelmetes magyar sors halottját,
Ki álmodott és fellegekbe járt;
Hitével, hogy a földre új nyomot vág,
A tett előtt riadtan, tétován megállt!

Vigyázzatok! A végzet szárnya lebben,
Itt álltok mind e nyitott sír előtt
Egy nép sűlyedhet el e szörnyű vermen,
Egy szárnycsapás, – s az enyészet beföd...

Felettünk kong a dörgedelmes óra
Hitet kell tennünk holnap talán:
Hová vessen sorsunk fordulója
A vértől ázott népek piacán...

Testvéretek-e minden szenvedő hát?
A páncélos ököl átkát érzitek?
S e láncban ki most híven nyújtja jobbját
Testvér? Én kérdem itt van-e szived?

Ti voltatok az új idő kakasa...
Hivogatva szóval szabadabb napot.
S most rohanunk a Fenséges tavaszba
Mely sorba állít királyt, koldust és rabot.

Vigyázzatok! A Sors órája kondul,
A hódító gőg járma már recseg
És jő a perc, a szó, hogy tettre fordul
Ott lesztek-e a gáton Emberek?!

E sír előtt e gyászos esti órán,
Kik láncba fontan álltok itt velem,
Ezt kérdezem a sorsunk fordulóján
S kiáltja felétek itt e sírverem.

E sír beszédes szent tragédiája
Piros fároszként kérdve fellegig:
Megálltok-e majd csüggedt tétovázva
Ha a sors órája híva ütni fog?!"[22]

A szociáldemokrata párt és a szabadkőművesség

A *Kelet* című lap 1918. februári száma ezzel a címmel adta hírül, hogy a párt elvi határozatot hozott, mely szerint tagjai nem tartozhatnak polgári társaságokhoz. Ez a határozat azt akarta megakadályozni, hogy a szociáldemokraták a szabadkőművesség kötelékébe tartozhassanak. A szociáldemokrata párt vezetőségének tagjai azonnal levonták a konzekvenciát és fedezésüket kérték. Az egyik vezető a határozatot azzal próbálta indokolni, hogy a magyar szabadkőművesség illetéktelenül befolyást akar gyakorolni a párt ügyeire. A szabadkőművesek azzal cáfolták ezt az állítást, hogy ők nem foglalkoznak pártpolitikával. Megjegyezték, hogy egy jelentéktelen incidenst használtak ürügyül a szakításra, melyre a szociáldemokraták már rég készültek, hisz más országokban már korábban hoztak hasonló határozatot, amelyben kimondták az összeférhetetlenséget. A szabadkőművesek sajnálták ezt a lépést, mert sok értékes testvért kellett elveszíteniük. Példának hozzák fel Kunfi Zsigmondot, aki a kongresszus előtt jelentette be kilépését a szabadkőművességből, ugyanakkor nagy elismeréssel beszélt a szabadkőművesség nevelő hatásáról és arról a megbecsülésről, amelyben a szabadkőművességben részesült. A cikk a következő megállapítással zárult: *„A szabadkőművesség nem kéri számon senkitől, milyen párthoz tartozik, csak azt, hogy tisztességes ember-e, a haladás és a felvilágosodás híve-e, hajlandó-e a mi emberbaráti és progresszív céljainkért együtt dolgozni. A szabadkőművességben a legkülönbözőbb pártállású emberek vannak együtt, és ez senkit sem feszélyez. A szociáldemokrata párt politikai és gazdasági eszközökkel több tekintetben hasonló célok szolgálatában áll. A szabadkőművességnek politikai és gazdasági eszközei nincsenek, de vannak szellemi, társadalmi és vallási eszközei. Néhány kedves és közibünk illő testvért elveszítettünk, de egyébként minden marad a régiben."*[23]

A Radikális Párt és a László király páholy

A *László király páholy* a háborús nehézségek ellenére továbbra is erős és jól működő szervezet maradt. A páholyházban megszűnt a katonai kórház működtetése, rendszeresen tartották a páholymunkákat, s

olyan fontos kérdéseket vitattak meg, mint a nemzetiségi kérdés, lakáskérdés, földreform, telekadó, az ifjúság nevelése, ifjúsági irodalom. A háborús jótékonysági mozgalomban társadalmi akciókkal és anyagi erővel is részt vesznek, folytatják az anya- és csecsemővédelmet és a gyermekvédelmet. Új tagokat is vettek fel, akik közül a legjelentősebb személy Jánossy Gyula helyettes rendőrfőkapitány. 1918. május 31-én a tizennyolc tagú tisztikar élére újraválasztották Grósz Menyhértet. A taglétszám ekkor 83 személy volt.[24]

A szociáldemokrata párt szövetségese, a Választójogi Blokk másik tagja, az Országos Radikális Párt nem szakította meg kapcsolatát a szabadkőművesekkel, ellenkezőleg, továbbra is együttműködött velük, illetve tagjainak jelentős része vezető szerepet töltött be a páholyokban. Így volt ez Nagyváradon is, ahol, mint már az előzőkben bemutattuk, az 1917-ben újjászervezett radikális párt elnöke dr. Grósz Menyhért főmester, s a két helyettes elnöke dr. Sarkadi Lajos és dr. Kotzó Jenő szabadkőműves személyiségek voltak. 1918. május 26-án a Radikális Párt nagygyűlést szervezett Nagyváradon és dr. Grósz Menyhért az itt tartott beszédében kijelentette: *„A mi politikánk tanítómestere az élet, célja az élet. Világosabban: látni az emberi egyenlőtlenségek, testi szenvedések, kulturálatlanságok vigasztalan képét, célkitűzésünk az, hogy előmozdítsuk azt a törekvést, hogy minél több ember éljen e hazában relatíve legboldogabb életet. Ez a mi politikánk, az élet realitásainak megfigyelése és egy jobb és igazságosabb élet minél több ember számára a célkitűzésünk."* Gróf Károlyi Mihály, a függetlenségi és 48-as párt vezetője ismertette pártja célkitűzéseit. Elmondta, hogy ennek kardinális pontja a demokrácia és a haladás. A függetlenségi politika és a radikális demokrata politika együtt kell hogy működjön. Amíg nincs önálló és független Magyarország, addig nincs radikális magyar politika, együtt kell hogy győzzön a függetlenség és a radikalizmus politikája. Most a legfontosabb a háború befejezése és az intézményes béke megvalósítása. A békeprogramjuk alapja a népek békéje, a népek szövetségét akarják, nem a meglévő szövetségek mélyítését. Kijelentette, hogy az annexió és a hadikárpótlás az a határ, ahol meg kell állni.

Jászi Oszkár beszédében a két párt közötti fegyverbarátságot hangsúlyozta, s hogy ők is az önálló, független Magyarországot akarják, azzal az egyetlen feltétellel, hogy az ne érintse Magyarország integritását. Ezt akarják minden más népek is. Síkraszállt a választójogért, a demokratikus szellem érvényesüléséért.

A nagygyűlésen részt vett pesti vendégek közül a beszámoló kiemelte Supka Géza, Benedek Marcell, Szende Pál és Biró Lajos nevét, akik valamennyien vezető szabadkőművesek voltak.[25]

A szabadkőművesek a világbékéért

A háború utolsó évében felerősödtek azok a békeakciók, melyek már az előző évben megindultak mind az antantországok, mind a központi hatalmak szabadkőművesei körében. Továbbra sem sikerült felszámolniuk a két egymással szemben álló tábor közötti ellentéteket, így ezek a kísérletek továbbra is megrekedtek a nyilatkozatok szintjén. 1918 elején a berni békekonferenciára, illetve az azzal egyidejűleg tartott szabadkőműves-megbeszélésre a *Nagypáholy* Biró Lajost, Balassa Józsefet, Ignotust és Jászit küldte ki. Jászi Oszkár ezzel kapcsolatos jelentése világosan rámutatott a nacionalista elfogultságok bénító hatására. Elmondja, hogy ekkor ébredt rá véglegesen és megingathatatlanul arra a meggyőződésére, hogy ezt a háborút elveszítettük, mert a jelen lévő antantpolitikusok világossá tették, hogy Amerika beavatkozása félelmetes valóság. A végső katasztrófát csak úgy lehetne elhárítani, ha okos és következetes békepolitikával a Monarchiát és főleg Magyarországot kiszabadítják a német militarizmus őrült halálugrásából.[26]

Jászi véleménye azonban nem talált meghallgatásra, sőt a *Nagypáholy* egyes vezetői szembefordultak a radikálisokkal, s mikor az államhatalom szervei felléptek a Társadalomtudományi Társaság és a Galilei-kör tagjai ellen, Bókay Árpád nagymester hivatalosan elhatárolódott ezektől, sőt a Polgári Radikális Párttól, Jászi pártjától is.

1918 nyarán a központi hatalmak szabadkőművesei Berlinben tartottak nagygyűlést a világbékéért, ezen egy nagyváradi középiskolai tanár is részt vett. Ő számolt be, nevének elhallgatásával, a *Nagyváradi Naplónak* az ott történtekről. A nagygyűlésen részt vett az összes porosz és hamburgi nagypáholy, a törökországi nagypáholyok két nagymesterrel, a bolgárok eggyel (aki a bolgár hadsereg tábornoka, és elutazása előtt behatóan tanácskozott Ferdinánd bolgár cárral. Ő magát antimilitaristának vallotta). A magyarországi *Nagypáholy* küldöttségét Balassa József vezette (ennek volt tagja a váradi tanár). A körülbelül ötven résztvevőből harminc-harmincöt nagymester volt. Azt tárgyalták meg, hogyan lehetne felvenni a kapcsolatot a világ összes szabadkőműves nagypáholyával a világbéke megvalósítása érdekében. A tanácskozás végén megfogalmazott proklamáció éles szavakat használt az ellenséges államokban élő és működő szabadkőművesek ellen, amit a magyar, a bolgár és a török küldöttség ellenzett, s végül egy új proklamációt szövegeztek meg, békülékeny hangnemben. Az csak természetes, hogy az is visszhang nélkül maradt, s ez a szabadkőművesi kezdeményezés sem járt sikerrel.[27]

Az összeomlás. Az őszirózsás forradalom

1918. szeptember 14-én a balkáni antanthadtest megindította döntő támadását, és a gyors bolgár és török kapituláció után ellenállás nélkül közeledett a Monarchia határai felé. Hiábavalónak bizonyult Bécs fegyverszünetre és béketárgyalásokra vonatkozó javaslata és az 1918. október 16-i manifesztum, mellyel a császár szövetséges állam létrehozásával próbálta megállítani a Monarchia felbomlását, ez már nem sikerült. Ekkor már nemcsak Károlyi Mihály, de Tisza István is elismerte a háború elvesztését. A három ellenzéki párt: a demokrata Garami Ernő és a radikálisabb Kunfi Zsigmond vezette Szociáldemokrata Párt, a Károlyi Mihály vezette Függetlenségi és 48-as párt és Jászi Oszkár Polgári Radikális Pártja 1918. október 24-én megalakította a Károlyi vezette Magyar Nemzeti Tanácsot. Ennek programját Jászi fogalmazta meg, a 48-as hagyományok szellemében tizenkét pontban. Ebben követelték Magyarország teljes függetlenségét, a háború azonnali befejezését, a német szövetség felbontását, a képviselőház feloszlatását, új választást az általános titkos választójog alapján, a wilsoni elvek megvalósítását Magyarország területi integritásának fenntartásával, nagyszabású birtok- és szociálpolitikai reformokat.

Ettől kezdve tüntetést tüntetés követett, a tömegek követelték a tizenkét pont teljesítését és a Nemzeti Tanácsból új kormány alakítását. De nemcsak Budapest, hanem az egész Monarchia forrongott; október 28-án megalakult a Csehszlovák Köztársaság, október 29-én a zágrábi országgyűlés kimondta Horvátország elszakadását, október 30-án megalakult Ausztria forradalmi kormánya. Így az Osztrák–Magyar Monarchia gyakorlatilag már az őszirózsás forradalom győzelme előtt megszűnt.

Október 27. és 30. között hatalmas tömegmozgalmak zajlottak Budapest utcáin, majd az úgynevezett „lánchídi csata" után a rendőrség, majd később a katonaság is csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz, ami végül október 31-én elvezetett a koalíciós forradalmi kormány megalakulásához, a forradalom győzelméhez. Az események hasonlóképpen zajlottak le Nagyváradon is, ahol a Radikális Párt és a Szociáldemokrata Párt játszotta a főszerepet, Károlyi pártjának itt nem volt jelentős támogatottsága. 1918. október 31-én a Radikális Párt felhívással fordult Nagyvárad polgárságához, felszólítva őket a Nemzeti Tanács támogatására. Másnap a helyi lapok arról adtak hírt, hogy Nagyvárad polgársága, munkássága és helyőrsége kiáll a Nemzeti Tanács mellett. A színház előtti téren hatalmas tömeg gyűlt össze, ahol Perczel Adolf, Nagy Endre, dr. Katz Lipót és dr. Nagy Mihály mondott beszédet, Ágoston Péter honvéd zászlós a katonákat szólította fel élethalálharcra az új Ma-

gyarországért. Kijelentette: *„Mi nem akarunk egy néppel sem háborúban élni, hanem testvéri jobbot nyújtunk a horvátoknak, szerbeknek, tótoknak, románoknak."* Megválasztották az egységes Katonatanácsot, elnöke Cserey Vilmos huszár ezredes, a helyőrség új parancsnoka, társelnöke Papszi ezredes a gyalogság részéről, alelnökök Ágoston Péter zászlós és Berkovits René ezredorvos a kórházak részéről.

Közben a városházán megalakult a nagyváradi Nemzeti Tanács, a Polgári Radikális Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Függetlenségi és 48-as párt, valamint a Katonatanács képviselőiből, de tagja lett Jánossy Gyula, az új rendőrfőkapitány is, aki nemrég lépett be a *László király páholyba*. A Nemzeti Tanács elnökévé dr. Grósz Menyhértet választották, ő lett a Nemzeti Tanács végrehajtó bizottságának is a vezetője. A városháza főbejáratánál felirat állott a Nemzeti Tanács végrehajtó bizottsága szöveggel, s a végrehajtó bizottság irodáját a főispáni hivatalban állították fel, a főispán irodáját Grósz Menyhért foglalta el. November 5-én létrehozták a Bihar megyei Nemzeti Tanácsot is, élére Ágoston Pétert és Nàgy Mihályt delegálták. Dr. Lázár Aurél a Román Nemzeti Tanács nevében csatlakozott a Bihar megyei Nemzeti Tanácshoz, kizárólag a rend fenntartása érdekében, s felszólította románul nemzettársait, hogy tartsák fenn a rendet és a nyugalmat. November 6-án a Nemzeti Tanács gyűlésre hívta a város testületeit, intézményeit, egyesületeit, érdekcsoportjait, hogy új tagokkal egészítsék ki a Nemzeti Tanácsot. A gyűlésen dr. Grósz Menyhért és dr. Berkovits René ismertette a helyzetet, s a Nemzeti Tanács álláspontját. Bejelentették, hogy a közigazgatást visszaadják a szervek kezébe, a Nemzeti Tanács a közigazgatás melletti ellenőrző közeg szerepét tölti be. Megszervezték a nemzetőrséget, Hegedüs Árpád honvéd hadnagy által, elnökévé Biró Márkot, a neves szabadkőművest választották. November 9-én Ágoston Péter Batthyány Tivadar belügyminiszter hívására Budapestre utazott és átvette Bihar vármegye és Nagyvárad főispánjává való kinevezését. Így elmondhatjuk, hogy az őszirózsás forradalom győzelme után Nagyvárad, sőt Bihar vármegye vezetésében is a szabadkőművesek és volt szabadkőművesek jelentős pozíciókat szereztek. A *László király páholy* főmestere a Nemzeti Tanács elnöke, a *Bihar páholy* volt főmestere pedig főispán lett. (Ágoston még 1918. október 18-án kilépett a páholyból, miután pártja megszakította a kapcsolatot a szabadkőművességgel.) Ezenkívül számos közismert szabadkőműves kapott kisebb-nagyobb szerepet a város és a megye vezető szerveiben.[28]

A forradalom győzelme változást hozott a *Nagypáholy* vezetésében is. Bókay Árpád nagymester, aki a forradalom küszöbén szembefordult a radikális szabadkőművesekkel, háttérbe vonult, helyettese, Bakonyi Kálmán vette át a vezetést, aki a demokratikus átalakulás híve volt. A

Nagypáholy 1918 novemberében körlevelet intézett a páholyokhoz, melyben lelkesen köszöntötte a forradalmat, amely *„mindazoknak az eszméknek a megvalósítására törekszik, melyeket mi éveken át hirdettünk, melyekért harcoltunk"*. A *Kelet Új világ* című vezércikke így fogalmazott 1918 novemberében: *„Összeomlott a feudalizmus sziklavára. Villámgyorsan megvalósult mindaz, amiről a szabadkőművesség mint elérhetetlen távoli célról álmodozott. A fiatal köztársaság első korszaka nagyon nehéz lesz, súlyos krízisen kell átvergődnie. Ezért a háború előidézői a bűnösek. (...) A szabadkőművesség feladata a nyugodt fejlődés körülbástyázása, a jövő biztosítása."* A köztársaság kikiáltásakor (1918. november 16.) a Szövetségtanács állást foglalt a köztársaság, a független szabad Magyarország mellett, kijelentve: *„a népkormány programja szabadkőműves program."*[29]

A polgári demokratikus kormányban, a Nemzeti Tanácsban, a forradalom vidéki szerveiben a szabadkőművesek nagy számban kaptak helyet. A *Nagypáholy* propagandabizottságot szervezett a polgári demokrácia intézményeinek és eszméinek népszerűsítésére, a bizottságnak Ágoston Péter, Biró Lajos, Diener-Dénes József, Halasi Béla, Kernstok Károly, Madzsar József, Purjesz Lajos és mások voltak a tagjai. A *Világ* című szabadkőműves napilap mellett megkezdték egy szabad, felvilágosult szellemű ifjúsági folyóirat előkészítését Purjesz Lajos főszerkesztő és Barta Lajos szerkesztő irányításával. Főmunkatársnak Benedek Marcellt kérték fel. Ő a következőket jegyezte fel az új lap keletkezéséről: *„Páholyunk derék nagypolgáraira nem panaszkodhatom. Kulturális célra mindig nyitva volt az erszényük. Meg lehetett nyerni őket, jóval a forradalom előtt, a választójog gondolatának is, amelyért az egész szabadkőművesség egy emberként állott ki. és ugyancsak a forradalom előtt kezdték összerakni a pénzt egy szabad, felvilágosult szellemű ifjúsági folyóirat kiadására. Most az egész szövetséget megnyertük az eszmének, gyűlik a pénz, a folyóirat Új Világ címmel, nemsokára megindulhat."*[30]

A szabadkőművesi munka háttérbe szorulása

A forradalom győzelme után a politikai és társadalmi életben végbemenő gyors és gyökeres változások felborították a váradi szabadkőműves-páholyok addig megszokott rendjét is, sőt még inkább szembeállították a radikális és a mérsékelt irányzatok követőit. A radikálisok többsége a szociáldemokratákkal szimpatizált, ezek mindkét páholyból kivonultak, beléptek a szociáldemokrata pártba, s igyekeztek pozíciókat szerezni maguknak. A polgári radikálisok, élükön Grósz Menyhérttel, nem tagadták meg szabadkőműves voltukat, de a páholymunka he-

lyett a közéleti szereplést vállalták, így a *László király páholyban* a szabadkőművesi tevékenység 1918 novemberétől gyakorlatilag szünetelt. A *Bihar páholyban* dr. Berkovits René főmester 1918. december 30-i megválasztása után még folyt némi tevékenység, 1919 januárjában még egy új tagot is felvettek, dr. Kovács (Kornstein) Zsigmond ügyvédet, megválasztották a Szövetségtanácsba dr. Stern Ödön helyettes főmestert, de már az 1919. január 25-i országos nagygyűlésre nem Váradról küldtek képviselőt, hanem dr. György Ernőt, a *Bihar páholy* volt prominens tagját kérték fel képviselőjüknek, aki ekkor már Budapesten él, és az OMKE (Országos Magyar Kereskedelmi Egyesület) főtitkára. Az utolsó adat a *Bihar páholy* működéséről 1919. január 31., amikor páholymunkán mesterfokba emelték Sebestyén Dezsőt, dr. Böszörményi Andort, dr. Ney Pált és dr. Réti Ignácot, s jóváhagyták dr. Simonyi Ernő kilépését a páholyból. Ekkor a páholynak 31 tagja volt.[31]

Az 1919. január 25-én megtartott nagygyűlésen (mely tulajdonképpen az utolsó hivatalos nagygyűlés volt) már nyoma sem volt az 1918 novemberében megnyilvánult optimizmusnak. Az *Új korszak előtt* című vezércikk a *Keletben* e szavakkal kezdődött: *„Szétszaggatott országban, rettenetes háború után igaz hazafiak mélységes szomorúsággal látják viszont egymást. Akik eddig egy haza fiai voltak, egy szétszaggatott ország egymás után síró részeinek lesznek lakosai."* Valóban, ekkor már Kassa, Pozsony, Kolozsvár, Szeged az új, mohó utódállamok kezén volt, s január 18-án Párizsban megnyílt a békekonferencia, ahová Magyarország képviselőjét meg sem hívták, s már kész volt az a jegyzék, amelyet Vix ezredes március 20-án fog átnyújtani Károlyinak. Bókay Árpád nagymester a nagygyűlésen ismertette javaslatát, amelyet a hollandiai és svájci nagypáholyokhoz juttatott el, mely szerint a béketárgyalások idejére hívjanak össze egy nemzetközi szabadkőműves-kongresszust, s az tegyen javaslatokat igazságos, minden állam által elfogadható békefeltételekre. A nagygyűlésen, miután az egész tisztikar lemondott, új vezetőséget választottak. Bókay nagymester, aki szembefordult a szabadkőművesség túlzó radikális törekvéseivel, csak tiszteletbeli funkciót kapott, a tényleges vezetés Bakonyi Kálmán újjáválasztott helyettes főmester kezébe ment át, a nagymester Rau Gottlob lett. Az új tisztikarban több olyan régi szabadkőműves kapott helyet, aki az őszirózsás forradalomban és az utána megszülető népköztársaságban fontos politikai-közéleti szerepet játszott: dr. Apáthy István, Friedrich István, Biró Lajos, Jászi Oszkár, Pfeifer Ignác, Fábián Béla stb.[32]

A *Kelet* a már említett utolsó számában (több már nem jelent meg) körkérdést intézett a magyar szabadkőművesekhez, *Új korszak előtt* címmel. A kérdések a következők voltak: 1. A változott világban, válto-

zott viszonyok között hogyan alakulnak a szabadkőművesek tennivalói és kötelességei? 2. A változott viszonyokhoz milyen eszközöket kell használni, illetve az eddigi eszközöket hogyan kell módosítani? A kérdésekre tizenkét kiemelkedő szabadkőműves-személyiség válaszolt, természetesen rendkívül változatos, sokszor egymásnak ellentmondó válaszokat adtak, de mindegyikből kiolvasható volt a változtatás, az újítás szükségességének felismerése és a felelősségtudat, felelősségvállalás hitelessége is.

A váradi szabadkőművesek szerepvállalása az új világban

Legjelentősebb szerep annak az Ágoston Péternek jutott, aki ekkor már kilépett a páholyból, de azelőtt meghatározó személyisége volt a helyi mozgalomnak. Főispánként, illetve kormánybiztosként pártjának, a Szociáldemokrata Pártnak a politikáját, programját igyekezett megvalósítani, de szívesen és eredményesen működött együtt egykori páholytársaival, akik a Polgári Radikális Párt vagy a Károlyi-párt tagjaiként kerültek vezető pozícióba. Az ő kezdeményezésére állt fel az úgynevezett Propagandabizottság, melynek vezetésével azt a Berkovits Renét bízta meg, aki őt követte a *Bihar páholy* főmesteri tisztében. A bizottság központi irodája a megyeházán volt, ott készítették fel a propagandistákat, akik a Nemzeti Tanács, a Radikális Párt, a Károlyi-párt és a Szociáldemokrata Párt részéről jelentkeztek. Azt tervezték, hogy kétszáz községet fognak felkeresni, és a következő témakörökről tartanak előadásokat:

1. Az ország állapota a háború előtt,
2. Hogyan s miért jutottunk idáig?
3. Viszonyunk a környező népekhez és a nemzetiségi kérdés,
4. A háború okai, befejezése, felelősök,
5. A forradalom kitörése,
6. Kik intézik ma az ország sorsát?
7. Hogyan akarja a népköztársaság az ország átalakítását?
8. Mi a teendő?
9. A népek önrendelkezési joga, az új államok alakulása.

A Propagandabizottság nyitórendezvényét 1918. december 26-án tartották. Grósz Menyhért a Nemzeti Tanács elnökeként arra figyelmeztette a hallgatóságot, hogy meg kell akadályozni a jobboldali royalista és a baloldali anarchista veszélyt. Berkovits René a forradalom védelméről tartott előadást.[33]

Érdekes momentuma volt Ágoston Péter kormánybiztosi tevékenységének találkozása Berthelot tábornokkal, az antant megbízottjával. Berthelot 1918 utolsó napjaiban látogatott Nagyváradra. A tábornokot

Ágoston a következő szavakkal köszöntötte, francia nyelven: *„Üdvözlöm a győztest, aki győzelemre segítette a magyar köztársaságot és a demokráciát. A francia nemzet nagy gondolkodói és írói, Franciaországból ideszármazott utódai, kiknek egyike íme Ön előtt áll, járultak hozzá, hogy a nagy átalakulás megtörténjen."* Majd elmagyarázta a tábornoknak, hogy ő francia eredetű családból származik, nagyatyja Mercier tábornok volt, atyja pedig Elzászból került Magyarországra. A továbbiakban arról igyekezett meggyőzni Berthelot-t, hogy indokolatlanok a románok területi követelései, s azért is elfogadhatatlanok, mert az új köztársaságot egy régi királysággal akarják felváltani. Elmondta, hogy a város lakóinak aggodalma azzal magyarázható, hogy kilencvenöt százalékban magyarok, és csak öt százalék a román lakosság. Azt is elmondta, hogy a megyében 307 ezer magyar és 286 ezer román él. Berthelot válaszában csupán annyit közölt, hogy a demarkációs vonal csak az ellenséges csapatok elválasztását szolgálja, s nem jelent végleges határokat. A következő napon egy újsághír arról tudósított, hogy Ágoston Péter kormánybiztos találkozott Vincze Sándorral, az erdélyi főkormánybiztos (Apáthy István) helyettesével, a kolozsvári Magyar Nemzeti Tanács alelnökével. Beszéltek Kolozsvár román megszállásáról, a magyar hatóságok és a román főparancsnokság közötti kapcsolatról. Kolozsváron úgy tudják, hogy Nagyvárad román megszállása rövidesen bekövetkezik. Berthelot tábornok kijelentette, hogy a román megszállás bizonytalan időre szól, s a román csapatokat francia parancsnokság mellé osztják be.[34]

Az 1918. és 1919. év fordulópontján kormányválság alakult ki Budapesten, amihez nagyban hozzájárultak a Moszkvából hazatért kommunisták, Kun Béla és csoportja, akik megalakították a Kommunisták Magyarországi Pártját, és az orosz bolsevista vezetőktől kapott pénzből hatalmas kampányt kezdtek, hogy megszerezzék a hatalmat. Garami Ernő, a szociáldemokrata párt vezetője, felismerve a veszélyt, a válság megoldására azt javasolta, hogy alakuljon erőskezű polgári kormány, és a szociáldemokraták ellenzéki pártként vegyék fel a harcot a kommunistákkal, akadályozzák meg előretörésüket.

A kormányválság kihatott a nagyváradi politikai életre is. Dr. Grósz Menyhért, a Radikális Párt helyi vezetőjeként kiállt Jászi Oszkár mellett a gazdasági demokrácia kérdésében. Rámutatott azokra a támadásokra, amelyek Jászi Oszkár és Szende Pál miniszterek személye ellen irányultak. Kifejtette, hogy Jásziék a nagy földbirtok és a nagyüzemek köztulajdonba vételét hirdetik, és a társadalom legmesszebb menő szocializálását anélkül, hogy a kommunizmust hirdetnék. Ágoston Péter pedig azt nyilatkozta arra a hírre, hogy Garami Ernő és Kunfi Zsigmond miniszterek, a Szociáldemokrata Párt tagjai lemondtak, hogy akkor ő is távozik a kormánybiztosi hivatal éléről.[35]

1919. január 18-án megalakult Berinkey Dénes koalíciós kormánya, melyben a korábbinál nagyobb szerephez jutottak a szociáldemokraták, de a válság folytatódott, Károlyi pártja kettészakadt, a nagyobbik, többségi része ellenzékbe vonult, sőt Jászi Oszkár, a Radikális Párt elnöke is lemondott miniszteri tisztéről.

Az új helyzet Ágoston Péternek kedvezett. 1919. január 22-én belügyi államtitkárrá nevezték ki, s ugyanakkor kinevezték a Budapesti Tudományegyetem rendes tanárává is. A kormánybiztosi tisztre Ágoston Péter megürült helyére a szociáldemokraták dr. Katz Bélát jelölték, de először nem vállalta a megbízást. Grósz Menyhért a nagyváradi Nemzeti Tanács elnökeként összehívta a végrehajtó bizottságot, s az Berkovits Renét jelölte. Grósz Menyhért kijelentette: *„Üdvösnek és kívánatosnak tartom dr. Berkovits Renének a kinevezését kormánybiztossá. Mindig következetes, múltjából fakadó önzetlenséggel állott teljes odaadással a forradalmi munka mellé."* A jelen lévő szocialisták is támogatták Berkovits kinevezését, megjegyezve, hogy bár polgári politikus, eddigi munkásságával bebizonyította, hogy képes folytatni Ágoston Péter elkezdett munkáját. Végül a Munkástanács nem egyezett bele a változtatásba, azzal az indoklással, hogy a megszerzett pozíciót nem szabad feladni, s rábírták Katz Bélát a kormánybiztosi beosztás elfogadására. Így nem lett Nagyváradnak szabadkőműves, polgárpárti kormánybiztosa. Grósz Menyhért az új kormánybiztost lelkes szavakkal köszöntötte: *„(...) Az eszme szolgálatának a korát éljük. Mi nem Önt szolgáljuk, hanem azt vállaljuk, hogy eszméinket és ideáljainkat közösen szolgáljuk. Oly társadalmi berendezkedésre kell törekednünk, mely minél több embernek minél több földi boldogságot juttat osztályrészül. (...) Míg a régi forradalmak politikai jogok kivívásáért lángoltak fel, addig a jelenlegi az első, amelyben a szabadság és a szociális igazság Géniuszai ölelkeznek. Egy igazságosabb élet kontúrját látjuk kibontakozni. S ez élet horizontjainak peremén Pax istenasszonyának fehérben tündöklő alakját látjuk felemelkedni. S még egy vívmánya: az előítéletek lassú kihalása, a születés előnye helyett az egyéni képesség és rátermettség megbecsülése."*

A kormánybiztos kinevezte Nagyvárad város Néptanácsát az alábbi összetételben:

a radikális pártból dr. Grósz Menyhért és dr. Berkovits René,

a Károlyi-pártból Biró Márk,

a szociáldemokrata pártból dr. Katz Lipót, Gazdag Ferenc, Melkuthy István, Csordás János, Nyúl Ferenc,

a közalkalmazottak részéről Ritoók István,

a kereskedők részéről Oláh Béla,

az iparosok részéről Megyeri Ferenc.

Az első három és az utolsónak felsorolt személy szabadkőművesi minőségében tulajdonképpen a két nagyváradi páholyt is képviselte, melyek ekkor még léteztek, habár tevékenységük gyakorlatilag már megszűnt.[36]

A proletárdiktatúra bevezetése, a Tanácsköztársaság kikiáltása, a szabadkőművesség betiltása

A kormány gyengeségét kihasználva egyre hangosabbá és hatásosabbá vált a szélsőbal, a kommunisták Kun Béla vezette csoportja, de megerősödtek a szélsőséges, harcias jobboldali csoportok is. A helyzetet tovább súlyosbította a szomszédos államok területszerző szabadrablása, ami egyre kisebbre zsugorította az ország területét. A kormány megpróbálta megfékezni az ellene törő kommunistákat, hetvenhét kommunista vezetőt őrizetbe vettek a *Népszava* ellen intézett gyilkos támadás után. Ugyanakkor feloszlatta a szélsőséges jobboldali Magyar Országos Véderő Egyesületet is. De ezek az intézkedések nem érték el céljukat, mert következetesen nem is hajtották végre őket.

1919. március 20-án az antant megbízottja, Vix alezredes ebben a reménytelen helyzetben nyújtotta át Károlyinak az új semleges övezetről szóló jegyzéket, mely azt követelte, hogy a kormány vonja vissza az akkor még a Szatmárnémeti–Nagyvárad–Arad-vonaltól keletre álló csapatait majdnem a Tiszáig. A köztársasági elnök a követeléseket elfogadhatatlannak tartotta, s javaslatára az állam vezetői úgy döntöttek, hogy a koalíciós kormány lemond, s átadja a helyét egy szocialista kormánynak. Abban reménykedtek, hogy az egyedüli jelentős párttagsággal bíró szervezet a polgárság támogatásával el tudja kerülni az anarchiát és a bolsevizmust, s eredményesen védelmezheti Magyarország érdekeit. A Szociáldemokrata Párt egyes vezetői Böhm Vilmos javaslatára elhatározták, hogy a kommunistákkal fognak össze, s az addigi szövetségeseiket félrevezetve nem csupán együttműködést kötöttek a kommunistákkal, hanem elfogadták azok programját is, azaz a proletárdiktatúra elvein alapuló közös kormányzást. Károlyival telefonon közölték, hogy a Munkástanács jóváhagyta a két párt egyesülését és kikiáltották a proletárdiktatúrát. Károlyi tudta és beleegyezése nélkül megjelentettek a nevében egy nyilatkozatot, melyben lemondott és átadta a hatalmat „Magyarország népei proletariátusának". Károlyi a történteket tudomásul vette és visszavonult. Az államcsíny tehát sikerült, s kezdetét vette a kommunista rémuralom, a Tanácsköztársaságnak nevezett áldemokratikus állam égisze alatt. Létrehozták az új kormányt, Forradalmi Kormányzótanács néven, tagjait szovjet mintára népbiztosoknak nevezték. Elnöke Garbai Sándor, külügyi népbiztosa és tényleges vezetője Kun Béla lett.

A nagyváradi lapok nem kis büszkeséggel adták hírül, hogy az új fővárosi, országos vezetésben számos itteni kötődésű, innen elszármazott személy vesz részt. A *Nagyváradi Napló Az új Magyarország nagyváradi vezérei* című cikkében a következőket írta: *„(...) Kun Béla tizenöt évvel ezelőtt nagyváradi újságíró volt, kitűnt a jövő mezsgyéjén szántó harcos írásaival. Vantus Károly, Silberstein Dezső és Ehrenfeld Adolf akkor kezdte szervezni a szociáldemokrata pártot, kiknek munkájában részt vettek írásaikkal Kun Béla és Ady Endre. Kun Béla később a kolozsvári Munkásbiztosító tisztviselője lett. (...) Dr. Ágoston Péter a szocialista elvekért a tudomány és agitáció hatalmas fegyvereivel vívott évtizedes harcot, diadalmas továbbküzdője lett a Kun Béla által Nagyváradon megkezdett harcnak, és örvendetes, hogy most Kun Bélával együtt alapozhatják meg, mint legelhivatottabbak, a magyar Tanácsköztársaság erős fundamentumát. Vantus Károly, a földművelési népbiztosság tagja, húsz évvel ezelőtt ácslegény volt Nagyváradon, sokat tanult, agitált, 1904-ben megszervezte az építőmunkások szövetségét. A háború idején orosz hadifogságba kerül, kommunista agitátor lesz. 1918 novemberében Kun Bélával együtt hamis útlevéllel hazaszöktek, s itthon folytatták a szervező- és agitációs munkát, Budapesten, Nagyváradon és máshol. (...) Szamuely Tibor is Nagyváradon kezdte közéleti munkásságát, mint újságíró. (...) Jancsó Károly – Bihar vármegye aljegyzője – nagyváradi lapokban szociáldemokrata meggyőződést hirdetett. Lemondatták, Budapestre ment, majd a kommunistaüldözés elől megint Nagyváradra jött és innen folytatta a propagandát és a sajtóagitációt."*[37]

A *Nagyváradi Napló* felsorolása nem is volt teljes. Kimaradt belőle Katz Lipót és Katz Béla, a két testvér, fiatal szociáldemokrata ügyvédjelölt, az egyik Nagyváradon, a másik pedig Budapesten jelentős beosztást kap a proletárdiktatúra felső hatalmi szerveiben. A *Nagyváradi Napló* azt a tényt sem említi meg, hogy Ágoston Péter és Jancsó Károly hosszabb ideig mint szabadkőművesek voltak ismertek és nevezetesek városunkban, igaz, ekkor már kiléptek a szövetségből. Egyébként a Tanácsköztársaság felső vezetésében nem ők voltak az egyedüli szabadkőművesek. A Forradalmi Kormányzótanácsban Ágoston Péteren kívül, aki később igazságügyi népbiztos lett, ott volt Kunfi Zsigmond mint közoktatási népbiztos, dr. Ládai István igazságügyi népbiztos, Pogány József hadügyi, majd külügyi, végül közoktatásügyi népbiztos, Rónai Zoltán igazságügyi népbiztos és Varga Jenő, a pénzügyi és szociális termelés népbiztosa.[38]

Furcsa, ellentmondásos helyzetbe került a szabadkőművesség a Tanácsköztársaság idején. Páholytagságuktól függetlenül megtarthatták és meg is tartották pozíciójukat az egyetemi, a művészeti és a tudományos életben mindazok a szabadkőművesek, akik kinevezésüket a polgári demokratikus rendszertől kapták, sőt többen éppen a Forradalmi Kormányzótanács megbízásából jutottak egyetemi katedrához, fontos

megbízatáshoz (Balassa József, Benedek Marcell, Kőhalmi Béla stb.), miközben gondolkodásmódjukkal, életfilozófiájukkal, de társadalmi helyzetükkel is ellentétes volt mindaz, amit ez a kormány képviselt és hirdetett. Viszont helyi szinteken, így Nagyváradon is, a szabadkőművesek kiszorultak az új vezető szervekből, s csupán a Közegészségügyi tanácsban kapott helyet Berkovits René, Edelmann Menyhért, Grósz Menyhért és Meer Samu.

A szabadkőművességet azonban, mint intézményt, 1919. március végén a Forradalmi Kormányzótanács megszüntette, betiltotta. A döntést Landler Jenő belügyi népbiztos hozta, aki szerint a szabadkőművesség a múlt, s a múltat fel kell számolni, mert a polgári nézetek ellentétesek a forradalom eszméivel, és így az ellenforradalmi szervezkedés bázisául szolgálhatnak. A tiltó intézkedést hiába sérelmezték azok a szabadkőművesek, akik aktív szerepet játszottak a kulturális, tudományos és politikai életben, a proletárdiktatúra ebben a dologban eredményesnek bizonyult.

Nem volt ilyen eredményes és hatékony az ország területének, integritásának a védelmében. 1919. március 24-én Kun Béla külügyi népbiztosként jegyzéket küldött a békekonferenciához, melyben elismerte a belgrádi egyezményt, de fenntartotta a Vix-jegyzék elutasítását. Ugyanakkor készségét fejezte ki a határok kérdésének a népek önrendelkezése alapján való megtárgyalására. Az antantképviselők egy része hajlandó lett volna a feltétel nélküli tárgyalásokra, de közben Franchet d'Esperey francia tábornok azon fáradozott, hogy megszervezze a román, a szerb és csehszlovák erők Magyarország elleni támadását. A románok április 16-án átlépték az első Vix-jegyzékben kijelölt demarkációs vonalat, s a hónap végén a csehszlovákok is megindították támadásukat. A proletárdiktatúra azonban megmenekült az összeomlástól, mert a békekonferencia nem fogadta el az általános támadást szorgalmazó bukaresti javaslatot, ezért a román hadsereg ekkor még megállt a Tiszánál, amelyet a románok a két ország természetes határának nyilvánítottak. Ennek viszont az lett a következménye, hogy 1919. április 20-án a Traian Moşoiu tábornok vezette román csapatok bevonultak Nagyváradra, s másnap, április 21-én Holban tábornok, a város új katonai parancsnoka a Holdas templomban bejelentette: *„Nagyvárad a mai naptól kezdve Nagy-Romániához tartozik."* 1919. április 26-án Aurel Lazăr igazságügyi miniszter (egykori váradi ügyvéd), az erdélyi kormányzótanács teljhatalmú megbízottja átvette a főhatalmat a román kormány nevében.

---

[1] *Kelet*, 1914. július, augusztus, szeptember; *Világ*, 1914. augusztus.
[2] MOL P 1083, 91. csomó.
[3] MOL P 1083, 91. csomó, Jelentés az 1914. évről.
[4] *Nagyváradi Napló*, 1914. december 25.
[5] MOL P 1083, 91. csomó, Jelentés az 1915. évről.

[6] *Dél. Szabadkőműves folyóirat.* 1915, 1. és 9–10. szám.
[7] Dr. Berényi Zsuzsánna Ágnes: A magyar szabadkőművesség békekísérletei. In: *Trianon és a magyar szabadkőművesség.* Budapest, SGB Kiadó, 2002.
[8] *Kelet,* 1916. január, 1. szám.
[9] *Kelet,* 1916. január, 2. szám.
[10] MOL P 1083, 91. csomó.
[11] *Dél. Szabadkőműves folyóirat.* 1917, 1. és 2. szám.
[12] L. Nagy Zsuzsa: *Szabadkőművesség a XX. században;* Berényi Zsuzsánna Ágnes: *A magyar szabadkőművesség békekísérletei; Kelet,* 1917. február, 2. szám.
[13] *Kelet,* 1917. szeptember, 7. szám.
[14] MOL P 1134., 16. csomó, 7. tétel, 288.
[15] *Nagyváradi Napló,* 1917. február 25.
[16] *Nagyvárad,* 1917. február 27.
[17] *Nagyváradi Napló,* 1917. március 8.
[18] *Nagyváradi Napló,* 1917. március 10.
[19] *Esti Újság,* 1917. március 21.; *Világ,* 1917. március 20.
[20] *Nagyváradi Napló,* 1917. június 27.
[21] MOL P 1083, 91. csomó, Jelentés az 1917. évről.
[22] *Kelet,* 1918. január, 1. szám.
[23] *Kelet,* 1918. február, 2. szám.
[24] MOL P 1083, 144. csomó, 38. tétel.
[25] *Nagyváradi Napló,* 1918. május 26.
[26] MOL P 1083, 64. csomó, 34. tétel.
[27] *Nagyváradi Napló,* 1918. szeptember 12.
[28] *Nagyváradi Napló, Nagyvárad,* 1918. október 31. – november 10. közötti számai.
[29] *Kelet,* 1918. november, 11. szám.
[30] Benedek Marcell: *Naplómat olvasom.* Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1965, p. 307.
[31] MOL P 1083, 144. csomó, 7. köteg.
[32] *Kelet,* 1919, 1. és 2. szám; MOL P 1083, 219. köteg, 46. tétel.
[33] *Nagyvárad,* 1918. december 27.
[34] *Nagyvárad,* 1918. december 31., 1919. január 1.
[35] *Nagyvárad,* 1919. január 5.; *Nagyváradi Napló,* 1919. január 13.
[36] *Nagyvárad,* 1919. január 22.; *Nagyváradi Napló,* 1919. február 7.
[37] *Nagyváradi Napló,* 1919. március 22.
[38] Sumonyi Zoltán: *Újrafelfedett titok.* Budapest, Talentum, 1998, p. 142.

VII. A Bihar páholy története 1912–1918 között

A 20. század második évtizedében mind a nemzetközi politikában, mind a dualista osztrák–magyar külpolitikában felerősödött a militarizmus őrülete, ahogy azt a szociáldemokrata párt 1911 nyarán kiadott röpiratában megfogalmazta. A kormány a Parlamentben a hadsereg létszámemelését, a véderő növelését szorgalmazta, ami ellen egy új ellenzék határozottan fellépett, s a demokratikus választójog követelését állította szembe a véderőfejlesztéssel. Szükségessé vált, hogy létrejöjjön a demokrácia egységes tábora, amelyben nemcsak a szocialisták, a radikálisok és a baloldali értelmiségiek, hanem a Justh Gyula vezette Függetlenségi és 48-as párt is részt vett. Csatlakozott a mozgalomhoz a Galilei-kör, a haladó egyetemisták mozgalma is, mely a Jászi Oszkár vezette Polgári Radikális Párthoz állt közel. Végül a tábor tagja lett a Károlyi Mihály által irányított párton kívüli függetlenségi képviselők csoportja is. Az így kialakult szocialista, függetlenségi, radikális tábor határozottan küzdött a reakció kormányzata ellen, állást foglalt a demokratikus átalakulás kérdésében, fellépett a háborús célokat szolgáló véderőreform ellen, s mintegy másfél évig meg tudta akadályozni ennek életbeléptetését. A hosszú huzavonát az osztrák–magyar vezető körök megelégelték, és elhatározták, hogy erőszakkal törik le a baloldal ellenállását. A parlament elnöke az a Tisza István lett, akit Ady „gyújtogató, csóvás embernek nevezett". 1912 januárjában Tiszáék eltávolították az ellenzéki képviselőket az Országházból, megvalósították terveiket, elfogadták a katonai póthitelt, mellyel korszerűsítették a haderőt, bevezették a részleges mozgósítást, meghirdették a tartalékosoknak és póttartalékosoknak a modern háború követelményei szerinti kiképzését.

Mindezek szükségessé tették a háborúellenes demokratikus erők még szorosabb összefogását, ami minden részt vevő féltől új taktikát követelt meg. Nem tértünk itt ki arra a nagyméretű háborúellenes mozgalomra, amely 1912 májusától bontakozott ki, sem a különféle politikai akciókra, kísérletekre, amelyek a háborús veszély elhárítására irányultak, csupán azt az általános politikai helyzetet próbáltuk jellemezni, melynek körülményei közepette a *Bihar páholy* megszületett.

A szabadkőművesség igyekezett távol tartani tagságát a közvetlen politizálástól, de a szervezethez való tartozás ebben az időben bizonyos közéleti elkötelezettséget jelentett, s egyre többen csatlakoztak a progresszív polgári ellenzékhez, sőt nem elhanyagolható számban voltak a páholytagok között szociáldemokrata elkötelezettségűek is. A *Nagypáholy* 1912 júliusában közzétette a már ismertetett körlevelét, melyben

megtiltotta a páholyoknak a politikai küzdelmekben való részvételt, a „közösség fenntartását bármilyen politikai egyesületekkel és a politikai pártok tusáját bevinni a páholyokba".

Ez késztethette a *László király páholy* akkori főmesterét, dr. Ágoston Pétert, aki egyben a nagyváradi szociáldemokraták egyik vezető egyénisége is volt, hogy a vele egyetértőkkel vagy hasonló gondolkodásúakkal új páholyt hozzon létre. Nyíltan nem akart szembefordulni a *Nagypáholy* vezetőségével, mert ez a szervezet széthullásához vezethetett volna, ezért a kiválási szándéknak más magyarázatot adott.

A valós célja az volt, hogy tovább folytathassa az 1911-ben meghirdetett cselekvő, harcos szabadkőművesség irányvonalát, s ennek ne legyen akadálya a páholytagok pártokhoz való kötődése. A továbbiakban a fellelhető korabeli dokumentumok alapján mutatjuk be az új páholy megalakulásának fontosabb mozzanatait. Az első az a levél, amelyben közlik páholyalapítási szándékukat a *Magyarországi Szimbolikus Nagypáhollyal:*

„Nagyvárad, 1912. XI. hó 13.

Kedves Nagymester Testvér!

Nagyvárad keletén Popinyi Albert testvérnek azt az indítványát, hogy mielőbb megkétszerezzük a testvérek számát, nagy lelkesedéssel üdvözöltük. Már az indítvány elfogadásakor az volt e kérdésben a nézetünk, hogy ez nemcsak azokra a keletekre értendő, ahol nincs páholy, hanem ahol van páholy. Így például Nagyváradon is szükségesnek tartjuk a testvérek számának gyarapítását. Miután azonban a terv csak új páholy alapítása útján valósítható meg, ezért most egy új páholy alapításán dolgozunk. Teljes harmóniában a László király páhollyal kiváltunk tizennyolcan, nagyobbrészt szegény lateinerek, akiknek az a célunk, hogy az iparosokat és a kereskedőket is bevonjuk a páholyba. Abban a meggyőződésben élünk, hogy ez új elemek bevonása a szövetségbe a Te intencióddal is találkozik, s ezért a VII. alaptörvény 15. paragrafusa a) pontja alapján arra kérünk, hogy légy kegyes megengedni, hogy az új páholyalapítás céljából szabad ég alatt összejöjjünk.

Céljaink több részükben teljesen azonosak a szabadkőművesség és a László király ismert céljaival. Ezekről akkor fogunk részletesen beszámolni, ha az ideiglenes munkaengedélyt fogjuk kérni.

Testvéri üdvözlettel

Ágoston Péter, Kerekes Manó, Balogh Károly,
György Ernő, Ladányi János, dr. Rácz Miksa,
dr. Stern Ödön, dr. Sarkadi Lajos, dr. Perczel Adolf,
Biró Márk, dr. Rozvány Jenő, dr. Grósz Samu,
dr. Grósz Imre, Grósz Sándor, Vadász Aurél,
dr. Berkovits René, dr. Simonyi Ernő, dr. Dénes Sándor."[1]

Ehhez a levélhez csupán néhány megjegyzést fűzünk. Már a levél külső formája is mutat némi eltérést a hagyományoktól. Nem használja a hagyományos szabadkőművesi dátumozást és a szokásos Hatalmas Nagymester helyett a Kedves formulával él. A levél tartalmával kapcsolatban új célként csupán az iparosok és kereskedők bevonását nevezik meg, s kijelentik, hogy többi céljuk azonos a szabadkőművesség ismert céljaival. Ugyanakkor megjegyzik, hogy a célokról akkor fognak beszámolni, amikor az ideiglenes munkaengedélyt kérik (erről viszont nem találtunk semmit a *Nagypáholy* irattárában, valószínű, ez a beszámoló elmaradt).

A *Nagypáholy* igen hamar megadta az engedélyt, hogy *„Nagyvárad keletén második páholy alapítása céljából szabad ég alatti munkát tarthassanak".*[2]

Erre az eseményre 1912. december 5-én került sor. Az itt készült sommás jegyzőkönyvből nem derül ki, hogy az alapítási munkán jelen voltak-e a *Nagypáholy* képviselői vagy más testvérpáholyok küldöttei. Arra lehet következtetni, hogy mellőzték a szokásos ceremóniákat és csak a feltétlenül szükséges formaságokat tartották be, ezzel is kifejezve újító, modernizáló szándékukat. Ágoston Péter beszédében kijelentette: *„A jövő nagy csatáinak megvívásához sok és válogatott harcosra van szükség. Egy cél felé kell törekednünk, az anyapáholy progresszív eszméit kell intenzíven megmunkálni."*

Megválasztották a nyolctagú tisztikart a következő összetételben:
főmester dr. Ágoston Péter,
első felügyelő dr. Perczel Adolf,
második felügyelő dr. Rozvány Jenő,
szónok dr. György Ernő,
titkár Kerekes Manó,
helyettes titkár dr. Rácz Miksa,
templomőr dr. Simonyi Ernő.

Ágoston Péter indítványára elhatározták, hogy az új páholy neve dr. Berkovits Ferenc páholy legyen, s jelmondata *Az Emberiségért – a sötétség ellen – új ideálok felé.* Az új páholyt a *Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy* védnöksége alá helyezték. Elhatározták, hogy mellőzik a magasabb fokokba való felvételt. (Ezt a határozatot, mely ellentétes a szabadkőműves-alkotmánnyal, bizonyára a *Nagypáholy* eltörölte, mert a későbbiekben találkozunk olyan iratokkal, melyek a tagok második vagy harmadik fokba való emeléséről szólnak.)

A jegyzőkönyv tartalmazza a *László király páhollyal* megkötött egyezményt is, mely szerint a páholyházat közösen használják, a fűtéssel, világítással kapcsolatos kiadásokat felesen fedezik. Az új páholy 1913-ban 500 koronát fizet a házkölcsön törlesztésére és tatarozásra.

Ugyanakkor megkapja a Ladányi János által ajándékozott 200 koronát, Grósz Imrétől 500 koronát és dr. Dénes Sándortól 200 koronát. A jegyzőkönyv mellékletében közölték a páholytagok névsorát és adatait:

sor-szám	név	születési hely, idő	foglalkozás	lak-hely	belépés éve	fokozat
1.	Dr. Ágoston Péter	Zsombolya, 1874. III. 15.	jogakadémiai tanár	Nv.	1908	III.
2.	Dr. Sarkadi Lajos	Ant, 1861. VIII. 17.	KIK-titkár	Nv.	1893	III.
3.	Dr. Perczel Adolf	Nv., 1871. VIII. 10.	ügyvéd	Nv.	1898	III.
4.	Biró Márk	Királyhelmec, 1879. VIII. 10.	iskolaigazgató	Nv.	1903	III.
5.	Vadász Aurél	Nyíregyháza, 1874. VIII. 1.	gyárigazgató	Mező-telegd	1908	III.
6.	Dr. Rozvány Jenő	Nagyszalonta, 1878. XII. 28.	ügyvéd	Nv.	1908	III.
7.	Dr. Grósz Samu	Széplak, 1869. VIII. 20.	orvos	Nv.	1906	III.
8.	Dr. György Ernő	Nv., 1888. IV. 20.	ügyvéd	Nv.	1909	III.
9.	Kerekes Manó	Sátoraljaújhely, 1883. V. 23.	fels.ker.isk. tanár	Nv.	1909	III.
10.	Dr. Rácz Miksa	Nv., 1877. VI. 29.	orvos	Nv.	1908	III.
11.	Grósz Sándor	Verpelét, 1875. IV. 14.	bankigazgató	Nv.	1909	III.
12.	Dr. Berkovits René	Nv., 1882. IV. 9.	orvos	Nv.	1911	III.
13.	Ladányi János	Mezőgyán, 1879. XII. 27.	földbirtokos	Mező-gyán	1911	III.
14.	Dr. Meer Samu	Arad, 1871. IV. 2.	orvos	Nv.	1911	III.
15.	Dr. Grósz Imre	Homorog, 1887. V. 28.	ügyvéd	Nv.	1912	I.
16.	Dr. Simonyi Ernő	Simonyifalva. 1868. II. 16.	főreálisk. tanár	Nv.	1911	III.
17.	Dr. Stern Ödön	Karcag, 1881. VII. 16.	vállalat-tulajdonos	Nv.	1912	I.
18.	Dr. Dénes Sándor	Nv., 1881. III. 11.	ügyvéd	Nv.	1911	III.
19.	Hegedüs Árpád	Tótszentimre, 1879. X. 15.	főreálisk. tanár	Nv.	1912	I.[3]

Ez a tagnévsor nem igazolja azt a *Nagypáholynak* küldött levélben tett megállapítást, hogy a *László király páholyból* kiválók nagy része szegény lateiner lenne, hisz még a pedagógusok is a magasabb társadalmi réteghez tartoztak, nem beszélve az orvosokról, ügyvédekről, s főleg gyár- és bankigazgatókról, vállalattulajdonosról, sőt földbirtokosról.

A páholy megalapítása után némi bonyodalom keletkezett a névválasztás körül. Erre utal dr. Rácz Miksa levele a *Nagypáholy* főtitkárához, melyből kiderül, hogy a nagymester amiatt aggódik, hogy a páholy elnevezése esetleg hátrányos lehet a jövőbeni működésére. Ennek az aggodalomnak az eloszlatására közli a levélíró az alábbiakat: *„Berkovits Ferenc testvér közéleti működése mindenkor pártokon felülálló volt, egyénisége, nagy tudása, puritán élete osztatlan tiszteletet keltett,*

úgyhogy mi abban a meggyőződésben élünk, hogy neve, mely jövő működésünk intencióit is kifejezi, jó páholyelnevezés. Meggyőződésünk szerint a Berkovits név szabadkőművesi szempontból a tántoríthatatlan radikalizmust, a profán szempontból a becsületes, minden magánérdektől mentes közéleti működést jelentvén, s azt mintegy fogalommá tévén, új páholyunk jövőjére csakis jótékony befolyással lehet."[4]

A meggyőzőnek hangzó érvelés nem érte el a célját, amint az egy 1913. március 5-i keltezésű levélből kiderül. Ebben a főmester, dr. Ágoston Péter közli a *Nagypáhollyal*, hogy a március 1-jén tartott értekezletükön elhatározták, hogy az új páholy neve nem Berkovits Ferenc, hanem *Bihar páholy* lesz. Ugyanakkor kéri a páholy számára a munkaengedély megadását.

Az 1913-as évben hét új tagot vettek fel, köztük Dutka Ákos írót, Ady barátját. Az új tagok között négy tanító és egy polgári iskolai tanár volt. Grósz Samu kincstárnok kéri ezek fejdíjának eltörlését, hivatkozva alacsony jövedelmükre, ezt a *Nagypáholy* jóvá is hagyta.

A *Bihar páholy* úgy kerülte meg a *Nagypáholy* politizálást tiltó rendelkezését, hogy a város közgyűlésébe bejutott páholytagok frakcióját városi pártnak nevezte el. A *Szabadság* című lap így számolt be az eseményről: *„Nagy érdeklődést keltett az új városi párt felvonulása. A mindössze nyolc tagból álló pártból már a mai közgyűlésen megjelentek dr. Ágoston Péter, dr. Rozvány Jenő, dr. Perczel Adolf, Grósz Imre, Grósz Sándor és György Ernő. Folyton együtt voltak dr. Ágoston Péter vezetése alatt, s mintha összenőttek volna, egyetlen percre sem váltak el egymástól. Csak mikor a közgyűlési terembe vonultak át, vált külön György Ernő, mert a többiek a baloldal utolsó padsorában foglaltak helyet, míg György Ernő az utolsó előtti padsorba ült, a vezér dr. Ágoston Péter elé. El is nevezték őket nyomban, mert a legfelsőbb sorban ültek, hegypártnak."*[5]

Március 2-án a helyi lapok arról adtak hírt, hogy a Szociáldemokrata Párt Nagyváradon tömegsztrájkot és népgyűlést akar szervezni. A Választójogi Liga felhívására előző nap megalakult a sztrájkbizottság és a százas szervezőbizottság. A megalakult bizottságok elhatározták, hogy a munkásokat erkölcsileg és anyagilag támogatják, a proletárok gyermekeinek a sztrájk idején való ellátásáról gondoskodnak. A százas bizottság elnökei dr. Adorján Emil, dr. Ágoston Péter, dr. Grósz Menyhért és Stern Béla voltak. Az ügyvédek közül az alábbiak vállalták a sztrájkolók ingyenes jogvédelmét: Böszörményi Andor, Grósz Imre, György Ernő, Kotzó Jenő, Perczel Adolf, Rozvány Jenő, Bárdos Imre (valamennyien szabadkőművesek).

Végül a sztrájkra és a népgyűlésre a hatóságok tiltása miatt nem került sor. A kezdeményezés mégis fontos és jelentős volt, mert bebizo-

nyosodott, hogy a különvált két páholy vezetői és radikális tagjai képesek összefogni és együttműködni nemcsak egymással, de a Szociáldemokrata Párt vezetőivel is, sőt még a függetlenség párti Adorján Emil is csatlakozott hozzájuk.[6]

1913. október 8-án a páholy második fokú munkában Hegedüs Árpádot, dr. Grósz Imrét és dr. Stern Ödönt második fokba emelte, tehát a páholyalapításkor hozott határozat a magasabb fokokba való felvétel mellőzéséről nem valósult meg.

Az 1913-as évben a *Bihar páholy* két nagy jelentőségű dokumentumot dolgozott ki, s ezeket a *Bihar szabadkőműves páholy kiadványa* sorozatcímmel nyomtatásban megjelentette és elküldte az összes magyarországi páholyhoz, hogy támogatókat nyerjen a szabadkőművesség megújítására, radikalizálására irányuló törekvéseinek. Az elsőt maga a főmester jegyzi, címe *A szabadkőművesség,* melyben teljesen újraértékeli a szabadkőművesség céljait, feladatait, működésének módját, a történelmét, szimbólumrendszerét, viszonyát kora társadalmi-politikai kérdéseihez és erőihez. A *Bihar páholy* megalapításakor megfogalmazott jelszót: *Az Emberiségért – a sötétség ellen – új ideálok felé* az új szellemű szabadkőművesség fő törekvésévé kívánja tenni.

Az alábbiakban megpróbáljuk röviden bemutatni s elemezni Ágoston Péternek ezt a merész hangú, új szemléletet tükröző írását. Először a szabadkőművesség lényegét próbálja meghatározni. Az ő megfogalmazása szerint ez *„olyan világszövetség, mely a társadalomnak haladását s az emberiség boldogulását akarja szolgálni. Tagjai ezt csak úgy valósíthatják meg, ha az osztályérdekeiket és egyéni érdekeiket az általános emberi érdekre való tekintettel háttérbe szorítják"*. Megmagyarázza, miért van szüksége a szabadkőművességnek a misztikumra, a titokzatosságra, a sajátos szokásokra, formaságokra. Szerinte ezek által az egyén háttérbe szorul, beolvad a közösségbe, másrészt a formaságok figyelmeztetik a tagokat, hogy különbnek kell lenni másoknál. Szerinte a páholyházakat díszítő szfinxek azt fejezik ki, hogy a szabadkőművesek ragyogó igazságai megtörik a sötétség hatalmát, s a szfinx fején ágaskodó kígyó megvédi a felvilágosodást a maradiság támadásaival szemben. Ez arra is utal, hogy a szabadkőművesség eredete Egyiptomban keresendő. Más szimbólumok Salamon templomának építésére, ismét mások a középkori építőkre utalnak.

A szabadkőműves-szimbólumok egy részének sajátos magyarázata és a mozgalom eredetének, történetének rövid felvázolása után az intézmény céljait, törekvéseit foglalja össze. Azt hangsúlyozza, hogy nem elég csak szóval vallani a célokat, hanem tenni, cselekedni kell a valóra váltásukért. Megállapítja, hogy a szabadkőművességnek, mint régi emberi intézménynek, be kell kapcsolódnia az emberi fejlődésbe,

s hogy elérje a legmagasabb fokát, a szabadkőművességnek ma több feladata van, mint a múltban volt. A feladatokat így csoportosítja:

– a társadalmi erkölcs terén az emberi haladásért, az emberiség szolidaritásáért, az emberek boldogságáért kell küzdeni, s harcolni a militarizmus és a háború ellen;

– az eszmei célok a lelkiismereti és gondolatszabadságért, az egyesülési és gyülekezési szabadságért való küzdelem.

A szabadkőművesség azt a munkát akarja a társadalom érdekében elvégezni, melyet a becsületesnek nevezett demokrácia megvalósítása igényel. *„A szabadkőművesség törekvéseit* – írja – *az a program foglalja magában, melyet minden haladó irányzat a zászlajára ír. Ennek eléréséért kell megvalósítani a következőket: általános, egyenlő, titkos választójog, a felekezetektől független állami közoktatás, a szekularizáció, a hitbizományok eltörlése, progresszív adózás, az állam és az egyház teljes elválasztása, sajtószabadság, egyesülési és gyülekezési jog, liberális nemzetiségi politika, őszinte szociálpolitika, községi reform, küzdelem a feudalizmus, klerikalizmus, társadalmi előítéletek és az erőszakot szolgáló jogrend ellen."*

Megállapítja, hogy *„nagyban és egészben az egész magyar szabadkőművességnek ugyanez a programja, de az eszközök és a kitűzött célokért való küzdelem módjában lényeges különbségek vannak a szabadkőműves páholyok között, ezért indokolt, hogy az egy városban lévő szabadkőművesek is külön páholyokba szervezkedjenek."* Ezt a különbséget bizonyítja azzal, hogy kijelenti: *„Ha a munkásosztályt erőhöz segítjük az államban, mellyel olyan törvényeket hozhat, hogy elviselhetetlen nyomora megszűnjön, akkor szabadkőművesi módon cselekedtünk. (...) Aki az emberiség haladását óhajtja, annak óhajtania kell a tömegek haladását is. A haladás útjai pedig a jog és a tudás."*

Választ ad arra a kérdésre is, szabad-e a szabadkőművesnek politizálnia: *„Ha komolyan akarja céljait megvalósítani, akkor nemcsak hogy szabad, de kell. A politika nálunk cselekvés, miután pedig a szabadkőműveseknek cselekedniük kell, tehát nem is lehet szabadkőműves az, aki nem politizál."*

Végül igen határozottan kijelenti: *„Aki mást akar, mint én, az ellenfelem, – az megakadályozza elveim megvalósítását, az a haladás útjában áll, az támadja az én álláspontomat; aki pedig támad, azt a szfinx fején lévő kígyó nem hagyhatja bántatlanul! A szabadkőműves nem fél soha a haladásért dolgozni, nem fél soha az emberi társadalom boldogságáért fáradni, nem szűnik meg soha a szabadkőműves kalapácsot pörölyként, de ha kell, fegyverként is forgatni."*[7] Kiolvasható ebből egy nem lényegtelen ellentmondás is, hisz előbb elfogadja, hogy az eszközökben és a célokért való küzdelem módjában vannak lényeges különbségek, aztán megfogalmazza ezt a fenyegetést a vele egyet nem értők-

kel szemben. Ez a szöveg már a későbbi forradalmár Ágoston Péter alakját vetíti előre. Egészében mégis úgy ítélhetjük meg, hogy e munkája megírásakor még nem a belső ellentétek kiélezésére, a mérsékeltek és radikálisok szembefordítására, hanem saját nézetének, igazának meggyőző erővel való hirdetésére törekedett, ebben látta a mozgalom modernizálásának megvalósíthatóságát.

A *Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy* 1913-ban már 115 szabályos páholy felett gyakorolt fennhatóságot. Ezek a páholyok átfogták az ország minden vidékét a legtávolabbi tartományoktól a fővárosig. Magyarországon talált otthonra a saját hazájában nem engedélyezett osztrák szabadkőművesség is. A történelmi Magyarországhoz tartozó Pozsonyban és a nyugat-magyarországi városokban alakítottak ki úgynevezett határterületi vagy határszéli páholyokat, s ezek is a magyar *Nagypáholy* fennhatósága alá tartoztak, és szoros kapcsolatban álltak valamennyi magyar páhollyal.

A világháborút megelőző gazdasági-politikai válság a *Nagypáholy* vezetőségét is arra késztette, hogy megpróbáljon eligazítást nyújtani a fennhatósága alatt álló páholyoknak, és összefogásra, közös cselekvésre bírja őket. Megszabta a követendő célokat s az alkalmazható módszereket, eszközöket is egy 1913 őszén kelt körlevélben, melyben meglehetősen óvatosan fogalmazva csupán a békés, céltudatos munka folytatására szólítja fel a szabadkőműveseket. A körlevelet a *László király páholynál* részletesen ismertettük.

A *Bihar páholy* újabb bizonyítékát adta határozott és következetes radikalizmusának, amikor válaszként erre a körlevélre egy újabb alapos dokumentumot dolgozott ki, ezt akár a radikális irányzat egyik alapdokumentumának is tekinthetjük. Ez is megjelent a *Bihar szabadkőműves páholy kiadványa* sorozatban, *A Bihar páholy válaszirata a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy 1913. évi őszi körlevelére* címmel, alcíme pedig *Szabadkőműveseknek kézirat gyanánt.*

A válaszirat szintén az ország korabeli állapotának bemutatásával kezdődik, de ez a kép jóval sötétebb és tragikusabb, mint a körlevélben megrajzolt: *„Ha a magyar társadalmi élet szomorú világa, kétségbeejtő állapotai felett tartunk szemlét, lehetetlen, hogy a visszataszító jelenségeknek egész tömege, a vigasztalan helyzetnek folytonos rosszabbodása, a kóros állapotnak feltartóztathatatlan terjedése, növelése, a felgyülesztett erkölcstelenségnek, pártos szenvedelmeknek, gyűlölködésnek iszonyatos tobzódása undorral ne töltse el minden jobb érzésű állampolgár lelkét. (...) Állami életünknek nincs egyetlen zuga, nyilvánulata, hol a bajnak, hiányoknak, fogyatékosságoknak egész tömege föl-fedezhető nem volna. A nagyhatalmi hóbort kegyetlen ridegséggel sajtolja ki a teherviselésre nagyobbrészt képtelen osztályok sohasem felesleges filléreit, s ezek a fokozódó terhek lehengerelnek mindent, nem*

hagynak felesleget, nem engednek becsületes kultúr- és szociálpolitikai kormányzatot, nem járulnak a nemzet erősítéséhez. A szegénység, nyomorúság, tehetetlen próbálkozás, fulladozó egzisztenciák panasza, jajgatása, segélykiáltása árad felénk minden oldalról. Nincs vagyon, nincs vállalkozási kedv, nincs munkaalkalom, nincs kereset. Rozoga, düledező az iskola, nyomorog a tanító, a hivatalnok, nem emelhetünk kórházat, láncra kell verni az elmeháborodottakat, nem tudjuk fizetni az orvost, nem enyhíthetjük a munkásnyomort, szünetelnek a közmunkák, de emelkednek a kaszárnyák. Csillognak a csendőröknek emelt büszke paloták, szaporodik a fénylő szurony. Öntik az új típusú ágyúkat, épülnek a hajóóriások, fénylik, ragyog a mundérok sokasága, s virágzik a panama. A közpénzek úsznak, folynak szennyes csatornákon le s felfele. A vesztegetések, sápolások, a közvélemény irányítóinak megvásárlása, a nemzet lelkiismeretének elaltatására pálinkába dobott milliók terjesztik a mételyt, erkölcstelenséget, fertőzik, pusztítják a lelkeket. Szegények, nyomorultak vagyunk. Félmillió iskolázatlan gyermek, milliónyi analfabéta, százezernyi tüdővészes, a futóbolondok sokasága, a munkáskezek számának ijesztő megcsappanása kiáltja felénk szüntelen, hogy pusztulás szélére jutunk, ha így haladunk. Hiába csukjuk be füleinket a felénk zúduló vádak kiáltása előtt, hiába fedjük el tekintetünket a nyomorúság ijesztő képei előtt, s hiába idézzük a cserkészek vidám nótás csapatát, fülünkbe zúg a memento."

Erre a tragikus, kilátástalan helyzetre hivatkozva elutasítják a *Nagypáholy* felhívását, hogy *„folytassuk a munkát, azt a békés, céltudatos munkát, amit eddig végeztünk"*, mivel a *Bihar páholy* álláspontja szerint *„ez a békés munkátlanság, fásult közömbösség nem vezet el a kitűzött cél, a haladás és az egyenlőség megvalósításához. A progresszív irányzat háttérbe szorult, a régi pietisztikus kőművesség kerekedett felül."* A *Nagypáholy* felhívására, hogy *„működésünk csak annyiban legyen kapcsolatos a profán világnak tevékenységével, amennyiben a mi álláspontunkat fedi"*, az a válaszuk, hogy ebben az esetben a szabadkőműveseknek ezek mellé kell állniuk, támogatniuk kell ezeket a törekvéseket és harcolniuk kell értük. Kijelentik: *„A mi fölfogásunk szerint agresszívebb, erősebb, radikálisabb harcmodor folytatása, a progresszívebb munkálkodás szükséges. A szövetség erkölcsi értékét nem a megalkuvás növeli, hanem a bátor kiállás. (...) Hirdetjük mi is Berkovits Ferenccel, aki különbséget tesz a páholyok falain kívül és belül folyó élet között, az nem igazi kőműves. Állítsuk helyre a belső rendet, fegyelmet! Követeljük meg a hűséget, az állhatatosságot a letett fogadalomhoz! Hozzuk fel uralmát a cselekvő, küzdő irányzatnak! (...) Mi párttagok nem vagyunk, szentélyeinkben pártpolitikát űzni nem akarunk. De egyet megkövetelünk mindazoktól, akik jelvényeinkkel óhajtják ékesíteni magukat, reakciós, népjogellenes, a szabadság intézmé-*

nyes biztosítékait megtaposó alakulatokat, irányzatokat ne támogassanak, de igenis karoljanak föl minden olyan törekvést, mely eme szabadkőműves-ellenes kormányzat gyöngítését, megrontását előmozdíthatja." A továbbiakban megfogalmazzák, hogy határozottan kiállnak a szabadkőművesség nagy programjai mellett: az egyenlő, általános és titkos választói jog, a felekezetektől független állami közoktatás, a szekularizáció megvalósításáért, a sajtószabadság, az esküdtszéki intézmény, az egyesülési és gyülekezési jog védelméért folytatott harcban.

A válasziratot a következő gondolatokkal zárják: *„Nem akarunk viszályt támasztani, konkolyt hinteni, de a lelkünkben élő igazságokat ki kell mondanunk. A kőművesség boldogulása, erősödése szempontjából szükségesnek látjuk a Szövetség taktikájának mielőbbi megváltoztatását, a páholyéletnek progresszív szellemben való átalakítását, a testvérek táborában erős fegyelem megteremtését. Ha e feliratunkkal benneteket gondolkodóba ejtünk, ha cselekedetre adunk vele impulzust, ha a testvérek egy bizonyos tömegének szunnyadó szabadkőművesi lelkiismeretét sikerült bármily csekély mértékben fölélesztenünk s visszaterelnünk a cselekvő, harcoló kőművesség kötelességtudó, az ideálokhoz hűséges katonái sorába, akkor nem végeztünk hiábavaló munkát.*

Nagyvárad keletén, 1913 november havában: a Bihar páholy"[8]

A *Bihar páholy* nemcsak a szabadkőműves-mozgalom országos szintű megújításával foglalkozott, hanem helyi szinten is számos kezdeményezése volt. Kidolgoztak egy vezérfonalat, útmutatót a progresszív gondolkodású tanítók és tanárok számára *„az irányban, hogy miképpen lehetséges a tanterv mai keretében a progresszió eszméit szolgálni"*. Létrehozták a városi Polgári kört azzal a céllal, hogy megszervezzék a profán társadalom haladó rétegeit és mozgósítsák őket a választójogért, a szabadságjogokért, a felekezettelen ingyenes közoktatásért, a szekularizációért folytatott harcért.

Van némi ellentmondás a korábban ismertetett pártalapítás és a *Nagypáholyhoz* 1913 őszén küldött válaszfeliratban foglalt állítás között, amikor is kijelentették, hogy *„mi párttagok nem vagyunk, pártpolitikát űzni nem akarunk"*. Erre az lehet a magyarázat, hogy a páholyokon belül valóban nem volt megkülönböztetés vagy csoportosulás politikai meggyőződés szerint, a profán világban viszont a páholytagok közül azok, akik közéleti szereplést is vállaltak, szükségszerűen csatlakoztak valamelyik politikai párthoz. A korabeli lapok tudósításaiból gyakran olvashatunk olyan esetekről, hogy a városi közgyűlésen a szabadkőművesek egy része egy javaslat mellett, míg a másik párthoz tartozó testvéreik ellene szavaznak, pártállásuktól függően. Tehát a profán világban a szabadkőművesi minőség fölé helyezték a párttagságot vagy pártszimpátiát. Dr. Várady Zsigmond ebben is példamutató kivétel volt. Ebben az időben történt a már ismertetett eset, hogy kilépett a munka-

pártból, mert az nem fogadta el az általános, egyenlő és titkos választójog bevezetését.

A tragikus 1914-es év nyaráig még zavartalanul zajlott a páholyélet a *Bihar páholyban* is. Összesen tíz új keresőt vettek fel, akikből sajátos módon öt ügyvéd volt, s csak egy kereskedelmi ügynök, iparos, gazdálkodó egy sem. Pedig a páholyalapításkor ezek bevonását jelölték meg egyik célként. Nehezen sikerült megtartaniok a már régóta esedékes ünnepélyes páholyavatást a *Nagypáholy* vezetőinek állandó elfoglaltsága miatt, végül 1914. május 20-án került rá sor. A *Kelet* 1914. júniusi száma így számol be az ünnepi eseményről: *„Új gárda esküdött fel az emberi haladás, az örök fejlődés lelkes csapatára. Az emberiség új ideáljainak világító fáklyáját emeli fel ez a kis csapat, dr. Ágoston Péterrel az élen. A konzervatív világnézet egyik fő fészkében harcokra esküdtek fel, az emberi felszabadulás, az új Magyarország, de legfőképpen az új, dolgozó, gazdag és emberi Bihar felépítésére. A Nagypáholy képviseletében Bókay Árpád nagymester, Balassa József helyettes nagymester, Fekete Ignác titkár és Apáthy István, a Szövetségtanács képviselője, a kolozsvári Unió páholy főmestere jelentek meg. Képviseltette magát a budapesti Nemzeti és Martinovics, a kolozsvári Unió, az aradi Összetartás, a debreceni Haladás páholy."* A beszámoló ismerteti Balassa József helyettes nagymester beszédét, Apáthy köszöntőjét és Grósz Menyhért üdvözletét a *László király páholy* nevében. Részletesen idéz Ágoston Péter főmester ünnepi beszédéből. A bevezetőben a szónok elmondta, *„a Bihar név ma a reakció fogalmát takarja, valamikor a haladást jelentette ez az ősi szláv szó, mely eredetileg versenyzőt jelent. Mi versenyben akarunk állni a jóért, s leverni, akik ennek útjában állnak."* A *Bihar páholy* programját úgy jellemzi, hogy „úttörő és radikális", s fő programpontok: az általános választójog, a szekularizáció, a felekezetmentes közoktatás megvalósítása. Érdekes és jellemző az a mód, ahogy a nagymesterhez fordul a befejezésben, kijelentve, hogy *„nemcsak nagymesterünk, hanem bajtársunk, vezérünk,* elvtársunk *vagy"* (mondja ezt a szociáldemokrata pártvezér és szabadkőműves főmester a pártonkívüli elitértelmiségi nagymesternek).[9]

Az első világháború kitörése a szabadkőműves-mozgalmat is nehéz helyzetbe hozta. Egyrészt megszakadt a „testvériség lánca", vagyis a különböző országok páholyai közötti kapcsolat, érintkezés, másrészt a nemzeti páholyokon belül is ellentétek keletkeztek a pacifista és a nemzeti érdekek védelmének okán a háborút támogató tagok között. A *Bihar páholy* tagjai ebben a kérdésben egységesek voltak; a háború kitörése után is következetesen tartották magukat antimilitarista elveikhez. Ez azonban nem mentette fel őket attól, hogy katonaköteles állampolgárként részt vegyenek a háborúban. Mivel a tagság döntő többsége a fiatalabb korosztályból került ki, már a háború elején be kellett vonulniuk.

1915 áprilisában a páholyban kialakult helyzetről az alábbi levél tájékoztatta a *Nagypáholyt: „(...) A felettünk dúló világháború következtében a Nagyvárad keletén a múltban oly lelkes agitálással dolgozó Bihar páholy működésének minden lehetősége megszűnt. Harminckét testvérünk közül huszonöten a harctéren és a kórházakban katonai szolgálatot teljesítenek. Az itthon lévő hét testvér közül csak három testvér van mesteri fokon, s a főmestert is csak tíz napja mentették fel bizonytalan időre a katonai szolgálat alól. Így testvéreinket kalapács mellé [páholymunkára] nem szólíthatjuk, a tagdíjat sem hajthatjuk be, hiszen harctéren lévő testvéreink közül ki tudja, kik, hányan és mikor térhetnek vissza testvéri láncunkba. Kérjük méltányolni széttépett testvéri láncunk szomorú helyzetét és méltóztassanak páholyunk hátralékát leírni. Dutka Ákos titkár, Ágoston Péter főmester"*[10]

Azért a páholyélet nem szűnt meg teljesen, sőt 1916-tól kezdve a *László király páholy* és a *Bihar páholy* közös munkákat tartott. Sajnos erről az időszakról nagyon kevés forrás maradt. Egyik ilyen anyag a két páholy 1916-os őszi munkaprogramja. (Ezt ismertettük a *László király páholy* tevékenységének tárgyalásakor.)

Az 1917-es évben dr. Ágoston Péter az egész magyar szabadkőműves-mozgalom figyelmének középpontjába került, ugyanis az év folyamán Ágoston Péter, Bihari Mór, Beke Manó, Pfeifer Ignác a *Nagypáholy Szövetségtanácsának* tagjaiként s annak megbízásából többször tárgyaltak Németországban és Svájcban, hogy Ausztria–Magyarország különbékéjét és a szabadkőművesség nemzetközi kapcsolatainak helyreállítását siettessék. Közben megjelent Ágoston Péter *A zsidók útja* című könyve, s körülötte országos méretű vita, sőt botrány keveredett. Jászi Oszkár, aki Ágoston Pétert igen nagyra becsülte és harcostársának tartotta, az alábbiakat írta az ügyről: *„Mikor Ágoston Péter a háború alatt a lappangó zsidókérdésre rámutatott elnagyolt, de igazságra törekvő könyvében, az egész liberális sajtó torkon ragadta, a hivatalos zsidó sajtó pedig üvöltött a dühtől. Amikor pedig én a Huszadik Században egy széleskörű körkérdést rendeztem e tárgyban, – látva a zsidóprobléma példátlan kiélesedését – a zsidó közvélemény terrorja oly nagy volt, hogy vezető politikusok (úgy konzervatívok, mint szocialisták) nem mertek nyilatkozni, s mikor a Szemle zsidószáma megjelent, a zsidó felekezeti sajtó oly éktelen lármát és gyűlölködő kampányt indított ellenem, hogy a rabbik kiprédikáltak a zsinagógákban és hajtóvadászatot indítottak a Huszadik Század és a Radikális Párt ellen. A zsidókérdés tényleg létezik Magyarországon, és azt tényleg orvosolni kell. (...) S ez nem állhat egyébben, mint a nép megerősítésében és fölemelésében, a zsidóság parazitér képződményeinek visszaszorításában, ellenben a munkás és kulturális zsidóság fokozott megbecsülésében."*[11]

Az országos felzúdulás arra késztette a *Bihar páholyt*, hogy alaposan vitassa meg ezt a kérdést, és hozzon döntést, foglaljon állást benne. Ez nem volt könnyű feladat, ahogy az a korabeli hiányos dokumentumokból is kiderül. 1917. március 26-i dátummal jelenik meg a meghívó *„elsőfokú munkára, ahol Ágoston Péter A zsidók útja című könyvével szembeni állásfoglalásra kerül sor"*. Összesen három munkaülést tartottak, melyeknek részletes jegyzőkönyvei nem maradtak fenn. Annyi tudott, hogy az ülésvezető dr. Sarkadi Lajos helyettes főmester volt a páholy egyik legrégibb szabadkőművese, maga is zsidó származású, nagy tekintélyű tag. A harmadik ülésen szabályos bírósági tárgyalásra zajlott dr. Meer Samu elnökletével, a vádindítványt dr. Berkovits René terjesztette elő a következő szavakkal: *„Vádat emelek dr. Ágoston Péter ellen, mivel A zsidók útja című könyvében megsértette a szabadkőművesi fogadalmat, amennyiben könyve ellentétben áll azzal az emberszeretettel, amely ember és ember között nem tesz különbséget származás vagy vallás miatt."*[12]

A *Bihar páholy* ítélőszéke végül a vádat elutasította, Ágoston Pétert felmentette. Az indoklás szövege nem maradt fenn eredeti formájában, csupán egy hivatkozásban, melyet a *Nagypáholy* főszónoka írt, amikor kikérték véleményét az ügyről. Ez így szólt: *„A Bihar páholy ítéletét tudomásul veszem, mert dr. Ágoston Péter munkájában megnyilatkozó tudománytalanság, téves felfogás magában nem lehet olyan cselekmény, amely vád tárgyává tehető volna, egyebekben pedig a könyv elolvasása után sem találtam azt megállapíthatónak, hogy dr. Ágoston Péter a zsidó felekezetek ellen gyűlöletet kíván szítani, ellenkezőleg, ő a zsidóságot, amelyet fajként tárgyal, a magyarságba kívánta beolvasztani. Dr. Gaár Vilmos főszónok"*[13]

E határozott vélemény ellenére a *Nagypáholy* dr. Ágoston Péter munkájának közzététele miatt „alkotmányszerű eljárást" indított a *Bihar páholy* ellen. Elég sokára döntöttek a kérdésben, csak 1918. október 7-én született meg a *Nagypáholy* döntésének határozata, melyben az Ágoston Péter ellen tett feljelentést *A zsidók útja* című könyve miatt bűnvádi eljárásra alkalmatlannak tartja, s ezért elutasítja a következő indoklással: *„A feljelentés tárgyát képező cselekmény bűnvádi eljárásra alkalmatlan, mert nem akart szándékosan sem az emberszeretet, sem a felekezeti béke ellen vétení."*[14]

Közben egy olyan országos szintű esemény történt, amely Ágoston Péter számára szükségtelenné tette a *Nagypáholy* döntésének figyelembevételét. 1918 februárjában a Szociáldemokrata Párt elvi határozatot hozott, amely szerint tagjai nem tartozhatnak polgári társaságokhoz. Ezzel tulajdonképpen azt akarták elérni, hogy a szabadkőműves-páholyokban tevékenykedő párttagok szakítsák meg kapcsolatukat a szabadkőművességgel, s minden erejüket a pártpolitika megvalósítására

fordítsák. Ágoston Péter mégis nehezen szánta rá magát erre a lépésre, hisz tízéves szabadkőműves-múlttal rendelkezett. Sőt, a második váradi páholy megalapítása az ő műve volt. Döntését megkönnyíthette az a konfliktus, amelybe *A zsidók útja* című könyve miatt keveredett számos szabadkőműves testvérével. Végül csak 1918. november 18-án kérte elbocsátását a páholyból.[15] Kiválása gyengítette a *Bihar páholyt,* példáját más szociáldemokraták is követték, így a taglétszám 31-re csökkent. A páholy új tisztikarát 1918. december 3-án választották meg. A tizenegy tagú vezetőség élére dr. Berkovits René került, aki köztudottan Ágoston elkötelezett híve és barátja volt, tehát a páholy irányultsága nem változott. Megváltoztak viszont a politikai viszonyok, közben történelmi fordulatok mentek végbe. Győzött az őszirózsásnak nevezett polgári forradalom, megszűnt az Osztrák–Magyar Monarchia, megszületett a Magyar Köztársaság. A hatalmas történelmi változások a szabadkőművesi munkát háttérbe szorították, feleslegessé tették, a radikális szabadkőművesek a történelmi események főszereplőivé váltak. Ágoston Pétert előbb Bihar vármegye és Nagyvárad főispánjává, kormánybiztosává nevezték ki, Berkovits René a hatalomra jutott koalíciós pártok politikáját népszerűsítő Propagandabizottság vezetője lett. De aztán jött a kommunista államcsíny, a proletárdiktatúra bevezetése, és a Tanácsköztársaság kikiáltása, ami elvezetett a szabadkőművesség betiltásához is. 1919. március 25-én Landler Jenő belügyi népbiztos határozatban mondta ki a szabadkőműves-páholyoknak mint a múlt intézményeinek a felszámolását.

Ezzel megszűnt Nagyváradon is a *Bihar* és a *László király páholy,* s lezárult a nagyváradi szabadkőművesség történetének leggazdagabb korszaka.

---

[1] MOL P 1083, 144. csomó, 7. köteg, levél.
[2] Uo. Nagypáholy engedélye.
[3] Uo. jegyzőkönyv.
[4] Uo. levél.
[5] *Szabadság,* 1913. január 10.
[6] *Nagyváradi Napló,* 1913. március 2.
[7] Ágoston Péter: *A szabadkőművesség.* Nagyvárad, 1913. (A Bihar páholy kiadványa)
[8] A Bihar páholy válaszirata a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy őszi körlevelére. Nagyvárad, 1913. (A Bihar páholy kiadványa)
[9] *Kelet,* 1914. június.
[10] MOL uo. 1915. áprilisi levél.
[11] Jászi Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás.* Budapest, Magyar Hírlap könyvek, 1989, p. 159.
[12] MOL uo. 1917. március–áprilisi munkatáblák.
[13] MOL uo. 1918. január 19-i véleményezés.
[14] MOL uo. A Nagypáholy határozata.
[15] MOL uo. Ágoston Péter levele.

VIII. A nagyváradi szabadkőművesség története az első világháború végétől a teljes megszűnésig

Dr. Grósz Menyhért 1928-ban terjedelmes levelet küldött az akkor már illegálisan működő *Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy* helyettes nagymesterének, *Beszámoló a László király páholy (Nagyvárad) 1918–1928 évek történetéből* címmel. A levelet, mely a budapesti Országos Levéltárban található, az alábbiakban közöljük:

„A páholy egészen a Kommün kezdetéig rendszeresen dolgozott. Az októberi forradalmat követő időszakban a páholy több tagja a Szociáldemokrata Pártba lépett be, amit a főmester kifejezetten helytelenített. Mindenesetre hangsúlyozandó, hogy a bal felé kanyarodók száma kevés volt. A Kommün beálltával a direktórium rendelete alapján a páholy működése felfüggesztetett, éppen úgy, mint a többi egyesületé.

A Kommün pont egy hónapig tartott városunkban. Ekkor (április 21-én) a román csapatok bevonultak, és ekkor a katonai uralom tiltott le minden gyülekezést. Így tehát 1919. március 21. óta mind a mai napig a páholy működést nem fejtett ki. Ami az idő alatt történt, híven leírom, azonban a dátumok tekintetében emlékezet után pontos adatokkal nem szolgálhatok. A román megszállás utáni első napokban a főmestert a katonai térparancsnokság megidézte, mert jelentések érkeztek be hozzá, a biztosságot megközelítő valószínűséggel a klerikálisok részéről, hogy a főmester a kommunista uralomban tevékenykedett. Alig igazolta magát ebben az irányban, rövidesen újabban előállíttatott a térparancsnoksághoz, azzal vádolva, hogy a páholy helyiségeiben a magyar ügyvédek gyűlést tartottak. Ugyanakkor a térparancsnok elrendelte a páholy irat- és könyvtárának átkutatását, bizonyára kommunista iratok és nyomtatványok után. A vizsgálat nemleges eredménnyel végződött.

A több évre visszamenő, bekötött jegyzőkönyvek megsemmisíttettek, mert különösen október óta egyes felszólalások, melyeket a jegyzőkönyv híven adott vissza, túl radikális színezetűek voltak, s noha a felszólalások törpe kisebbséget képeztek, félő volt, hogy egyrészt a rosszakarat az egész páholyt a kommunistaság vádjával illetheti, másrészt a felszólalókat meg akartuk kímélni az internálástól, amint hogyis mindazokat, akik a mozgalomban részt vettek, internálták is. Persze, az egyesületet [épületet] rekvirálták is, előbb a katonaság, később a csendőrség számára. Érdekes, hogy a titkári szobában lévő irat- és könyvtárat érintetlenül hagyták.

A kommunizmusnak Magyarországon való lezajlása után annak a híre is eljutott hozzánk, hogy a szabadkőművesség intézményét belügyminiszteri rendelettel feloszlatták. Később pedig Gömbös vezérlete

alatt az úgynevezett fehérek a Nagypáholy helyiségeit elfoglalták. Ily körülmények között tisztában voltunk azzal, hogy ha a békekötés minket visszacsatolna Magyarországhoz, a páholy vagyona is, ingatlan és ingóság az állam részéről le fog foglaltatni. S ha viszont Nagyváradot Romániához csatolják, nincs kilátás arra, hogy a páholy belátható időn belül tradícióinak és szellemének megfelelő munkálkodást fejthet ki.

Noha összejövetelek tartása nem volt engedélyezve, a páholy több tagját lakásomra kérve, nálam a helyzetet megbeszéltük. Hogy a páholy vagyonát megmentsük, elhatároztuk, hogy az ingatlant eladjuk, s annak értékét magyar kulturális célokra *használjuk föl. Úgy véltük, hogy ha a református egyházra bízzuk a vagyon kezelését,* kifejezetten *kulturális célokra, akkor nyugodtak lehetünk abban az irányban, hogy a református egyház mindenkor magyar célokra fogja azt felhasználni.*

De nehogy az utókor eljárásunkat kifogásolhassa, leszavaztattam a páholy tagjait, s ha egyesek szavazása technikai okokból el is maradt, a leszavazottak nagy száma, ami úgyszólván egyhangú szavazásnak felel meg, biztosítéka a legális eljárásnak. A szavazás egy körözött ív segítségével történt. Ugyancsak elhatároztuk, hogy a „Dr. Várady Zsigmond"-féle alapítvány értékeit is átengedjük a református egyháznak további kezelés végett. Mindezekről az ingatlan [a páholyház] értékesítése után a páholy vezetősége a református egyház vezetőségével megállapodott, s a megállapító iratokat kicserélték.

A megállapodás főbb pontjai a következők: a László király páholy vagyonát és a dr. Várady Zsigmond-féle alapítványt átadjuk a református egyháznak kezelés végett. A vagyon kamatjai kulturális célokra használhatók fel. Időtartam 32 év, mely után a vagyon az egyházé lesz. Ha bármikor a László király páholy e néven vagy más néven is újból megkezdi működését, az egyház a vagyont a páholynak visszajuttatja. Meg van állapítva a tagok száma is, akik a vagyon visszaadását kérhetik.

Az összes iratok, melyek erre nézve összegyűjtettek, letétbe helyeztettek az Egyesült Bank és Takarékpénztár cégnél, s erről az összes tagok *értesítve lettek. Ugyancsak letétbe helyeztetett a tagok névsora, mely névsorból bizonyos számú tag van jogosítva a letét átvételére.*

A könyvtár, irattár s egyebek a református egyház tanácstermében őriztetnek. A volt főmesterek képei családtagjaiknak adattak át. A pecsét és a kalapács nálam van.

Ezzel be is fejezhetném beszámolómat, ha csak még egy mozzanatról nem számolhatnék be, melyet dacára annak, hogy engem feszélyez, említetlenül már csak azért sem hagyok, mert ha a Nagypáholy valaha is újra megalakul, helyénvaló, hogy erről tudomással bírjon.

Midőn 1926-ban a nagyváradi Orvosegylet negyvenéves jubileumát megünnepelte, a testvérek egy művészi kivitelű albummal leptek meg

főmesteri minőségemben. Az albumban nemcsak a László király, hanem a Bihar páholy tagjainak aláírásai foglaltatnak. Nem hiúságból tettem e körülményről említést, hanem azért, hogy e gesztusból arra lehet következtetni, hogy a testvérek dolgában kifejtett működésem a páholy életében késői visszhangot váltott ki, s ez ne az én érdememül, hanem az övékéért örökíttettessék meg.

Budapest, 1928. július 13-án

Dr. Grósz Menyhért"[1]

A magyarországi szabadkőművesség betiltásának hatása az elszakított részek magyar szabadkőműves-mozgalmára

A Grósz Menyhért által is említett eseményre 1920. május 18-án került sor, amikor már kezdett konszolidálódni a Horthy-rendszer. Lezajlottak a békekonferencia által előírt választások, ezeken első ízben a nők is választhattak, de a szociáldemokraták a fehérterror elleni tiltakozásként nem vettek részt benne. A választásokat a Kisgazdapárt nyerte 173 mandátummal, második lett a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja 172 mandátummal. A fennmaradt 19 mandátum öt párt és néhány pártonkívüli képviselő között oszlott meg. Az új nemzetgyűlés vita nélkül döntött az ezeréves királyság helyreállításáról. Mivel az új koncentrációs kormányt csak az államfő iktathatta be, s az új dinasztia alapításához hiányoztak a politikai feltételek, a nemzetgyűlés úgy döntött, hogy az államfői teendők ellátását ideiglenesen egy általa megválasztott kormányzóra bízza. 1920. március 1-jén Horthy Miklóst választották kormányzónak, s ő március közepén beiktatta hivatalába a Simonyi-Semadan Sándor vezette kormányt. Az új kormány belügyminisztere, dr. Dömötör Mihály, március 18-án az 1550. számú belügyminiszteri rendelettel feloszlatta a szabadkőműves-egyesületeket. A rendelet indoklása a következő: *„A szabadkőműves egyesületek (páholyok stb.) kivétel nélkül humanisztikus vagy társadalmi célok megvalósítására alakultak meg. A közelmúlt sajnálatos eseményeiből azt tapasztaltam, hogy alapszabályaikba kitűzött, kormányhatóságilag szankcionált céljaik és feladataik megvalósítása helyett a politikai élet irányítására és a tényleges hatalomnak kezükhöz ragadására terelték át egyleti tevékenységüket.*

A szabadkőműveseknek a háború felidézésében, a háború folyamán, majd pedig annak szerencsétlen országunkat balsikerrel sújtott befejezésével a defetizmus és az általános destrukció felkeltésében és állandó élesztgetésében, a forradalomnak és a bolsevizmus felidézésében való tudatos aknamunkájuk köztudomású tény. A magyar társadalomnak, a sajtónak, az egyes törvényhatóságoknak a szabadkőműves páholyok el-

leni egyöntetű állásfoglalásának kitérnem lehetetlen volt és megelőzéséül annak, hogy hazáját, vallását, nemzetiségét megtagadott és titokban még most is konspiráló szabadkőművesség ezen átkos aknamunkáját folytathassa, az egyesületek feletti törvény adta jogomnál fogva, Magyarország egész területén létező, minden néven nevezendő szabadkőműves szervezetet ezennel véglegesen feloszlatom."[2]

Ez a teljesen megalapozatlan és nem bizonyított vád szolgált alapul az elkövetkező években egyre jobban kibontakozó szabadkőműves-ellenes rágalomhadjáratra. Kétségtelen, hogy voltak politizáló, politikus szabadkőművesek is, és ezek voltak reflektorfényben (ez kétszeresen is ellenkezik a szabadkőműves-alapszabállyal), úgyhogy 1920 után az országos Trianon-trauma bűnbakkereső zavarában nem volt nehéz rátalálni a szabadkőművesek bűneire sem. *„A kommunisták és a szabadkőművesek: miattuk vesztettük el a háborút, miattuk csonkították egyharmadára Magyarországot, mondogatták, írták éveken át, és nagyon sokan azóta sem tudnak többet a szabadkőművesekről"* – írja Sumonyi Zoltán a magyarországi szabadkőművesekről szóló könyvében, sőt felhívja a figyelmet a belügyminiszteri rendelet „logikájának" hibájára is. *„A szabadkőművesek vagy felidézik a háborút, vagy defetisták. A kettő nem jön össze. Még aknamunkával sem."*[3]

Ennél is meggyőzőbben cáfolta a szabadkőművesek elleni vádakat Jászi Oszkár, aki nemcsak szemtanúja, hanem egyik főszereplője is volt azoknak a történéseknek, amelyekről a belügyminiszteri rendelet beszél. Jászi a következő megállapításokat abban az időben írta (emigrációban), amikor az említett rendelet Magyarországon megjelent: *„Volt (...) a magyar progressziónak még egy másik szerve is, melynek a mai ázsiai lelkű fehér világ valóban túlzott jelentőséget tulajdonít, s ez a* szabadkőmívesség. *Nehéz volna megmondani, hogy voltaképp miért is vált ez az alapjában jámbor, félénk és jótékony intézmény a mai reakció szemében a magyar haladás »bete noir«-jává [itt: bűnbakjává], jóllehet a kőmívesség nagy többsége legföljebb rokonszenvezett a modern demokrácia törekvéseivel, de azért igazi áldozatokat hozni sohasem mert. Egy nagyon kiváló, de nagyon kicsiny, művelt, bátor és áldozatkész kisebbség mellett, az átlag-szabadkőmíves vezér típusa mindvégig az a középszerűen szavaló és jó étvággyal vakoló [lakmározó] lelkes közéleti férfiú maradt, aki ugyan merészen ágált a »sötétség hatalmasságai« ellen a páholyműhelyeknek a nyilvánosságtól elzárt félhomályában, de aki – ha a helyzet komolyra vált – alázattal félreállt a mindenkori főispánok és államtitkárok egyetlen kézlegyintésére. Ez annyira igaz, hogy a Tisza-rendszer kortesapparátusának egy igen befolyásos része a szabadkőmívesek soraiból került ki. Emellett igen nagy arányszámban szerepelt e testületben amaz iparos és kereskedelmi világ,*

mely kénytelen volt a mindenkori kormánnyal jó viszonyt tartani, amelynek radikalizmusa sohasem lehetett komoly. A szabadkőmívességnek viszonya a radikalizmushoz és a szocializmushoz tehát nem az volt, hogy ő lépett volna föl eszmeébresztően vagy eszmeterjesztőleg, hanem csupán az, hogy egyes radikális és szocialista írók és politikusok megkísérelték ezt az álmos és tunya testületet megnyerni az emberi szabadságharc nagy törekvéseinek. Hogy ennek a kísérletnek minő csekély eredménye volt, annak legjellemzőbb tünete az az állandó elégedetlenség, amellyel mi radikálisok és szocialisták a kőmívesség nagy zömével szemben voltunk, úgyhogy ismételten elhatároztuk végleges kilépésünket a szövetségből, mint egy hasznavehetetlen anakronizmusból. Persze nagyon nehéz ezt az ítéletet a kőmívességről ma elmondani, amikor analfabéta betyárok kiverték az otthon maradottakat műhelyeikből, s mikor annyi jóravaló és ártatlan kőműves sínylődik a börtönökben. Mégis úgy az igazság, mint a jövő orientáció érdekében meg kell állapítani, hogy ugyanaz a tényező juttatta a szabadkőmívességet a mártíriumhoz, mint a Galilei-kört a túlságos befolyáshoz – a magyar ferdeség és nembánomság: a szervezés, a komoly munka teljes hiánya. A szabadkőmívesség elleni reakciós tömegpszichózisnak három fő oka van. Az egyik a kőmívesség titkos szertartásaihoz fűződő borzalom a bugris körökben. A második a kőmívesek túlnyomó többségének zsidó volta. A harmadik egy csomó reakciós kőműves stréber lármája, akik most azáltal akarnak álláshoz, befolyáshoz és tekintélyhez jutni, hogy háryjánosi ódákat zengenek »óriási harcaikról«, melyeket valaha az egykori kőművesség »hazaáruló« és »nemzetromboló« elemei ellen folytattak."[4]

A szabadkőművességet betiltó rendelethez csatolták *A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy főhatósága alatt dolgozó szabadkőműves páholyok és körök* nevét és alapítási évét, valamint az összes ismert szabadkőműves nevét, foglalkozását, születési helyét és évét, a páholyba belépésének évét, páholyának nevét és tagfokozatát tartalmazó listát. A névsorról megjegyezték, hogy azt a *Nagypáholy* irattárában feltalált kartotékokból, névsorokból, anyakönyvekből és más hiteles kutatásokból állították össze, és hogy ez a névsor nem teljes. A kimutatásban szerepelnek azoknak a vidéki páholyoknak és páholytagoknak az adatai is, amelyek, illetve akik ekkor már Romániához tartoztak, illetve román megszállás alatt voltak. (Véglegesen és hivatalosan csak a trianoni békeszerződés aláírása, 1920. június 4. után kerültek Romániához.) Ezek a páholyok a következők voltak: Arad: *Összetartás* (1888), Brassó: 1. *Három oszlop* (1877), 2. *Pannónia* (1889), Déva: *Hunyad* (1911), Karánsebes: *Oriens* (1912), Kolozsvár: *Unió* (1887), Lugos: *Dél* (1918), Marosvásárhely: *Bethlen Gábor* (1915), Máramarossziget: *Tisza* (1911), Nagyvárad: 1. *László király* (1876), 2. *Bihar* (1914), Pet-

rozsény: *Zsilvölgye* (1909), Sepsiszentgyörgy: *Sicula* (1892), Medgyes: *Oszlop* (évszám nélkül), Szatmárnémeti: *Kölcsey Ferenc* (1913), Temesvár: *Bánát* (azelőtt *Losonczy*) (1891); szabadkőműves-körök: Dés: *II. Rákóczi Ferenc;* Orsova: *Vaskapu,* Székelyudvarhely: *Darwin,* Zilah: *Wesselényi.*

A nagyváradi páholyokból 104 tag szerepelt ebben a nyilvántartásban: 76 tag a *László király,* 28 tag a *Bihar páholyból.*[5]

A László király páholy vagyonátadási jegyzőkönyvei

A belügyminiszteri rendelet megjelenése után gyorsan megszületett a döntés a László király páholyban a páholyvagyon átadásáról. 1920. május 16-án hivatalos levélben közölték a nagyváradi református egyházzal, hogy *„boldog emlékű dr. Várady Zsigmond végrendeletében lefektetett intenciókat ismerve arra az elhatározásra jutottunk, hogy átengedjük önöknek az általunk kezelt alapítványi vagyont közművelődési célokra oly világos kijelentéssel, hogy az alapítványi tőkét állandóan fenntartani kötelesek, és csupán a vagyon tiszta jövedelme felett rendelkeznek."* A levelet egy háttagú bizottság írta alá, dr. Grósz Menyhért bizottsági elnökként szerepel az iraton. A vagyonátvételt a református egyháztanács az 1920. július 4-én tartott ülésén hagyta jóvá, dr. Thury Kálmán főgondnok előterjesztése alapján. Az előterjesztésben elhangzott: *„Az elnökség az egyház érdekében célszerűnek tartja a vagyon átvételét, mert az egyházat a páhollyal egyetemleg kötelezi az özvegy Várady Zsigmondné részére fizetendő évjáradék, és mert ez a vagyonkezelés úgyis ideiglenes jellegű, lévén utóörökösnek a Magyar Tudományos Akadémia kijelölve."* A jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy *„felolvastatott a páholy és az egyházi elnökség között megkötött okirat, mely a vagyontárgyakat és azok elhelyezését is megjelöli. Ez a vagyon körülbelül 475 ezer koronát tesz ki. A vagyon állagát tartozik az egyház rendes gondossággal megőrizni, s az elévülési határidőn belül, – amint a páholy működését újra megkezdené, akár jelenlegi, akár új elnevezés alatt, úgy ennek igazolása mellett a páholy jogosult a tőkevagyont az időközi jövedelmek nélkül visszakövetelni. Jelenti a főgondnok továbbá azt is, hogy a páholy dr. Várady Zsigmond arcképének és két könyvszekrényének a megőrzését is kéri az egyháztól, amelyek a tanácsteremben helyeztetnek el. Az egyháztanács az elnökség által tett előterjesztést elfogadja, a László király páholy vagyonát a felolvasott okiratban írt kikötéssel átveszi, az arcképet és a két könyvszekrényt is felelősség nélkül a tanácsteremben elhelyezi."*[6]

Ebben az időben történt a páholyház eladása, értékesítése is. A Telekkönyvi Hivatal 3684. számon szereplő tulajdoni lapjára bejegyez-

ték: *„1920. június 15-én kelt adásvételi szerződés alapján a 4594/3 helyrajzi szám alatt lévő ingatlan Arató Ferenc és Wittenberger Sándor javára bekebeleztetik. A vételár 450 ezer korona."* Alig két év múlva, 1922. július 11-én egy román nyelvű bejegyzés a jelzálogjogot Nagyvárad város javára írja be, majd az 1923. február 16-i bejegyzés már a tulajdonjogot is Nagyvárad város közössége javára írja. Azt, hogy miképp történt a tulajdonosváltás, nem tudni, de hogy nem volt teljesen szabályos, arra egy másik, 1941. június 23-i bejegyzés utal, melyben Arató Ferenc és társai kártérítési igényüket jelentik be az ingatlannal kapcsolatban. Ennek megoldásáról nincs adat, bejegyzés. A következő bejegyzés 1983-ból arról tanúskodik, hogy az ingatlant egy helyi ipari vállalat (IJGCL) használatába adják. 1995-ben az épületegyüttes a nagyváradi Tartományi Vámhivatal Igazgatóságának a tulajdonába ment át.[7]

Amint az Grósz Menyhért leveléből is kiderült, a páholyházat először a katonaság, majd a csendőrség számára rekvirálták. Később „előzékenyen átadták" a Principele Mircea alapítványnak, amely előbb óvodát működtetett benne, árva és elhagyott gyermekek számára (az alapítvány anya- és gyermekvédő egyesületként volt bejegyezve, és a menhelyet Mária királyné avatta fel 1924. november 21-én). 1940 szeptemberétől a háború végéig a Zöld Kereszt használta az épületet.

A szabadkőművesi munka újraindulása az új impériumban

Az új hazában, a királyi Romániában nem volt tiltott a szabadkőműves-szervezkedés, de az új rendszer vezetői gyanakodva fogadtak és figyeltek minden magyar szervezetet vagy összejövetelt. Főleg 1919-ben gyakran zaklatták az ismert szabadkőműveseket, beidézték a rendőrségre őket, nyilatkozatot kellett adniuk ártatlanságuk bizonyítására, s tiltották az összejöveteleiket. A helyzetet súlyosbította a román páholyoknak az a törekvése, hogy a magyar páholyokat elromániosítsák, s maguk alá rendeljék. Így veszélybe került az anyanyelv használata még a páholyokban is. A kolozsvári *Unió páholy* 1919. szeptember 10-én memorandumot szerkesztett *Vészkiáltás Erdély szívéből* címen, hogy felhívja a világ szabadkőműveseit az anyanyelv megőrzéséért vívott harcának támogatására.[8]

Bizonyára ennek is köszönhető volt, hogy *„a román kormány 1920 óta engedélyezte a magyar páholyok működését, csak a hadizónának számító aradi, temesvári, nagyváradi, szatmári, máramarossziget páholyok minden egyes munkát külön be kellett hogy jelentsenek a katonai és polgári hatóságoknál, míg a kolozsvári, brassói, sepsiszentgyörgyi, marosvásárhelyi páholyok egyszeri előzetes bejelentés után zavartalanul tarthatták munkájukat."*[9]

Tehát Nagyváradon is újraindult a szabadkőműves-munka, de csak a *Bihar páholyban,* ami azzal is magyarázható, hogy a *László király* elnevezést az új hatalom irredenta megnyilvánulásnak tekintette, s nem engedélyezte volna. Azonkívül a háborút követő bizonytalan helyzetben, majd az impériumváltozás után sokan elhagyták Nagyváradot, köztük számos szabadkőműves is, így a szabadkőművesek száma is nagyon megcsappant. Az első években nem volt rendszeres páholymunka, mint ahogy nem volt páholyház sem, ugyanakkor megszűnt a kapcsolat a korábbi főhatósággal, a *Magyarországi Szimbolikus Nagypáhollyal* is (amely illegálisan bár, de újrakezdte működését). Ebben az időben a román szabadkőművesség rendkívül megosztott volt, három különböző irányultságú és rendszerű (rítusú) csoport létezett, s mindegyik létrehozta a maga nagypáholyát. Csupán egy dologban volt köztük hasonlóság: mindegyik a maga főhatósága alá akarta vonni az erdélyi magyar páholyokat. Ezek viszont egy negyedik rítushoz tartoztak, úgynevezett jánosrendű, három fokban dolgozó páholyok voltak.

Ilyen helyzetben tartották 1923. április 29-én Brassóban a magyar páholyok kongresszusát. A kongresszus elhatározta, hogy az erdélyi tizennyolc páholy, köztük a nagyváradi *Bihar páholy* is, létrehozza a maga főhatóságát, *Romániai Szimbolikus Nagypáholy* néven, Brassó ideiglenes székhellyel. (A szimbolikus elnevezés utalás a páholyok jánosrendű minőségére.) Megválasztottak egy hét tagból álló *Szövetségtanácsot* azzal a megbízatással, hogy dolgozza ki az Alkotmányt és az ügyrendet, s azt hagyassa jóvá az államhatalommal, majd hívja össze a *Romániai Szimbolikus Nagypáholy* nagygyűlését.

1924. július 30-án Brassóban megtartották a nagygyűlést, s azon három helyettes nagymestert választottak: Servatius Lajost és Olteanut Brassóból és Deutsch Andort Aradról. A nagymesteri tisztet betöltetlenül hagyták, de megválasztották a teljes tisztikart és a teljes *Szövetségtanácsot.*

1924. szeptember 27-én a brassói törvényszék a G 94–1924. számú határozatával elismerte a *Romániai Szimbolikus Nagypáholyt* összes páholyával és fiókjával (körével) együtt, s azokat teljes jogú jogi személynek nyilvánította. 1925. március 31-én a belügyminiszter 30 833. számú leiratával jóváhagyta a *Nagypáholy* alkotmányát és ügyrendjét, így az erdélyi magyar páholyok sorsa jogilag rendeződött.[10]

Ennek ellenére az erdélyi páholyok továbbra is ki voltak téve a bukaresti nagypáholyok állandó támadásainak, vádaskodásainak, pedig ekkor már több páholy tagjai között találunk románokat is, sőt egyesek vezető pozíciókat is töltenek be. Így a *Nagypáholy* egyik helyettes nagymestere Olteanu brassói ügyvéd, a temesvári páholy főmestere dr.

Bältescu, a szatmári páholy főmestere Augustin Paul, sőt, létrejött egy kimondottan román nyelvű erdélyi szimbolikus páholy, dr. G. Băiulescu vezetésével.[11]

Nagyváradon a *Bihar páholy* megmaradt tisztán magyar nyelvűnek, s az itteni románság az 1920-as évek végén külön páholyt hozott létre, *Loja Emanuil Gojdu* elnevezéssel, ez a *Román Nemzeti Nagypáholy* főhatósága alatt működött. Kezdeményezője és fő támogatója Costa-Foru volt, aki először 1926-ban próbálkozott a *Bihar páholy* „megnyerésével", s miután ez nem sikerült, kezdeményezte a különálló román páholy létrehozását.[12]

Antiszemita és kisebbségellenes pogrom Nagyváradon

Már az 1920-as évek közepétől felerősödtek a szélsőséges jobboldali nacionalista mozgalmak, melyeknek a politikáját az antiszemitizmus, idegengyűlölet és kisebbségellenesség határozta meg. A. C. Cuza egyetemi tanár Iaşi-ban létrehozta a Keresztény Nemzeti Védelmi Ligát, melynek titkára Corneliu Zelea Codreanu, több erőszakos cselekményről, gyilkosságról és pogromok szervezéséről vált hírhedtté. 1927. június 24-én Codreanu megalakította Mihály Arkangyal Légióját (Legiunea Arhanghelului Mihai), a későbbi fasiszta terrorszervezet, a Vasgárda elődjét.

1927. december 4–6. között a Romániai Keresztény Diákszövetség háromnapos diákkongresszust szervezett Nagyváradra, melyre az ország különböző egyetemi központjaiból mintegy háromezer küldött érkezett. A kongresszus díszelnökei A. C. Cuza és Cataneanu professzorok voltak, védnökei a két váradi román püspök, valamint Octavian Goga, Zelea Codreanu és Filipescu. A helyi sajtó erősen cenzúrázott, sok üres helyű lapjairól, ha nehezen is, de rekonstruálni lehet a történteket. A kongresszusra érkező diákok jelentős részét felhívásra önkéntesen jelentkezők magánházainál helyezték el. Előzetesen a prefektúra kérte a lakosságot, hogy tegyen bizonyosságot vendégszeretetéről, fogadja be lakásába a diákokat, adjon a városnak ünnepi díszt, a házakat, üzleteket díszítsék fel nemzetiszínű zászlókkal, s az éttermeket, kávéházakat engedjék át a vendégeknek. A város lakossága teljesítette a prefektus kérését, de már a diákkongresszust köszöntő vezércikkek is cenzúrázva jelentek meg a magyar nyelvű lapokban.

Az első nap (vasárnap) ünnepi rendezvényekkel kezdődött, ünnepi misét tartottak a görögkeleti és a görög katolikus székesegyházban, koszorúzás és ünnepi szónoklatok voltak Ferdinánd király lovas szobránál, majd a rendezvény munkálatait a színházban nyitották meg. Az el-

ső nap aránylag nyugodtan telt el, délután voltak kisebb atrocitások, a diákok inzultáltak néhány fiatalembert. Másnap délig a kongresszus tanácskozásai zajlottak. A déli szünetben a diákok botokkal támadtak rá Fleischer Sándor újságíróra, aki a Katolikus Kör épületébe menekült. A verekedő diákok ezután a Sonnenfeld-palotában lévő *Nagyvárad* szerkesztősége és kiadóhivatala ellen intéztek támadást. Erről az eseményről három nap múlva a lap két és fél kolumnás vezércikkben próbált beszámolni, de a cenzúra még a címet is törölte. Csupán ennyi jelenhetett meg: *„A Nagyvárad szerkesztősége romhalmaz. Nem mertük elhinni, hogy jöhet egy óra, mely alatt elpusztulhat szegény újságírók munkahelye. Csak a félrevezetett tömeg lehet az, amely a szellemi munka proletárjainak kenyerére tör. Nem védtük és nem védhettük meg magunk íróasztalát és nem szállhattunk szembe az erőszakkal, mert a mi egyetlen fegyverünk a toll."*[13]

„Hétfőn délután már komolyabb színezetű lett a tüntetés – írta a *Nagyváradi Napló* 1927. december 9-i számában. – *A Royal kávéház előtt gyülekező diákok megverték az arra tévedő zsidókat, betörték a Spiker és Weinberger cég hatalmas üvegtábláit, leverték az összes »idegen« nevű cégtáblát, köztük a román Maior László tiszti főorvos cégtábláját is. Ekkor történt a véres incidens a Park szállónál. A bukaresti lapok szerint a tulajdonos Waiszlovits Emil provokálta volna a diákokat, de a szemtanúk igazolják, hogy a diákok befeszítették a szálloda kapuját s rátámadtak a szállodásra, aki védekezés közben megsebesített két diákot. Végül Waiszlovits koponyaalapi töréssel, agyrázkódással, agyvérzéssel került kórházba, s csak a gyors és sikeres műtét mentette meg életét.*

Kedden a Fő utcát és a Bémer teret katonai kordonnal zárták el, csak a jelvénnyel ellátott kongresszusi tagokat engedték be, s a rendőrprefektus bezáratott minden üzletet, nyilvános helyiséget, és kijárási tilalmat rendelt el. Éjjel tizenegy órakor kezdődött a nagy lárma, amely végigvonult az egész városon. Egy-egy ponton egy óra hosszáig is elidőztek a tüntetők, hogy megkezdett munkájukat befejezzék. A tüntető felvonulás végigment a főbb útvonalakon, és ott állt meg, ahol zsidó templom vagy erősebb vasredőnyök akadtak útjukba, de sok magánlakás ablakaiba is kövek repültek. Szerda hajnal felé ült el a lárma. Reggel nyolc órakor 2500 diák katonai fedezettel kivonult a pályaudvarra, és a polgárságot átengedték a Kishídon a főtérre és a Fő utcára. Nagy tömegekben hullámzott a közönség a katonaság által erősen megszállt útvonalon, hogy lássa a kedd éjszakai események következményeit. A Fő utcán, a Bémer téren, a Rákóczi úton, a Kossuth, Zöldfa, Teleki utca, Szent László tér, Kert utca minden kirakata, cégtáblája, ablaka bezúz-

va. A legnagyobb kárt a zsidó templomok szenvedték. A két legnagyobb zsinagógát, a Ciont és a Teleki utcait teljesen szétverték, a Zárda utcait szintén, a kegyszereket, papi ruhákat elvitték vagy széttépték, elégették. Több súlyos sebesültet szállítottak kórházba, köztük Keller amerikai kapitányt, aki a rendőrprefektus szerint provokálta a tüntetőket azzal, hogy mint amerikai állampolgár kérte őket, hogy a rombolást szüntessék be, mert ellenkező esetben értesíti az amerikai követséget.

A Nagyváradról eltávozott diákok út közben több állomáson is leszálltak [Mezőtelegden is] (...) tüntettek, verekedtek. Bánffyhunyadon a szembejövő kolozsvári vonat hálókocsijaiba hatoltak be, több utast véresre vertek, köztük Fülöp József máramarosi ügyvédet is. (...) Kolozsvárra érkezve behatoltak a városba és hatalmas rombolást végeztek az üzletekben és a zsinagógákban."[14]

Talán ezek a tragikus események is hozzájárultak ahhoz, hogy a váradi zsidóság egy része egy évvel később egy új szervezetet hozott létre.

A nagyváradi Jezirah páholy megalakulása

Az 1920-as évek derekán Erdélyben is megalakultak a *B'nai B'rith* zsidó páholyok. A *B'nai B'rith* Amerikában, New Yorkban keletkezett, 1843-ban „független rend"-ként, magyarul a *Szövetség Fiai,* mely kizárólag zsidó vallásúakat fogadott be. Célja: *„az izraelitákat az emberiség legmagasabb érdekeinek előmozdítására egyesíteni, a zsidó nép szellemi és erkölcsi jellegét fejleszteni és emelni, az emberszeretet, a becsület és a hazafiság legtisztább elveit a tagokba benevelni, a betegeket ápolni és a nyomort enyhíteni."*

Az 1880-as években már Németországban is megjelent, s a hamburgi *Nagypáholy* ekkor tette közzé állásfoglalását, amelyet a legtöbb európai ország szabadkőművessége is magáévá tett. E szerint a *Nagypáholy* elismerte a célok nemességét, *„mindazonban a magát független rendnek nevező szövetség titkosnak tekintendő"*, s ezért a *Nagypáholy* megtiltotta zsidó tagjainak az abba való belépést, mivel szabadkőművesek nem lehetnek titkos társaságok tagjai.[15]

A központilag szervezett rend székhelye mindmáig Amerika, a különböző országokban fennálló körzeti nagypáholyok irányítják az egyes páholyok munkáját. Három fokozatban dolgoznak, saját rituáléval és szimbólumrendszerrel, aminek semmi összefüggése sincs a szabadkőművességgel. Tevékenysége magában foglalja a zsidó fiatalok nevelését, illetve az ifjúság zsidó öntudatának elmélyítését, mely célt rendszeres szemináriumok, valamint a Krisztus születése előtti időkben

munkálkodó jeles zsidó tudós, Hillel nevét viselő kulturális központ felállítása és fenntartása, s megannyi kiadvány szolgálja. A szervezet részt vesz a rászorulók megsegítésében és az emberi jogokért folyó küzdelemben.[16]

Az első ilyen zsidó páholy Kolozsváron alakult meg, 1925-ben, *Salom* néven. A nagyváradi *Jezirah páholy* alapítóit 1928. november 9-én itt avatták fel hárompontos testvérekké. A *Jezirah páholy* negyvenkilenc taggal alakult meg. Az új páholy főmestere beiktatásakor a következőket mondta: *„(...) A mi rendünk a zsidókat egyesíti a testvéri szabadság, a kultúra, a civilizáció, a becsület, a jóság, a szeretet, a béke hirdetésére és megvédésére. Megköveteli tőlünk, hogy mindenkor erőink javával szolgáljunk ezeknek a magas eszményeknek és minden időben az idők kívánalmaihoz képest munkálkodjunk a zsidóság sorsának a megjavításán."*

Tényleges tevékenységükről, további működésükről nem maradt fenn semmi konkrét adat, forrás, csupán annyi, hogy ők szervezték meg az aradi *Or* nevű zsidó páholyt. 1933-ban már nyolcvankét tagja volt a *Jezirah páholynak,* és dr. Molnár Vilmos volt a főmester. A páholy természetesen magyar nyelvű volt, s egyetlen valódi szabadkőműves sem csatlakozott hozzájuk. Az általunk ismert névsorban hatvannyolc személy szerepel, köztük tizennégy orvos, tizenhárom kereskedő, tíz gyáros, gyárigazgató, hat tanár, tanító, négy bankár, azonkívül más foglalkozásúakból is egy-egy, mint például mérnök, gyógyszerész, lapszerkesztő, rabbi, földbirtokos, háztulajdonos, vendéglős, tehát a középosztályhoz tartozó személyek, így ebben is hasonlítanak a szabadkőművesekhez.[17]

Újabb szervezeti változások a váradi szabadkőművességben, a László király páholy újjászervezése

Az erősödő fasiszta veszély, a szélsőjobboldali nacionalista erők atrocitásai nemcsak a kisebbségeket, főleg a zsidókat veszélyeztették, hanem a szabadkőműveseket is, akik ellen a legfőbb vádpont a nemzetközi zsidó összeesküvésben való részvételük volt. Ez a veszély arra késztette a szabadkőműveseket is, hogy rendezzék soraikat és erősítsék meg külföldi kapcsolataikat. 1929 áprilisában Párizsban a *Magasfokú Nagypáholyok Tanácsának* nagygyűlése elismerte a Ion Pangal vezette *Román Nemzeti Nagypáholyt,* így a már korábban elismert, Sterea vezette *Román Nagyorienssel* együtt tagjai lettek a *Szabadkőművesség Világszövetségének (AMI).* 1930. február 15-én a *Romániai Szimbolikus Nagypáholy* hét magyar páholya és két ugyanolyan rítusú román páho-

lya, a kolozsvári *Dacia Felix* és a brassói *Traian páholy* csatlakozott a *Román Nemzeti Nagypáholyhoz.* A csatlakozó páholyok létrehozták a *Jánosrendű Páholyok Szövetségét,* megőrizve ezáltal eredeti és sajátos rítusukat, valamint önálló vezetésüket, Servatius Lajos nagymesterrel az élen. Az új hivatalos román elnevezésük: *Federaţiunea Lojelor Simbolice de rit Ioanit din Marea Lojă Naţională a României.*[18]

Az egyesülést megelőzően fontos esemény zajlott le a nagyváradi szabadkőművesség történetében. Tizenegy évi szünetelés után újjáalakult a *László király páholy,* a város nagyobbik és régebbi páholya. 1929. április 19-én tartották elsőfokú választómunkájukat, ezen tizenkét testvér, volt régi *László király páholy*-tag jelent meg, s megválasztották a páholy vezetőségét, az alábbi felállásban:

– főmester dr. Edelmann Menyhért,
– helyettes főmester dr. Gáspár Gyula,
– első felügyelő dr. Munk Béla,
– második felügyelő Juba Márton,
– szónok dr. Váradi Ödön,
– titkár Vomácska József,
– előkészítő mester dr. Bárdos Imre,
– kincstárnok Poldesz Richárd.

Másnap, 1929. április 20-án dr. Edelmann Menyhért főmester és dr. Váradi Ödön titkár (előző nap még szónok) levélben fordul a nagyváradi református egyházhoz, bejelentve a *László király páholy* újjáalakulását a *Romániai Szimbolikus Nagypáholy* védelme alatt, s kérve az egyháznak átadott vagyon visszaszolgáltatását az 1920. június 22-én létrejött megállapodás szellemében. Az átadás-átvétel 1929. augusztus 24-én megtörtént, a páholy nevében dr. Gáspár Gyula és dr. Váradi Ödön vette át a vagyontárgyakat (erről jegyzőkönyv nem maradt fenn).[19]

Sem az átvett vagyon, sem a *László király páholy* további sorsáról nem sikerült felderítenünk más forrásokat, így csupán feltételezzük, hogy a *László király páholy,* melynek a neve is vörös posztó lehetett a hatóságok szemében, nem sokkal újraalakulása után beolvadt a *Bihar páholyba.* Feltevésünket az is igazolja, hogy az 1941-ben készült csendőrségi felderítés a visszacsatolt erdélyi részeken volt páholyokról tartalmazza a *Bihar páholy* tagjainak a névsorát, negyvenkét személyt, s köztük szerepel Edelmann Menyhért, Goldner Herman, Poldesz Richárd és Váradi Ödön, akik 1929-ben újjászervezték a *László király páholyt.* (A többi tíz tag viszont nem szerepel az említett névsorban.)[20]

A gazdasági világválság (1929–33), mely Romániát is súlyosan érintette, a szélsőjobboldali fasiszta szervezetek további megerősödését hozta magával. 1930-ban létrejött a Vasgárda, melynek vezére, Corne-

liu Zelea Codreanu, nyíltan hirdette az erőszak jogosságát, arra hivatkozva, hogy *„minden népnek joga védekezni a kozmopolita szubverzióval szemben"*. Az erőszak ideológiáját egy politikai röpiratban is megfogalmazta, *Buletin anti-iudeo-masonic (Zsidó-szabadkőműves-ellenes Közlöny)*. A vasgárdisták egyik első terrorcselekménye 1930-ban egy bombamerénylet volt a *Romániai Nemzeti Nagypáholy* bukaresti, Câmpineanu utca 45. szám alatt frissen felavatott székháza ellen.[21]

Az 1933 novemberében Ion G. Duca vezetésével alakult liberális kormány december 10-én feloszlatta a Vasgárdát, vezetőit pedig börtönbe záratta. December 29-én három vasgárdista diák a sinaiai vasútállomáson meggyilkolta a miniszterelnököt. Az egyik merénylő kijelentette, hogy Duca szabadkőműves volt, aki eladta a hazát a külföldnek, s azért kellett meghalnia, mert feloszlatta a Vasgárdát, a haza védelmezőjét.[22]

A merénylet után ostromállapotot vezettek be, visszaállították, illetve kiterjesztették a cenzúrát. A parlament törvényt hozott az államrend védelméről, ennek alapján a politikai és társadalmi rendet veszélyeztető bármilyen csoportosulást azonnal fel lehet oszlatni. Az új törvény kétélű fegyver volt a hatalom kezében, egyaránt használta a szélsőséges jobboldali mozgalmak megfékezésére és a kisebbségek jogos önvédelmi mozgalmának, valamint a demokratikus ellenzéknek a féken tartására. Ez a törvény így a szabadkőművesség ellen is irányult, korlátozta mozgásterét, nem szüntette meg, de fokozta fenyegetettségét, hisz bármikor megvádolhatták a tagokat, hogy veszélyeztetik a fennálló politikai és társadalmi rendet, nem jó hazafiak.

Az erdélyi páholyok, köztük a *Bihar páholy* tevékenysége így igen szűk területre korlátozódott, elsősorban a tagok önképzésével, nevelésével, előadások tartásával foglalkoztak, s különböző jótékonysági akciókat szerveztek. Törekedtek a kisebbségi sors enyhítésére, a nyomorba taszított, esküt nem tett vagy a nyelvvizsga sikertelensége miatt állásukból kitett egzisztenciák megsegítésére és főképp a kisebbségi sors javításának intézményes biztosítására. *„Látható eredményt e téren csak 1936-ban tudtunk elérni* – nyilatkozta 1940. november 28-án dr. Meer Samu orvos, a *Bihar páholy* főmestere a nagyváradi állami rendőrségen tett vallomásában –, *midőn Bibescu herceget [a Nagypáholy nagymesterét] meggyőztük a legutóbbi nyelvvizsgán elbuktatott tanerőknek állásukból való elbocsátásuknak igazságtalanságáról és embertelenségéről, és ugyanakkor a kényszernyugdíjazandó, csak a korhatár vagy a harmincöt év szolgálati idő elérésekor való likvidálásának jogtalanságáról. A közoktatásügyi minisztérium mindkét szempontot magáévá tette. Abban az évben egyetlen elbuktatott tanerőt sem bocsátottak el állásából. A nyugdíjkérdés azonban megdőlt a pénzügyminisztérium el-*

lenállásán. Ez csak egy mozzanat a magyar páholyok közös munkájából." A továbbiakban Meer főmester elmondta: *„Természetesen a tárgyalás, a levelezés, a feljegyzések a páholyunkban az utolsó pillanatig magyarul történtek. A páholyba román felvétel nem volt, s így szabadabban tárgyalhattuk kisebbségi sorsunk lehetőségeit. Foglalkoztunk gazdasági, filozófiai kérdésekkel is és anyagi lehetőségeinkhez képest segélyeztük az elesett kisebbségeket. Nyaranta elhelyeztünk négy hétre hatvan elemi iskolás kisebbségi gyermeket, akiket a helyszínen, a Gyermekbarát Egylet hölgyei válogattak ki. Páholyunk összetételét a város polgári társadalmának keresztmetszete adta."*[23]

Néhány szemelvény a *Bihar páholy* működéséről az erdélyi szabadkőműves folyóiratokból más tevékenységekre is utal. Így a Kolozsváron megjelent *Testvériség* 1933. januári száma ismertette a *Bihar páholy* 1932. évi működéséről szóló jelentést, melyből kiderül, hogy minden egyes munkanapon foglalkoztak egy szabadkőműves sajtóorgánum megteremtésének a kérdésével, s ennek érdekében megkeresték az összes erdélyi páholyt. *„E másik úttörésünk célja* – szól a jelentés – *az ifjúság nevelésének oly módon való irányítása, hogy ennek révén fogékony legyen a szabadkőműves eszmék befogadására."* Végül a jelentés hangsúlyozza, hogy a *Bihar páholy* szoros kapcsolatot tartott fenn a nagyváradi *Emanuil Gojdu* román páhollyal, s a taglétszám hetvenöt személy volt. A *Testvériség* ugyanezen száma ismertette dr. Edelmann Menyhért főmester évadnyitó beszédét. Ebből idézünk: *„A szabadkőművesi eszmék érvényesülésére a talajt készítsük elő soha nem szűnő munkával, szinte a hangya szorgalmával és fáradhatatlanságával porhanyítva a talajt, hogy abból eszméink kivirágozhassanak. Mert alapjában mi szabadkőművesek értelmi erdőirtók vagyunk, irtói az előítéleteknek, felvilágosítói az elméknek, hirdetői az örök emberi igazságoknak, az irtás után előkészítői a talajnak, hogy abban a termést ígérő magvakat elvethessük. Vállaljuk a munkát az önmagunkba vetett bizalommal és annak eredményébe vetett erős hittel."*[24]

A *Humanitas* 1935. februári száma közölte dr. Meer Samu főmester 1934. november 15-i beszédét: *„(...) A diktatúrás állami berendezések még nem csökkentek, sőt törekvések mutatkoznak, egyelőre sikertelenül, oly államokban is, ahol a demokrácia állandósága érinthetetlennek látszott. Mintha egy nagy járvány pusztítaná végig az emberiséget, úgy terjed a szörnyű betegség, s csak ott akad meg terjedése, ahol a mesterséges immunizálás, az általános kulturáltság, az általános népműveltség oly előrehaladott fokára fejlődött, hogy a tömegek félrevezetése, jelszavakkal való elkápráztatása a demokratikus formák eredeti elképzelésének megfelelőbb berendezésén megdőlt. (...) A humánum*

alapján álló igazi demokráciának diadala előbb-utóbb egy tisztultabb formában a gazdasági szempontok teljes érvényre jutásával be fog következni. A mi utunk tehát adva van, nincs szükségünk újabb célkitűzésekre, maradjunk a régi ösvényeken. Célunk felé csak nagyon kicsi lépésekkel közeledünk, alig szemmelláthatólag, alig észrevehetőleg, de biztos, hogy közeledünk, s midőn legrémesebben fenyeget az összeomlás, talán akkor haladunk legbiztosabban, a legnagyobb eredménnyel sorsunk megváltása felé."[25]

Az 1937-es év tragikus fordulatot hozott a romániai szabadkőműves-mozgalom történetében. A baljós jelek már évek óta szaporodtak. Egyre jobban erősödtek a szélsőjobboldali, fasiszta, antiszemita és kisebbségellenes hangok a sajtóban, a politikai és közéletben. Folytatódtak a legionárius terrorcselekmények, zsidóverések, pogromok, rombolások, s a szabadkőművesek is állandó célpontjai voltak ezeknek a támadásoknak. Történt mindez annak ellenére, hogy a két világháború közötti szabadkőműves-mozgalom jóformán semmi súllyal és befolyással nem rendelkezett sem a közéletben, sem a politikában. Mint ahogy a fentebb ismertetett dokumentumokból is kiderül, tevékenységük inkább csak önképzésre, a liberális eszmék hirdetésére és némi jótékonysági akciók szervezésére korlátozódott. Ennek ellenére állandó fenyegetettségben éltek, mint ahogy számos korabeli dokumentumból is kiderül. Így például Janovics Jenő, a kolozsvári *Unió páholy* főmestere, a következőket írja az erdélyi körútra készülő Balassa Józsefnek: *„(...) A mi helyzetünk itt meglehetősen zavaros és aggodalmas, hiszen a diákok most egyik fontos programpontjukká tették a szabadkőművesség elleni erélyes akciót. Ez óvatosságra int bennünket és éppen ezért mihelyt a leveled megkaptam, érintkezésbe léptem az itteni román páhollyal, amellyel az utóbbi időben nagyon meleg barátságot tartunk, s megkérdeztem tőlük, hogy szívesen jönnének erre a mi munkánkra, melyen Te is részt veszel. A válasz teljesen megnyugtató volt, örömmel látnának ők is Téged, és üdvözölni fognak, testületileg meg fognak jelenni a munkánkon, ezáltal eleje van annak véve, hogy később gyanúsítgatásoknak legyünk kitéve."*[26]

Balassa Józsefnek, az illegalitásban működő magyarországi *Nagypáholy* vezetőjének ez a tervezett látogatása megvalósult. 1937. január 22-én a *Bihar páholy* vendége volt, majd innen utazott Aradra és Kolozsvárra. Ez nem egyedi eset volt, erre az időre már gyümölcsöző és rendszeresnek mondható együttműködés alakult ki az erdélyi és a magyarországi szabadkőműves testvérek között. Kölcsönösen látogatták egymást, s ez a magyarországiak számára azért is fontos volt, mert az erdélyi páholyokban szabályos páholymunkákon vehettek részt, amit

otthon nem tehettek meg. Például Benedek Marcell visszaemlékezéseiben elmondja, hogy gyakorta látogatta az *Unió páholyt*. Ugyanakkor dr. Böszörményi Andor, a *Bihar páholy* egyik jelentős alakja, 1937. február 25-én kelt levelében írja Balassának, hogy elfogadja a meghívást a Bihar páholyban tartott előadásának budapesti megismétlésére.[27]

A romániai szabadkőművesség betiltása

Nem sokkal később, 1937. február 27-én a bukaresti *Universul* újság szenzációs hírről közölt tudósítást *A nemzeti szabadkőműves páholyok feloszlása. Ünnepélyes ülés a pátriárkánál* címen. A cikkből megtudjuk, hogy előző nap *„este nyolc órakor dr. Cristea Miron pátriárkánál jelentkezett a Romániai Nemzeti Szabadkőműves Nagypáholy küldöttsége, Ion Pangal vezetésével, hogy az egyház fejének tudomására hozzák a titkos szervezet feloszlatását. Az ünnepélyes ülésen, ahol a bejelentés történt, részt vettek Niculescu balázsfalvi metropolita, Cisar katolikus érsek, Zombori kanonok, a ploieşti-i Veniamin pártiárkai vikárius. A szabadkőművesek küldöttségének tagjai: Ion Pangal, Teodorich Anton, Roată Vazul, Radovici Victor, Ulic, Maltopol, Poretz, Erast és Gh. Chintescu. Miron pátriárka elmondta, hogy erre az ülésre az egyesült [görög katolikus] és a katolikus egyház fejét is meghívta, és hogy Pangal közlését hasonlóképp érdeklődéssel várják a többi művelt intézmények is. Pangal felolvasta a határozatukat, melyben »határozottan kijelentik, hogy e szervezet mindenkor át volt hatva mély monarchikus hittől, nemzeti érzéstől, mély vallásosságtól. Hogy mindezt bebizonyítsák, s azt is igazolják, hogy a román nemzeti szabadkőművesség vezetősége és tagjai készek bármily áldozatot hozni a haza felvirágoztatására, elhatározták: 1. Az ősi skót rítusú és elismert román nemzeti szabadkőművesség feloszlott, és így is marad; 2. Az összes tagok, kivétel nélkül, a mai naptól lemondanak azon jogukról, hogy részesei legyenek ilyen szervezetnek.« A nyilatkozat elhangzása után Miron pátriárka beszédében hangsúlyozta, hogy Európán veszélyes nemzetközi felforgató áramlatok haladnak keresztül, és ez az áramlat a veszélyes kommunizmus elfajulásához vezet, mely a századokon át felépült civilizációt és kultúrát igyekszik lerombolni. »Egyházaink képviselői tudják – jelentette ki –, hogy a szabadkőműves elnevezés, amely egy szerzetesrendből keletkezett, elfajult a keleti páholyok szervezetévé, mely trónokat rombolt le, és forradalmakat létesített. A nemzetközi áramlatok által provokált ezen gondolkozás, mely a kereszténység erejét próbálja gyengíteni, természetes folyamodványa mindazon reakcióknak, amelyek a mi nemzeti érzésünkre csapást mérhetnek.« A pátriárka szerint »a nemzeti sza-*

badkőművesek ezen gesztusa szolgáljon mintaképnek a többi titkos szervezetnek is, melyeket szintén feloszlatva lássunk.«" A lap közölte a többi egyházi vezető állásfoglalását is a szabadkőműves-mozgalom kérdésében, mindegyik hasonlóképpen ítélte meg mind a mozgalmat, mind a Pangalék nemes gesztusát. Mindezekből két következtetés vonható le: az egyik, hogy a *Romániai Nemzeti Nagypáholy* vezetői meglehetősen eredeti módon értelmezték és alkalmazták a szabadkőműves eszméket és ideológiát, a másik pedig, hogy a pátriárka és a többi egyházi vezető két olyan mozgalom (a szabadkőművesség és a kommunizmus) közé tett egyenlőségjelet, melyek úgy viszonyulnak egymáshoz, mint a víz és a tűz.[28]

A pátriárkánál bejelentett határozat a szabadkőműves-páholyok feloszlatásáról természetesen a nagyváradi *Bihar páholyra* is kötelező jellegű volt, s azt végre is hajtotta. Erről a lépésről dr. Böszörményi Andor 1937. március 15-i keltezésű levelében számol be Balassa Józsefnek: *„(...) A mi főhatóságunk annak idején önként mondta ki feloszlatását, s amikor mi erről tudomást szereztünk, mi is követtük a példát. Egy értekezlet keretében határoztunk így, melyről jegyzőkönyvet vettünk fel. Ugyanazon a napon a másik alakulat ellen feloszlatási határozatot hoztak.* [Feltehetően a román nyelvű Emanuil Gojdu páholyról van szó, amely a Román Nemzeti Nagypáholy főhatósága alá tartozott, s az nem mondta ki önkéntes feloszlatását. – K. Á.] *Az ügy még nincs végképp elintézve, habár eddig tulajdonképpen semmiféle beavatkozás nem történt, kivéve azt, hogy mi, helyi felszólításra, feloszlási határozatunkat bejelentettük. Minderről egyébként személyes találkozásunk alkalmával részletesen referálok."*[29]

1937. március 2-án a iaşi-i egyetem rektora, Traian Bratu ellen három vasgárdista egyetemi hallgató gyilkos merényletet követett el. A rektor „bűne" az volt, hogy az egyetemen rendet igyekezett tartani, s tiltotta a diákok túlzó nacionalista kilengéseit, állandó rendzavarásait. A merénylet után minisztertanácsi rendelettel megtiltották a diákoknak a politizálást, és egyéb szigorú intézkedéseket is hoztak, s valószínű, a szélsőjobb iránti gesztusként, a rendelet azt is kimondta, hogy a belügyminiszter felhatalmazást kap az összes szabadkőműves-páholy és titkos szervezet feloszlatására. A minisztertanácsi rendelet szabadkőművesekre vonatkozó előírása kiváltotta a nemzetközi szabadkőművesség tiltakozását, ezért a törvényhozók egy csoportja törvényjavaslatot dolgozott ki, melyről a *Nagyváradi Napló* (akkor már csak *Napló*) 1937. március 25-i száma tudósított: *„A Legfelsőbb Törvényvéleményező Tanács elé parlamenti kezdeményezésből igen érdekes törvényjavaslat került. A törvényjavaslatot Cosma Traian Nerva beiuşi képviselővel*

az élen több képviselő írta alá. A javaslat címe Törvény a szabadkőművesség megszüntetésére és a titkos gyakorlók megbüntetésére. Előírják az összes szabadkőműves szervezetek megszüntetését, bármilyen rítusú és fokú legyen. Tartalmaz paragrafusokat a törvényjavaslat, mely a szabadkőműves szervezetek összes vagyonának állami elkonfiskálását írja elő. Ezek a vagyonok a kultuszminisztérium tulajdonába mennének át. Mindazok, akik a törvénynek ellenszegülnek, a társadalmi rend kihágása címén 10 000 lejtől 100 000 lejig és 3–6 hónapig terjedő fogházzal lennének büntetve. A törvényjavaslat a Legfelsőbb Törvénykezdeményező Tanács véleményével ősszel kerül a parlament elé."[30]

A Bihar páholy felszámolása

Nem volt véletlen, hogy a törvényjavaslat előterjesztője éppen egy belényesi képviselő. Ez is bizonyította, hogy a váradi magyar szabadkőműves-mozgalom vörös posztó volt a helyi és megyei potentátok szemében, s nemegyszer vádolták, egyébként teljesen alaptalanul, hazaárulóknak, irredentáknak a szabadkőműveseket csupán azért, mert nem akarták feladni magyar identitásukat. A váradi szabadkőművesek azzal cáfolták meg az ellenük hangoztatott vádakat, hogy minden ellenállás nélkül, még a törvény életbelépése előtt feloszlatták a páholyukat, s ezzel a döntésükkel tulajdonképpen lezárult a nagyváradi szabadkőművesség története.

A *Napló* című lap egész oldalas riportban számolt be az eseményről. Az írás címe *A Bihor szabadkőműves páholy hatvanesztendős múltjával felpakolva egy stráfszekéren*, alcíme *Dr. Edelmann Menyhért beszél a páholy hatvanesztendős tevékenységéről (Halmay Árpád riportja)*. Az alábbiakban teljes terjedelmében ismertetjük az írást.

„A tegnapi lapszámunkban hírt adtunk arról, hogy a Bihor szabadkőműves páholy feloszlott, és az Aleea Romei 2. szám alatt lévő helyiségének berendezéseit elszállíttatta és elraktároztatta. Az oradeai szabadkőműves páholy megszűnésével kapcsolatban történt eseményekről az alábbi riport keretében számolunk be. A Bihor szabadkőműves páholy az Aleea Romei utca 2. szám alatt lévő ház egyik második emeleti helyiségeiben tartotta üléseit egészen addig az időpontig, amíg bizonyos mozgalmak szükségessé nem tették azt, hogy a páholy önként mondja ki feloszlatását. A páholyok feloszlatása egyébként az ország többi városaiban már megtörténtek. Ezek is önként mentek végbe. A páholyok tagjai jónak látták, ha nem szegülnek ellene magatartásukkal ama áramlatnak, amely úgy látszik, bizonyos vonatkozásban veszélyezteti a demokratikus eszmék jövőjét. Amikor az a bizonyos táblásszekér,

– amin a szabadkőműves rekvizitumok elszállítása megtörtént – megállt az Aleea Romei 2. számú ház kapuja előtt, nem történt több, mint hogy a kocsira felrakták a hatvan esztendő múltját és minden emlékét. Székek, könyvek. Ennyi volt az egész. Hatvan esztendőt, egy letűnt korszakot kötöttek át hevederekkel és takarták le ponyvával. Aztán a kocsis még egyszer hátrapillantott a bakon, vajon a rakománnyal nincs-e valami baj, s megpattintva ostorát, pálinkás hangon, rekedten rákiáltott lovára: – Gyí te Fakó, gyerünk egy házzal odébb...

Ami hatvan évvel ezelőtt történt...

A kályhában pattog a tűz. Délelőtt tizenegy óra. Dr. Edelmann Menyhért, az oradeai Bihor szabadkőműves páholy egykori nagymestere, aki magas korára való tekintettel a páholy vezetését átengedte a fiatalabb generációnak, fázósan húzza össze vállán a házikabátot.

– A páholyunk alapításának története hetven évre nyúlik vissza, – kezdi halkan. Úgy tudom, hogy 1870 után dr. Berkovits Zsigmond neves orvos kezdeményezésére tartották az alakuló ülést. Az akkori szabadkőműves páholy neve László király volt. Hogy kik voltak még az első tagok? Köztük volt dr. Berkovits Ferenc, aki egyébként minden tekintélyét latba vetette annak érdekében, hogy ez a város csatornázást és vízvezetéket kapjon. Felemlíthetem még dr. Várady Zsigmondot, dr. Berkovits Renét, dr. Ágoston Pétert és még másokat, azt a nemzedéket, amely erős harcot folytatott az ősmaradisággal a város fejlődése érdekében. Természetesen abban az időben is volt egy ifjú nemzedék, amely új utakon akart haladni, és ez a nemzedék egy másik szabadkőműves páholyt alapított, amelynek a neve a Bihor volt. Ennek az élére került később, mint nagymester, dr. Ágoston Péter. A László király páholy a Dorobanţilor úti villaszerű saját épületében tartotta összejöveteleit, amiben részt vett Rimler Károly is, Oradea egykori nagynevű polgármestere. Az impériumváltozás alkalmával a László király szabadkőműves páholy ezt a helyiségét átadta előzékenyen a »Principele Mircea«-nak.

A szabadkőművesek nem anarchisták

Később arról beszélgetünk, hogy a diktatúrákra hajlamos országokban milyen előszeretettel dobálják a köztudatba azokat a jelszavakat, amik a közvéleményt könnyen félrevezetik, azt állítván, hogy a szabadkőműves páholyok földalatti szervezetek, amelyek a fennálló társadalmi rend ellen lázítanak, vallástalanok, és a jelenlegi államhatalom megváltoztatására törekednek, amellett persze a »zsidó nemzetköziség« kreációi, s így legtitkosabb alapjukig destruktívek. Mindez nem egyéb – mondja dr. Edelmann Menyhért –, mint a tényeknek egymással való fatális felcserélése. Azt mondják, hogy a szabadkőművesek anarchisták.

Ezzel az állítással szemben csak a következőkre térek ki: Az oradeai szabadkőműves páholy volt az, amelynek olyan tagjai voltak, akik jelentős szerepet játszottak a város társadalmi életében, megvetették a Gyermekbarát Egyesületnek alapjait és jótékonyság terén az első helyen szerepeltek. Ez a páholy törekedett munkásságával arra, hogy Oradea valóban a kultúrának és civilizációnak jelentős faktora legyen. Ez a páholy épített, és nem rombolt. Holott köztudott, hogy az anarchia kizárólag csak rombol. Egyébként felemlítem, hogy a szabadkőműves páholynak volt egy alapszabálya is többek között, amelyet a belügyminiszter hagyott jóvá, és egyben mint jogi személyt a törvényszék is elismerte. Nehezen volna elképzelhető, hogy egy földalatti anarchista szervezet működéséhez az állam hozzájárulhasson, alapszabályainak és jogi személyiségének elismerése által. A páholy alapszabálya teljes tiszteletben tartja az alkotmányt, és világosan kimondja, hogy az üléseken szó sem lehet a napi politikáról. Hogy tételezhetnénk fel anarchizmust például Washingtonról, aki mint szabadkőműves konstitucióval ajándékozta meg az Északamerikai Egyesült Államokat. Vagy anarchista volt-e Goethe, Haydn, Mozart, Lessing, Einstein, Voltaire, Pulszky, Kossuth vagy Kazinczy Ferenc? Aligha hihető.

Humanizmus és emberszeretet

Dr. Edelmann Menyhért kinéz az ablakon. Kint nedvesek a csupasz fák és az ég reménytelenül szürke. Felvetődik a kérdés: mi is az a szabadkőművesség? Mi benne a politikum? Egyetlen mondatban nehéz volna a szabadkőművesség fogalmát lerögzíteni – folytatja dr. Edelmann Menyhért. – Hogy mit jelent a szabadkőművesség? Talán leginkább azt, hogy a szebb jövő érdekében fel akarja építeni azt a hatalmas templomot, melynek békés csendjében végre az ember önmagára talál, mint ember. Hogy el tudta volna érni ezt a célt? Azzal is számolni kellett volna, hogy emberek vagyunk. A szabadkőművesség a humanizmust tűzte ki zászlajára. Az emberszeretetet, az emberiességet. Ezért harcolt fajra és felekezetre való tekintet nélkül. Itt nem voltak külön érdekek, mert hiszen évek múltán a két páholy a közös cél érdekében mintegy hat évvel ezelőtt egyesült és Bihor néven folytatta tovább a működését. Mi nem firtattuk a valláskérdést. Nem volt felekezeti kérdés. Hiszen a páholynak itt Oradeán volt római katolikus pap tagja, aki mellett megértésben ültek a zsidó felekezetek papjai. Földalatti szervezet? Angliában valami olyan társadalmi intézményt avatnak fel, amelyet a szabadkőművesek alapítottak, az ünnepélyen rendszerint megjelenik a királyi udvar is. A királyi ház valamennyi tagja szabadkőműves. De szabadkőműves a svéd király is. Ezekről nagyon nehéz feltételezni, hogy anarchis-

ták. És most nézzünk szét a román politikai életben. Argetoianu, Sadoveanu szintén szabadkőművesek, sőt Vaida Voevod Sándor is az volt. Ezt abból az alkalomból eleveníteni fel, hogy vannak, akik az internacionalizmus bélyegét sütik ránk. Senki sem vonhatja egy pillanatig sem kétségbe, hogy Vaida, Argetoianu és Sadoveanu jó hazafiak. Tehát megdől a hazátlanság felvetése is. Amit tettünk, nem volt más, mint hogy segítettünk a szűkölködőkön, segítettünk az elesetteken, és harcoltunk a nyomor ellen. Tiszteltük az alkotmányt, tiszteltük a törvényeket. Hol van itt az anarchizmus? Hol vannak itt a világfelforgató eszmék?

Mindig ez a két kérdés tér vissza. Ez a két kérdés, amikre annyian feleltek. De amit még többen nem akarnak tudomásul venni..."

***

Ez a riport, annak ellenére, hogy a váradi szabadkőművesség történetét kissé felületesen, elnagyolva vázolja fel, méltó lezárása lehetne témánknak. A veterán szabadkőműves, dr. Edelmann Menyhért mondandójával nem annyira a páholy nekrológját fogalmazta meg, hanem inkább az apológiáját, a védőbeszédét. Szavaiból kiolvasható az „önkéntes feloszlatás" miatti bánata, szomorúsága és a szabadkőművesség nemes eszméi iránti megingathatatlan elkötelezettsége, de a rezignált beletörődés is.

A páholyélet megszűnését követő évek súlyos csapásai, a királyi diktatúra bevezetése, a második világháború kitörése, az újabb impériumváltozások egyre jobban háttérbe szorították a szabadkőművesek által hirdetett nemes eszméket, egyre kevesebben vallották azokat az ideákat.

A mozgalom újraéledése, majd halála

Furcsa módon, éppen az újból magyar fennhatóság alá került Észak-Erdélyben kezdett éledezni a mozgalom, annak ellenére, hogy Magyarországon már húsz éve törvényen kívül helyezték. Ez úgy volt lehetséges, hogy a már a húszas–harmincas években kialakult kapcsolatot a magyarországi szabadkőművesekkel tovább bővítették, kiszélesítették. A kapcsolattartásnak egyik biztosítója az *Országos Magyar Kereskedelmi Egylet (OMKE)* volt, melynek vezetői a liberális polgári ellenzék pártjaihoz tartoztak és nagyobb részükben régi szabadkőművesek voltak. Sőt, az *OMKE* főtitkára nem más volt, mint dr. György Ernő, az egykori váradi radikális szabadkőműves, egyben Grósz Menyhért nagy tekintélyű főmester fia. Az *OMKE* támogatásával szervezték a közös irodalmi és művészeti estéket, találkozókat, majd 1940 után a Supka

Géza kezdeményezte budapesti könyvnapokat is átplántálták Erdélybe, s ezzel lehetőséget adtak a szabadkőművesek olyan mozgásának és találkozásának, ami másként nem lett volna lehetséges.

Közben a rendőri és csendőri nyomozó szervek széles körre kiterjedő nyomozást indítottak az erdélyi szabadkőművesek ellen, kimutatásokat készítettek róluk, nevük, vallásuk, foglalkozásuk, a szervezetben elfoglalt tisztségük feltüntetésével. Kihallgatási jegyzőkönyveket vettek fel a volt vezetőkkel a román impérium alatti tevékenységükről. (Ezek az iratok ma is fellelhetők a Belügyminisztérium irattárában, illetve az Országos Levéltárban.) Ezeket az információkat „tartalékolták" későbbi alkalmas felhasználásra, de átadták annak a szélsőjobboldali Palatinus Józsefnek is, aki azokat a „szabadkőművesek bűneiről" szóló köteteiben publikálta, s ekképpen igyekezett kompromittálni a páholytagokat. Ez szolgáltatott alapot 1943-ban a Kállay-kormánynak, hogy nyilvános bírósági tárgyalást indítson a kolozsvári *Unió páholy* tagjai ellen. Az ügyészségi iratok szerint, többek között Jancsó Elemért, Mikó Imrét, Mikó Lőrincet, Asztalos Sándort, a vásárhelyi találkozó alelnökét, valamint Tamási Áront, a találkozó elnökét vádolták. A monstre per, amelyet minden polgári ellenzéki csoport megfélemlítésére szántak, végül a kezdeményezők kudarcával végződött. A vádlottak bizonyítani tudták, hogy a perbe fogottak listáját nem a tényeknek megfelelően állították össze, hanem Palatinus József megalapozatlan közleménye alapján. Így a bíróság a vádat ejtette, viszont Palatinust három hónapi fogházbüntetésre ítélte.[31]

A háború utolsó szakasza, majd befejezése kedvező feltételeket teremtett a szabadkőműves-mozgalom újjáéledésére. Megszűnt a szabadkőműves-ellenes kampány, sőt a béke első éveiben mindkét országban, Romániában és Magyarországon is, pozitív megítélésűvé vált a mozgalom mind a hivatalosságok, mind a közvélemény részéről. Mégis nehezen indul be a szabadkőműves-tevékenység mindkét országban, mert az üldöztetés, tiltás éveiben és a háború alatt sokan elpusztultak, mások elvándoroltak. Nagyváradon viszont, legalábbis tudomásunk szerint, nem indult újra a páholyélet. Ez nem is meglepő, ha figyelembe vesszük a helyi sajátosságokat, körülményeket. Erdélyi viszonylatban itt volt a legtöbb zsidó páholytag és a holokausztból, a koncentrációs táborokból jóformán senki sem menekült meg a volt szabadkőművesek közül. Azonkívül az újabb impériumváltozást újabb nagy elvándorlás, áttelepülés követte, s a város egykori lakóinak helyét új honfoglalók vették át, akik más eszmékért, más célokért lelkesedtek, más irányzatokat követtek. Aztán jött a kommunista világ, mely nyíltan szembefordult minden polgári demokratikus intézménnyel, így a szabadkőműves-

séggel is, s bekövetkezett a „hosszú vándorlás a kommunizmus sivatagában", és a szabadkőművesség újbóli betiltása, felszámolása.

Napjaink új és sajátos demokráciájában újból feltámadt a mozgalom mind Romániában, mind Magyarországon, de ez már egy más világ és más történet, s nem sok köze van az eddig megismertekhez.

---

[1] MOL XXVIII-M-1. 3. doboz.
[2] MOL P 1083, 213. köteg, 46. tétel.
[3] Sumonyi Zoltán: *Újrafelfedett titok.* p. 142–143.
[4] Jászi Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás.* Budapest, Magyar Hírlap könyvek, 1989, p. 41–42.
[5] MOL P 1083, 213. köteg 46. tétel.
[6] A Királyhágómelléki Református Egyházkerület levéltára: Egyháztanácsi jegyzőkönyvek, 1920.
[7] Nagyváradi Telekkönyvi Hivatal, 3684. számú birtok- és tulajdonlap.
[8] L. Nagy Zsuzsa: Az erdélyi és magyarországi szabadkőművesek kapcsolatai a két világháború között. In: *Tanulmányok Erdély történetéről.* Debrecen, 1988, p. 153–154.
[9] MOL XXVIII-M.-1. 3. doboz, 3–14.
[10] Uo. p. 42–45.
[11] Uo. p. 30–40.
[12] Liviu Borcea: Sediul Lojei masonice orădiene. In: *Noua Gazetă de Vest,* 1994. január.
[13] *Nagyvárad,* 1927. december 8.
[14] *Nagyváradi Napló,* 1927. december 9.
[15] *Hajnal. Szabadkőműves folyóirat.* I. évfolyam, 1. szám, 1887, p. 31.
[16] Kiszely Gábor: *A leleplezett szabadkőművesség.* Budapest, 2001, p. 60.
[17] Palatinus József: *Szabadkőművesek Magyarországon.* Pécs, Könyv- és Lapkiadó Rt., 1944., p. 315–320.
[18] MOL XXVIII-M.-1. 3. doboz, 76–79.
[19] A Királyhágómelléki Református Egyházkerület levéltára: Levelek, jegyzőkönyvek, 1929.
[20] MOL K.149-1941-8-5316.
[21] Daniel Beresniak: *Francmasoneria în Europa de Est.* Buc. 1944., p. 117.
[22] *Nagyváradi Friss Újság,* 1933. december 30.
[23] Palatinus József: i. m. p. 307–308.
[24] *Testvériség.* Kolozsvár, 1933. január, 1. szám.
[25] *Humanitas.* Kolozsvár, 1935. február, 2. szám.
[26] MOL XXVIII.-M-1. 3. doboz, 114.
[27] Uo. 101. és 111. levél; L. Nagy Zsuzsa: i. m. p. 157.; Benedek Marcell: i. m. p. 358., 418.
[28] *Universul.* 1937. február 27.
[29] MOL XXVIII.-M.-1. 3. doboz, 102.
[30] *Napló (Nagyváradi Napló),* 1937. március 25.
[31] L. Nagy Zsuzsa: i. m. p. 157–158.; MOL K.-149-1941-8.-5316.

IX. A román szabadkőművesség újraéledése és mai helyzete

1945-ben az addig tiltott és üldözött szabadkőművességet újból kedvezően ítélték meg, ami lehetővé tette a páholyok felélesztését, a mozgalom újraindítását. Kezdetben a két különböző rítust követő páholyok a *România Nagyoriense* és *România Nemzeti Nagypáholya* köré tömörültek, majd először a román szabadkőművesség történetében, megvalósult az egység. A *Nagyoriens* fennhatósága alatt működő „ősi és elfogadott skót" rítusú páholyok csatlakoztak a francia rítusú *Nemzeti Nagypáholyhoz,* annak élére egy magas rangú főtisztviselőt, George C. Grigoriut választották nagymesternek. Az egyesült szabadkőművesek megválasztották a *Román Szabadkőműves Rend Legfelsőbb Tanácsát (Supremul Consiliu al Ordinului Masonic Român),* ennek elnöke a veterán szabadkőműves Noradunghian lett. A kommunisták kezdettől fogva nem nézték jó szemmel a szabadkőműves-mozgalmat, egyesek közülük „beszivárogtak" a páholyokba, s igyekeztek belülről bomlasztani, belső feszültségeket szítani. Miután hatalomra kerültek, 1948 júniusában betiltották a páholyokat. A *Nemzeti Nagypáholy* székházát kisajátították, „a nép tulajdonává tették", még a páholydíszeket, felszereléseket és az irattárat is elkobozták. A szabadkőművesek ellen a kommunisták a legkegyetlenebb üldözést indították, százával ítélték el őket hazaárulás hamis vádjával. Akik tudtak, külföldre menekültek, többnyire Franciaországba, ahol külön román páholyt szerveztek.

1989 után a kialakuló demokratikus rendszer lehetővé tette a szabadkőművesség újbóli megszervezését, de csak 1993-ban jutottak el a saját főhatóság, a nagypáholy létrehozásáig. A mozgalom a két világháború közötti hagyományokat követve megint a megosztottság, az egymással rivalizáló nagypáholyok létrehozásának útját választotta. „Az ősi és elfogadott skót rítusú" páholyok megalakították *România Nagyoriensét (Marele Orient al României),* a francia rítust követők létrehozták *România Nemzeti Nagypáholyát (Marea Lojă Națională a României).*

2003 tavaszán *România Nemzeti Nagypáholya* a bukaresti Nemzeti Színházban megrendezett nagyszabású ünnepségen emlékezett a tíz éve történt újraindulásról.

2003. május 30–31-én az *Ősi és Elfogadott Skót Rítusú (Ritul Scoțian Antic si Acceptat)* román szabadkőművesség ennél sokkal nagyobb méretű ünnepséget szervezett újraalakulásának tizedik évfordulójára. Rendezvényükön részt vett Fred Kleinknecht, a *Washingtoni Legfelsőbb Tanács (A Világ Anyja)* szuverén nagyparancsnoka (Suveranul

Mare Comandor al Supremului Consiliu [Mamă a Lumii]), aki a rítus legfelsőbb tanácsának üdvözletét hozta. Jelen voltak az ünnepségen az Egyesült Államok, Németország, Ausztria, Oroszország, Olaszország, Spanyolország, Portugália, Magyarország és Bulgária ezen rítusú nagypáholyainak a vezetői is. A rendezvény színhelye is sokatmondó: a Parlament Palotájának egy egész szárnyát bocsátották az ünneplők rendelkezésére. Az amerikai küldöttség vezetőjét román kollégájával, Costel Iancuval együtt fogadta Ion Iliescu államelnök, és a legmagasabb román kitüntetést adományozta az amerikai vendégnek, de kitüntette a román szabadkőműves-vezetőt is. Másnap Adrian Năstase kormányfő és Mircea Geoană külügyminiszter is fogadta őket. A második napi díszünnepségre meghívták a legjelentősebb román politikusokat mind a kormánypárt, mind az ellenzék soraiból, de végül csak a tanügyminiszter és a művelődési miniszter jelent meg, valamint Sergiu Nicolaescu szenátor és a Román Akadémia elnöke, Eugen Simion. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a román politikusok ma is félnek attól, hogy a szabadkőművesekkel való kapcsolat árt a tekintélyüknek. Ugyanúgy hiányzott a második napon a *Román Nemzeti Nagypáholy* nagymestere, Gheorghe Comănescu, ami nem vetett jó fényt a román szabadkőművesség hírnevére.

Ezt a hírnevet némileg beárnyékolta az a tény is, hogy az ősi és elfogadott skót rítuson belül sem zavartalan az egység.

Létezik ugyanis egy kisebb csoportosulás, melynek élén egy francia állampolgárságú, de magyar származású egyén, André Szakvary áll, aki magát Dan Amadeo Lăzărescu (az első vezető) jogszerű utódjának tartja. Állítása szerint 1996-ban a szabadkőműves-páholy alkotmányának előírásai szerint választották meg, és a mozgalom törvényei nem tiltják, hogy valaki úgy irányítsa a szervezetet, hogy nem az illető ország állampolgára. Ő magát európai polgárnak tartja, nagyszülei négy különböző nemzetiség tagjai voltak, s kijelentette, hogy tevékenysége során mindig Románia érdekeit képviselte, védve az országot a belső, valamint a határokon túlról érkező veszedelmektől.

Románia Nemzeti Nagypáholya szintén nem volt mentes a belső harcoktól. Az újraindulás után két nagypáholyt hoztak létre: *Románia Nemzeti Nagypáholyát* és *Románia Egyesült Nemzeti Nagypáholyát,* s csak 2000. július 15-én egyesültek, Gheorghe Comănescu nagymester vezetésével. Ekkor tört az élre az egyesülés egyik fő kezdeményezője és megvalósítója, az ismert újságíró, a *Curierul Național* egykori főszerkesztője, Eugen Ovidiu Chirovici, aki 2001-ben Pro Mare Maistru címet kapott (2002-ben a miniszterelnök állami tanácsosa lett gazdasági ügyekben, jelenleg a Kis- és Közepes Vállalatok Állami Ügynökségének az elnöke). 2003. november 8-án E. O. Chirovici-ot választották

România Nemzeti Nagypáholyának nagymesterévé. A 39 éves nagymester Európa s talán az egész világ legfiatalabb nagymestere. Megválasztása után gyökeres átalakításokba kezdett, reformok egész sorát jelentette be, s leváltotta a *Nagypáholy* egész tisztikarát. A szövetség alkotmánya és szabályai szerint az ő javaslatára állt össze a *Rend Nagytanácsa (Marele Consiliu al Ordinului)*, 11 tagból és az örökös tiszteletbeli nagymesterré kinevezett Gheorghe Comănescu tagságával. Az új nagymester bejelentette, hogy lemond nagymesteri fizetéséről (hozzávetőleg 1500 euró), és ezt az összeget a román szabadkőművesség veteránjainak megsegélyezésére fogja fordítani. Tervbe vették egy új, reprezentatív székház létrehozását, mivel jelenleg csupán ideiglenesen rendelkeznek néhány irodával a Parlament Palotájában.

Ennyit lehet tudni a jelenlegi szabadkőműves-mozgalomról, a sajtóban, elsősorban a *Ziua* című napilapban megjelent híradások alapján. A páholyok tényleges tevékenységéről, a taglétszámról és egyéb adatokról a lapok sem tájékoztatnak, ők sem kapnak tájékoztatást, tehát a titok marad.

Irodalomjegyzék

Ágoston Péter: *A zsidók útja. A jövő kérdései.* 2. kötet. Nagyvárad, A Nagyváradi Társadalomtudományi Társaság kiadása, 1917.

Abafi Lajos: *A szabadkőművesség története Magyarországon.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993. (Reprint sorozat.)

Arató Frigyes: *A szabadkőművesség. A művelt közönség számára.* Budapest, Markos Samu könyvnyomdája, 1902.

Dr. Balassa József: *A szabadkőművesség története.* Budapest, Média Kiadó, 1990.

Barcsay Adorján: *A szabadkőművesség bűnei.* Budapest, Egyesült Keresztény Nemzeti Liga, 1921.

Barret, David V.: *Titkos társaságok. Az ősiektől és rejtettektől a modernekig és álcázottakig.* Budapest, Goldbook R. F. T., 2000.

Benedek Marcell: *Naplómat olvasom.* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965.

Berényi Zsuzsanna Ágnes: *Iratok a magyarországi szabadkőművesség történetéhez (1918–1950).* Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2001.

Berényi Zsuzsanna Ágnes: *A szabadkőművesség kézikönyve.* Budapest, Heraldika Kiadó, 2001.

Beresniak, Daniel: *Francmasoneria în Europa de Est.* Bucureşti, Nemira, 1994.

Bihar vármegye és Nagyvárad. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, Apollo Irodalmi Társaság, 1901.

Comănescu, R., Dobrescu, E. M.: *Francmasoneria – o nouă viziune asupra istoriei lumii civilizate.* Bucureşti, Editura Valahia, 1992.

Csatári Dániel: Forgószélben. *Magyar–román viszony (1940–45).* Budapest, 1968.

Dobrescu, Emilian M.: *Iluştri francmasoni.* Bucureşti, Editura Nemira, 1999.

Dobrescu, Emilian M.: *Mapamond francmasonic.* Bucureşti, Editura Nemira, 1997.

Dutka Ákos: *A Holnap városa.* Budapest, Magvető, 1961.

Bihor-Bihar megye és Oradea-Nagyvárad öregdiákjainak emlékkönyve. Szerk.: Fehér Dezső. Oradea, Sonnenfeld Adolf SA., 1933–37.

Dr. Gerő Imre: *A magyar szabadkőművesség története.* [Kézirat.] 1935.

Dr. Gerő Imre: *A magyar szabadkőművesség története a II. világháború után.* Toronto, 1960.

Hegedüs Nándor: *Ady Endre nagyváradi napjai.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1957.

Horváth Jenő: *Nagyvárad története.* Nagyvárad, Nagyvárad Idegenforgalmi Hivatala, 1942.
Horváth Jenő: *Váradi freskó. Nagyvárad története.* Budapest, Cserépfalvi Kiadó, 1941.
Indig Ottó: *Juhász Gyula Nagyváradon. 1908–1911.* Bukarest, Kriterion Kiadó, 1978.
Jancsó Elemér: *A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században.* Cluj, Kiadja az Ady Endre Társaság, 1936.
Jászi Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás.* Budapest, Magyar Hírlap könyvek, 1989.
Kacsó Sándor: *Fogy a virág, gyűl az iszap. Önéletrajzi visszaemlékezések.* Bukarest, Kriterion, 1984.
Kiszely Gábor: *A leleplezett szabadkőművesség.* Budapest, Korona Kiadó, 2000.
Kiszely Gábor: *A szabadkőművesség – história, titkok, szertartások.* Budapest, Korona Kiadó, 1999.
Lakos Lajos: *Nagyvárad múltja és jelenéből.* Nagyvárad, 1904.
Lakos Lajos: *A váradi zsidóság története hiteles levéltári adatok alapján.* Nagyváradi Nyomda és Újságvállalat, 1912.
L. Nagy Zsuzsa: A magyarországi és erdélyi szabadkőművesség kapcsolatai a két világháború között. In: *Tanulmányok Erdély történetéről.* Szerk.: Rácz István. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1988, p. 151–159.
L. Nagy Zsuzsa: *Szabadkőművesek.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
L. Nagy Zsuzsa: *Szabadkőművesség a XX. században.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1979.
Magyar Larousse Enciklopédia. 3. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994, p. 664.
Mózes Teréz: *Váradi zsidók.* Nagyvárad, Literator Könyvkiadó, 1995.
Nagy Andor: *Tavasz Váradon.* [1937]
Nagy Endre: *Egy város regénye.* Budapest, Magvető, 1958.
Nagy Márton: *Régi idők, régi emberek.* Nagyvárad, Kosmos nyomda, 1925.
Nagy Márton: *Régi nevek, régi regék.* Nagyvárad, Szent László nyomda, 1927.
Nagy Töhötöm: *Jezsuiták és szabadkőművesek.* Szeged, Universum Kiadó, 1990.
„Nagyvárad" Jubiláris Albuma. 1870–1895. Nagyvárad, Láng József könyvnyomdája, 1895.
Nagyváradi Napló Jubiláris Albuma. 1898–1913. Nagyvárad, Sonnenfeld nyomda, 1913.

Palatinus József: *A szabadkőművesség bűnei.* 1–3. kötet. Budapest, Lőcsei kiadó, 1938–1942.
Palatinus József: *Szabadkőművesek Magyarországon.* Budapest–Pécs, Könyv- és Lapkiadó Rt., 1944.
Pallas Nagy Lexikona. 15. kötet. Budapest, Pallas Kiadó, 1897, p. 325.
Péter I. Zoltán: *Mesélő képeslapok. Nagyvárad. 1885–1918.* Budapest, Noran, 2002.
Pomogáts Béla: „Magyar lelkek forradalma". [Tanulmány] In: *Örökségünk.* (1.) Szerk.: Barabás Zoltán. Nagyvárad, Királyhágómelléki Református Egyházkerület, 2003.
Dr. Somogyi István: *A szabadkőművesség igazi arca.* Budapest, Bede Testvérek, 2000.
Sullay István: *Szabadság, egyenlőség, testvériség, vagy Mi a szabadkőművesség alapelve, célja, kiviteli eszközei, eredménye és veszélye az államra és az egyházra.* Eger, Érseki líceumi könyvnyomda, 1877.
Sumonyi Zoltán: *Újrafelfedett titok. A magyarországi szabadkőművesekről.* Budapest, Talentum, 1998.
Szabó Dezső: *Életeim.* 1–2. kötet. Bukarest, Kriterion, 1982.
„Szabadság" negyvenéves Jubileumi Albuma. 1874–1914. Nagyvárad, Laszky Ármin nyomda, 1914.
Százéves a Napló. Nagyvárad, Bihari Napló Kiadó, 1998.
Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik.* Budapest, ÁKV Maecenas, 1989. Reprint kiadás.
Szirmay L. Árpád: *A proletárdiktatúra története Nagyváradon.* Budapest, Korda Rt. nyomda, 1939.
Újlaki Gábor: *Ágoston Péter dr. védelme.* Budapest, 1920. (1921)
Dr. Várady Zsigmond: *Martinovics Ignác.* Budapest, Huszadik Század kiadása, 1909.

Források és forráskiadványok

I. A Magyar Országos Levéltárnak a nagyváradi szabadkőművességre vonatkozó anyaga

Sorszám	Törzsszám	Rakszám	Évkör	Tárgy
1.	P. 1081	8. csomó	1876–1886	László király páholy, Jánosrendű Nagypáholy iratai
2.	P. 1083	90. csomó	1886–1906	László király páholy, Symbolikus Nagypáholy iratai
3.	P. 1083	144. csomó, 7. köteg, 38 tétel	1912–1919	Bihar páholy iratai
4.	P. 1083	II. sorozat, 5. doboz	1920–1938	László király páholy iratai, a szabadkőművesség minősített iratai
5.	P. 1083	II. sorozat, 28. doboz	1920–1938	Belügyminiszteri iratok
6.	P. 1083	II. sorozat, 40. doboz	1946–1947	Külföldi levelezők
7.	P. 1083	II. sorozat, 16. doboz	(1895) 1944–1950	Szabadkőműves iratok
8.	P. 1100	1. csomó	1876–1917	Nagypáholy vegyes iratai
9.	P. 1101	1. csomó	1877–1917	László király páholy, vegyes iratok
10.	P. 1134	16. csomó, 7. tétel	1913–1919	Bihar páholy iratai
11.	P. 1134	10. csomó, 3. tétel	1912–1918	Bihar páholy iratai
12.	K. 149 8.	5316	1941	Belügyminisztériumi levéltár
13	K. 149 8.	6436	1942	Csendőrségi iratok
14.	K. 149 7.	szám nélkül	1931	Csendőrségi iratok
15.	K. 149. 7.	szám nélkül	1927–1928	Csendőrségi iratok

II. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület levéltára

1. Egyháztanácsi jegyzőkönyvek, 1920.
2. Levelek, jegyzőkönyvek, 1929.

III. Szabadkőműves periodikák

1. *Hajnal.* Magyarország Nagy Oriensének hivatalos közlönye. 1873–1886.
2. *Kelet.* A magyarországi háromfokú szent Jánosrendi Nagypáholy tisztikarának hivatalos közleménye. 1874–1886.
3. *Hajnal.* Magyarország Symbolikus Nagypáholyának hivatalos lapja – kézirat szabadkőművesek számára. 1887–1888.
4. *Kelet.* A magyarországi Symbolikus Nagypáholy közlönye – kézirat szabadkőművesek számára. 1889–1919.
5. *Kelet.* A magyarországi Symbolikus Nagypáholy közlönye. 3. sorozat. 1946–1950.
6. *Kelet.* A magyarországi Symbolikus Nagypáholy hivatalos lapja. [4. sorozat] 1998-tól.

7. *Dél.* Szabadkőműves folyóirat. 1908–1914.
8. *Szabadkőműves füzetek.* I. évfolyam 1. szám. 2002. május. Budapest, 2002, A Magyarországi Nagyoriens megbízásából kiadja az S. G. B. Kiadó.
9. *Szabadkőműves gondolatok.* Szerkeszti Marton László. Budapest, 1991.

IV. Szabadkőműves irodalom

A László király páholy kiadványai
(A László király páholy könyvtára)

1. Dr. Berkovits Ferenc: *A népkönyvtárakról.* Nagyvárad, 1897.
2. Henne am Rhyn Ottó: *A szabadkőművesség tíz kérdésben és feleletben.* Nagyvárad, 1897.
3. Dr. Berkovits Ferenc: *Egy felirat.* Nagyvárad, 1899.
4. Daday József: *Az erkölcsi nevelés gyakorlati kézikönyve.* Nagyvárad, 1899.
5. Dr. Edelmann Menyhért: *Voltaire műveiből.* [Fordítások]. Nagyvárad, 1899.
6. Dr. Berkovits Ferenc: *Poscimur.* Nagyvárad, 1900.
7. Várady Zsigmond: *Társadalmi program. I.* Nagyvárad, 1900.
8. Hajós Izsó: *Indítvány a Társadalmi program ügyében.* Nagyvárad, 1900.
9. Dr. Dési Géza: *A László király páholy felirata a jogi szakoktatás ügyében.* Nagyvárad, 1900.
10. Dr. Várady Zsigmond: *Társadalmi program. II.* Nagyvárad, 1901.
11. Dr. Grósz Menyhért: *Megnyitó beszéd...* Nagyvárad, 1902.
12. Dr. Edelmann Menyhért: *A László király páholy 25 éves múltja.* Nagyvárad, 1902.
13. Kepes L. Miklós: *A törvénytelen gyermekek jogi helyzetéről.* Nagyvárad, 1902.
14. Dr. Várady Zsigmond: *Társadalmi program. III.* Nagyvárad, 1902.
15. Dr. Grósz Menyhért: *Leszereljünk-e?* Nagyvárad, 1902.
16. *A Párbajellenes szövetség alakításáról.* Nagyvárad, 1902.
17. Dr. Grósz Menyhért: *Szabadkőművesi vándorgyűlések.* Nagyvárad, 1902.
18. Grósz Zsigmond: *A mezőgazdasági cselédek helyzete.* Nagyvárad, 1903.
19. Dr. Várady Zsigmond: *Küzdelem a reakció ellen.* Nagyvárad, 1903.
20. Biró Márk (szerk.): *A magyarországi szabadkőműves páholyok nagyváradi vándorgyűlése.* Nagyvárad, 1904.
21. Dr. Kornstein Herman: *Szabadkőművesség és szocializmus.* Nagyvárad, 1905.

22. *A brémai tantestület emlékirata a vallásoktatásnak az iskolából való kiküszöbölése tárgyában.* Nagyvárad, 1906.
23. Szmazsenka Ernő: *Az államvasutak alkalmazottainak rendtartásáról szóló törvény bírálata.* Nagyvárad, 1907.
24. Dr. Berkovits Ferenc: *A nők választójoga.* Nagyvárad, 1907.
25. *Felirat a Nemzeti páholy körlevele tárgyában.* Nagyvárad, 1907.
26. Ágoston Péter: *Szabadkőmívesi álláspontunk.* Nagyvárad, 1909.
27. Dr. Ágoston Péter: *Teendőink a XX. század elején.* Nagyvárad, 1909.
28. Dr. Grósz Menyhért: *Főmesteri megnyitó beszéd.* Nagyvárad, 1910.
29. Dr. Ágoston Péter: *Főmesteri székfoglaló beszéd.* Nagyvárad, 1911.
30. Dr. Ágoston Péter: *Városi program.* Nagyvárad, 1912.
31. Dr. Edelmann Menyhért: *Dr. Várady Zsigmond emlékezete.* Nagyvárad, 1913.

A Bihar páholy kiadványai

1. Dr. Ágoston Péter: *A szabadkőmívesség.* Nagyvárad, 1913.
2. Biró Márk: *A Bihar páholy válaszirata a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy 1913. évi őszi körlevelére – szabadkőműveseknek kézirat gyanánt.* Nagyvárad, 1913.

Egyéb kiadvány

Dr. Jancsó Elemér: *Az Unió szabadkőműves páholy ötven éve (1886–1936).* Cluj, 1937.

A nagyváradi László király páholy tagsága az 1920. május 18-i feloszlatáskor

Sor-szám	Név	Foglalkozás	Születési hely, idő	Páholyba lépés éve	Fok
1.	Aczél Zsigmond	bankár	Nagyvárad, 1864	1909	II.
2.	Adorján Ármin dr.	ügyvéd	Nagyvárad, 1867	1896	III.
3.	Altmann Jakab dr.	orvos	Nagyvárad, 1854	1893	III.
4.	Barna Ármin dr.	orvos	Nagyvárad, 1867	1904	III.
5.	Barna Miklós dr.	ügyvéd	Nagyvárad	1914	I.
6.	Bárdos Imre dr.	ügyvéd	Nagyvárad, 1876	1908	III.
7.	Blayer Endre dr.	ügyvéd	Nagyvárad, 1884	1914	II.
8.	Bleyer József	földbirtokos	Nagyvárad, 1880	1909	III.
9.	Diósi Lajos	fakereskedõ	Nagyvárad, 1860	1903	III.
10.	Edelmann Menyhért dr.	orvos	Nagyvárad, 1862	1895	III.
11.	Eichner Sándor	keresk. igazgató	Nagyvárad, 1875	1913	III.
12.	Ertler Mór dr.	orvos	Nagyvárad, 1867	1901	III.
13.	Ervin Manó dr.	ügyvéd	Nagyszalonta, 1871	1903	III.
14.	Faragó Alfréd	fõgimn. tanár	Nagyszalonta, 1879	1910	III.
15.	Faragó Miksa	gyár- és bánya-gondnok	Felsõderna, 1877	1910	III.
16.	Fekete Sándor	fényképész	Nagyvárad, 1857	1902	III.
17.	Fisch Áron dr.	orvos	Nagyvárad, 1871	1897	III.
18.	Goldmann Árpád dr.	orvos	Nagyvárad, 1855	1914	II.
19.	Grósz Menyhért dr.	orvos	Nagyvárad, 1862	1895	III.
20.	Grósz Zsigmond	földbirtokos	Nagyvárad, 1860	1902	III.
21.	Gyémánt Jenõ dr.	ügyvéd	Nagyvárad, 1863	1898	III.
22.	Hegedûs Nándor	szerkesztõ	Nagyvárad, 1884	1909	III.
23.	Juba Márton	gyárigazgató	Pancsova, 1880	1914	I.
24.	Juricskai Barnabás	pénzügyi tanácsos	Nyíregyháza, 1881	1917	I.
25.	Kassay Kálmán dr.	orvos	Nagyvárad, 1868	1914	III.
26.	Kádár Elek dr.	ügyvéd	Szatmár, 1880	1914	I.
27.	Kálmán Ernõ	gyáros	Nagyvárad, 1873	1900	III.
28.	Kálmán Sándor	ékszerész	Nagyvárad, 1872	1913	III.
29.	Kepes L. Miklós	táblabíró	Nagyvárad, 1862	1901	III.
30.	Kis Vilmos dr.	járási orvos	Székelyhíd, 1875	1910	III.
31.	Kocsán János	törvényszéki bíró	Borosjenõ, 1872	1916	I.
32.	Kocsis Béla	gyógyszerész	Élesd, 1867	1901	III.
33.	Korngut József dr.	orvos	Felsõderna, 1883	1913	I.
34.	Kornstein Herman	bankár	Nagyszalonta, 1856	1904	III.
35.	Kovács Márton	mérnök	Diószeg, 1859	1914	I.
36.	Lakatos Gyula	pénzügyi sz. vizsgáló	Hídvég, 1869	1911	III.
37.	Láncz József	iskolaigazgató tanár	Felsõderna, 1882	1917	I.
38.	Lánczy József dr.	ügyvéd	Nagyvárad, 1876	1904	III.
39.	Lázárovits Gábor	fõmérnök	Nagyszalonta, 1872	1908	III.
40.	Leövey Leó	színmûvész	Kolozsvár, 1869	1913	II.
41.	Lévai Béla dr.	ügyvéd	Árpád, 1887	1913	II.
42.	Lévy Gyula	kereskedõ	Nagyszalonta, 1867	1903	III.
43.	Marton Manó	szerkesztõ	Kaposvár, 1874	1914	I.
44.	May Sándor	fõmérnök	Nagyvárad, 1861	1899	III.
45.	Nagy Lajos	árvaszéki ülnök	Nagyvárad, 1863	1900	III.
46.	Nesztor József dr.	törvényszéki jegyzõ	Nagyvárad, 1885	1914	I.
47.	Nyíri István	malomtulajdonos	Berettyóújfalu, 1845	1905	III.
48.	Petõ Ambrus	kisegítõ testvér		1901	I.
49.	Pikó János	mérnök	Nagyvárad, 1884	1913	II.

Sor-szám	Név	Foglalkozás	Születési hely, idő	Páholyba lépés éve	Fok
50.	Poldesz Richard	mérnök	1873	1913	II.
51.	Popper Ákos dr.	bankár	Nagyvárad, 1874	1901	III.
52.	Rehák Pál	főgimn. tanár	Nagyszalonta, 1872	1905	III.
53.	Rezső Mór dr.	ügyvéd	Nagyvárad, 1888	1902	III.
54.	Révész Vilmos dr.	orvos	Nagyvárad, 1857	1902	III.
55.	Rosenberg Izsó	gyáros	Nagyvárad	1903	III.
56.	Rumpler Frigyes	gyárigazgató	Bierlitz, 1887	1917	I.
57.	Schmerkovszki József	tanár	Nagyvárad, 1850	1899	III.
58.	Schütz Albert	ügyvéd	Nagyvárad, 1843	1876	III.
59.	Somogyi Ödön dr.	ügyvéd	Nagyvárad, 1885	1914	I.
60.	Sonnenfeld Adolf	nyomdatulajdonos	Nagyvárad, 1861	1899	III.
61.	Székely Sándor	mérnök	Nagyvárad, 1873	1899	III.
62.	Szmazsenka Ernő	vill. vasúti igazgató	Nagyvárad, 1848	1898	III.
63.	Szüts Izsó	ipariskolai igazgató	Nagyvárad, 1859	1897	III.
64.	Tatár Balázs	főgimnáziumi igazgató tanár	Nagyszalonta, 1871	1903	III.
65.	Tóth Ferenc dr.	ügyvéd	Nagyvárad, 1871	1910	III.
66.	Vaday József	elemi isk. igazgató	Nagyvárad, 1863	1896	III.
67.	Varga Mózes	tanár	Berettyóújfalu, 1872	1905	III.
68.	Vágó József	építész	Nagyvárad, 1877	1911	III.
69.	Vámos Dezső	mérnök	Nagyvárad, 1875	1907	III.
70.	Váradi Ödön dr.	ügyvéd	Nagyvárad, 1873	1904	III.
71.	Várnai Ferenc dr.	ügyvéd	Nagyvárad, 1865	1899	III.
72.	Vomácska József	zenetanár	Nagyvárad, 1863	1903	III.
73.	Weisz Adolf dr.	ügyvéd	Tenke, 1862	1906	III.
74.	Winkler István	kereskedelmi iskolai tanár	Nagyvárad, 1872	1904	III.

A Bihar páholy tagsága az 1920. május 18-i betiltásakor
A magyar királyi belügyminiszter 1550. sz. rendelete alapján

Sor-szám	Név	Születési hely, év	Foglalkozás	Felvétel	Fok
1.	Dr. Ágoston Péter	Zsombolya, 1874	jogakadémiai tanár, főispán, népbiztos	1908	Fő-mester
2.	Balogh Károly	Margitta, 1887	igazgató tanító	1904	III.
3.	Dr. Bartha Andor	Nagyvárad, 1880	nőorvos	1914	I.
4.	Dr. Berkovits René	Nagyvárad, 1882	orvos	1911	III.
5.	Boros Béla	Nagyvárad, 1889	polg. iskolai tanár	1914	I.
6.	Dr. Böszörményi Andor	Nagyvárad, 1884	ügyvéd	1914	III.
7.	Bíró Márk	Királyhelmec, 1879	polg. iskolai igazgató	1903	III.
8.	Csigás Mihály	Alsószlatina, 1882	tanító	1913	I.
9.	Dr. Dénes Sándor	Nagyvárad, 1881	ügyvéd	1911	III.
10.	Dutka Ákos	Nagyvárad, 1881	író	1913	III.
11.	Dr. Fehér Adolf	Bfélegyháza, 1882	ügyvéd	1919	I.
12.	Dr. Fried János	Nagyvárad, 1882	ügyvéd	1914	III.
13.	Dr. Goldner Herman	Nagyszalonta, 1879	gyárigazgató	1918	I.
14.	Dr. Grósz Imre	Oláhhomorog, 1887	ügyvéd	1912	III.
15.	Dr. Grósz Samu	Széplak, 1869	orvos	1906	III.
16.	Grósz Sándor	Verpelét, 1875	bankigazgató	1909	III.
17.	Dr. György Ernő	Nagyvárad, 1888	ügyvéd	1904	III.
18.	Hegedüs Árpád	Temesvár, 1879	reáliskolai tanár	1912	III.
19.	Kerekes Manó	Nagyvárad, 1883	keresked. isk. tanár	1910	III.
20.	Dr. Kovács Zsigmond	Nagyvárad, 1884	ügyvéd	1919	I.
21.	Ladányi János	Mezőgyám, 1879	földbirtokos	1911	III.
22.	Dr. Meer Samu	Arad, 1871	orvos	1911	III.
23.	Megyeri Ferenc	Budapest, 1882	mérnök, vállalkozó	1912	I.
24.	Molnár Béla	Körmend, 1882	polg. iskolai tanár	1914	I.
25.	Nagy Dezső	Nagyvárad, 1882	tanító	1914	I.
26.	Dr. Ney Pál	Gyanta, 1885	ügyvéd	1914	I.
27.	Dr. Perczel Adolf	Nagyvárad, 1879	ügyvéd	1898	III.
28.	Petrás János	Nagyvárad, 1883	tanító	1913	II.
29.	Dr. Rácz Miksa	Nagyvárad, 1877	orvos	1909	III.
30.	Dr. Réti Ignác	Nagyvárad, 1881	ügyvéd	1914	II.
31.	Dr. Rozvány Jenő	Nagyszalonta, 1878	ügyvéd	1908	III.
32.	Salamon Ernő	Szeghalom, 1888	tanár	1913	II.
33.	Dr. Sarkadi Lajos	Nagyvárad, 1861	kereskedelmi és iparkamarai titkár	1893	III.
34.	Dr. Sebestyén Artúr	Nagyvárad, 1885	orvos	1913	II.
35.	Sebestyén Dezső	Micske, 1879	elemi isk. igazgató	1913	I.
36.	Dr. Simonyi Ernő	Simonyi, 1868	főreáliskolai tanár	1911	III.
37.	Dr. Stern Ödön	Karcag, 1881	erdőipari vállalkozó	1912	III.
38.	Vadász Aurél	Nyíregyháza, 1874	gyárigazgató	1908	III.
39.	Váli Péter	Nagyvárad, 1882	gyártulajdonos	1904	I.
40.	Weisz Lajos	Sarkad, 1869	keresked. ügynök	1914	I.

Kimutatás a román impérium alatt működő Bihar páholy tagjairól

Sor-szám	Név	Születési hely, idő	Foglalkozás	Vallás
1.	Balathy Jenő	1880	ref. lelkész	református
2.	Barsch Sándor	Nagyvárad, 1884	ker. isk. igazgató	evangélikus
3.	Dr. Barta (Stern) Andor	Nagyvárad, 1880	nőorvos	izraelita
4.	Bíró (Braun) Márk	Királyhelmec, 1874	gimn. igazgató	izraelita
5.	Dr. Blattmer Sándor	Nagyszentmikl., 1885	kereskedő	izraelita
6.	Dr. Borbély Lajos	Mezőhegyes, 1894	ügyvéd	református
7.	Dr. Böszörményi (Goldhammer) Andor	Nagyvárad, 1884	ügyvéd	izraelita
8.	Dr. Czeglédi Miklós	Dicsőesztmárton, 1876	ügyvéd	református
9.	Dr. Edelmann Menyhért	Nagyvárad, 1862	orvos	izraelita
10.	Dr. Feld Albert	Alsópojén, 1891	ügyvéd	izraelita
11.	Dr. Friedländer Sándor	Nagyvárad, 1895	vállalatigazgató	izraelita
12.	Dr. Gara (Grünbaum) Ödön	Nagyvárad, 1898	orvos	izraelita
13.	Gáspár László	Szilágysomlyó, 1903	magántisztviselő	izraelita
14.	Goldner Herman	Nagyszalonta, 1879	gyárigazgató	izraelita
15.	Dr. Grósz Samu	Széplak, 1869	orvos	izraelita
16.	Hegedűs (Hirschl) Nándor	Nagyvárad, 1884	szerkesztő	izraelita
17.	Helyfi (Hirstein) György	Nagyvárad, 1897	kereskedő	izraelita
18.	Dr. Imre (Schönfeld) Andor	Nagyvárad, 1900	orvos	izraelita
19.	Dr. Kenéz (Klein) Jenő	Bihnagybajom, 1891	ügyvéd	izraelita
20.	Kerekes (Deutsch) Manó	Sátoraljaújhely, 1883	tanár	izraelita
21.	Kolliner János	Nagyvárad, 1899	kereskedő	izraelita
22.	Dr. Kovács (Kaimovics) Jenő	Nagykároly, 1894	orvos	izraelita
23.	Kursinszki Kálmán	Debrecen, 1881	tanár	református
24.	Lőrinczy Lajos	Nagyvárad, 1902	m. tisztviselő, író	református
25.	Magyari Hugó		m. tisztviselő	református
26.	Dr. Meer Samu	Arad, 1871. IV. 2.	orvos	izraelita
27.	Dr. Ney Pál	Gyanta, 1885	ügyvéd	izraelita
28.	Poldesz Richard	Temesvár, 1873	mérnök	izraelita
29.	Dr. Rácz Miksa	Nagyvárad, 1877	orvos	izraelita
30.	Radó (Rozenberg) Pál	Terebes, 1883	tanár	izraelita
31.	Dr. Sajósi (Steinitz) György	Nagyvárad, 1888	orvos	izraelita
32.	Dr. Sándor (Steinfeld) János	Nagyvárad, 1888	orvos	izraelita
33.	Sebestyén (Staier) Dezső	Micske, 1879	igazgató tanító	izraelita
34.	Dr. Stolcz Gyula	Nagyvárad, 1888	orvos	izraelita
35.	Dr. Stern Bertalan	Mezőberény, 1889	ügyvéd	izraelita
36.	Szántó (Sternthal) Sándor	Nagyvárad, 1900	mérnök	izraelita
37.	Széles Kálmán	Nagyvárad, 1902	műasztalos	református
38.	Tabéry Géza	Nagyvárad, 1890	író, újságíró	evangélikus
39.	Török József	Győr, 1907	ügyvéd	izraelita
40.	Dr. Váli Péter	Nagyvárad, 1882	gyáros	izraelita
41.	Zágoni Géza		újságíró	református
42.	Dr. Váradi (Spitz) Ödön	Nagyvárad, 1873	ügyvéd	izraelita

A nagyváradi Jezirah páholy tagsága
1928

Sorszám	Név	Foglalkozás
1.	Dr. Adonyi Jenõ	orvos
2.	Dr. Berger József	orvos
3.	Bleyer Antal	bankigazgató
4.	Borgida József	bankár
5.	Czitrom László	bankár
6.	Dr. Deutsch Elemér	orvos
7.	Deutsch Ignác	kereskedõ
8.	Erdélyi Jenõ	igazgató
9.	Dr. Erdõs István	orvos
10.	Erdõs István	szerkesztõ
11.	Dr. Farkas Adorján	ügyvéd
12.	Farkas István	gyógyszerész
13.	Farkas Jenõ	vezértitkár
14.	Dr. Feld Albert	ügyvéd
15.	Dr. Fried József	orvos
16.	Dr. Friedländer Sándor	kereskedelmi utazó
17.	Dr. Fusch Albert	földbirtokos
18.	Dr. Gellért Miksa	ügyvéd
19.	Gerber Sándor	cégvezetõ
20.	Gertler Jakab	
21.	Dr. Glük Sándor	ügyvéd
22.	Grünner Aladár	
23.	Grünstein Béla	
24.	Huszár László	festékgyáros
25.	Jachel Ioachim	vegyészmérnök
26.	Katz Rudolf	igazgató
27.	Dr. Kecskeméti Andor	gyermekorvos
28.	Kelemen Izsó	számtantanár
29.	Kertész Márton	tanár
30.	Dr. Keszler Herman	orvos
31.	Kohányi Rudolf	tanár
32.	Kormos Ferenc	nagykereskedõ
33.	Dr. Kovács Gyula	fogorvos
34.	Krausz Árpád	ügyvéd
35.	Leitner (Lukács) Zoltán	lapszerkesztõ
36.	Lengyel Árpád	kereskedõ
37.	Dr. Lévai Béla (volt szabadkõmûves tag 1913–19, László király p.)	ügyvéd
38.	Dr. Markovics Ignác	orvos
39.	Dr. Markovics József	ügyvéd
40.	Dr. Markovics Pál	szülészorvos
41.	Dr. Molnár Vilmos	igazgató fõorvos
42.	Nebel Ábrahám	rabbi
43.	Nussbaum Sándor	háztulajdonos
44.	Dr. Pogány Attila	ügyvéd
45.	Dr. Placsek Pál	orvos
46.	Dr. Pollák Emil	orvos

Sorszám	Név	Foglalkozás
47.	Preisz Dénes	kereskedõ
48.	Radó Sámuel	kereskedõ
49.	Rehberg Zsolt	igazgató
50.	Reichard Dezsõ	cipõkereskedõ
51.	Rippner Vilmos (háznagy)	gyáros
52.	Sebõk Gyula	igazgató
53.	Silbermann Andor	h. igazgató
54.	Steiner Jenõ	igazgató
55.	Steinherz Imre	igazgató
56.	Stern Béla	papírkereskedõ
57.	Székely Ignác	vendéglõs
58.	Székely (Gottfried) Sándor	mérnök
59.	Dr. Székely Sándor	ügyvéd
60.	Dr. Szilas Izidor	líceumigazgató
61.	Teller Béla	tanár
62.	Dr. Vadász József	állatorvos
63.	Vadász Gyula	fakereskedõ
64.	Vadász Jenõ	igazgató
65.	Vadász Sándor	fakereskedõ
66.	Vidor Jenõ	papírkereskedõ
67.	Ullmann Ferenc	cégvezetõ

Névmutató

A szabadkőművesek nevét *dőlt betűvel* szedtük.

Abeller József dr. 34, 35
Achim L. András 85
Adler Géza 39, 46
Adler Ignác 35, 36, 38–40, 43–47
Adorján Ármin dr. 51, 72, 82, 145
Adorján Emil dr. 107, 109, 114, 117, 173, 174
Ady Endre 58, 61–63, 66, 69, 92, 93, 96, 109, 138–140, 166, 169, 173
Ágoston Péter dr. 78, 80–82, 87, 95, 96, 98, 100–103, 105, 107, 109, 111–115, 117, 120, 122, 128, 130, 132–135, 146–151, 158–160, 162–164, 166, 170–174, 176, 179–182, 202
Ahasver 149
Alexander Lajos 47
Almássy Pál gróf 27
Alpár Ignác 56
Altmann Jakab dr. 80, 117
Anderson, James 11, 12
Andrássy Gyula gróf 27
Antal Sándor 93, 148, 149, 151
Apáthy István dr. 105, 129, 133, 134, 136, 161, 163, 179
Apponyi Albert gróf 83, 106, 133
Aranka György 24, 26
Arató Ferenc 189
Argetoianu, Constantin 204
Asztalos Sándor 205
Augustin, Paul 191
Ausländer József 43
Ausländer Simon 39
Bach József 36
Bach Nándor 39, 43, 48, 49
Băiulescu, G. dr. 191
Bakonyi Kálmán 121, 144, 159, 161
Balassa József dr. 146, 147, 157, 167, 179, 198, 199, 200
Balázs Béla 130
Bálint Zoltán 56
Balogh Károly 113, 136, 170
Băltescu dr. 191
Bánffy Farkas gróf 24
Bánffy György gróf 24–26

Bánóczy Ignác 23
Baranyi András 86
Bárdos Imre dr. 80, 107, 117, 137, 142, 173, 195
Bároczi Sándor 10, 23
Barta Lajos 160
Báttaszéki Lajos dr. 38
Batthyány Tivadar gróf 159
Bauszern S. Frigyes 23
Bech Henrik 76
Beke Manó 146, 180
Belányi Ferenc 33, 35
Belzebub 76, 77
Benedek Marcell dr. 34, 156, 160, 167, 199
Beöthy Pál 113
Berecz Antal 33, 43, 45, 46, 69
Berger Sámuel 39
Berinkey Dénes dr. 164
Berkovits Ferenc dr. 35, 36, 38, 44, 46, 48–51, 59–61, 78, 82, 84, 90, 102, 106, 107, 112, 119, 135, 171–173, 177, 202
Berkovits René dr. 93–95, 102, 114, 117, 130, 132, 159, 161, 162, 164, 167, 170, 172, 181, 182, 202
Berkovits Zsigmond dr. 35, 36, 38, 40, 43, 46, 202
Berthelot 162, 163
Bertsey György 34–36, 39
Bethlen Gergely gróf 27
Bethlen László gróf 24
Bibescu, George Valentin herceg 196
Bihari Mór 84, 146, 180
Biró Lajos 61, 62, 72, 109, 129, 137, 138, 156, 157, 160, 161
Biró Márk 62, 63, 67, 72, 80, 85, 89, 107, 114, 119, 130, 159, 164, 170, 172
Blum, Léon dr. 21
Bodor Károly dr. 35, 39
Bognár Sándor 60
Bokányi Károly 111
Bókay Árpád dr. 97, 100, 121, 127, 141, 146, 157, 159, 161, 179
Bolivar, Simón 16
Bolyai János 96
Bordé Ferenc 76, 84
Borovszky Samu 33
Bourbon-dinasztia 15, 18
Böhm Vilmos 165

Böszörményi Andor dr. 137, 161, 173, 199, 200
Bratu, Traian 200
Bruckenthal Sámuel báró 23
Brüll Sámuel 38
Byron, George Gordon Noel lord 16
Calas, Jean 47
Cataneanu 191
Chintescu 199
Chirovici, Eugen Ovidiu 208
Cisar (érsek) *lásd* Csiszár
Codreanu (Zelinski), Corneliu Zelea 191, 196
Comănescu, Gheorghe 208, 209
Comenius, Johannes Amos 100, 101, 103
Cosma, Traian Nerva 200
Costa-Foru, C. Constantin 191
Cristea, Miron 199
Cuza, A. C. 191
Csák Máté 46, 107, 110
Csáky Kálmán gróf 27
Csáky Tivadar gróf 27, 28
Csanádi László 27
Cserei Farkas 26
Cserey Vilmos 159
Csigás Mihály 114
Csiszár (érsek) 199
Csordás János 164
Danton, Georges Jacques 15
Darwin, Charles 103, 133
Deák Antal 113
Deák Ferenc 30
Deáky Albert dr. 44
Dénes Sándor dr. 81, 82, 93–96, 102, 130, 137, 170, 172
Dési Géza dr. 60, 62, 70, 72–75, 77, 80, 107
Dessewffy 27
Deutsch Andor dr. 190
Diener-Dénes József 129, 160
Diósy Lajos 107
Dömötör Mihály dr. 185
Dőri Ferenc dr. 46, 60, 76, 80, 84, 88, 110
Dőry Ferenc lásd Dőri Ferenc
Draskóczi Gábor 38
Draskovich János gróf 24

Draskovich Kázmér gróf 23
Dreyfus, Alfred 47
Duca, Ion Gh. 196
Dunka István 38
Dutka Ákos 58, 93, 94, 143, 153, 173, 180
Edelmann Menyhért dr. 44, 46, 47, 49, 51, 52, 55, 56, 60, 62, 63, 67, 70, 72, 78, 82, 102, 114, 122, 126, 127, 167, 195, 197, 201–204
Ehrenfeld Adolf 166
Einstein, Albert 203
Elmedier Ágoston 53
Emőd Tamás 93, 97
Erast 199
Erdősi Adolf dr. 70
Ertler Mór dr. 60
Esterházy Ferenc gróf 23
Esterházy István gróf 27
Fábián Béla 161
Fabinyi Rudolf 104
Fassie Pál 62
Fehér Dezső 75
Feilitzsch Artúr 73, 74, 76
Fejérváry Géza báró 73, 77, 79
Fekete Ignác 179
Fekete Sándor 142
Feldmann Bódog dr. 67
Ferdinánd (bolgár cár) 157
Ferdinánd, I. (román király) 191
Ferenc (lotaringiai herceg) 23
Ferenc, I. (császár) 26, 27
Ferenc Ferdinánd (trónörökös) 138
Ferenc József, I. (császár, király) 27
Ferenczi Zoltán 44
Festetich György gróf 26
Filipescu, Grigore 191
Fisch Áron dr. 78
Fischer Simon 35, 39
Fleischer Sándor 192
Fodor Gyula dr. 55, 62, 80
Franchet, d'Esperey 167
Franklin, Benjamin 15, 67
Fráter Loránd 85, 86
Fried János dr. 130, 137, 151

Friedberg Mór 39
Friedmann Sándor 67
Friedrich István 161
Fritzi Fekete Ferenc 25
Fülöp József dr. 193
Füredy László 60
Gaál Bertalan 48
Gaár Vilmos 181
Gambetta, Leon 19
Garami Ernő 158, 163
Garbai Sándor 165
Garibaldi, Giuseppe 16, 67
Gáspár Gyula dr. 195
Gáthy Bálint 61, 63, 77
Gautsch 76
Gazdag Ferenc 164
Géczy István 67
Gelléri Mór 42, 45, 53, 59, 127
Geoană, Mircea 208
Ghiczy Elemér 109
Goethe, Johann Wolfgang von 67, 203
Goga, Octavian 191
Gojdu, Emanuil 191, 197, 200
Goldis László *lásd* Goldiş, Vasile
Goldiş, Vasile 133
Goldmann Árpád dr. 130
Goldner Herman dr. 195
Goluchowszky, Agenor 76
Gottlob, Rau 161
Grassvelli László 34, 35
Grevy, Jules 19
Grigoriu, Gheorghe C. 207
Grósz Imre dr. 107, 137, 170, 172–174
Grósz Menyhért dr. 46, 51, 55, 56, 59, 61–63, 66, 70–72, 74–78, 81, 82, 84, 85, 88, 98, 100–103, 105, 107–112, 114, 123, 127, 130, 135–137, 139, 142, 145, 151–153, 156, 159, 160, 162–164, 167, 173, 179, 183, 185, 188, 189, 204
Grósz Samu dr. 137, 170, 172, 173
Grósz Sándor 107, 117, 170, 172, 173
Grünhut Herman 39
Gulácsy Lajos 93

Guttmann Ede dr. 35
Gyarmathi Sámuel 26
Gyémánt Jenő dr. 107
Gyöngyössy János 26
György Ernő dr. 88, 102, 114, 129, 130, 132, 135–137, 161, 170–173, 204
Hadik Barkóczy Ilona 30
Haeckel, Ernst Heinrich 102
Hajnik Pál 27
Hajós Izsó 60, 62, 63
Halasi Béla 160
Halász Lajos dr. 61
Haller Károly 44
Halmay Árpád 201
Harkányi Ede dr. 81, 102
Haydn, Joseph 203
Haypál Benő 127, 144
Hegedüs Árpád 159, 172, 174
Herzog Ödön 44
Hidalgo y Corona, Miguel 16
Hillel 194
Hiram, Abif 9, 53
Holban, Ştefan 167
Horea (Nicola, Ursu) 16
Horn Gyula 9
Horthy Miklós 29, 185
Horvát Gusztáv 130, 135, 151
Horváth Mihály 27
Hoványi Géza dr. 106, 108
Huzella Gyula dr. 78, 81, 82
Iancu, Costel 208
Ignotus Pál (Veigelsberg Hugó) 130, 157
Iliescu, Ion 208
Incze József dr. 44
Ivánka László 27
Iván Miklós 137, 138
Jakab László dr. 138
Jámbor Lajos 56
Jancsó Elemér dr. 205
Jancsó Károly 78, 80, 82, 166
János, XXIII. (pápa) 14
Jánossy Gyula 156, 159

Janovics Jenő 198
Jászi Oszkár dr. 81, 129, 130, 133, 135, 137–139, 147, 153, 156–158, 161, 163, 164, 169, 180, 186
Jeszenszky Elek 62
Joannovics György dr. 28, 41, 49, 97
József, II. (császár) 25, 26
Juba Márton 195
Juhász Gyula 93, 94
Jung Ferenc 39
Juricskai Barna 114, 151
Justh Gyula 106, 108, 113, 114, 117, 169
Kacsóh Lajos 44
Kaffka Margit 130
Kálmán Izidor dr. 35, 39, 44
Kant, Immanuel 103
Károly, IV. (császár, király) 146
Károly Irén József 93
Károlyi Ede gróf 27
Károlyi Mihály gróf 117, 156, 158, 161, 162, 164, 165, 169
Kassai 25
Katz Béla dr. 111, 120, 130, 164, 166
Katz Lipót dr. 111, 120, 158, 164, 166
Kaunitz, Wenzel 23
Kazinczy Ferenc 26, 27, 85, 86, 203
Kecskeméti Lipót dr. 149, 151
Kelemen, XII. (pápa) 14, 65
Kemény Farkas gróf 24
Kemény János báró 23
Kemény László báró 23
Kempelen Andor 23
Kepes L. Miklós dr. 57, 63, 72, 78, 82, 110
Kerekes Manó 118, 137, 146, 170–172
Kernstok Károly 137, 160
Khuen-Héderváry Károly gróf 106
Klapka György 27
Kleinknecht, Fred 207
Koch, Robert 130
Kocsán János 134, 146
Kocsis Béla 57
Kollányi Boldizsár 82, 93
Kondor Bernát 120
Konrád Béla dr. 70, 133

Kornstein Lajos dr. 35, 45, 72
Kosciuszko, Tadeusz 16
Kossuth Ferenc 106, 108
Kossuth Lajos 27, 61, 67, 192, 203
Kosztolányi Dezső 130
Kotzó Jenő dr. 130, 135, 137, 151, 156, 173
Kovács Gyula dr. 67
Kovács János 44
Kovács Jenő dr. 47, 60
Kovács (Kornstein) Zsigmond 161
Kőhalmi Béla 146, 167
Kölcsey Ferenc 27, 188
Kőszegi József 82
Kralovszki Mór dr. 35, 36, 38
Kripka Henrik dr. 62, 70, 72, 80, 82
Kristóffy József 73, 74, 76
Krüger Aladár dr. 133, 134, 136
Kun Béla 163, 165, 167
Kunfi Zsigmond dr. 111, 146, 155, 158, 163, 166
Kurländer Kenéz Ede dr. 62, 84
Ládai István dr. 166
Ladányi János 170, 172
La Fayette, Maria Joseph de 15
Lajos Fülöp 18
Lánczy Jenő dr. 138
Landler Jenő dr. 167, 182
Laplace, Pierre Simon de 103
Lasalle, Ferdinand 130
Laszky Ármin dr. 35, 36, 43, 60, 107, 110
Lázár Aurél *lásd* Lazăr, Aurel
Lazăr, Aurel dr. 107, 134, 159, 167
Lăzărescu, Dan Amadeo 208
Lebey, Andreas 147
Lengyel Géza 63, 129
Leopold Lajos 129
Lessing, Gotthold Ephraim 203
Lévay Béla dr. 135, 137, 142
Lewis Lajos 41
Lincoln, Abraham 16
Lipót, II. (császár) 26, 27
Lippa Vilmos 40, 44
L. Nagy Zsuzsa 12

Lukács György 73, 74, 76
Lukács Hugó dr. 95, 96, 103
Lumniczer Sándor 27
Madzsar József dr. 103, 160
Maior László dr. 192
Maltopol 199
Manojlovits Tódor 93
Marat, Jean Paul 15
Mária (román királyné) 189
Mária Terézia (császárnő) 23
Marsall Géza 129
Martin, José San 16
Martinovics Ignác József 27
Mártonffy Marcell 82, 109, 110
Mártonffy Márton 53, 59, 72
Marx, Karl 130, 133
May Sándor dr. 56
Mazzini, Giuseppe 16
Meer Samu dr. 117, 137, 167, 169, 172, 181, 196, 197
Megyeri Ferenc 164
Melkuthy István 164
Mercier 163
Messinger Simon 100, 101
Mihelfy Emil 35, 36, 39
Mihelfy Lajos 47, 107
Mikó Imre gróf 205
Mikó Lőrinc gróf 205
Mikussay József 67, 72, 78, 80, 135
Mirabeau, Honoré Gabriel 15
Molnár Béla 135
Molnár Imre dr. 88, 89, 128
Molnar, Ion Piuariu 25
Molnár Jenő dr. 57, 137
Molnár Lajos 38, 39, 60, 82
Molnár Vilmos dr. 194
Morusi, Mavrocordat 24, 25
Moskovits Miklós dr. 82
Moşoiu, Traian 167
Mozart, Wolfgang Amadeus 34, 67, 203
Munk Béla dr. 57, 76, 195
Murat, Joachim 19
Nagy Andor 59

Nagy Endre 62, 158
Nagy Géza dr. 57, 60, 63
Nagy Károly 67, 104, 105
Nagy Lajos 153
Nagy Mihály dr. 102, 130, 151, 158, 159
Nagy Sándor 135
Naláczy József 26
Napóleon, III. (császár) 19
Napóleon, Bonaparte (császár) 15
Năstase, Adrian 208
Németi Mihály 139
Ney Pál dr. 137, 161
Nicolaescu, Sergiu 208
Niculescu, Ion 199
Niczky István gróf 24
Nietzsche, Friedrich Wilhelm 130
Noradunghian 207
Nyáry Albert báró 41
Nyúl Ferenc 164
O' Higgins, Bernardo 16
Oláh Béla 164
Olteanu dr. 190
Paez, José Antonio 16
Palásthy Marcell 63, 70
Palatinus József 205
Pálffy Károly gróf 24
Pangal, Ion 194, 199, 200
Papp János dr. 62, 63, 72, 78, 80, 129, 133, 134
Papszi (ezredes) 159
Péchy Imre 27
Pelgrano 16
Perczel Adolf dr. 78, 82, 110, 117, 134, 135, 137, 158, 170–173
Péter I. Zoltán 59
Petrás János 130, 135
Pfeifer Ignác 146, 161, 180
Pietreich 76
Pikó János 142
Pius, IX. (pápa) 14
Pogány József 166
Pokoly 104
Polányi Károly 137, 138
Poldesz Richárd 195

Polonyi Géza 113
Pomogáts Béla 94
Popinyi Albert 170
Popper Ákos dr. 82, 107
Poretz 199
Pulszky Ferenc 27, 28, 33, 38, 41, 42, 203
Purjesz Lajos 160
Puszák Ignác 43
Querioz, Eusebio de 16
Rácz Miksa dr. 170–172
Radó Ignác dr. 46, 84
Radovici, Victor 199
Rakovszky István 28, 42
Rall báró 24
Ramsay, Andreas Michel de 13, 24
Rátkay József 70
Rauschburg Viktor 81
Reitzer Adolf 34, 35
Réti Ignác dr. 114, 135, 146, 161
Réti Jenő 139
Reviczky János 23
Rezső Mór dr. lásd Rosenthal (Rezső) Mór
Rimanóczy Kálmán id. 38
Rimler Károly 107, 202
Ritoók István 164
Roată, Vazul 199
Robespierre, Maximilian de 15
Rónai Zoltán 129, 166
Rosenberg Sándor dr. 35, 36
Rosenkreuz, Christian 10
Rosenthal (Rezső) Mór dr. 60, 76, 78, 82, 110, 117, 146
Rothmann Lipót dr. 35, 40, 42–44
Rozvány Jenő dr. 111, 113, 114, 117, 120, 134, 170–173
Rumpler Frigyes 152
Sadoveanu, Mihai 204
Sáfrány Lajos 82, 86, 98
Salamon (király) 9, 174
Sándor József 44
San Martin, José 16
Sarkadi Adolf 57
Sarkadi Lajos dr. 46, 47, 63, 70, 82, 94, 95, 98, 137, 146, 151, 156, 170, 172, 181

Sauler G. Marton 23
Schlesinger Mór 35, 38
Schütz Albert 35, 45, 60, 63
Schwáb Mór 34
Schwartz Ferenc 60
Sebestyén Dezső 135, 161
Selmeczi Ignác 38
Servatius Lajos 190, 195
Silberstein Dezső 166
Simion, Eugen 208
Simonyi Ernő dr. 161, 170–172
Simonyi-Semadan Sándor 185
Singer Lipót dr. 60
Sipos Pál 26
Somló Bódog dr. 81
Somogyi Károly 77
Sonnenfeld Adolf 46
Spencer, Herbert 72, 82, 130
Spiker 192
Spitzer Miksa 39
Stern Ábris 67
Stern Béla 135, 173
Stern Ödön dr. 117, 137, 142, 161, 170, 172, 174
Stokker József dr. 88
Stolz István 39
Suarez, Benito 16
Sulyok István 60, 62, 90
Sumonyi Zoltán 186
Supka Géza 156, 204
Szabó Dezső 90, 91, 93
Szabolcska Mihály 55
Szakvary, André 208
Szamuely Tibor 166
Szántó Bertalan 46
Szántó Lajos 142
Széchényi Ferenc gróf 26, 62
Széchenyi István gróf 128
Székely János (alezredes) 23
Székely János (újságíró) 150, 151
Szende Pál 102, 129, 133, 137, 151, 156, 163
Szepessy Lajos 44
Szmuk Lajos 43

Szombathy István dr. 51, 55, 59, 60
Szombathy Katinka 55
Szontágh Ábrahám 28, 42
Szőcs (orvosprofesszor) 25
Szőke Sándor 152
Szüts Izsó 70, 78
Tamási Áron 205
Tanódi Endre dr. 138
Teleki Lajos gróf 24, 27
Teleki László gróf (negyvennyolcas forradalmár) 128
Teleki László gróf 44, 62
Teleki Sándor gróf 27, 44
Teodorich, Anton 199
Thoma M. Ágoston 27
Thury Kálmán 188
Thúry László dr. 88
Tisza István gróf 29, 80, 91, 92, 106, 119, 138, 158, 169, 186
Türi László 24
Türr István 27, 28, 41
Ulic 199
Ullmann, Fritz 20
Ullmann Izidor 48
Vadász Aurél 170, 172
Vaday József 47
Vaida Voevod, Alexandru 204
Vaida Voevod Sándor lásd Vaida Voevod, Alexandru
Vámbéry Rusztem 138
Vámos Henrik 137, 138
Vantus Károly 166
Váradi Ödön dr. 63, 80, 107, 114, 142, 195
Várady Zsigmond dr. 46, 51, 52, 55, 59–61, 63, 67, 71, 72, 76, 80, 82–85, 87–89, 93–96, 98, 102, 105–110, 112, 113, 123, 125–130, 145, 153, 178, 184, 188, 202
Varga Jenő 166
Varga Pál 34, 35
Várnai Ferenc dr. 46, 60, 90
Varró István dr. 133
Veniamin (görög katolikus vikárius) 199
Vidovich Bonaventura 39, 45
Vincze Sándor 163
Vix, Ferdinand 161, 165, 167
Vladimirescu, Tudor 16

Voltaire, Francois-Marie Arouet 47, 61, 203
Vomácska József 117, 195
Vucskics Gyula dr. 107
Waiszlovits Emil 192
Waschmann Albert 46
Washington, George 15, 67, 203
Weinberger 192
Weisz Ernő 60
Weisz Lajos 117
Wekerle Sándor 106
Wertheimstein Viktor 94
Wilczek Gusztáv 127
Windischgrätz, Alfred herceg 27
Wittenberger Sándor 189
Ypsilanti, Alexander 16
Ypsilanti (havasalföldi vajda) 24
Zindendorf (főúri család) 23
Zola, Émile 47
Zombori (kanonok) 199

Tartalomjegyzék

Bíró Béla: Várad, a világ közepe 5
Kupán Árpád: Eligazító szavak az olvasóhoz 7

I. A szabadkőművesség – a legvitatottabb, a legellentmondásosabban megítélt szervezet 9

II. A magyar szabadkőművesség Erdélyben és Magyarországon a 18. századtól 23

III. A László király szabadkőműves-páholy első évei 32
A mozgalom kibontakozásának körülményei Nagyváradon 32
A páholyalapítás előzményei 33
A páholyalapítási munka 34
A zsidóság szerepe a váradi szabadkőművességben 36
A páholymunka kibontakozása 37
Az egységes szabadkőműves-mozgalom megszületése Magyarországon 41
A nagyváradi szabadkőművesség az egyesülés után 42
A kolozsvári Unió páholy megalapítása 43
A váradi szabadkőművesség válsága 44
A fellendülés kezdetei 46

IV. A nagyváradi szabadkőművesség aranykora 51
Dr. Várady Zsigmond, a radikalizmus elindítója 51
A páholyház felépítése és felavatása 55
A László király páholy és a genfi konferencia 59
A páholyélet fellendülése 60
A vándorgyűlések kérdése 61
Az első országos szabadkőműves-vándorgyűlés Nagyváradon 63
Újabb akciók a haladás szolgálatában 70
A radikalizálódás folytatása, bekapcsolódás a politikába 73
A váradi szabadkőművesek a helyi gazdasági, társadalmi, kulturális életben 79
Népnevelési törekvések, a Társadalomtudományi Társaság megszervezése Nagyváradon 81
A népoktatási törvény körüli harcok 83
A szabadkőműves Kazinczy ünneplése 85
A klerikalizmus elleni harc kiéleződése 87
Szabó Dezső a korabeli Nagyváradról és a zsidóságról 90
A Holnap antológia és a szabadkőművesek 93

A szabadgondolkodás melletti kiállás 95
Fordulat a szabadkőművesek közötti erőviszonyokban 97
Kísérletek a radikális irányzat megerősítésére 99
Szerteágazó szabadkőművesi tevékenységek 102
Közös vita a radikális szabadkőművesség célkitűzéseiről 103
Grósz Menyhért ünneplése 105
Bekapcsolódás a politikai küzdelmekbe 106
Az általános választójogért indított harc 107
A szabadkőművesség balratolódása 111

V. A váradi szabadkőművesség kettéválása 117
A Nagypáholy állásfoglalása a politizálásról 120
A békés különválás 122
1913 – az utolsó békeév 124
Dr. Várady Zsigmond tragédiája 125
A szabadkőművesi munkák folytatása 129
Pártalapítási kísérlet 130
Az 1913. év értékelése 131
Még néhány békehónap 132
Vita a nemzetiségi kérdésről 133
Páholymunka a háborút megelőző hónapokban 135
A Radikális Párt megalapítása 136

VI. A világháború és a szabadkőművesség 141
A világháború kitörése és hatása a szabadkőművességre 141
Az első szabadkőművesi békekezdeményezés 144
Egy sokat vitatott könyv. Dr. Ágoston Péter: A zsidók útja 148
A háború és béke kérdése 151
Az összeroskadás előtt 153
A szociáldemokrata párt és a szabadkőművesség 155
A Radikális Párt és a László király páholy 155
A szabadkőművesek a világbékéért 157
Az összeomlás. Az őszirózsás forradalom 158
A szabadkőművesi munka háttérbe szorulása 160
A váradi szabadkőművesek szerepvállalása az új világban 162
A proletárdiktatúra bevezetése, a Tanácsköztársaság kikiáltása, a szabadkőművesség betiltása 165

VII. A Bihar páholy története 1912–1918 között 169

VIII. A nagyváradi szabadkőművesség története az első világháború végétől a teljes megszűnésig 183
A magyarországi szabadkőművesség betiltásának hatása az elszakított részek magyar szabadkőműves-mozgalmára ... 185

A László király páholy vagyonátadási jegyzőkönyvei 188
A szabadkőművesi munka újraindulása az új impériumban 189
Antiszemita és kisebbségellenes pogrom Nagyváradon 191
A nagyváradi Jezirah páholy megalakulása 193
Újabb szervezeti változások a váradi szabadkőművességben, a László király páholy újjászervezése 194
A romániai szabadkőművesség betiltása 199
A Bihar páholy felszámolása 201
A mozgalom újraéledése, majd halála 204

IX. A román szabadkőművesség újraéledése és mai helyzete ... 207

Irodalomjegyzék 211
Források és forráskiadványok 215
I. A Magyar Országos Levéltárnak a nagyváradi szabadkőművességre vonatkozó anyaga 215
II. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület levéltára 215
III. Szabadkőműves periodikák 215
IV. Szabadkőműves irodalom 216

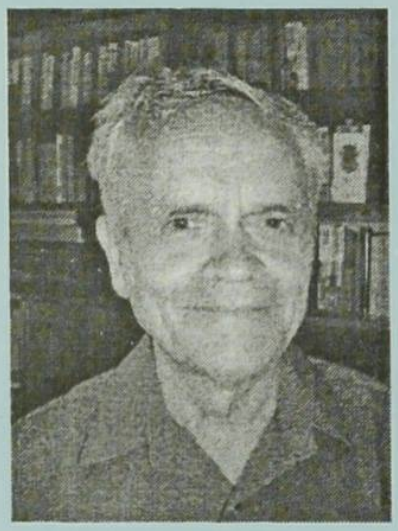
Táblázatok 218
A nagyváradi László király páholy tagsága az 1920. május 18-i feloszlatáskor 218
A Bihar páholy tagsága az 1920. május 18-i betiltásakor 220
Kimutatás a román impérium alatt működő Bihar páholy tagjairól 221
A nagyváradi Jezirah páholy tagsága. 1928 222

Névmutató 225

A könyv megjelenését
a Communitas Alapítvány támogatta

COMMUNITAS
ALAPÍTVÁNY

Készült a nagyváradi Europrint nyomdában.
Felelős vezető: Derzsi Ákos

Kupán Árpád 1938. január 1-jén született a Szatmár megyei Dobrán. Harmincöt éve él Nagyváradon. A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem történelem szakán szerzett oklevelet, Jakó Zsigmond és Jordáky Lajos tanítványaként.

Negyven évig tanárként dolgozott, a magyar nyelvű oktatást szolgálva, miközben megírta iskolája történetét, társszerzője lett Mezőtelegd monográfiájának. Cikkeket közölt a nagyváradi helyi lapokban és pedagógiai folyóiratokban. Több írása jelent meg a *Várad* folyóiratban. A *Magyar Napló* kiadásában megjelentetett *Az év esszéi 2004* reprezentatív kötetben szerepel *Ady Endre és a szabadkőművesség* című írásával.

Nyugdíjasként visszatért ifjúkori vágyainak megvalósításához, történelmi témák kutatásához. Ennek eredménye ez a könyv, amely levéltári és könyvtári kutatásokból született meg.

Vallja, hogy a történelem nem példa, hanem követendő tanulságnak kell lennie a ma embere számára.

„Élvezetes, világos stílusban íródott, jó szerkezetű szöveg. Nem csak hiánypótló, de történelmi tablóként is kiváló. Kitűnő alap a további kutatásokhoz. Nem csodálkoznék rajta, ha bestsellerré válna."

Bíró Béla